

Adviesrapport

Expertteam ouderverstoting/ complexe omgangs- problematiek

Adviesrapport
Expertteam
**ouderverstoting/
complexe omgangs-
problematiek**

Januari 2021

Uitgave

**Expertteam ouderverstoting/
complexe omgangsproblematiek**

Januari 2021

Vormgeving

Richard Sluijs Ontwerpen, Den Haag

Inhoud

Voorwoord	4
Samenvatting	6
1. De opdracht	14
2. Probleemstelling	22
2.1 Korte omschrijving probleem zoals zich dat manifesteert voor ouders en kinderen	22
2.2 Onderzoek over contactverlies en PA in Nederland	22
2.3 De korte- en langetermijnegevolgen van contactverlies op kinderen en ouders	24
2.4 Kennis over de oorzaken van PA uit longitudinaal onderzoek	26
2.5 Overige uit onderzoek bekende factoren die PA bevorderen	27
2.6 Belemmeringen bij effectieve aanpak van PA	28
3. Huidige situatie bij complexe omgangsproblematiek en PA Professionals	34
<i>Professionals, onderzoek, interventies en knelpunten</i>	
3.1 Inleiding: korte geschiedenis van het scheidingsrecht	34
3.2 Professionals en anderen rondom een gezin met complexe omgangsproblematiek en contactverlies tussen ouder en kind	35
3.3 Onderzoeksmiddelen/-methoden en interventies	37
3.4 De (internationale) literatuur over interventies bij PA	43
4. Hoe ervaren ouders en kinderen ouderverstoting/contactverlies	50
4.1 Het ouderperspectief	50
4.2 Het kindperspectief	53
5. Bevindingen van het expertteam	58
5.1 De maatschappelijke context van de aanpak van scheidingsproblematiek	58
5.2 Een zoektocht naar een werkbare term voor Parental Alienation - Ouderverstoting	66
5.3 Het op tijd signaleren van dreigende contactproblemen tussen ouder en kind	68
5.4 Stem van het kind	76
5.5 Feitenonderzoek	82
5.6 Behandeling van complexe omgangsproblematiek en PA	84
5.7 Het handhaven van het recht van ouders en kind(eren) om met elkaar om te gaan	97
6. Conclusies en adviezen van het expertteam met betrekking tot de aanpak van ouderverstoting en complexe omgangsproblematiek	110

Bijlagen

1. Visiedocument	120
2. Overzicht belangengroepen	128
3. Overzicht deskundigen	129
4. Rapport Kalmijn	132
5. Het Scheidings Advies Team (SAT)	147
6. De rol van gezinsvertegenwoordiger/casushouder/casemanagerin complexe omgangsproblematiek, ter voorkoming van contactverlies tussen kind en ouder	148
7. Handhaving in Denemarken, België en Frankrijk	149

Bijlage buiten het rapport: Rapport Triqs

Voorwoord

Voor u ligt het eindrapport van het Expertteam ouderverstoting/complexe omgangsproblematiek (hierna expertteam of ET). Het expertteam is ingesteld om de positie van ouders en kinderen in situaties van ouderverstoting te verbeteren. Het contact tussen ouders en kinderen moet in onze samenleving optimaal worden gewaarborgd en contactverlies moet dus voorkomen worden.

Het expertteam is gevraagd hierover een advies uit te brengen en daarbij samen te werken met ervaringsdeskundigen. Het expertteam spreekt zijn dank uit aan alle kinderen en ouders, en professionals, die hun ervaringen hebben gedeeld, en daarmee in grote mate hebben bijgedragen aan de aanbevelingen.

Als wordt gesproken over ouderverstoting, gebeurt dat vanzelfsprekend door gebruik te maken van bepaalde begrippen, die door verschillende betrokkenen anders worden geïnterpreteerd en op hen een andere uitwerking kunnen hebben. Het Expertteam komt hierop later in dit eindrapport terug. We hanteren in dit voorwoord zowel de woorden contactverlies als ouderverstoting.

Ouderverstoting is allereerst een probleem voor de betrokken gezinsleden, maar is zeker ook een maatschappelijk probleem. Individuele ouders en kinderen verkeren in een situatie waar zij niet altijd zelf uitkomen. Het expertteam heeft in zijn aanbevelingen erop gelet waar de veranderingsmogelijkheden liggen. Daarom vinden wij het belangrijk de problemen vanuit meerdere perspectieven te bekijken. Er kunnen verschillende oorzaken zijn en iedere betrokkene kan op een zeker moment een aandeel hebben in zowel de oorzaak als de instandhouding als de oplossing van het probleem. Tegelijkertijd is een oplossing alleen een oplossing als het ook zo wordt gezien door kinderen, en ook door ouders.

Het expertteam is in juli 2019 gestart met zijn werkzaamheden. Aanvankelijk bestond het team uit gedragsdeskundigen, juristen en een beleidsmedewerker. Aan het expertteam is een psychiater toegevoegd en een jurist trok zich terug. Wij spreken hier onze waardering en dank uit voor de onmetelijke inzet en steun die wij op alle denkbare gebieden hebben ondervonden van onze secretaris, Anyck Aldewereld.

Het expertteam is ermee gestart een voor de praktijk bruikbare visie op ouderverstoting te ontwikkelen en de samenwerking met de ervaringsdeskundigen vorm te geven. Het expertteam wilde zoveel mogelijk ouders en kinderen bereiken om hun ervaringen en ook hun oplossingsideeën te horen en daarvan te leren.

Gezinnen hebben hun eigen verhaal, zij zijn daarin deskundig. Die deskundigheid verhoudt zich tot hulpverleningsdeskundigheid. In bepaalde fasen kunnen gezinnen en hulpverleners samenwerken, in andere fasen wordt ook gewerkt maar niet steeds samen.

Tijdens ons werk hebben wij ook beoogde krachten te bundelen om zo (samen met ouders en kinderen) tot een verhaal te komen op het gebied van werken aan en in (ouderschaps)relaties.

Dat is niet helemaal gelukt: wij zouden de door ons uiteindelijk geformuleerde aanbevelingen nog graag hebben voorgehouden aan de geraadpleegde ervaringsdeskundigen. Dat zat er, door het tijdsbestek waarbinnen het expertteam zijn rapport moest uitbrengen, niet meer in. De werkrelatie verandert, afhankelijk van de rollen die moeten worden vervuld.

Waar van het expertteam gevraagd wordt aanbevelingen te geven is sprake van een adviesrelatie. Dat is een andere werkvorm dan een samenwerkingsrelatie. Om de in de fase daaraan voorafgaand beoogde samenwerking zo veel mogelijk tot uitdrukking te brengen heeft het expertteam besloten uitbundig gebruik te maken van alle verkregen adviezen, door deze in een onafhankelijke en voor een ieder toegankelijke bron beschikbaar te stellen (zie rapport van Triqs in de externe bijlage bij dit adviesrapport).

Wij hebben hiertoe onderzoeksbureau Triqs de opdracht gegeven een enquête voor zo veel mogelijk ouders en kinderen open te stellen. Vervolgens is het expertteam – onder begeleiding van Triqs – met een deel van de ouders en kinderen die aan de enquête hadden deelgenomen in gesprek gegaan. Dit is gebeurd in focusgroepgesprekken. Het expertteam heeft ook belangengroepen geconsulteerd die zich op het terrein van ouderverstoting profileren.

De opbrengsten van de enquêtes, focusgroepgesprekken, en de raadpleging van belangengroepen zijn van wezenlijke betekenis geweest voor de aanbevelingen van het expertteam. De rapportages van Triqs vindt u in de bijlagen. Het expertteam bedankt Arthur Weynschenk, Gouke Bonsel en Senem Özturk voor hun ondersteuning.

Naast het raadplegen van ervaringsdeskundigen, heeft het expertteam praktijkdeskundigen en wetenschappers op het gebied van contactverlies en ouderverstoting, en daarbij relevante themadeskundigen, geconsulteerd. Dit heeft het perspectief van het expertteam verbreed, hetgeen waardevolle inzichten heeft opgeleverd. Verderop in dit rapport staat uitgebreider beschreven op welke manier het expertteam alle informatie heeft verzameld en verwerkt.

Wij zijn ons ervan bewust dat voor de beantwoording van verschillende belangrijke vragen wetenschappelijke informatie ontbreekt. Er is niet veel onderzoek gedaan dat ook zonder meer aansluit bij of relevant is voor de Nederlandse situatie. Het expertteam heeft door weging van de beschikbare informatie en met inachtneming van de onzekerheden keuzes gemaakt in de advisering. Wij zijn ons ervan bewust dat we hiermee geen omvattende oplossing kunnen geven voor alle problemen. Hopelijk brengen de aanbevelingen ouders en kinderen wel een stap verder.

Een belangrijke constatering van het expertteam is dat het de maatschappij ontbreekt aan een gemeenschappelijk oplossingsmodel. Zorg en recht gaan in het huidige systeem nog min of meer hun eigen weg, er is onvoldoende gemeenschappelijk perspectief en gemeenschappelijke taal.

Er is nauwelijks sprake van inter-/multidisciplinaire samenwerking, waarin we doelen markeren, en deze voortdurend gezamenlijk monitoren, herijken etc. Hierbij komt dat er nauwelijks passend aanbod is van interventies gericht op het effectief oplossen van problemen van ouders en kinderen. Passend onderzoek is er wel, maar dat kan vaak niet worden ingezet door allerlei belemmeringen in het stelsel, waaronder de bekostiging, en vaak door onvoldoende motivatie hiervoor bij betrokkenen.

Een ander voorbeeld van een belemmering is het huidige twee-advocaten-model en het kolommenmodel van de zorg. Zoals ook blijkt uit de opdracht aan het expertteam, zijn er weinig methodieken waarmee verschillende (juridische en gedragswetenschappelijke) professionals vroege signalen van ouderverstoting adequaat in kaart kunnen brengen, om te vertalen in juridische en zorginterventies die elkaar versterken. Dit veroorzaakt o.a. lacunes in de benodigde kennis bij de betrokken professionals. De problematiek wordt ook niet langs multidisciplinaire lijn geregistreerd of gemonitord. Het expertteam ziet in voorgaande bevindingen de aanknopingspunten voor zijn aanbevelingen.

Het expertteam heeft ook een cruciaal probleem van een andere aard gesignaleerd, dat in de werkzaamheden van het ET een rol speelde, en bij de uitrol van deze rapportage ook belangrijk is. Er is door ervaringsdeskundigen een wantrouwen uitgesproken in het functioneren van de instituties. Wantrouwen in het resultaat van hun bemoeienis, wantrouwen in hun drijfveren en in hun omgang met betrokkenen. Er is ook wantrouwen naar het expertteam gebleken, als (vermeende) vertegenwoordiger van de instituties, ook al is het dat niet. Het expertteam beoogt met dit rapport en aanbevelingen bij te dragen aan een wezenlijke verbetering van de situatie voor ouders en kinderen. Dit alles vanuit de wens dat ouders en kinderen als zij na scheiding worden geconfronteerd met contactverlies en ouderverstoting, snel passende hulp krijgen en, nog beter, dat we deze situaties als samenleving zoveel mogelijk kunnen voorkomen. *It takes a village to raise a child.* Ondanks toenemende individualisering zullen we 'goed genoeg gescheiden ouderschap' alleen Samen kunnen realiseren.

Samenvatting

Inleiding

Scheidingen komen steeds frequenter voor. In 2017 woonden de ouders van 727.000 kinderen in Nederland niet meer bij elkaar. In 10 tot 20% van de gevallen slagen ouders er niet in om na de scheiding een gezamenlijke vorm van ouderschap te realiseren, zogenoemde 'complexe scheidingen'. Complexe scheiding krijgt de laatste jaren grote aandacht, mede als gevolg van het Programma Scheiden zonder Schade (2018 – 2021)¹. Een specifiek probleem bij complexe scheiding is complexe omgangsproblematiek, in extreme gevallen leidend tot volledig contactverlies tussen ouder en kind, dat in specifieke gevallen 'ouderverstoting' wordt genoemd. Omdat een veelvoud aan dynamieken ten grondslag kan liggen aan (dreigend) contactverlies, heeft het Expertteam 'complexe omgangsproblematiek' aan zijn naam toegevoegd. Onderhavig rapport is dan ook een breder onderzoek daarnaar, inclusief de meest ernstige, specifieke vorm die in de volksmond veelal ouderverstoting wordt genoemd. Maar meerdere termen, zowel nationaal als internationaal, worden gehanteerd. In het rapport worden deze termen uitgelegd en definities geformuleerd. Het expertteam heeft hier gekozen voor de Engelse term *Parental Alienation*, afgekort PA. Die specifieke vorm is de situatie waarin een kind contact met een ouder afhoudt als gevolg van (al of niet bewust) manipulatief gedrag van de andere ouder (beïnvloeden van de loyaliteit van een kind), ook al kan dat gedrag ook onderdeel zijn van de complexe interactie tussen beide ouders. Ouders die dat treft, vragen (terecht) aandacht voor die problematiek.

Het Expertteam ouderverstoting/complexe omgangsproblematiek (hierna expertteam of ET) is in juli 2019 door de minister voor Rechtsbescherming ingesteld naar aanleiding van een motie van de Tweede Kamer, met als doel de positie van ouders en kinderen in situaties van PA te verbeteren. Contact tussen ouders en kinderen moet optimaal worden gewaarborgd en contactverlies na scheiding van ouders moet dus voorkomen worden.

Het expertteam is gevraagd hierover advies uit te brengen en daarbij samen te werken met ervaringsdeskundigen. Een grote groep ouders en een beperkte groep (veelal volwassenen) kinderen is persoonlijk en via belangengroepen uitgebreid geconsulteerd, evenals vele professionals en diverse wetenschappers. Het expertteam dankt hen voor hun rijke en gevarieerde inbreng, die zij hopelijk terugzien in de bevindingen en aanbevelingen. De controverses over de aard en oorzaken en over de aanpak van contactverlies zijn in alle geconsulteerde groepen en ook in de samenleving vrij groot. Het probleem is zeer complex, we spreken hier van een 'wicked problem', het type probleem waarbij menige oplossingspoging faalt.

Probleemstelling

Een flink percentage kinderen ziet na een scheiding één van de ouders niet meer. Dit contactverlies werkt door in de volwassenheid: 20% van de volwassen kinderen heeft na de scheiding geen contact met hun vader en 5% ziet hun moeder niet meer (in intacte gezinnen is dit veel lager, 2% heeft daarbinnen geen contact met vader en 1% niet met moeder). Contactverlies is vaak zeer betekenisvol en belastend voor de betreffende ouders en kinderen (en hun families en vrienden) en leidt tot negatieve korte- en langetermijngevolgen voor ieders levensgeluk en relatieontwikkeling. Contactbreuk is vaak, maar niet altijd, een pijnlijk eindproduct van complexe scheiding, gekenmerkt door aanhoudende ernstige conflicten tussen ouders. Soms is het echter een begrijpelijke keuze van het kind om weg te komen uit mishandeling, verwaarlozing of misbruik.

Huidig onderzoek en bestaande interventies hebben veel situaties van contactverlies, incl. PA, helaas niet kunnen voorkomen of oplossen. In de praktijk zijn er diverse belemmeringen en knelpunten in de zorg en de rechtspraak, in de wetenschap en beroepsopleidingen, in de samenleving en de overheidstelsels (incl. wetgeving), en bij ouders. Knelpunten en belemmeringen die zodanig kunnen opstapelen en elkaar onderling beïnvloeden, dat een oplossing ver te zoeken is. Ze bemoeilijken preventie, vroegsignalering, onderzoek en behandeling, en handhaving van omgangsregelingen. Ouders en kinderen lijden hier psychisch vaak ernstig en langdurig onder, vaak tot ver in de volwassenheid. Opvallend is dat maar weinig belemmeringen en knelpunten bij kinderen liggen, terwijl 'ouderverstoting' de indruk wekt van een actie van het kind om contact met een ouder te verbreken. Het expertteam en de geconsulteerden zijn het erover

1. Het programma 'Scheiden zonder Schade' wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Justitie en Veiligheid, het ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport, in partnerschap met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Het centrale aandachtspunt is hoe het gemeentelijk domein, het hulpverleningsdomein en de rechtspraak gezamenlijk ouders en kinderen kunnen ondersteunen en begeleiden, voor, tijdens en na een scheiding. Tegelijkertijd is het programma erop gericht handelingsperspectief te bieden aan professionals, die op enige wijze betrokken zijn bij ouders en kinderen.

eens dat een kind geen schuld heeft aan contactbreuk. In deel 2 van het rapport worden knelpunten, dilemma's en mogelijke oplossingen uitgebreid besproken.

Aanpak van het onderzoek door het expertteam

Voorafgaand aan het onderzoek naar ervaringen en meningen van betrokken ouders, kinderen en deskundigen was het nodig tot een gezamenlijke visie te komen van waaruit naar deze problematiek gekeken zou worden. Dat heeft geleid tot een visiedocument (zie bijlage 1). Het expertteam heeft op basis daarvan via een enquête en live groepsconsultaties onder leiding van onderzoeksbureau Triqs (zie de aparte bijlagen bij dit rapport), ervaringen en oplossingsrichtingen van ouders en kinderen gehoord. Aansluitend zijn via online individuele- en (kleine) groepsconsultaties kennis, ervaring en aanbevelingen van thema- en praktijkdeskundigen en (internationale) wetenschappers verzameld. Velen hebben het Expertteam voorzien van relevante literatuur. Ook onderzoek dat binnen *Scheiden zonder Schade* is verricht, is meegenomen evenals de herziene Richtlijn Scheiding van het NJI (2020) en het VKJP-themanummer over scheiding (2020). Uit dit alles is het Expertteam tot de in dit rapport beschreven bevindingen en aanbevelingen gekomen. De complexiteit van het probleem en de omvang van het rapport zijn zo groot dat een samenvatting daaraan nauwelijks recht doet.

Huidige situatie

Zoals gezegd, kunnen bestaande interventies veel situaties van contactverlies, incl. PA, helaas niet voorkomen of oplossen. Problemen worden vaak niet herkend, laat gesignaleerd, te lichte interventies worden ingezet en/of er zijn lange wachttijden; een ouder (h)erkent het probleem niet, werkt niet mee aan hulp, negeert advies of een maatregel; professionals zijn onvoldoende deskundig, psychosociale- en juridische hulp werkt niet samen of hulp wordt opgeschort lopende een juridische procedure. Ouders kunnen met problemen naar een advocaat en naar (Jeugd)hulpverlening gaan. De financiering, kosten en insteek van die hulp verschillen. Daarnaast kunnen gezinnen te maken krijgen met Veilig Thuis, Raad voor de Kinderbescherming, rechter(s), Jeugdbescherming, politie, omgangshuis, mediator, bijzondere curator, ouderschapsonderzoeker, en/of diverse hulpverlening en ook schuldhulpverlening. Interventies, inclusief onderzoek, zijn individugericht, relatiegericht of gezinsgericht. De meeste ouders is niet meteen duidelijk waar ze terecht kunnen en wat te verwachten. Vaak zijn meerdere professionals naast of na elkaar aan het werk, hetgeen voor veel ouders en professionals moeilijk valt te overzien of hanteren.

Een grote variëteit aan professionals raakt (zijdelings) betrokken bij ouder-kind relatieproblematiek en contactverlies, het probleem roept sterke emoties op, niet in de laatste plaats bij de betrokkenen, en iedereen heeft wel een mening of advies, wat niet altijd helpt. Praktijk en onderzoek laten zien dat verschillende oorzaken tegelijk kunnen spelen waardoor een kind (tijdelijk) de omgang wil stopzetten en dat veel hulpverleners ondanks grote inzet handelingsverlegen zijn. Een complicerende factor is wanneer een ouder bewust of onbewust negatieve invloed uitoefent op de loyaliteit van het kind naar de andere ouder.

Controverses over aard, oorzaken en aanpak van contactverlies zijn groot. In het buitenland ontwikkelde interventies zijn niet zonder meer toepasbaar in Nederland, terwijl daarnaast gezinsculturen invloed hebben op de effectiviteit. Inmiddels groeit het inzicht dat begeleiding bij complexe scheiding en -omgangsproblematiek specialistische kennis, inzicht en ervaring vereist, bij voorkeur in multidisciplinair verband.

Bevindingen en Aanbevelingen

We vatten hier de belangrijkste knelpunten, dilemma's en aanbevelingen op de thema's preventie, signalering, onderzoek en behandeling, en mogelijkheden om druk uit te oefenen als ouders niet zelf kunnen komen tot oplossingen (handhaving) samen. We besteden daarbij speciaal aandacht aan 'de stem van het kind' en de noodzaak van en problemen bij feitenonderzoek. Maar we beginnen met enkele opmerkelijke bevindingen uit de enquête onder ervaringsdeskundigen.

Wat ouders en kinderen uit gezinnen met contactverlies vertelden

Ervaringsdeskundige ouders zoeken het in *veel betere uitvoering van bestaande regels*, het handhaven van de omgang, en het niet langer opzij zetten van de omgang als een ouder het kind weghoudt van de andere ouder. Dit kan al dan niet gepaard gaan met beschuldigingen van huiselijk geweld en het negeren van de omgangsregeling. Men vraagt aan professionele zijde meer competentie, beter uitzoeken, zakelijker onderzoek en ook de mogelijkheid van contra-expertise. Opvallend is ook dat degenen met wie gesproken is melding maken van een *genderbias* in de hulpverlening, ten nadele van de vaders. Volwassenen die dit als kind hebben meegemaakt benadrukken, dat kinderen geen kleine volwassenen zijn. Ze hebben een eigen perspectief. Ze willen allereerst écht erkend worden als derde partij, dat er daadwerkelijk naar hen geluisterd wordt. De kinderen voelen zich nu totaal verlaten, en áls ze benaderd worden, dan is het niet voor hun eigen problemen. Kinderen willen ook vader en

moeder zien, onderdeel blijven van hun geschiedenis, en willen hulp bij het realiseren daarvan, ook al is het conflict tussen de ouders heftig. Kinderen hebben vertrouwen in school en huisarts. Er werd gepleit voor een grotere rol van de school.

1. Preventie – Maatschappelijke inbedding

Hoe kunnen overheid en samenleving, wetenschap en beroepsopleidingen, professionals en ouders mede bijdragen aan het voorkomen van contactverlies tussen ouder en kind na scheiding?

Het expertteam concludeert dat overheid en wetenschap een gemeenschappelijke visie moeten ontwikkelen op complexe omgangsproblematiek en moeten investeren in dejuridisering en samenwerking tussen psychosociale professionals en juristen. Overheid, samenleving, professionals, ouders en hun sociale omgeving moeten de rol van vaders in de opvoeding bevorderen en zich meer bewust zijn van genderbias.

Wetgeving kan ervoor zorgen dat beide ouders gezag hebben vanaf de geboorte en meteen gewezen worden op het recht van kind en ouder op onbelemmerde omgang met elkaar, mits de opvoedingssituatie voldoende veilig is. Wetgeving die het belang van het kind terech centraal stelt, mag niet belemmeren dat systeemgericht wordt gewerkt.

Kinderopvang en school hebben een belangrijke rol in signaleren en steunen, omdat het kind daar vele uren verblijft, soms meer dan thuis, en dus gezien wordt. De sociale omgeving heeft een belangrijke steunende kracht maar moet die niet inzetten met het bijeffect van (meer) polarisatie tussen ouders. Het afwijzen van de ex-schoonzoon of -dochter voelt een kind vaak als verwarrend en pijnlijk, en dat helpt niet.

De groeiende waarde die aan gevoelens wordt gehecht, betekent niet dat feiten niet hoeven worden vastgesteld en rationele overwegingen minder zwaar wegen. Denkfouten kunnen veel leed in stand houden en het geheugen is feilbaar.

2. Terminologie Parental Alienation – Ouderverstoting

Hoe moeten we dit probleem nou noemen?

Ouderverstoting, oudervreemding, ouderafwijzing, ouderweigerig; allemaal termen die het accent leggen op het kind als actor, of zelfs als schuldige. *Parental Alienation* en *Parental Estrangement*, internationaal gedefinieerde termen, maar hoe duidelijk is dat? De term 'contactverlies' als gevolg van relatieproblemen tussen de ouders' zet aan tot denken, de term 'contactbreuk' beschrijft slechts een status, in plaats van een (complex) proces en de dynamiek van onderliggende processen. Zelfs in het expertteam

zagen wij interpretatieverschillen en weerstand tegen het gebruik van sommige vertalingen, maar we zijn er eensgezind over dat het probleem moet worden benoemd als complexe omgangsproblematiek, als een probleem in de context van het gehele (uiteenvallende) gezin. Het expertteam introduceert zelf de term 'co-ouder afwijzing', om de nadruk te leggen op de dynamiek in de houding van een ouder naar de andere, die het kind zo ernstig kan beïnvloeden dat het diens identiteit beschadigt. Maar ook die term doet onvoldoende recht aan de complex dynamische systeemproblematiek die hier aan de orde is.

3. Op tijd signaleren

Vallen signalen gemakkelijk te herkennen of moeten we elke scheiding screenen?

Problemen die eerder worden aangepakt, zijn makkelijker op te lossen dan problemen die lang hebben voortgewoerd. Problemen kunnen tijdens de relatie al spelen en kunnen ook tijdens en na de scheiding ontstaan.

Risico's en alarmsignalen zijn in een vroeg stadium waar te nemen, vaak op het niveau van concreet gedrag van ouders, als je weet waar je op moet letten. Mijlpalen in het scheidingsproces (verhuizing, nieuwe partner, opnieuw samenwonen) zijn bijvoorbeeld momenten die als signaal mogen dienen voor het stellen van de vraag of kinderen hier goed op worden voorbereid en hun positie hierin recht wordt gedaan.

Het expertteam heeft nagedacht over de volgende dilemma's ten aanzien van signaleren:

1. Kunnen we problemen zien aankomen?
2. Welke signalen zijn valide voorspellers van omgangsproblematiek?
3. Moeten we reageren op signalen of actief screenen?

Het expertteam adviseert de volgende belangrijkste oplossingsrichtingen:

- de scheiding moet aan de kinderen goed worden meegedeeld;
- relatietherapeuten en psychotherapeuten en andere hulpverleners moeten een 'kind-check' uitvoeren volgens de stappen van de meldcode kindermishandeling;
- alle betrokken disciplines moeten voldoende aandacht geven aan het herkennen van problematische patronen in omgang tussen de ex-partners;
- een signaal, dat iedereen rondom de ex-partners en hun kinderen serieus moet nemen, is kwaadspreken door de ene ouder over de andere, en het streven om mensen in de omgeving 'aan hun kant' van het conflict te krijgen. Met name wanneer dit voor het oog van de kinderen gebeurt, moeten ouders hierin geholpen worden dit anders te doen;

- de noodzaak om *stalking* serieus te nemen als signaal voor een langdurige escalatie. Bij dergelijk gedrag is actief politionele inzet zeer gewenst. Resultaten van dat onderzoek en te zetten stappen zouden samen met het scheidingsadviesteam besproken moeten worden (zie bijlage 5).
- kinderen staan er vaak alleen voor – hun signalen worden niet opgepikt, en in het conflict kan een ouder hulpverlening aan het kind blokkeren. Onderzoek van beide ouders, interview(s) met het kind en analyse van de gezinsgeschiedenis, incl. de geschiedenis van het conflict, is noodzakelijk om signalen te herkennen.
- iedereen die direct of indirect bij een scheiding betrokken is (en daar hoort de school zeker bij), moet signalen serieus nemen die wijzen op (het ontstaan van) een dynamiek die kan leiden tot omgangsproblemen tussen ouders en kind en die dienen met ouders besproken te worden. In de hulpverlening kan daarvoor een protocol ontworpen worden.

4. De stem van het kind

Als een kind na scheiding met beide ouders opgroeit, zullen zij elkaar regelmatig moeten missen. Dat is onvermijdelijk en voor alle partijen meestal lastig te verdragen. Het kind is de kwetsbaarste partij in het geheel. Het is in principe in ieders belang dat een kind beide ouders vaak genoeg ziet om een betekenisvolle ouder-kindrelatie in stand te houden. Kinderen in ons onderzoek geven aan dat zij beter gehoord en gezien hadden willen worden, en dat professionals moeten doorvragen.

Het expertteam heeft nagedacht over de volgende dilemma's:

1. Moeten we een zorgregeling kwantitatief of kwalitatief benaderen?
2. Laten we een kind meepraten of houden we het buiten de conflicten?
3. Laten we het kind praten met een vertrouwenspersoon of met een professional?

Het expertteam beveelt de volgende belangrijkste oplossingsrichtingen aan:

- Een zorgverdeling die tegemoetkomt aan de wensen van beide ouders én het kind heeft de voorkeur en de meeste kans op succesvol naleven van de afspraken. Het kind heeft een belangrijke stem hierin, maar geen doorslaggevende, tenzij er sprake is van aantoonbare onveiligheid.
- Bij ernstige PA, wanneer contactbreuk gepaard gaat met een langdurige slechte verhouding tussen de ouders, uitblijven van effect van ingezette hulp en

machtsongelijkheid tussen ouders (bijv. door geld, onderkomen, zorgtijd, kennis, psychische of cognitieve mogelijkheden, gezondheid, etc.), mag het kind geen voorkeur worden gevraagd tussen zijn ouders, omdat het complexe, vastgelopen gezinspatroon is ingegroeid in het bewustzijn van het kind, waardoor het niet op goede gronden kan besluiten.

- De deskundigheid van degenen die met het kind praten over te maken keuzes, bijv. over de zorgverdeling tussen twee ouders, ligt op specialistenniveau. Voor het horen van kinderen bij onderzoek naar beschuldigingen over het gedrag van een ouder, is een voor deze taak competente specialist onontbeerlijk: een gedragswetenschapper op academisch niveau met een postmasterspecialisatie in deze problematiek.
- Rechters zijn niet de eerstaangewezen professionals om een kind dat zich in een hevige conflictsituatie tussen zijn ouders bevindt, te horen. Maar een kind heeft er recht op door de beslisser gehoord te worden, zonder omwegen. De rechter dient goed toegerust te zijn om dit te doen. Als een rechter een kind wil horen, zou hij/zij (in een kindvriendelijke omgeving) aan tafel kunnen gaan bij de hulpverlener en/of vertrouwenspersoon van het kind, inclusief het kind, en het gesprek niet voeren in het gerechtshuis en al helemaal niet vlak voor de zitting.

5. Onderzoek en behandeling

Risicofactoren op het ontstaan van dynamieken die kunnen leiden tot contactverlies bevinden zich op uiteenlopende niveaus die onontwaarbaar en wederkerig met elkaar verbonden zijn. We doelen op: intrapersonlijke-, interpersoonlijke-, situationele- en hulpverlenersfactoren. Het onderzoeken van risicofactoren is noodzakelijk en kan helpen (verdere) escalatie te voorkomen. Het kan helpen bij het ontwerpen van een behandeling, maar complex dynamische systemen laten zich helaas doorgaans niet helemaal ontrafelen. De focus dient te liggen op het onderzoek naar het opvoedgedrag van de ouders en de veiligheid van het daarvan afhankelijke kind: dat is voor de behandelplanning essentieel.

Het expertteam heeft nagedacht over de volgende dilemma's:

1. Moet onderzoek naar alle aspecten van complexe omgangsproblematiek en PA verricht zijn voor je kunt starten met behandeling?
2. In hoeverre zijn de gebruikte onderzoeksinstrumenten en huidige kennis van zaken voldoende om richting te geven aan het behandeladvies?
3. Moet de werkrelatie met ouders in vrijwilligheid, leidend zijn voor interventie?

4. Wanneer weet je welke mate van druk (van vrijwillig tot een meer gedwongen kader) je moet inzetten?
5. Is het bij complexe omgangsproblematiek mogelijk om onveiligheid voorafgaand aan de interventie voldoende uit te sluiten?

Het expertteam concludeert allereerst dat meer wetenschappelijk onderzoek, ook in de context van de Nederlandse cultuur en regelgeving, noodzakelijk is om de verschillende dynamieken en behandelingen van complexe omgangsproblematiek en PA te bestuderen.

Het expertteam beveelt verder de volgende belangrijkste oplossingsrichtingen voor behandeling aan:

- ‘Matched care’ want er is steeds meer bewijs dat de kwaliteit van de hulpverleningsrelatie een belangrijke voorwaarde is voor succes van de hulp. Continuïteit is daar een aspect van.
- Eénmalig onderzoek naar veiligheid kan bijdragen, maar is vaak niet voldoende. Het monitoren (door de behandelaar zelf) van reacties op interventies en het combineren van die informatie met de beeldvorming uit het verleden (procesdiagnostiek) is het meest wenselijk.
- Uitgesloten moet worden dat een kind omgang met een ouder weigert omdat het mishandeld wordt. Als beschuldigingen serieus zijn en onderbouwd met observaties en feiten, dienen zij zo snel mogelijk onderzocht te worden, omgang dient dan wel gecontinueerd te worden, maar met garantie van veiligheid.
- Hulpverleners, incl. diagnostici moeten altijd goed naar de ontwikkeling van de relatie kijken, en wel over een vrij lange tijdsspanne – daarmee de relatie in de levensloop plaatsend – om te voorkomen dat beeldvorming plaatsvindt die eenzijdig is. Zij moeten kijken naar het hele systeem, naar alle betrokkenen (inclusief familie), hun geschiedenis, hun interacties en hun context (inclusief woonafstand en dergelijke) en de betekenis die dit alles voor hen heeft.
- Specifiek dient voorafgaand aan diagnostiek soms tijd genomen te worden om eerst veiligheid te organiseren. Het appel dat op ouders gedaan wordt om te veranderen, veroorzaakt op zich al stress, boven op de stress van conflicten en angst voor het verlies van contact met de kinderen.
- Er is dringend behoefte aan meer wetenschappelijk onderzoek om praktisch toepasbare, valide instrumenten te ontwikkelen voor het onderzoeken van ouderschap met het oog op de veiligheid en emotionele ontwikkeling van de kinderen.
- Eendrachtige samenwerking tussen rechtspraak en hulpverleners is van groot belang. Dit betekent dat hulpverleners met overtuiging en juridische rugdekking ouders moeten kunnen voorhouden wat de gevolgen zijn als zij hun medewerking niet verlenen, en dat rechters zonder steeds nieuw onderzoek te hoeven vragen overtuigd gebruik kunnen maken van de bevindingen uit de interventie.
- Waar problemen complex zijn en alleen procesdiagnostiek mogelijk blijkt, en zeker waar de rechter de noodzaak tot interventie heeft aangegeven, meent het expertteam dat de volgende programma’s mogelijk effectief zijn en verdere ontwikkeling en onderzoek verdienen:
 - In gezinsdagbehandeling (zoals van Yulius te Barendrecht) of een ‘nestingprogramma’ (zoals van de gezinskliniek in Beilen, van de GGZ Drenthe) kunnen diagnostiek en bevordering van veiligheid en ouderschapsvaardigheden geïntegreerd plaatsvinden.
 - Bij traumagerelateerde gezinsproblematiek kan een klinische gezinsopname, zoals bij Accare waar gewerkt wordt volgens methode KINGS, een oplossing zijn. Ook daar is sprake van integratie van diagnostiek en behandeling.
 - Beroepsverenigingen en opleidingen moeten meer aandacht geven aan het ontwikkelen van multidisciplinaire en interinstitutionele samenwerking tussen jeugdhulp, jeugdbescherming, j-GGz, de GGz en justitie met betrekking tot diagnostiek en interventie voor traumaverwerking en emotieregulatie, zodat volwassenenzorg ook in het licht van ouderschap kan worden geplaatst.
 - Analoog aan KOPP-groepen (Kinderen van Ouders met Psychiatrische Problematiek) kunnen er kindergroepen opgezet worden waarin kinderen die contact met een ouder hebben verloren binnen passende leeftijds-kaders met elkaar in contact kunnen komen, kunnen worden voorgelicht en begeleid.
 - Voor gevallen waarin op geen enkele wijze vooruitgang geboekt kon worden in de communicatie tussen de ouders, is ‘parallel ouderschap’ een mogelijke optie. De methodiek is nog niet geheel uitgekristalliseerd en de effectiviteit nog niet onderzocht. Een wetenschappelijke evaluatie zou wenselijk zijn, omdat het vermoedelijk in een aantal gevallen de best mogelijke uitkomst is.

6. Feitenonderzoek

De roep om waarheidsvinding is veel gehoord, met name bij een beschuldiging van de ene ouder naar de andere over mishandeling, verwaarlozing of seksueel misbruik. Goed feitenonderzoek bestaat uit het verzamelen van gegevens, waarbij onderscheid is tussen daadwerkelijke feiten en de perceptie van betrokkenen op gebeurtenissen, die subjectief is.

Het expertteam heeft nagedacht over de volgende dilemma's:

1. Is feitenonderzoek noodzakelijk alvorens een beslissing te nemen over contact en/of gezag?
2. Levert feitenonderzoek altijd geldigheid en juistheid op?

Het expertteam komt over feitenonderzoek tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

- Verhoog de kwaliteit van onderzoek. Maak gebruik van valide instrumenten. Maak onderscheid tussen feiten, meningen en interpretaties en maak dat ook helder in rapportages.
- Maak bij feitenonderzoek gebruik van meerdere bronnen, ter vergelijking en/of bevestiging. Onderzoekers dienen mandaat te hebben om derden te horen. Stel kwaliteitseisen aan bronverslagen.
- Verricht zo snel mogelijk zorgvuldig feitenonderzoek en zet de nodige zorg direct in. Uitgangspunt is dat er contact blijft tussen kind en beide ouders, tenzij er gegronde signalen van acute onveiligheid zijn. Zijn deze er niet, dan wordt gedurende het feitenonderzoek de omgang voortgezet, met passende inzet van zorg.

7. Drukmiddelen, handhaven en strafrecht

Hoewel het meest effectief is dat ouders intrinsiek overtuigd zijn van het belang van ouder-kind contact, blijkt dit in de praktijk van gescheiden ouderschap nog niet zo vanzelfsprekend. Bij wisselende omstandigheden moeten wisselende praktische afspraken tussen ouders mogelijk zijn – zowel voor als na een scheiding. Maar in situaties met onvoldoende of geen contact, is druk van buiten op ouders nodig en is het gerechtvaardigd dat de overheid hiermee bemoeienis heeft. Bij het bepalen van druk of zelfs dwang spelen meerdere dilemma's, die het expertteam heeft overdacht.

1. Moeten ouders afspraken maken in tijden van stress, of eerst een adempauze?
2. Wat is de verantwoordelijkheid van burger versus overheid met betrekking tot het maken van afspraken over omgang?
3. Wat is de verantwoordelijkheid van burger versus overheid met betrekking tot handhaven van afspraken over omgang?
4. Moet er uitstel zijn van omgang of voortzetting gedurende onderzoek en rechtsprocedures?
5. Als de veiligheid in het geding is: omgang handhaven of opschorten?
6. Dwang versus motiveren.

Het expertteam maakt gebruik van een bewerking van de Piramide van Braithwaite (par. 5.1) om in beeld te

brennen hoe zelfregulatie van ouders, zo nodig, overgaat naar meer drang en dwang. Veranderingsbereidheid moet zoveel mogelijk op basis van vrijwilligheid worden georganiseerd. Behandelaars bieden gepaste kaders/spelregels waarbinnen beide ouders en hun kinderen een plek krijgen om het ouderschap alsnog te organiseren. Wanneer dit onvoldoende houvast biedt kan een stap in de piramide worden gemaakt richting gedwongen zelfregulatie, met als opdracht het verbeteren van het ouderschap. Wannéer je moet overstappen hangt af van verschillende signalen als:

- Je krijgt beide ouders niet te spreken
- Ouders haken af na een aantal contacten
- De spanning in de contacten loopt op
- Er zijn andere zorgelijke signalen van buitenaf (school, huisarts, e.d.)
- Negatieve communicatie neemt toe

Voor het Expertteam is duidelijk geworden dat op het terrein van handhaving fundamentele veranderingen moeten plaatsvinden. Belangrijkste aanbevelingen:

- Haal verantwoordelijkheid voor handhaving weg bij ouders.
- Creëer een toezichhoudende en begeleidende voorziening, met verantwoordelijkheid voor en mogelijkheden tot het inzetten en voort laten duren van handhavingsinterventies.
- Zorg dat handhavingsinterventies logisch op elkaar worden afgestemd: van licht tot zwaar, van civiel-rechtelijk naar, uiteindelijk, strafrechtelijk.
- Zorg dat ouders op één duidelijke plek terecht kunnen, nl. bij het zogenoemde scheidingsadviesteam, waar zij voorgelicht en ondersteund worden, bij voorkeur door twee vaste medewerkers (bijv. casemanager of gezinsvertegenwoordiger), in ieder geval bij het maken of aanpassen van een ouderschapsplan. Die professionals voeren regie en monitoren of het contact tussen ouders en kinderen in stand blijft en handhaven dit zo nodig. Bij gesignaleerde complexe scheidingen moeten deze professionals snel meer hulp erbij halen.
- Voer een actief handhavingsbeleid, waarbij het beroep op de rechtspraak minimaal is. Wanneer een belemmering ontstaat in de omgang tussen een ouder en een kind moet de ouder dit melden bij het scheidingsadviesteam, waar direct actie wordt ondernomen, zonder noemenswaardige kosten voor ouders. De casemanagers of gezinsvertegenwoordigers kunnen ouders erop wijzen dat zij blootstaan aan opgelegde interventies en toezicht als zij niet op redelijke termijn (bijvoorbeeld twee weken) de afgesproken omgangsregeling in ere herstellen en zo nodig hulp accepteren bij het oplossen van problemen.

- Stel een plafond in voor het aantal in te dienen klachten en het aantal te voeren procedures. Omgang moet ook tijdens procedures worden gehandhaafd tenzij op basis van door een onafhankelijke instantie objectief vastgestelde feiten en omstandigheden blijkt dat de situatie voor het kind onveilig is en de omgang derhalve gewijzigd moet worden.
- Het waarschuwen van ouders dat zij de wet overtreden en het vaststellen van sancties moet snel gebeuren, bijvoorbeeld uiterlijk binnen twee weken. Hiervoor is een korte procedure met de rechterlijke macht wenselijk en de uitvoering moet plaatsvinden door gespecialiseerde politie in burger. Een gespecialiseerde hulpverlener moet tegelijkertijd onderzoek doen en een multidisciplinair team moet zo nodig therapie indiceren en de participatie monitoren.
- Onderzoek beschuldigingen van verwaarlozing, mishandeling en seksueel misbruik heel snel. Het beschrijven van een zo compleet mogelijke 'levenslijn' is daarbij noodzakelijk, evenals een nauwkeurige bestudering van de chronologie van gebeurtenissen en beschuldigingen, hetgeen aanwijzingen kan geven of de beschuldiging manipulatief is.
- Onderzoekers dienen steeds na te gaan of de in hun dossier genoemde feiten en conclusies gebaseerd zijn op valide onderzoek, of nog hypothesen zijn die om nader onderzoek vragen.
- Indien er duidelijke twijfels zijn over de veiligheid van het kind bij één van de ouders dient er begeleide omgang te zijn, ook in het weekeind, die voldoende frequent is en met voldoende deskundigheid geobserveerd moet worden.
- In brede kring wordt het effect van dwangmaatregelen betwijfeld en alle inzet moet dus gericht zijn op het bevorderen van inzicht en reflectie. Maar dat ontbreekt soms (tijdelijk) bij een ouder. Het type dwang dient afgewogen te worden tegen de mogelijke schade voor het kind. Na of naast Wijzigen Hoofdverblijfplaats en tijdelijk parallel ouderschap, is een nieuwe sanctiemogelijkheid om één van de ouders een voorwaardelijke schorsing van het ouderlijk gezag op te leggen, die vermeden kan worden door deelname aan behandeling.
- De gezinsvertegenwoordiger zou één van bovenstaande maatregelen aan de rechter voor kunnen leggen en nadat de rechter de sanctie inderdaad heeft opgelegd, deze kunnen doen uitvoeren. Want wat de sanctie ook is: controle op de naleving van de interventie hoort niet de taak van één van de ouders te zijn.

Tenslotte

Dit zijn voor het expertteam de meest in het oog springende onderdelen van het rapport. Daarnaast zijn andere belangrijke thema's met daaruit voortvloeiende aanbevelingen opgenomen in hoofdstuk 5 en 6.

Op onderdelen raken deze aanbevelingen ook andere lopende programma's, zoals *Scheiden zonder Schade*, *Zorg voor de Jeugd* en *Geweld Hoort Nergens Thuis*.

Onderzocht is een verbetering van het proces van management op het gebied van contactverlies ouder-kind met als primaire doelen:

- a. minder vaak omgangsconflicten, in het bijzonder met PA als gevolg,
- b. als deze er zijn, versnelling van de oplossing of duidelijkheid dat een second best situatie moet worden geaccepteerd,
- c. vergroting van contactherstel na PA, ook als deze lang heeft geduurd.

De verwachting is dat als deze doelen beter bereikt worden, de kwaliteit van leven van betrokkenen, en de ontwikkelingskansen van het kind ook in het latere leven, toenemen. Ook zullen dan de kosten die de maatschappij uiteindelijk draagt ten gevolge van langdurig contactverlies, naar ieders verwachting, afnemen.

1. De opdracht

Inleiding

Contactverlies tussen kinderen en ouders na een scheiding is een actueel en urgent vraagstuk. Er is een flink percentage kinderen dat vroeg of laat na een scheiding één van zijn of haar ouders niet meer ziet. Dit contactverlies werkt ook door in de volwassenheid: 20% van de volwassen kinderen heeft na ouderlijke scheiding geen contact met hun vader en 5% ziet hun moeder niet meer. In intacte gezinnen is dit veel lager: 2% heeft daarbinnen geen contact met vader en 1% geen contact met moeder [1], voor meer informatie hierover verwijzen we naar hoofdstuk 3.

Het contactverlies is vaak betekenisvol en belastend voor de betreffende ouders en kinderen (en hun families en vrienden) en heeft negatieve korte- [2] en langetermijn-gevolgen [3-17] voor ieders levensgeluk en relatie-ontwikkeling. Het is belangrijk op te merken dat deze problematiek zich niet alleen na een echtscheiding voordoet. In de hedendaagse westerse maatschappij worden immers veel kinderen geboren buiten het huwelijk [18]; in Nederland is dit percentage momenteel 52% [19]. Ook is onbekend hoeveel kinderen worden geboren zonder dat er sprake is van een partnerrelatie tussen de biologische ouders. In 50% van de scheidingen of relatiebreuken (hierna scheidingen) zijn kinderen betrokken [20, 21].

Het contactverlies leidt naast alle emoties tot veelvuldige rechtsgang [22] en het inzetten van vaak gestapelde hulpverlening [23]. Dit is belastend voor ouders en kinderen en hun families en vrienden [14], hulpverleners [23] en justitie en kostbaar voor de maatschappij als geheel [22, 23]. Het lijdt dus geen enkele twijfel dat het ontstaan van dergelijke problemen tussen een ouder en een kind vraagt om dit zo snel mogelijk te signaleren en hier een passende actie op in te zetten.

Bij de start van dit project was het expertteam zich al van veel zaken bewust. Zo is het in de praktijk belangrijk gebleken om, wanneer contactverlies zich voordoet, zo snel mogelijk diagnostiek van de onderliggende dynamiek te verrichten en vervolgens zonder vertraging daarop aansluitende, effectieve interventies uit te voeren. Het toepassen daarvan vraagt overduidelijk specifieke deskundigheid én veel interdisciplinaire samenwerking. Dat betreft zowel het werk in de psychosociale zorg als in de juridische dienstverlening, financiële dienstverlening en hulp bij zaken als huisvesting. Voor alle betrokkenen,

zowel de sociale omgeving [2, 24-31] als professionals [32], is een reflectieve houding noodzakelijk. Wie zichzelf niet kent, wordt voor hij of zij het weet meegetrokken door de emoties die de verhalen en het gedrag van betrokken ouders kunnen oproepen. Voor de professional het weet, heeft hij of zij partij gekozen in het conflict, of wordt betrokken in een klachtenprocedure of zelfs meerdere procedures van ouders [33]. Dit leidt tot een hoog ziekteverzuim en verloop binnen jeugdzorg [34].

Omdat de overheid de gevolgen van scheidingen voor ouders en kinderen wil trachten te verminderen, en ook het aantal situaties waarin contactbreuk tussen een ouder en een kind optreedt zoveel als mogelijk wil beperken, is vanuit het initiatief van de *Divorce Challenge* [35] een platform Scheiden zonder Schade opgericht [36]. Om uitvoering te geven aan de motie van het Tweede Kamerlid Westerveld (GroenLinks) is per 1 juli 2019 bovendien dit Expertteam Ouderverstoting (hierna *expertteam* genoemd) ingesteld door de minister voor Rechtsbescherming. In de motie is de regering verzocht op korte termijn concrete oplossingen voor het probleem van ouderverstoting te laten uitwerken door een onafhankelijke commissie in samenwerking met ervaringsdeskundigen [36].

In dit rapport doet het expertteam verslag van zijn bevindingen. De woorden ‘complexe omgangsproblematiek’ [37] heeft het expertteam op eigen initiatief aan zijn naam toegevoegd. Het expertteam wil hiermee duidelijk maken dat ouderverstoting een onderdeel is van omgangsproblematiek en daarvan een extreme uitingsvorm betreft. ‘Ouderverstoting wordt in de Engelstalige literatuur aangeduid als ‘*parental alienation*’, afgekort PA [38]. Deze afkorting zal in dit rapport worden gebruikt.

Opdracht expertteam

Het expertteam heeft de opdracht om in samenwerking met ervaringsdeskundigen concrete oplossingen voor het probleem van ouderverstoting uit te werken. In de opdracht zijn de volgende aandachtspunten opgenomen:

- De methodieken waarmee verschillende (juridische en gedragswetenschappelijke) professionals signalen van ouderverstoting adequaat in kaart kunnen brengen.
- De benodigde kennis (en de lacunes daarin) bij de betrokken professionals en een plan om de lacunes te dichten.
- De (preventieve) interventies om tijdig en effectief te kunnen ingrijpen.

Het expertteam is verzocht daarbij in elk geval te kijken naar de inzichten en uitkomsten van relevante (internationale) wetenschappelijke publicaties en onder andere de richtlijn *Scheiding en problemen van jeugdigen* van het Nederlands Jeugdinstituut, de opbrengsten van de *Divorce Challenge* en de actielijnen en oplossingsrichtingen uit de *Agenda voor Actie - Scheiden... en de kinderen dan?* – waarmee de volgende aanbevelingen en actiepunten al de aandacht van het expertteam hadden:

- Bevorder de bewustwording dat het kind recht heeft op zorg door en contact met beide ouders.
- Stimuleer interventies voor de individuele ouder.
- Stimuleer het ‘parallele ouderschap’ bij een eenmaal geëscaleerde scheiding¹.
- Verken de mogelijkheden tot verplichte therapie voor de individuele ouder bij psychiatrische problematiek.
- Heroverweeg het vereiste van toestemming van beide ouders voor therapieën of interventies².
- Overweeg – in navolging van België – strafbaarstelling van het voortdurend frustreren van omgangsregelingen.
- Borg dat in de opleiding van de relevante beroepsgroepen aandacht is voor de verschillende aspecten van relatie- en scheidingsproblematiek (waaronder het fenomeen van ouderverstoting) en maak daarvoor zo nodig resultaatafspraken met de opleidingsorganisaties.
- Bevorder opleiding, kennisopbouw en competentietraining en vooral het lerend vermogen van de professionals in dialoog met alle betrokkenen.
- Investeer in methodieken van waarheidsvinding en zorg dat er met het oog daarop adequate verbindingen zijn tussen het juridische deel van het scheidingsproces en de hulpverlening. Sluit aan bij het *Actieplan Waarheidsvinding* (nu *Actieplan Verbetering Feitenonderzoek*)³.
- Onderzoek in samenspraak met de Nationale Politie de mogelijkheden van de inzet van deskundig politiepersoneel, zowel voor het vroegtijdig signaleren als voor de waarheidsvinding als voor naleving van omgangsregelingen.

1. *Parallel ouderschap is geen bewezen effectieve interventie. Het expertteam neemt in zijn onderzoek de mogelijkheden mee voor toepassing hiervan in situaties van (dreigend) contactverlies.*
 2. *Dit betreft de toestemming van beide ouders voor therapieën of interventies voor de kinderen.*
 3. *Actieplan Verbetering Feitenonderzoek in de Jeugdbeschermingsketen. Tweede Kamer, vergaderjaar 2017–2018, Kamerstuk M31389, nr. 622 en Samen werken aan feitenonderzoek, 2020, B. Rijbroek e.a.*

Samenstelling expertteam

Het expertteam bestaat uit de volgende leden:

- mr. Cees van Leuven (voorzitter), raadsheer bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch
- Sil van Beekum, beleidsadviseur bij de Raad voor de Kinderbescherming
- drs. Gerda de Boer MSc., orthopedagoog NVO, familie- en forensisch mediator, bijzondere curator en docent
- Heleen Koppejan-Luitze MSc., levenslooppsycholoog NIP, bijzondere curator, docent en promovenda
- drs. Corine Rijnberk, psychiater
- drs. Jurjen Tak, orthopedagoog-generalist, gz-psycholoog, klinisch psycholoog-niet praktiserend en supervisor
- prof. dr. Louis Tavecchio, psycholoog en emeritus hoogleraar pedagogiek UvA

Het expertteam wordt in opdracht van het ministerie van Justitie en Veiligheid ondersteund door een secretariaat.

Aanpak expertteam

Werkwijze

Het expertteam is het afgelopen anderhalf jaar ten minste eens per maand plenair bijeengekomen. Naast de plenaire bijeenkomsten, hebben de expertteamleden zich verdeeld over verschillende werkgroepen, die elk andere onderwerpen voor hun rekening hebben genomen. Het gaat (niet beperkend) om de volgende onderwerpen:

- a) Bewustwording gericht op het voorkomen van contactverlies.
- b) Vroegsignalering (zowel door het sociale netwerk als door professionals).
- c) Screening, diagnostiek en analyse.
- d) Adequaat onderzoek naar risicovolle situaties (misbruik, mishandeling en huiselijk geweld).
- e) Drang en dwang in geval van complexe omgangsproblematiek en in geval van handhaving van het niet nakomen van omgangsregelingen.
- f) Steun aan het kind met gescheiden ouders.

De keuze voor deze onderwerpen is tot stand gekomen op basis van de opdracht die het expertteam Ouderverstoting/Complexe Omgangsproblematiek van de minister van Rechtsbescherming heeft gekregen en daarbij de inzichten die de deskundigen in het expertteam vanuit hun expertise en gedurende de looptijd van de opdracht over dit onderwerp hebben opgedaan.

**Visie op het maatschappelijke probleem:
Complexe Omgangproblematiek en contact-
verlies tussen ouder en kind als gevolg van
Relatieproblemen tussen de Ouders**

In de inleiding werd al vermeld dat de leden van het expertteam vanuit hun gevarieerde expertise en hun kennis van de hierbovengenoemde projecten en onderzoeken van veel thema's op de hoogte waren. Het expertteam is gestart met het integreren van deze kennis in een visiedocument. Dit document is als bijlage bij dit rapport opgenomen. Een aantal uitgangspunten in het denken van het expertteam worden hier uitgelicht. Dat begint bij de gedeelde vaststelling van de ernst van dit probleem: te veel kinderen zien hun ouders niet meer nadat deze hun relatie hebben verbroken [1]. Ook was direct voor alle leden van het team duidelijk hoe belangrijk het is deze problematiek tijdig te signaleren en te diagnosticeren om daar zonder vertraging adequate interventies op te laten volgen; het verstrijken van tijd is namelijk een factor die een belemmerende rol speelt in het proces [25]. De lange wachttijden voor onderzoek of zorg en lange juridische procedures zijn op zich al factoren die de kans op het vergroten van de problemen doen toenemen.

Er zijn nog meer redenen waarom deze problematiek ook in een ruimere context van organisatie van zorg en rechtspraak gezien moet worden. Zo is daar het feit dat onderzoek en hulpverlening bijzonder gehinderd kunnen worden door de mogelijkheid steeds nieuwe juridische procedures op te starten [27]. Ook wordt de aanpak van deze problemen sterk gehinderd doordat ouders zich zonder consequenties aan gemaakte afspraken kunnen onttrekken – zelfs als die gebaseerd zijn op een rechterlijke uitspraak [32]. Bovendien: er moet niet alleen een brug tussen psychosociale zorg en juridische dienstverlening geslagen worden, maar met het oog op preventie ook van zorg en rechtspraak naar opvoedingsvoorlichting, medische zorg, onderwijs, politie, financiële dienstverlening en hulp bij huisvesting [39]. Beroepsorganisaties dienen zich een visie te vormen op deze problematiek: conflicten tussen ouders leiden zeer regelmatig tot klachten en aantijgingen ten aanzien van hulpverleners [33]. Voor een slagvaardige zorg is het nodig dat professionals niet alleen weten hoe te handelen en dat hun handelen toetsbaar dient te zijn, maar ook dat zij op passende steun kunnen rekenen van de wetgever en hun beroepsorganisaties wanneer zij aangeklaagd worden in een context van ouderlijk conflict.

De complexiteit van de problematiek vergroot de kans dat de visies van (ervarings)deskundigen en professionals op dit probleem uiteenlopen, wat de complexiteit uiteraard nog verder vergroot. PA is tot op heden een begrip waar men sterke meningen over heeft en erg verschillend over kan denken; men noemt het vaak een controversieel begrip [40].

Meningsverschillen zijn er ook over de terminologie waarmee de problematiek wordt aangeduid. Daar komt nog bij, dat er sprake is van sterke polarisatie ten aanzien van deze problematiek. De polarisatie tussen de ouders die in deze dynamiek gevangen zitten, lijkt zich voort te zetten in wetenschap, hulpverlening en het juridische veld. Hierbij zien wij aan de ene kant een pool die onder andere stelt dat PA niet bestaat, en in ieder geval niet goed genoeg is onderzocht gezien het feit dat PA niet in de DSM of ICD is opgenomen [41-56]. Anderzijds zien wij professionals die stellen dat PA invloed heeft op een groot aantal gescheiden gezinnen [57], de ontwikkeling van het kind belemmert [58] en een negatieve langetermijnpact op het welzijn van het (volwassen) kind heeft [59]. Deze professionals stellen ook dat PA een vorm van huiselijk geweld is [60].

De vele factoren die bij deze complexe omgangproblematiek een rol kunnen spelen, het feit dat die elkaar onderling beïnvloeden en dat die voor betrokkenen alle hun eigen betekenis hebben, leidt tot een waaier aan mogelijke dynamieken. Deze worden in het visiedocument dat in de bijlagen is opgenomen verder benoemd. Deze factoren hebben gemeen dat ze vaak moeilijk te beïnvloeden zijn, ondanks het feit dat alle betrokkenen eronder lijden en het graag anders willen. De stappen die ouders, hun sociale netwerk en professionals daartoe zetten, plegen de problemen echter nogal eens in stand te houden of zelfs te vergroten [2, 24-31]. Een en ander betekent dat het noodzakelijk is het systeem in al zijn lagen te bekijken: de ouders, de kinderen, de betrokken familie, de betrokken professionals inclusief hun kennis, hun richtlijnen, hun interdisciplinaire professionele (samenwerkings)cultuur en de beleids- en financieringslijnen op lokaal en nationaal niveau.

Binnen al die lagen speelt de betekenis die mensen aan hun relaties en conflicten verlenen, zoals die is gevormd door vele ervaringen [61, 62]. Op het niveau van de ouders speelt daarbij alles wat hun persoonlijkheden, opvattingen en vaardigheden heeft gevormd [28, 63-66].

Naast een brede systeemgerichte blik is daarom een procesmatig en ontwikkelingspsychologisch perspectief evenzeer onmisbaar.

Kernbegrippen

Het vraagstuk waarover het expertteam zich buigt, kent vele verschijningsvormen.

We hebben er allereerst naar gestreefd een afbakening van het vraagstuk te formuleren. Daaruit volgt ook een begripsbepaling die op termijn een gemeenschappelijke taal mogelijk maakt. Om het werkveld te omlijnen, werkt het expertteam met de volgende begrippen:

- Het expertteam gebruikt de algemene term ‘**contactverlies**’ om het verschijnsel aan te duiden waarbij de kinderen (of één of meerdere van hen) en een ouder na scheiding het contact met elkaar verliezen, omdat het kind weerstand tegen die ouder ontwikkelt, om welke reden dan ook.
- Voor de grote variatie aan problemen en interactiepatronen die kunnen leiden tot verlies van het contact tussen een kind en een ouder hanteert het expertteam de term ‘**complexe omgangsproblematiek**’. De term ‘omgang’ verwijst hier naar contact tussen ouder en kind, ongeacht de juridische status van de ouder, dus ongeacht of één of beide ouders ouderlijk gezag hebben. Wanneer een ouder de intentie heeft om zijn kind niet naar de andere ouder te laten gaan terwijl het kind dat op zich wel wil, spreken we van het ‘blokkeren van omgang’. Wanneer een kind vanuit een loyaliteitsconflict (al dan niet bewust beïnvloed door één of beide ouders) aangeeft dat het niet meer naar een ouder wil, spreken we van PA. Wanneer een van beide optreedt, kan gesteld worden dat één of beide ouders het belang en welzijn van hun kinderen (en daarmee ook hun wederzijds belang) in zo’n mate uit het oog verloren zijn dat de betrokken kinderen daar schade van oplopen.
- De opdracht van het expertteam is toegespitst op één specifieke vorm van complexe omgangsproblematiek, namelijk de situatie waarin een kind contact met een ouder afhoudt als gevolg van (al of niet bewust) manipulatief gedrag van de andere ouder of als gevolg van de complexe interactie tussen beide ouders, terwijl er geen gegronde redenen (bekend) zijn om contact af te houden. Een veel gebruikte Nederlandse term voor dit verschijnsel is ‘ouderverstoting’. Deze term kan tot misverstand leiden, doordat deze lijkt te suggereren dat het kind een ouder verstoort, dan wel dat de andere ouder zijn of haar ex verstoort.

Het expertteam wil echter benadrukken dat het kind in deze situaties niets te verwijten valt. Daarom geven we voor dit probleem – voorlopig, tot uit het veld sterker beargumenteerde aanwijzingen komen voor een andere (betere) term – de voorkeur aan de oorspronkelijk Engelse term: **parental alienation** (afgekort **PA**); hierbij refereren wij ook naar de paragraaf terminologie in

hoofdstuk 5. Het vaststellen van PA is moeilijk (zie hoofdstuk 3), maar van groot belang omdat het (al dan niet bewust) stimuleren van een kind om de andere ouder af te wijzen, of het kind daartoe te faciliteren een vorm van onttrekking aan het gezag⁴ van die ouder kan opleveren – hetgeen niet alleen zeer schadelijk voor een kind is en een ernstige ontwikkelingsbedreiging vormt, maar ook een strafbaar feit. Om tot PA te concluderen, kan het nodig zijn diverse andere hypothesen adequaat te toetsen. Dit vraagt om feitenonderzoek, waarbij interdisciplinaire samenwerking tussen bijvoorbeeld signaleerders, justitie, politie en hulpverleners essentieel is.

Methoden

Raadplegen literatuur

Het expertteam maakt gebruik van de inzichten en uitkomsten van relevante (internationale) wetenschappelijke publicaties. Hierbij wordt per onderwerp gezocht met daartoe passende zoektermen, binnen de daartoe passende zoekmachines, naar relevante, liefst de meest recente publicaties. Zoekmachines die hierbij o.a. gebruikt zijn: PsychInfo, PubMed, Google Scholar en HeinOnline. Zoektermen waren bijvoorbeeld scheiding, PA, ouderverstoting, maar ook andere zoektermen die relevant zijn voor het beschreven onderwerp.

Afbakening vraagstuk

Het expertteam heeft het vraagstuk afgebakend door een visie en begrippenkader te formuleren (zie hiervoor het visiedocument in bijlage 1).

Bespreken relevante casuïstiek

Gedurende de looptijd van de opdracht heeft het expertteam tijdens de plenaire overleggen ook relevante casuïstiek besproken.

Samenwerking ervaringsdeskundigen

Het expertteam heeft onderzoeksbureau Triqs ingeschakeld om onderzoek te doen naar de ervaringen en de mening van ouders en – inmiddels – (jong)volwassen kinderen die contactverlies met één of beide ouders meemaakten. Hiertoe zijn speciale vragenlijsten ontwikkeld, afzonderlijk voor ouders en voor kinderen, met gesloten en open vragen. De vragenlijst is digitaal afgenomen. In focusgroepbijeenkomsten met (een deel van) de bevroegde ervaringsdeskundigen zijn daarna gesprekken gevoerd, mede op basis van de voorlopige uitkomsten van de vragenlijsten.

4. Een vorm van huiselijk geweld, zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0037818/2016-05-01_1

Deelnemers is daarbij zowel in de vragenlijsten als tijdens de focusgroepbijeenkomsten expliciet gevraagd naar hun ideeën over mogelijke oplossingsrichtingen. Oproepen aan ouders en (volwassen) kinderen om de vragenlijst in te vullen zijn door de expertteamleden uitgezet in hun professionele omgeving en op LinkedIn en Facebook. Deze acties hebben het aantal respondenten gebracht op 199 ouders en 30 kinderen.

Raadpleging belangengroepen

Er is een aantal belangengroepen actief, bestaande uit ervaringsdeskundigen die opkomen voor de belangen van ouders die te maken hebben (gehad) met contactverlies. Om bevindingen en ideeën te spiegelen heeft het expertteam verschillende belangengroepen geraadpleegd door groeps gesprekken te voeren, alsook een aantal individuele gesprekken met vertegenwoordigers van deze belangengroepen (zie bijlage 2 voor de lijst belangengroepen). Deze gesprekken zijn op overeenkomstige wijze opgezet als de focusgroepbijeenkomsten.

Raadpleging deskundigen

Het expertteam heeft zijn bevindingen en ideeën (mede op grond van de consultatie van ervaringsdeskundigen) aan verschillende themadeskundigen en praktijkprofessionals voorgelegd om deze te spiegelen en daarmee een stap verder te komen in de verificatie van de analyse van deze problematiek en van de oplossingsrichtingen. Daarbij zijn ook enkele buitenlandse deskundigen geraadpleegd (zie bijlage 3 voor een overzicht van de deskundigen). Op deze wijze is getracht een zo breed mogelijk perspectief te krijgen op de problematiek en mogelijke oplossingsrichtingen.

Het expertteam heeft ook één gezinsdagbehandeling en twee gezinsklinieken bezocht, en een online consultatie gedaan met een vierde kliniek. Het doel was een verkenning in hoeverre gezinsklinieken hun behandelmethoden kunnen uitbreiden met complexe omgangsproblematiek en welke behandeluitgangspunten essentieel zijn bij dergelijke problematiek.

Volgen van relevante beleidsontwikkelingen

Het expertteam heeft gedurende zijn opdracht de lopende beleidsontwikkelingen in het oog gehouden. De relevante programma's zijn o.a. *Scheiden zonder Schade*, *Geweld hoort nergens thuis* en *Zorg voor de Jeugd*. Dit is noodzakelijk om te weten welke initiatieven er al worden ondernomen die invloed hebben op het onderzoek naar en de aanpak van de problematiek en ruimte voor verbetering en praktisch uitvoerbare aanbevelingen te ontdekken.

Beperkingen

Hoewel het expertteam heeft geprobeerd recht te doen aan de ingewikkeldheid van het vraagstuk en de verschillende mogelijke visies daarop, is het team zich ervan bewust dat zijn aanpak beperkingen kent:

- De directe stem van de kinderen die ervaringsdeskundig zijn, is relatief beperkt vertegenwoordigd in dit onderzoek (24). Dit geldt zowel voor kinderen die het contact verloren als die het contact behielden. Het is lastig om deze doelgroep te bereiken voor het invullen van vragenlijsten of het laten deelnemen aan focusgroepen. Daarin speelt ook mee dat is gebleken dat het voor kinderen een belasting kan zijn om over dit onderwerp te praten, hetgeen overigens ook voor ouders kan gelden. Kinderen of jongvolwassenen zitten of nog middenin een situatie waarin zij geen of weinig contact hebben met een ouder, of zijn minder gemotiveerd, minder geïnteresseerd of om andere redenen terughoudend.
- Het expertteam is zich bewust van het risico dat vooral de mondige belanghebbenden zijn gehoord en de zwijgende meerderheid zich hierdoor niet vertegenwoordigd voelt; om deze bias te helpen herstellen, heeft het expertteam ook individuele ouders en kinderen van gescheiden ouders gesproken en de vragenlijsten uitgezet. Het expertteam is zich ervan bewust dat verstoten vaders en hoger opgeleiden oververtegenwoordigd zijn in de steekproef en minderheidsgroeperingen ondervertegenwoordigd (bijv. anderstaligen).
- De groep van ouders die vanuit een wellicht ongunstige startpositie toch erin slagen na scheiding een (voor het kind) leefbare en niet-beschadigende opvoedingssituatie te realiseren, is eveneens nauwelijks vertegenwoordigd. Mogelijk had van hen geleerd kunnen worden.
- Binnen het korte tijdsbestek waarin het expertteam tot dit rapport is gekomen, heeft het zich ervoor ingezet om zoveel mogelijk informatie te verzamelen en terug te koppelen. Meer tijd had uiteraard meer ruimte gegeven voor aanvullend onderzoek, bijvoorbeeld door het horen van meer kinderen, door meer kinderen te vinden om de vragenlijsten in te vullen en het bezoeken van internationale hulpverleners om van hen te leren. Tevens hebben wij ons vooral bij het horen van professionals gericht op de gedragswetenschappers. Wij hebben begrepen dat de rechterlijke macht (de rechters) geen bijdrage wilden leveren aan dit traject. Daarnaast hebben wij gekozen om slechts met enkele advocaten te spreken.

- Er is een trend in Nederland om professionals die betrokken zijn in jeugdzorg via de social media zwart te maken en klachten in te dienen tegen de betrokkenen. Daarbij worden niet alleen de jeugdzorgwerkers genoemd, maar ook de Raad voor de Kinderbescherming, de Nederlandse Orde van Advocaten, de Rechtspraak, en beleidsmakers. Dit heeft mogelijk geleid tot een terughoudendheid bij sommige professionals om deel te nemen aan het onderzoek van het expertteam.

Referenties

1. Kalmijn, M., et al., *A Multi-Actor Study of Adult Children and Their Parents in Complex Families: Design and Content of the OKiN Survey*. *European Sociological Review*, 2018. **34**(4): p. 452-470.
2. Koppejan-Luitze, H.S. *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014; Available from: https://www.researchgate.net/profile/Heleen_Koppejan-Luitze/publication/262536068_Pathway_to_Parental_Alienation_or_Estrangement/links/0a85e537f3daza193e000000.pdf.
3. Mechanic, D. and S. Hansell, *Divorce, family conflict, and adolescents' well-being*. *Journal of Health and Social Behavior*, 1989. **30**(1): p. 105-116.
4. Laughrea, K., *Alienated Family Relationship Scale*. *Journal of College Student Psychotherapy*, 2002. **17**(1): p. 37-48.
5. Kaplan, E., *Ouderverstoting in Nederland. Parental Alienation Syndrome (PAS) en loyaliteitsproblemen bij recente scheidingsgezinnen*. 2008.
6. Baker, A.J.L. and N. Ben-Ami, *To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to Parental Alienation strategies on self-esteem and well-being*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2011. **52**(7): p. 472-489.
7. Ben-Ami, N. and A.J.L. Baker, *The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being*. *The American Journal of Family Therapy*, 2012. **40**(2): p. 169-183.
8. Baker, A.J.L. and M.R. Brassard, *Adolescents caught in parental loyalty conflicts*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(5): p. 393-413.
9. Baker, A.J.L. and M.C. Verrocchio, *Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: correlates with well-being*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(8): p. 609-628.
10. Bernet, W., A.J.L. Baker, and M.C. Verrocchio, *Symptom Checklist-90-Revised Scores in adult children exposed to alienating behaviors: An Italian sample*. *Journal of Forensic Sciences*, 2015. **60**(2): p. 357-362.
11. Slater, E.J. and J.D. Haber, *Adolescent adjustment following divorce as a function of familial conflict*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1984. **52**(5): p. 920-921.
12. Gordon, R.M., R. Stoffey, and J. Bottinelli, *MMPI-2 findings of primitive defenses in alienating parents*. *The American Journal of Family Therapy*, 2008. **36**(3): p. 211-228.
13. Buchanan, C.M., E.E. Maccoby, and S.M. Dornbusch, *Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes*. *Child Development*, 1991. **62**(5): p. 1008-1029.

14. Spruijt, A. and V. Duindam, *Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children*. Journal of Divorce & Remarriage, 2010. **51**(1): p. 65-82.
15. Spruijt, A. and J. Iedema, *Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in the Netherlands*. Journal of Comparative Family Studies, 1998. **29**(3): p. 517-527.
16. Sher, L., *Parental alienation: The impact on men's mental health*. International Journal of Adolescent Medicine and Health, 2017. **29**(3): p. No Pagination Specified.
17. Harman, J.J., et al., *Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors*. Journal of Family Psychology, 2016. **30**(7): p. 866-874.
18. Divorce Statistics, *Divorce statistics in America*. 2017.
19. Eurostat. Products Eurostat News. *42% of births in the EU are outside marriage 2018*; Available from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200717-1>.
20. Children and Divorce, *Children divorce statistics*. 2017.
21. Statistiek, C.B.v.d. *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. 2019 9-11-2020]; Available from: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37425ned/table?fromstatweb>.
22. Lowenstein, L.F., *Child sexual abuse in custody and visitation litigation: Representation for the benefit of victims*. UMKC Law Review, 1991. **60**(2): p. 227-284.
23. Greenberg, L.R., L. Doi Fick, and H.R.A. Schnider, *Catching them before too much damage is done: Early intervention with resistance-refusal dynamics*. Family Court Review, 2016. **54**(4): p. 548-563.
24. Cartwright, G.F., *Expanding the parameters of Parental Alienation Syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 1993. **21**(3): p. 205-215.
25. Gardner, R.A., *The Parental Alienation Syndrome: A guide for mental health and legal professionals (second edition)*. 1992, Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
26. Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'*. Family Court Review, 2004. **42**(4): p. 622-628.
27. Vassiliou, D. and G.F. Cartwright, *The lost parents' perspective on Parental Alienation Syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 2001. **29**(3): p. 181-191.
28. Clawar, S.S. and B.V. Rivlin, *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. 1991, Chicago, IL, US: American Bar Association Press.
29. Finkenauer, C., et al., *De rol van het sociale netwerk bij (v)chtscheiding, in Vechtscheiding: Het Echtbaar in de Ring*. 2015: Amsterdam.
30. Moné, J.G., et al., *Family members' narratives of divorce and interparental conflict: implications for Parental Alienation*. Journal of Divorce & Remarriage, 2011. **52**(8): p. 642-667.
31. Campbell, L.E.G. and J.R. Johnston, *Impasse-directed mediation with high conflict families in custody disputes*. Behavioral Sciences & the Law, 1986. **4**(2): p. 217-241.
32. Van Lawick, J. and M. Visser, *No kids in the middle: Dialogical and creative work with parents and children in the context of high conflict divorces*. Australian and New Zealand Journal of Family Therapy, 2015. **36**(1): p. 33-50.
33. NRC dagblad, *Jeugdzorg in de knel bij vechtscheiding, in klachten over 'partijdigheid'*. 2017.
34. MOVISIE. *Factsheet Jeugdzorg 2010*; Available from: https://www.werkhoezithet.nl/doc/kennisbank/factsheet_jeugdzorg.pdf.
35. Rijksoverheid. *De Divorce Challenge*. 2016; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/doe-mee/afgeronde-projecten/divorce-challenge>.
36. Rijksoverheid. *Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade 2019*. 2019; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/07/01/tk-uitvoeringsprogramma-scheiden-zonder-schade-2019>.
37. Van Geert, P., *The contribution of complex dynamic systems to development*. Child Development Perspectives, 2011. **5**(4): p. 273-278.
38. Gardner, R.A., *Recent trends in divorce and custody litigation*. Academy Forum, 1985. **29**(2): p. 3-7.
39. De Vries, B.A., *Terugdringen van psychisch lijden van ouders en kinderen bij scheiding*. 2019, Den Haag: SDU.
40. Nederlands Jeugd Instituut. *Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming: Scheiding en problemen van jeugdigen*. 2020; Available from: <https://richtlijnenjeugdhulp.nl/scheiding/>.
41. Smith, R. and P. Coukos, *Fairness and accuracy in evaluations of domestic violence and child abuse in custody determinations*. Judges' Journal, 1997. **36**(4): p. 38-55.
42. Wood, C.L., *Parental Alienation Syndrome: A dangerous aura of reliability*. Loyola of Los Angeles Law Review, 1994. **27**(4): p. 1367-1416.
43. Isman, D., *Gardner's witch-hunt*. UC Davis Journal of Juvenile Law & Policy, 1996. **1**: p. 12-15.
44. Bruch, C.S., *Parental Alienation Syndrome: Junk science in child custody determinations*. European Journal of Law Reform, 2001. **3**(3): p. 383-404.
45. Bruch, C.S., *Parental Alienation Syndrome and alienated children: Getting it wrong in child custody cases*. Child and Family Law Quarterly, 2002. **14**(4): p. 381-400.
46. Ziogiannis, L., *Evidentiary issues with Parental Alienation Syndrome*. Family Court Review, 2001. **39**(3): p. 334-343.

47. Schafran, L.H., *Evaluating the evaluators: Problems with outside neutrals*. Judges' Journal, 2003. **42**(1): p. 10-38.
48. McCurley, M.J., K.J. Murphy, and J.W. Gould, *Protecting children from incompetent forensic evaluations and expert testimony*. Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers, 2004. **19**(2): p. 277-320.
49. Walker, L.E.A., K.L. Brantley, and J.A. Rigsbee, *A critical analysis of Parental Alienation Syndrome and its admissibility in the family court*. Journal of Child Custody, 2004. **1**(2): p. 47-74.
50. Emery, R.E., *Parental Alienation Syndrome: Proponents bear the burden of proof*. Family Court Review, 2005. **43**(1): p. 8-13.
51. Meier, J.S. *Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Research Reviews*. In National Online Resource Centre in Violence Against Women Applied Research Forum. 2009.
52. Przekop, M., *One more battleground: Domestic violence, child custody, and the batterers' relentless pursuit of their victims through the courts*. Seattle Journal for Social Justice, 2011. **9**(2): p. 1053-1106.
53. Nichols, A.M., *Toward a child-centered approach to evaluating claims of alienation in high-conflict custody disputes*. Mich. L. Rev., 2013. **112**: p. 663.
54. Thomas, R.M. and J.T. Richardson, *Parental Alienation Syndrome: 30 years on and still junk science*. Judges' Journal, 2015. **54**(3): p. 22-24.
55. Clemente, M., et al., *Judicial decision-making in family law proceedings*. The American Journal of Family Therapy, 2015. **43**(4): p. 314-325.
56. Dore, M.K., *The friendly parent concept: A flawed factor for child custody*. Loy. J. Pub. Int. L., 2004. **6**: p. 41.
57. Harman, J.J., S. Leder-Elder, and Z. Biringen, *Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll*. Children and Youth Services Review, 2016. **66**: p. 62-66.
58. Weigel, D.J. and K.A. Donovan, *Parental Alienation Syndrome: Diagnostic and triadic perspectives*. The Family Journal, 2006. **14**(3): p. 274-282.
59. Baker, A.J.L., *The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study*. The American Journal of Family Therapy, 2005. **33**(4): p. 289-302.
60. Friedman, M., *The so-called high-conflict couple: A closer look*. The American Journal of Family Therapy, 2004. **32**(2): p. 107-117.
61. Levy, C.S., *Personal versus professional values: The practitioner's dilemmas*. Clinical Social Work Journal, 1976. **4**(2): p. 110-120.
62. Fiske, S.T. and S.E. Taylor, *Social cognition: From brains to culture*. 3 ed. 2017, London: SAGE.
63. Kopetski, L.M., *Identifying cases of Parent Alienation Syndrome: Part I*. Colorado Lawyer, 1998. **27**(2): p. 65-68.
64. Wallerstein, J.S., *The overburdened child: Some long-term consequences of divorce*. Social Work, 1985. **30**(2): p. 116-123.
65. Wallerstein, J.S. and J.B. Kelly, *The effects of parental divorce: Experiences of the preschool child*. Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 1975. **14**(4): p. 600-616.
66. Wallerstein, J.S. and J.B. Kelly, *The effects of parental divorce: Experiences of the child in later latency*. American Journal of Orthopsychiatry, 1976. **46**(2): p. 256-269.

2. Probleemstelling

2.1 Korte omschrijving probleem zoals zich dat manifesteert voor ouders en kinderen

Voor de korte omschrijving van het probleem, verwijzen we naar het visiedocument, bijlage 1.

Als we in dit document refereren aan het woord *scheiding*, wordt ook een relatiebreuk bedoeld van ouders die niet getrouwd zijn geweest. Daarnaast gaat het in dit rapport uitsluitend over scheidingen waarbij kinderen zijn betrokken.

Een scheiding leidt in bijna alle gevallen tot stress bij ouders, hun kinderen en vaak ook de familie en vrienden van het gezin. Gelukkig slaagt het merendeel van de ouders erin om zich – na de eerste moeilijke periode – aan de veranderde situatie aan te passen. Deze ouders slagen erin een nieuwe vorm van ouderschap te creëren. De conflicten van ouders nemen af en de kinderen krijgen weer de ruimte om hun eigen ontwikkelingspad te volgen [1]. In 10 tot 20% van de scheidingen lukt deze aanpassing echter niet; deze scheidingen worden ook wel *complexe scheidingen* genoemd [2, 3]. Voor meer informatie over de prevalentie van (complexe) scheidingen, verwijzen we ook naar hoofdstuk 4. De complexiteit kan zeer uiteenlopende oorzaken hebben, variërend van financiële problematiek tot herleving van trauma's, die vaak in combinaties voorkomen en elkaar bovendien wederzijds kunnen beïnvloeden. In het visiedocument (bijlage 1) is een overzicht opgenomen van mogelijke factoren.

Wanneer ouders na een scheiding elkaar niet de ruimte geven hun eigen ontwikkelingspad te volgen en de conflicten blijven bestaan, lukt het ze vaak ook niet voldoende om een nieuwe invulling van hun ouderschap te realiseren [4, 5]. Er kunnen problemen ontstaan rondom de opvoeding van de kinderen en/of rondom de verdeling van de zorgtaken tussen de ouders. De kinderen hebben veel last van het voortduren van de conflicten. Er kan weerstand tegen de omgang met één van de ouders ontstaan: er ontstaat omgangsproblematiek. Het kind kan gaan aangeven dat het minder of geen contact meer wil met één van de ouders en liever meer of altijd bij de andere ouder wil zijn. Het buitensluiten van één ouder en het vormen van een coalitie met de andere ouder kan zich overigens al voordoen tijdens de relatie (dus vóór de breuk). Als een kind één ouder buitensluit (voor of na de breuk tussen de ouders) noemen we dat een contactbreuk. Wanneer deze ontstaat door – al of niet bewuste – manipulatie door één van de ouders (of andere

volwassenen in het systeem van het kind, zoals stief- of grootouders), spreken we van *Parental Alienation (PA)* (zie ook hoofdstuk 1, *Kernbegrippen*, en de meer gedetailleerde beschrijving hiervan in het Visiedocument, bijlage 1). De gevolgen voor de ouders én de kinderen zijn ernstig [6].

2.2 Onderzoek over contactverlies en PA in Nederland

Prevalentie contactverlies en PA

De prevalentie van PA is onbekend; dat geldt wereldwijd. Dat komt enerzijds omdat PA lange tijd niet erkend of herkend is, en anderzijds omdat de definitie van PA niet eenduidig is in de gevallen waar het wel erkend en herkend is geweest. We vermelden enkele gegevens die aan PA verwant (kunnen) zijn en een indicatie geven. Dit zijn cijfers over Nederland. Hoefnagels [7] schatte in 2001 dat 150.000 kinderen geconfronteerd waren met PA. In 2018 zijn de resultaten bekendgemaakt van een longitudinaal onderzoek van Kalmijn naar de Nederlandse generatie die geboren is tussen 1971 en 1991 [8]. Uit dat onderzoek blijkt dat 20% van deze kinderen, eenmaal volwassen, hun vader niet ziet; van deze kinderen kent 7.4% hun vader zelfs in het geheel niet. Ook rapporteert Kalmijn contactverlies met moeders; 5% van de kinderen ziet hun moeder in het geheel niet meer na de scheiding. Bij intacte gezinnen verbreekt 2% van de kinderen het contact met vader en 1% met de moeder. Scheiding vergroot dus het risico sterk, maar ook zonder scheiding kan het probleem zich voordoen.

In het gepubliceerde onderzoek [8] rapporteert Kalmijn dat deze generatie kinderen na de scheiding meestal bij de moeder bleef wonen en dat 44% van deze inmiddels volwassenen kinderen hun stiefvader als vader beschouwt. Het percentage dat de stiefmoeder als moeder ziet, is veel lager: 17%. De relatie tussen deze contactbreuken en PA is in dit onderzoek echter niet meegenomen. Hoe de relatie tussen ouder en kind kan veranderen/verslechteren in intacte gezinnen, is niet bekend uit onderzoek, al zijn in de hulpverleningspraktijk diverse mogelijkheden bekend, bijvoorbeeld wanneer een kind een relatie aangaat met een niet-geaccepteerde partner, een niet-geaccepteerde seksuele of religieuze identiteit heeft, het slachtoffer is van geweld of misbruik, of wanneer stoornissen zoals verslavingen een rol spelen.

Risico- en beschermende factoren voor het ontstaan van PA uit het onderzoek van Kalmijn

Kalmijn [9] gaf in een eerdere publicatie al inzicht in de risicofactoren voor een contactbreuk: de meeste kinderen wonen bij hun moeder na een scheiding en bijna de helft van de kinderen ziet hun vader maar één keer per maand. Kalmijn ziet een robuuste relatie tussen deze lage mate van contact met vader en het optreden van een contactbreuk. Hij geeft aan dat co-ouderschap een beschermende factor lijkt te zijn: in Zweden is de prevalentie van contactbreuk tussen ouder en kind laag (8%) en daar is tegelijkertijd de prevalentie van co-ouderschap hoog: 33%. Anderzijds kan ook geredeneerd worden dat co-ouderschap vaker voorkomt indien beide ouders met hun kinderen een goede relatie hebben. Co-ouderschap in kwantitatieve zin is waarschijnlijk minder bepalend voor een goede onderlinge band dan de kwalitatieve aspecten zoals positieve steun, profijt ervaren van de kwaliteiten van twee ouders, gedeelde zorglast, waardoor er minder risico is op opvoedingsstress en een betere afstemming is tussen ouders onderling en tussen ouders en kind. In § 2.4 worden bovengenoemde risicofactoren aangevuld met bevindingen uit andere literatuur.

Nadere analyses door Kalmijn

Het onderzoek van Kalmijn heeft betrekking op N=6.485 kinderen, waarvan 3.062 kinderen gescheiden ouders had. Het expertteam heeft dhr. Kalmijn de opdracht mogen geven om enkele nadere analyses uit te voeren op deze data; wij hebben deze rapportage als bijlage 4 aan dit rapport toegevoegd. Hieronder staan de bevindingen die het meest in het oog springen.

Oorzaak contactverlies

Kalmijn rapporteert dat kinderen als meest voorkomende oorzaak voor contactverlies noemen dat het kind de ouder niet meer wil zien; veelal zonder speciale reden ('het is zo gelopen') of dat men uit elkaar is gegroeid (samen 18%). Ruzie wordt ook genoemd maar minder vaak dan men misschien zou verwachten. De toedeling van de schuld van de scheiding speelt ook een rol in contactverlies. Een groter deel van de kinderen legt de schuld van de scheiding bij vader. Het is niet zo dat kinderen met contactverlies zeggen meer moeite te hebben gehad met de scheiding dan kinderen zonder contactverlies.

De rol van de ouder waar het kind voor heeft gekozen bij contactverlies

Aan kinderen is ook gevraagd naar de rol van de moeder bij de relatie(s) tussen vader, kind, en moeder. Er zijn hier significante verbanden te zien. Kinderen die het contact

met de vader hebben verloren, zeggen vaker dat de moeder het contact heeft belemmerd; obstructie door de moeder lijkt derhalve een (deel)oorzaak van contactverlies, althans in de optiek van het kind. Kinderen die geen contact meer hebben met de vader zeggen ook vaker dat de moeder contacten met de vader vermeed. Moeders van kinderen die het contact hebben verloren praten in het grootste deel niet meer over de vader. In ongeveer één op de vijf gevallen wordt er negatief gepraat over de vader. In gezinnen waarin er geen contactverlies met de vader was, spreken moeders in neutrale of positieve zin over de ex: dit doet ongeveer de helft van de moeders als de vader nog wel contact heeft met het kind, tegenover 14% van de moeders als de vader geen contact meer heeft.

Wens van het kind tot herstel van contact

Van de kinderen waarbij contactverlies is opgetreden met vader geeft 36% aan de vader eigenlijk nog wel te willen zien. Bij moeders zijn de aantallen anders; na contactverlies zegt 50% van de kinderen de moeder nog wel te willen zien.

Verband tussen contactverlies en demografische kenmerken van het kind

Er is een sterk verband met opleidingsniveau: lager opgeleide kinderen hebben vaker het contact verloren dan hoger opgeleide kinderen. Er is geen samenhang met geslacht. Leeftijdverschillen zijn er wel: oudere (volwassen) kinderen hebben vaker het contact verloren (20% contactverlies bij kinderen 35-45 jaar). Hier ziet Kalmijn een cohorteffect: in oudere cohorten was de betrokkenheid van de vader na scheiding geringer, en dat vertaalde zich waarschijnlijk in een groter risico op contactverlies.

Verband tussen contactverlies en demografische kenmerken van de vader

Er is een scherpe opleidingsgradiënt te zien. Van vaders met een universitaire opleiding heeft 18% het contact met een of meer kinderen verloren, bij vaders met een lagere beroepsopleiding is dat 36%. Dit verband wordt mogelijk ietwat overschat door cohorteffecten, maar is desalniettemin sterk te noemen. De verbanden met psychische problemen en alcoholgebruik zijn hier ook weer terug te vinden hoewel deze zwakker zijn dan ze waren bij de rapportage van de kinderen. Het is mogelijk dat selectieve nonrespons bij vaders hier een rol speelt (bijvoorbeeld, vaders met verslavingsproblemen zijn wellicht ondervertegenwoordigd in het onderzoek onder vaders).

Verband tussen contactverlies en kenmerken van het huwelijk van de ouders

Het sterkste verband is zichtbaar bij het contact met de vader direct na scheiding. Als de vader het kind weinig zag (minder dan maandelijks) in het eerste jaar na scheiding is het risico op contactverlies later (als het kind 25-45 jaar oud is) zelfs 36%. Dit risico van het verstrijken van tijd, ziet het expertteam ook. Contactverlies komt daarnaast meer voor als (a) de scheiding vroeger plaatsvond in het leven van het kind, (b) er veel ruzie tussen ouders was tijdens het huwelijk en na de scheiding, en (c) de taakverdeling tussen vader en moeder traditioneel was (in de zin dat vooral de moeder de huishoudelijke taken op zich nam). Kalmijn vindt echter in geen van de gevallen een significant verband tussen contact met de vader en rapportages van conflicterende loyaliteiten.

Verband tussen contactverlies en kenmerken van de gescheiden vader

Kalmijn rapporteert hierbij dat alcoholgebruik, verslavingsproblematiek, en psychische problemen, bij vader als risicofactoren voor contactverlies worden genoemd; opvallend is echter dat door het overgrote deel van de vaders waarmee contactverlies is opgetreden, deze problemen juist niet worden gerapporteerd. Het beeld bij moeders is anders. De redenen die bij contactverlies tussen moeders en hun kinderen worden gegeven zijn ruzie tussen ouders en probleemgedrag of psychische problemen van moeder in de jeugd.

Verband tussen contactverlies en huidige relatie van ouders

Bij het overgrote deel van de kinderen met contactverlies hebben ouders geen contact meer met elkaar; meer dan de helft van de kinderen met contactverlies betitelt de relatie tussen ouders als 'slecht'. De tijd heelt dus niet alle wonden bij complexe scheidingen; er blijkt geen sprake te zijn van een verschuiving in de richting van neutrale relaties tussen de ex-partners. Bij de gescheiden ouders waar er nog wel contact is tussen vader en kind, is de relatie tussen de ex-partners aanmerkelijk vaker neutraal of zelfs goed.

De rapportage van gescheiden ouders over prevalentie en oorzaken van contactverlies

Bij de gescheiden vaders met twee kinderen, heeft 18% het contact verloren met één kind en nog eens 11% het contact verloren met beide kinderen. Van de gescheiden vaders met één kind heeft 22% het contact verloren. Deze aantallen lijken wat hoger dan bij de kinderen. Mogelijk speelt hiermee dat er bij de kinderen een groep is die de vader niet kent; deze situaties worden door de vader waarschijnlijk

gerapporteerd als 'geen contact meer' terwijl ze in de analyses van de kinderen buiten beschouwing zijn gelaten. Aan vaders is gevraagd terug te kijken op de scheiding. Van de vaders met contactverlies geeft 63% aan dat het contact met het kind door de scheiding is verwaterd (13% bij de gescheiden vaders zonder contactverlies). Meer dan 66% van de gescheiden vaders met contactverlies zegt dat de ex-partner het contact heeft belemmerd; dit is lager – maar nog steeds hoog – bij gescheiden vaders zonder contactverlies. Veel gescheiden vaders geven aan hun kinderen erg te hebben gemist na de scheiding, bij vaders die het contact hebben verloren is dat zelfs 78%. In de helft van de gevallen is er ook ruzie geweest over de kinderen als het contact is verloren.

Opvallend is wel dat de mogelijke rol van obstructie door de moeder zwaarder lijkt als de vader hierover wordt gevraagd dan als het kind hierover wordt gevraagd. Het is goed mogelijk dat kinderen en vaders een andere perceptie hebben ten aanzien van het probleem van contactverlies.

2.3 De korte- en langetermijngevolgen van contactverlies op kinderen en ouders

In de praktijk zien we enkele **kortetermijngevolgen** van contactverlies op de kinderen.

- Een van de kortetermijngevolgen van contactverlies als gevolg van weerstand bij het kind (contactweigering, ongeacht de vraag welke dynamiek daar de oorzaak van is) is, los van het feit dat het kind de liefde en zorg van een ouder moet missen, dat het kind zich blijvend onrustig kan voelen en die stress moet gaan onderdrukken. Het heeft immers 'gekozen' voor een ouder, maar mist (wellicht) ook de buitengesloten ouder. Als de buitengesloten ouder het kind laat weten dat hij of zij het kind mist, of op momenten dat het kind zelf de buitengesloten ouder mist, voelt het kind weer de stress van die keuze. Deze keuze is moeilijk omkeerbaar, want daarmee stelt het kind immers de ouder waar het voor heeft gekozen teleur en/of maakt het die ouder boos, hetgeen opnieuw stress veroorzaakt.
- Bij contactweigering kan het kind twee soorten boodschappen geven: één aan de ouder voor wie het kind kiest en één andere aan de buitengesloten ouder. Zo kan het bijvoorbeeld na omgang met de buitengesloten ouder aan de ouder waar het kind voor heeft gekozen, aangeven dat het niet leuk was, terwijl het aan de buitengesloten ouder had laten merken dat de omgang heel fijn was. Voor beide ouders is dat verwarrend: 'Liegt het kind nu?' Het kind liegt echter niet, maar geeft die 'waarheid' weer waarvan het voelt dat het beide ouders gelukkig maakt. Het kind komt daardoor wel weer in de knel. Het kan

niet langer aan de ouder waar het voor heeft gekozen uitleggen dat het fijn was bij de andere ouder; dat zal dan als liegen worden geïnterpreteerd. Een buddy van Villa Pinedo gaf dat aan als: *'Ik leerde de leuke dingen niet meer zien, ik herinnerde me deze ook niet meer.'* Een andere uitspraak van een kind was: *'De nare dingen onthoud je veel makkelijker.'*

- Door het kind de ruimte te bieden 'zelf' de keuze te kunnen maken bij welke ouder het wil zijn, wordt het kind voortijdig beslisser over bepalende aspecten van zijn of haar leven. Daarmee krijgt het kind een ongepaste verantwoordelijkheid (zie § 5.3) en bovendien veel stress in die gevallen waarin dit gebeurt in een poging uit loyaliteitsconflict te ontsnappen. Deze beslissingsbevoegdheid kan ook leiden tot generalisatie ten aanzien van algemene keuzes die het kind betreffen en kan leiden tot onhandelbaar gedrag, internaliserend en/of externaliserend.
- De positie die het kind als beslisser over het eigen leven krijgt, kan er ook toe leiden dat het kind zich bewust wordt van de macht die daaruit voortvloeit. Dit kan ertoe leiden dat kinderen hun ouders gaan bespelen en irreële eisen gaan stellen om zo het optimale te bereiken bij het kiezen tussen de ouders. Daarmee leert het ook niet zich aan te passen aan stressvolle situaties.
- Bij contactverlies kan het kind dusdanig in de knel komen dat het hele nare en boze dingen over de buitengesloten ouder zegt om aan derden duidelijk te maken dat het echt zelf niet naar die ouder wil gaan. Dat verhoogt de stress van het kind en het kan leiden tot intern gevoelde (maar niet extern geuite) schuldgevoelens. De volgende uitspraak van een kind is hier een voorbeeld van: *'Ik heb geleerd dat als ik me schuldig voel dat ik tegen mezelf moet zeggen dat deze last niet op mijn schouders hoort'*. Als een kind op deze manier leert omgaan met iemand waar het van houdt, vader of moeder, kan het negatieve en boze gedrag bovendien generaliseren naar omgang met anderen: de ouder waar het voor heeft gekozen, of vrienden.

Gedragwetenschappelijk onderzoek bij ouders voor wie het kind heeft gekozen, geeft aan dat deze ouders het volgende gedrag van het kind rapporteren [10]:

- internaliserend gedrag: verdriet, in zichzelf gekeerd zijn, slapeloosheid; externaliserend gedrag: woede; extreem verzet; middelmatige emoties overdreven uiten door hard en aanhoudend huilen;
- het minder goed doen op school;
- angstig zijn (zich vastklemmen aan de coalitie-ouder);
- verward zijn (ze ervaren tegenstrijdige gevoelens jegens de buitengesloten ouder).

Ouders die het contact met een kind verliezen door PA rapporteren de volgende kortetermijngevolgen [6, 11-24].

- Zij voelen zich wanhopig door alle onsuccesvolle pogingen om omgang te krijgen met hun kinderen.
- Zij herkennen zich niet in het monster-beeld dat de ouder waar het kind voor heeft gekozen en het kind van hem of haar hebben gevormd [25].
- Zij kunnen hun pijn ook uiten in agressie en boosheid jegens de andere ouder, hetgeen weer angst opwekt bij die ouder [10]: de dynamiek van een *self-fulfilling prophecy* [26].
- Confrontatie met onterechte beschuldigingen van mishandeling of misbruik en het stigma daarvan, kan leiden tot diep verdriet, depressie en angst [27, 28]. Als die beschuldigingen ook nog wortelschieten (en meldingen daarvan klakkeloos door professionals worden 'gekopieerd en geplakt' van het ene rapport naar het andere) kunnen buitengesloten ouders gebrandmerkt worden als kindermishandelaar of -misbruiker met reputatiebeschadiging en mogelijk gevangenisstraf als gevolg [29]. Op deze wijze buitengesloten ouders voelen zich geïsoleerd en wanneer zij niet geholpen worden door de instanties, kunnen ze de veroordeling ten onrechte internaliseren [28].

Uitkomsten van gevalideerde vragenlijsten, afgenomen bij volwassen mensen die in hun jeugd een ouder in reactie op scheiding hebben buitengesloten, geven de volgende **langetermijngevolgen** aan [6, 11-22, 30, 31].

- Een hogere mate van gedragsproblemen (zoals boosheid en manipulatie) en psychosomatische problemen.
- Een hogere mate van depressie, schaamte (om wat het als kind heeft gedaan), angst en middelenmisbruik.
- Onveilige hechting.
- Minder zelfwaardering en zelfvertrouwen.
- Disfunctionele vaardigheden om met spanning om te gaan.
- Minder vertrouwen in anderen.
- Minder hoge opleiding of carrière.
- Een beschadigde identiteit door de eenzijdige identificatie met de manipulerende ouder.

Aan Kalmijn is gevraagd te onderzoeken hoe bovenstaande bevindingen zich verhouden tot de uitkomsten van zijn studies. Kalmijn geeft het volgende aan:

'De studies van Baker et al. in de VS en in Italië zijn interessante psychologische studies die eveneens duidelijke verbanden laten zien tussen scheiding en aspecten van ouderverstoting. Een verschil met het *Ouders en Kinderen in Nederland*-onderzoek (OKiN: een voortgaand onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek) is dat deze

studies niet gebaseerd zijn op representatieve steekproeven. Voor het blootleggen van allerlei mechanismen is dat niet noodzakelijk een probleem. Voor het meten van prevalentie is dat mogelijk wel het geval, ook gezien de hogere prevalentie van contactverlies die ik aantrof bij lager opgeleide ouders.' (Zie voor meer informatie hieronder en bijlage 4 met de extra studie van Kalmijn).

Contactverlies en eenzaamheid

In het onderzoek van Kalmijn (zie bijlage 4) naar de langetermijnevolgen van contactverlies werd het sociaal welbevinden van ouders en kinderen gemeten met de gevalideerde eenzaamheidsschaal van Jenny Gierveld (De Jong Gierveld & Van Tilburg, 2006).

Contactverlies met kinderen na scheiding is geassocieerd met sterkere gevoelens van eenzaamheid met name onder ouders en minder onder kinderen.

Kinderen van gescheiden ouders voelen zich op volwassen leeftijd vaker eenzaam als zij geen contact meer hebben met de vader dan kinderen die nog wel contact hebben met de vader. Nadere analyses laten zien dat deze verschillen voor een groot deel te wijten zijn aan het onderliggende ouderconflict dat zij als kind hebben ervaren. Bij vaders is het verband duidelijk sterker. Van vaders die geen contact meer hebben met het kind is 25% te classificeren als 'eenzaam' en 19% als 'zeer eenzaam' (bij andere gescheiden vaders is dat 19% en 9%). Deze verschillen zijn groot en kunnen niet worden verklaard door conflicten met de ex-partner.

Ook moeders is gevraagd naar hun eenzaamheidsgevoelens. Er is een licht verband te zien, met andere woorden, ook de ex-partners van de contactverliezende vader voelen zich eenzamer vergeleken met de ex-partners van andere vaders. Tot slot is nog gekeken naar contactverlies bij de gescheiden moeder zelf. Net als bij vaders zien we hier een sterk verband met eenzaamheid.

In hoofdstuk 4 geven wij de bevindingen over de korte- en langetermijnevolgen die zijn genoemd door de ervaringsdeskundigen.

2.4 Kennis over de oorzaken van PA uit longitudinaal onderzoek

Om oorzaken, gevolgen en dynamiek binnen het gezin te kunnen duiden, is ook langlopend (longitudinaal) onderzoek nodig. Dit heeft tot op heden niet plaatsgevonden. Voor zover het expertteam weet, is er slechts één zo'n onderzoek gedaan naar de ouders voor wie het kind heeft gekozen [10], en dit betrof een beperkt kwalitatief onderzoek. Wij kunnen hier dan ook geen robuuste conclusies aan verbinden. Bij gebrek aan beter noemen we uit dit onderzoek toch de volgende bevindingen:

De volgende gevoelens werden gezien bij de ouder waarvoor het kind kiest

- Jaloezie naar een nieuwe partner, zowel op partner-niveau alsook op ouder niveau (het gevoel als partner te zijn ingeruild, het gevoel als ouder te worden ingeruild).
- De behoefte om verder te gaan in het leven en geen rol zien voor ex-partner in dat leven; stiefouders worden bijvoorbeeld papa of mama genoemd of de achternaam van het kind wordt veranderd.
- Eenzaamheid als het kind bij de andere ouder is.
- Angst om het kind kwijt te raken aan de andere ouder.
- Angst dat er wat ergs gebeurt als het kind bij de andere ouder is.
- Angst dat het kind door de andere ouder op de hoogte wordt gebracht van de rol die de ouder zelf heeft gespeeld bij de scheiding (wanneer de schuldvraag volledig bij de buitengesloten ouder wordt gelegd).
- Het gevoel financieel benadeeld te zijn door de andere ouder.
- Het gevoel dat de zware zorgtaken primair bij de ouder liggen en de andere ouder alleen maar plezier heeft met het kind.
- Frustratie als het kind moe en moeilijk hanteerbaar terugkomt van een omgangsmoment.
- Het idee dat het kind therapie of begeleiding nodig heeft – maar de ouder zelf niet.
- Afkeuring van de levensstijl van de andere ouder.
- Een gevoel van rechtvaardigheid als het kind voor de ouder kiest en de andere ouder buitensluit.
- Verdriet dat de relatie over is.
- Bezorgdheid dat het kind onder de invloed komt van een opvoedstijl waar de ouder niet achter staat.

De volgende argumenten werden gehoord bij ouders waarvoor het kind kiest om hun kind te steunen bij het verbreken van het contact met de andere ouder

- 'Het kind geeft zelf aan dat het niet meer wil': de ouder ervaart (of zegt, in ieder geval) dat hij of zij niet kan dwingen.
- De sociale omgeving van de ouder waar het kind voor kiest ziet geen rol voor de andere ouder in het leven van het kind.
- Het kind voelt zich niet thuis bij de andere ouder.
- Het kind vindt dat het niet goed wordt opgevoed door de andere ouder.
- Het kind keurt het gedrag van de ouder af.
- Het kind heeft een hekel aan de nieuwe partner van de andere ouder of zijn of haar kinderen.
- Het kind voelt dat het wordt achtergesteld t.o.v. de stiefkinderen of halfbrusjes.
- Het kind vindt dat de andere ouder nooit aandacht heeft voor het kind.

- Het kind wordt niet goed verzorgd door de andere ouder.
- De andere ouder geeft geen gezond eten.
- De andere ouder verwaarloost het kind.
- De andere ouder mishandelt of misbruikt het kind.

2.5 Overige uit onderzoek bekende factoren die PA bevorderen

Naast epidemiologisch en longitudinaal onderzoek vond het expertteam de volgende factoren in de literatuur.

Persoonlijke factoren

- Wanneer de rouw over de scheiding stagneert, stagneert ook de vormgeving aan de toekomst en aan het nieuwe ouderschap. Langdurige conflicten liggen dan op de loer.
- Rouw stagneert makkelijker bij ouders die onveilig gehecht zijn of belast zijn door eerdere traumata. Zeker wanneer de scheiding een herleving van eerder verlies activeert kan dat de situatie compliceren.

Situationele factoren

- Grote woonafstand tussen ouders en de tijd die het kind doorbrengt met beide ouders kunnen invloed hebben op de omgang [35-37] (zie ook het Visiedocument, bijlage 1).
- Een langdurig gebrek aan passende woning voor de vertrekkende ouder kan betekenen dat het voor die ouder moeilijk is zijn/haar kinderen te ontvangen.

Financiële factoren

- Een scheiding veroorzaakt meestal een teruggang in inkomen. De minst werkende ouder heeft daar de meeste last van. Daardoor luisteren afspraken over alimentatie en dergelijke nauw. In de woede en het verdriet over de scheiding kan woede over de financiële situatie de conflicten verergeren – en de kinderen, die de concrete gevolgen daarvan zien, daarin meeslepen.
- De financiële problemen kunnen worden verergerd als de combinatie van zorg en kinderen opvoeden lastig blijkt.
- Voor de preventie van escalatie zou het tijdig inzetten van relatietherapeuten niet zelden een goede optie zijn. Het feit dat zij niet in de zorgverzekeringswet zijn opgenomen is een financiële drempel voor dringend noodzakelijke hulp.

Ontwikkelingen in de nieuwe gezinnen

Beide ouders kunnen nieuwe partners (trachten te) vinden. Er kunnen samengestelde ('regenboog-')gezinnen ontstaan. Enige professionele voorbereiding op deze

volgende fase pleegt daarbij te ontbreken, terwijl er bekende valkuilen zijn.

Sociale omgeving

Ook de sociale omgeving speelt een rol [38]. Vaak wordt aangenomen dat de omgeving kan steunen. Veelal echter treedt partijdigheid van de sociale omgeving op, hetgeen tot een verergering van de problematiek leidt. Ouders voelen zich dan aangemoedigd door bijv. hun nieuwe partners en/of familie in hun weerstand tegen de omgangsafspraken, en zo wordt de strijd als het ware een stammenoorlog [10, 36, 39-45].

In de sociale omgeving spelen ook waarden en normen een rol: waar een scheiding als gevolg van een buiten-echtelijke relatie sterk wordt veroordeeld wordt de kans op verslechtering van de relatie tussen het kind en 'de schuldige' uiteraard groter (zie ook paragraaf 5.1: Maatschappelijke inbedding).

De school

De ervaringsdeskundigen die wij hebben gesproken geven aan dat zij de school van de kinderen zien als een neutrale plek die, als één van de eerste professionals, kan zien dat PA speelt. Zij geven aan dat de scholen hierin een actieve signaleringsrol zouden kunnen spelen. Scholen, zo blijkt in de praktijk, lijken echter nogal eens huiverig te zijn voor het risico als partijdig te worden gezien wanneer zij signalen zouden bespreken met de ouders of melden aan derden (een verschijnsel dat zich onder andere ook bij het signaleren van kindermishandeling voordoet).

De hulpverlening

- Hulpverlening kan schadelijk zijn als zij niet effectief ingrijpt bij de omgangsproblematiek [32]. De tijdige doorgeleiding naar de juiste hulp is onvoldoende. Dit kan gerelateerd zijn aan onbekendheid met PA; Rouvoet geeft in 2018 niet voor niets aan dat een van de belangrijkste bevindingen uit zijn onderzoek is dat er meer erkenning en herkenning van deze problematiek komt [46], hetgeen in onderzoek ook al eerder was vastgesteld [33].
- Op diverse plaatsen in dit rapport wordt in dit kader ook gewezen op de effecten van wachttijden voor onderzoek, hulp en rechtspraak: naarmate de tijd voortschrijdt graven de strijdende partijen zich verder in en worden de problemen slechter oplosbaar. Verbroken contacten worden moeilijker hersteld naarmate langer wordt toegestaan dan omgang geblokkeerd wordt. Het feit dat advocaten vaak geen wachttijden hebben, bevordert de juridisering van het conflict, want die stap is makkelijk gezet.

- De complexiteit van de problematiek levert soms een stapeling van hulptrajecten op. De coördinatie daarvan is nog steeds vaak een probleem, ondanks alle initiatieven van de overheid om dit te verbeteren. Systeemgericht denken is hierbij eveneens soms onvoldoende. Het veel voorkomende wantrouwen tegen hulpverlening wordt daarmee versterkt en het kan leiden tot *shopping* van de ene hulpverlener naar de andere – duur, tijdrovend en verwarrend.
- Het wantrouwen tegen hulp – soms door persoonlijke kenmerken veroorzaakt en niet door ervaringen met hulpverleners – wordt versterkt wanneer ouders te maken krijgen met niet-effectieve interventies, overbelaste hulpverleners, lange wachttijden, etc.
- Hulp kan soms ook stagneren als hulpverleners menen deze te moeten stoppen zolang er processen worden gevoerd (zie ook hier onder).
- En tot slot zullen ook hulpverleners niet (helemaal) ontkomen aan kleuring van hun oordeel door maatschappelijke waarden en normen.

Het recht en het tuchtrecht

Recht en tuchtrecht geven ouders terecht de ruimte om te klagen over onjuist handelen van hulpverleners.

Wantrouwen tegen hulpverlening vergroot de kans dat zij daarvan gebruik maken in plaats van dat een goede dialoog plaatsvindt. Helaas merken ouders die moeite hebben hun kind naar hun ex te laten gaan dat zij de omgang kunnen opschorten zodra zij een procedure beginnen.

De hulp die zij nodig hebben om over hun pijn heen te komen kunnen zij eveneens afhouden door het indienen van klachten.

Het systeem van klacht- en tuchtrecht is onvoldoende afgegrensd tegen ziekelijk en manipulatief klagen. Het resultaat is een grote belasting voor alle betrokkenen (inclusief de hulpverleners) waardoor er geen energie overblijft om de problemen aan te pakken – die daardoor kunnen toenemen of verharderen.

2.6 Belemmeringen bij effectieve aanpak van PA

Dat de problematiek van PA onvoldoende wordt opgelost hangt met diverse factoren samen:

- 1) In Nederland hebben veel professionals PA lang niet erkend. Tegenwoordig speelt dat nog steeds een rol. Het wordt gezien als een controversieel begrip. Sommigen verwierpen het concept in zijn geheel [58-61]. Sommigen gebruiken het feit dat het niet in de DSM is opgenomen als een argument [32]. Ook uit feministische hoek was er stevige kritiek: zij noemden het *junk science*, die door mishandelende vaders is

verzonnen om mishandeling en misbruik in stand te kunnen houden.

Onderhand wordt PA door de onderzoekers en professionals die het expertteam sprak niet meer als een syndroom of stoornis gezien. Het expertteam ziet het als een dynamiek (zie ook het Visiedocument – bijlage 1). Niettemin worden veel van de initiële kritiekpunten nu nog, vaak letterlijk, herhaald. Maar zij worden ook bestreden [52, 53-56]. We noemen hier de belangrijkste discussies over het concept.

- Er wordt in de wetenschap groot belang gehecht aan het reviewen door *peers*, oftewel collega-wetenschappers (op *random* wijze aangewezen door de vakbladen). Zo wordt de kwaliteit van een onderzoek of een publicatie geborgd. De kritiek dat publicaties over PA niet onderhevig zijn geweest aan dergelijke reviews, werd reeds vroeg geuit. Over PA zijn vanaf de eerste publicatie in 1985 [47] meer dan 1.000 boeken en publicaties verschenen [77]. In een publicatie in 2016 wordt gesteld dat er heden ten dage overeenstemming is bereikt over hoe loyaliteitsbeïnvloedend gedrag er uitziet, en wordt gesteld dat dit een vorm van kinder- en ex- partnermishandeling is. Tevens wordt gesteld dat er overeenstemming is over het gedrag van kinderen die door een scheiding aangeven geen contact meer te willen met één van de ouders [48]. Ook in Nederland is door de overheid erkenning gegeven aan het probleem en heeft de overheid daar invulling aan gegeven middels het benoemen van dit Expertteam Ouderverstoting.
- Binnen de gedragswetenschappen bestaan er standaarden voor het classificeren van mentale stoornissen binnen systemen als de DSM en ICD. In classificatiesystemen worden symptomen geclusterd tot syndromen op basis van wetenschappelijk onderzoek en klinische ervaring, met de bedoeling de communicatie over die problemen eenduidig te maken en wetenschappelijk onderzoek mogelijk te maken. De oorspronkelijke gedachte dat daarmee de weg naar behandeling vrijgemaakt zou worden heeft men echter moeten laten vallen [51]. Sterker: classificaties zijn principieel ongeschikt voor het stellen van behandelindicaties [78]. Bovendien is de achtergrond van deze systemen een medische, waardoor de focus vooral ligt op classificatie van individueel gedrag en veel minder op classificatie van relatiepatronen. Dat PA niet als syndroom is opgenomen in de DSM-5 wil dus vooral zeggen dat daarvoor te weinig overeenstemming is over het beeld én dat het de vraag is of het als variant van complexe omgangsproblematiek wel in een classificatiesysteem thuishoort dat primair is gericht op aan individuen

verbonden mentale problematiek. Een en ander wil niet zeggen dat het niet bestaat – zie het vorige punt. De vraag is bovendien of door zoveel aandacht te besteden aan het al dan niet erkennen van PA als categorie binnen classificatiesystemen, de impact die PA heeft niet onderbelicht raakt. Dit komt de slachtoffers van een – in essentie maatschappelijk probleem – niet ten goede [62].

Overigens neemt ook in de ontwikkeling van classificatiesystemen de aandacht voor de invloed van de omgeving op individuele ontwikkeling toe. De problematiek van PA kan in de DSM daardoor toch een plek krijgen binnen de volgende classificaties: 1) het effect op het kind van relationele stress bij de ouders; 2) ouder-kind relatieproblematiek en 3) psychologische kindermishandeling [63]. Ook de ICD-11 geeft aan dat PA geassocieerd kan worden als ouder-kind relatieproblematiek. Amerikaans onderzoek wijst uit dat de meeste betrokkenen bij voogdijschap van mening zijn dat de uitsluiting van PA uit classificatiesystemen hun werk niet beïnvloedt, maar toch geeft een derde aan dat het wel degelijk in de formele handboeken opgenomen dient te worden [64]. De *American Psychological Association* (APA) erkent dat GGZ en juridische professionals huiselijk geweld in scheidings- en voogdijzaken serieus moeten nemen, maar tot op heden hebben ook zij geen officieel standpunt ingenomen ten aanzien van PA [65]. Wel hebben zij aangegeven in 2017 een review van wetenschappelijk onderzoek naar complexe scheidingen en het effect daarop voor kinderen te zullen doen [66].

- Deze complexiteit krijgt bij rechtbanken in de USA duidelijke erkenning: zij staan na de uitspraak van de *Supreme Court* in 1993 toe dat expertgetuigen inzake PA opgeroepen mogen worden [67]. Omdat PA niet is opgenomen in de DSM, refereren velen naar andere termen als ‘implacable hostility’ (onverbiddelijke vijandigheid) [68].

Ook in Canada kunnen expertgetuigen inzake PA opgeroepen worden. Rechtbanken in Australië, Nederland en Duitsland erkennen PA eveneens [72]. De *Court of Appeal* in Groot-Brittannië accepteerde PA in 2002 [73], net als de *Supreme Court* in Israël [74]. Sharia-Rechtbanken beschouwen het opzetten van een kind tegen een ouder als een grote zonde tegen God [75] en in Roemenië [76] heeft het *Institute for Forensic Psychology* PA in 2016 officieel erkend.

- Bij de nieuwe richtlijnen van het NJI [50] is gekozen om PA op zeer voorzichtige wijze te benaderen, en de nadruk te leggen op de stelling dat er onvoldoende onderzoek is gedaan om PA als zodanig te

erkennen. Een achtergrond daarvan is ongetwijfeld de wetenschappelijke kritiek op het concept PA als een vaststaand beeld.

Johnston, Walters, et al. (2005b) geven bijvoorbeeld aan dat niet alle kinderen die geconfronteerd worden met loyaliteitsbeïnvloedend gedrag een ouder ook buitensluiten. Ook stellen zij dat de eenzijdige focus op het loyaliteitsbeïnvloedend gedrag te kort door de bocht is: er zou sprake zijn van een multi-factorieel probleem waarbij aspecten als geslacht, leeftijd, ontwikkelingsniveau, psychologische kwetsbaarheid van het kind, gedrag en persoonlijkheden van de ouders, de dynamiek tussen de kinderen van het gezin en de invloed van levensgebeurtenissen na de scheiding een rol speelt [69-71, 49]. Het expertteam deelt de visie dat het om complexe problematiek gaat.

- 2) Gezien het bovenstaande zal het geen verwondering wekken dat menigeen concludeert dat professionals onvoldoende kennis hebben van PA en van het herkennen van de signalen [33, 57], of van de internationale wetenschappelijke publicaties over PA. Bij gebrek aan een eenduidig beeld (een definitie) is er uiteraard gebrek aan overeenstemming over de vraag hoe het te herkennen is en onderzocht dient te worden. Laat staan dat er een eenduidige visie is ten aanzien van het oplossen van PA. Als gevolg hiervan kan er door professionals soms worden gewerkt vanuit het eigen persoonlijk referentiekader: de ervaring met de eigen ouders, eigen ervaringen met scheiding, een eigen morele visie ten aanzien van scheidingen, een eigen visie op moeder- en vaderschap (waarbij een *genderbias* ten nadele van vaders geconstateerd kan worden).
- 3) Het feit dat scheidingen soms begeleid worden door professionals zonder een gedragswetenschappelijke opleiding vergroot het risico dat signalen van PA worden gemist of dat vervolgens (te) laat wordt ingezien dat begeleiding van deze problematiek gespecialiseerde gedragswetenschappelijke kennis vraagt.
- 4) Er zijn te weinig gevalideerde onderzoeksinstrumenten en gevalideerde interventies: onderzoek is dringend noodzakelijk.
- 5) Lang werd er bij ernstige conflicten tussen gescheiden ouders voor gekozen om de omgangsregeling stop te zetten, met de intentie dit tijdelijk te doen om rust te creëren. De veronderstelling was dat het kind als het 18 wordt wel weer contact op zal nemen. Inmiddels

blijkt uit de recente update van de Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen van het NJi dat rust niet helpt en zijn de richtlijnen hierover aangepast.

- 6) Omgangsregelingen worden regelmatig niet nageleefd en de handhaving is problematisch: er zijn onvoldoende maatregelen om de ouder aan te spreken die het kind toestaat om de omgang stop te zetten, zodanig dat de omgang weer tot stand komt. De middelen die er wel zijn lijken niet te worden ingezet, of lijken geen effect te hebben. Zo worden aangiftes bij de politie veelal niet aangenomen.
- 7) Er wordt onvoldoende interdisciplinair samengewerkt [34, 51], ook tussen gedragswetenschappers en justitie. Dit levert knelpunten op in het feitenonderzoek, waar in de praktijk grote behoefte aan is. Zo worden problemen die door hulpverleners worden waargenomen niet altijd aan de politie gerapporteerd. En wat bij de politie wordt gerapporteerd is vaak niet bekend bij hulpverleners. Met als gevolg, dat beide groepen professionals met een incompleet dossier werken en dat hetgeen ouders en kinderen vertellen over het verleden vaak niet gecontroleerd kan worden. De privacywetgeving versterkt dit probleem. Ouders kunnen bijvoorbeeld weigeren om dossier over te dragen.

Referenties

1. Mitcham-Smith, M. and W.J. Henry, *High-conflict divorce solutions: Parenting coordination as an innovative co-parenting intervention*. The Family Journal, 2007. **15**(4): p. 368-373.
2. Harman, J.J., S. Leder-Elder, and Z. Biringen, *Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll*. Children and Youth Services Review, 2016. **66**: p. 62-66.
3. Joyce, A.N., *High-conflict divorce: A form of child neglect*. Family Court Review, 2016. **54**(4): p. 642-656.
4. Smyth, B.M. and L.J. Moloney, *Entrenched post-separation parenting disputes: The role of interparental hatred?* Family Court Review, 2017. **55**(3): p. 404-416.
5. Demby, S.L., *Parenting coordination: applying clinical thinking to the management and resolution of post-divorce conflict*. Journal of clinical psychology, 2016. **72**(5): p. 458-468.
6. Spruijt, A. and V. Duindam, *Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children*. Journal of Divorce & Remarriage, 2010. **51**(1): p. 65-82.
7. Hoefnagels, P., *Verscheurde kinderen, verbitterde moeders, verloren vaders*, in *Trouw*. 2002, De Persgroep Nederland: Amsterdam
8. Kalmijn, M., et al., *A Multi-Actor Study of Adult Children and Their Parents in Complex Families: Design and Content of the OKiN Survey*. European Sociological Review, 2018.
9. Kalmijn, M., *Kinderen en hun gescheiden vaders in vier Europese landen*. Demos: bulletin over bevolking en samenleving, 2015. **31**(7): p. 4-7.
10. Koppejan-Luitze, H.S. *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014; Available from: https://www.researchgate.net/profile/Heleen_Koppejan-Luitze/publication/262536068_Pathway_to_Parental_Alienation_or_Estrangement/links/oa85e537f3da2a193e000000.pdf.
11. Mechanic, D. and S. Hansell, *Divorce, family conflict, and adolescents' well-being*. Journal of Health and Social Behavior, 1989. **30**(1): p. 105-116.
12. Laughrea, K., *Alienated Family Relationship Scale*. Journal of College Student Psychotherapy, 2002. **17**(1): p. 37-48.
13. Kaplan, E., *Ouderverstoting in Nederland. Parental Alienation Syndrome (PAS) en loyaliteitsproblemen bij recente scheidingsgezinnen*. 2008.
14. Baker, A.J.L. and N. Ben-Ami, *To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to Parental Alienation strategies on self-esteem and well-being*. Journal of Divorce & Remarriage, 2011. **52**(7): p. 472-489.

15. Ben-Ami, N. and A.J.L. Baker, *The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being*. *The American Journal of Family Therapy*, 2012. **40**(2): p. 169-183.
16. Baker, A.J.L. and M.R. Brassard, *Adolescents caught in parental loyalty conflicts*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(5): p. 393-413.
17. Baker, A.J.L. and M.C. Verrocchio, *Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: correlates with well-being*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(8): p. 609-628.
18. Bernet, W., A.J.L. Baker, and M.C. Verrocchio, *Symptom Checklist-90-Revised Scores in adult children exposed to alienating behaviors: An Italian sample*. *Journal of Forensic Sciences*, 2015. **60**(2): p. 357-362.
19. Slater, E.J. and J.D. Haber, *Adolescent adjustment following divorce as a function of familial conflict*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1984. **52**(5): p. 920-921.
20. Gordon, R.M., R. Stoffey, and J. Bottinelli, *MMPI-2 findings of primitive defenses in alienating parents*. *The American Journal of Family Therapy*, 2008. **36**(3): p. 211-228.
21. Buchanan, C.M., E.E. Maccoby, and S.M. Dornbusch, *Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes*. *Child Development*, 1991. **62**(5): p. 1008-1029.
22. Spruijt, A. and J. Iedema, *Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in the Netherlands*. *Journal of Comparative Family Studies*, 1998. **29**(3): p. 517-527.
23. Verrocchio, M.C., A.J. Baker, and W. Bernet, *Associations between exposure to alienating behaviors, anxiety, and depression in an Italian sample of adults*. *Journal of forensic sciences*, 2016. **61**(3): p. 692-698.
24. Baker, A.J.L. and M.C. Verrocchio, *Exposure to parental alienation and subsequent anxiety and depression in Italian adults*. *American Journal of Family Therapy*, 2016. **44**(5): p. 255-271.
25. Wallerstein, J.S. and J.B. Kelly, *The effects of parental divorce: Experiences of the child in later latency*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1976. **46**(2): p. 256-269.
26. Merton, R.K., *The self-fulfilling prophecy*. *The Antioch Review*, 1948. **8**(2): p. 193-210.
27. Kopetski, L.M., *Identifying cases of Parent Alienation Syndrome: Part II*. *Colorado Lawyer*, Vol. 27, 1998. **27**(3): p. 61-64.
28. Kruk, E., *Collateral damage: The lived experiences of divorced mothers without custody*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2010. **51**(8): p. 526-543.
29. Patterson, D.H., *Other victim: The falsely accused parent in a sexual abuse custody case*. *Journal of Family Law*, 1991. **30**(4): p. 919-942.
30. Sher, L., *Parental alienation: The impact on men's mental health*. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 2017. **29**(3): p. No Pagination Specified.
31. Harman, J.J., et al., *Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors*. *Journal of Family Psychology*, 2016. **30**(7): p. 866-874.
32. Viljoen, M. and E. van Rensburg, *Exploring the lived experiences of psychologists working with Parental Alienation Syndrome*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2014. **55**(4): p. 253-275.
33. Collet, F., *Kindverveemding: Kennis en behoeften van professionals*. 2016.
34. De Vries, B.A., *Terugdringen van psychisch lijden van ouders en kinderen bij scheiding*. 2019, Den Haag: SDU.
35. Kelly, J.B. and M.E. Lamb, *Developmental adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives*. *Journal of Family Psychology*, 2003. **17**(2): p. 193-205.
36. Vassiliou, D. and G.F. Cartwright, *The lost parents' perspective on Parental Alienation Syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 2001. **29**(3): p. 181-191.
37. López, T.J., V.E.N. Iglesias, and P.F. García, *Parental Alienation gradient: Strategies for a syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 2014. **42**(3): p. 217-231.
38. Antokolskaia, M. and C.J. de Boer, *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding. Een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief*. 2019.
39. Cartwright, G.F., *Expanding the parameters of Parental Alienation Syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 1993. **21**(3): p. 205-215.
40. Gardner, R.A., *The Parental Alienation Syndrome: A guide for mental health and legal professionals (second edition)*. 1992, Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
41. Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'*. *Family Court Review*, 2004. **42**(4): p. 622-628.
42. Clawar, S.S. and B.V. Rivlin, *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. 1991, Chicago, IL, US: American Bar Association Press.
43. Finkenauer, C., et al., *De rol van het sociale netwerk bij (v)echtscheiding*, in *Vechtscheiding: Het Echtpaar in de Ring*. 2015: Amsterdam.
44. Moné, J.G., et al., *Family members' narratives of divorce and interparental conflict: implications for Parental Alienation*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2011. **52**(8): p. 642-667.
45. Campbell, L.E.G. and J.R. Johnston, *Impasse-directed mediation with high conflict families in custody disputes*. *Behavioral Sciences & the Law*, 1986. **4**(2): p. 217-241.

46. Rouvoet, A., *Scheiden en de kinderen dan? Agenda voor actie*, J.e. Veiligheid, Editor. 2018, Xerox OBT: Den Haag.
47. Mechanic, D. and S. Hansell, *Divorce, family conflict, and adolescents' well-being*. Journal of Health and Social Behavior, 1989. **30**(1): p. 105116.
48. Harman, J.J., S. LederElder, and Z. Biringen, *Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll*. Children and Youth Services Review, 2016. **66**: p. 6266.
49. Koppejan-Luitze, H.S. *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014; Available from: https://www.researchgate.net/profile/Heleen_Koppejan-Luitze/publication/262536068_Pathway_to_Parental_Alienation_or_Estrangement/links/0a85e537f3da2a193e000000.pdf.
50. Instituut, N.J. *Scheiding en problemen van jeugdigen*. Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming 2020; Available from: https://richtlijnenjeugdhulp.nl/scheiding/?utm_medium=email.
51. DeVries, B.A., *Terugdringen van psychisch lijden van ouders en kinderen bij scheiding*. 2019, Den Haag: SDU.
52. Antokolskaia, M. and C.J. de Boer, *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding. Een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief*. 2019.
53. Gardner, R.A., Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'. Family Court Review, 2004. **42**(4): p. 611 621.
54. Bernet, W., M.C. Verrocchio, and S. Korosi, Yes, Children Are Susceptible To Manipulation: Commentary On Article By Clemente And Padilla-Racero. Children and Youth Services Review, 2015. **56**: p. 135138. Baker, A.J.L., L.K. Gottlieb, and M.C. Verrocchio,
55. *The Reality of Parental Alienation: Commentary on "Judicial Decision-Making in Family Law Proceedings," by Clemente, Padilla-Racero, Gandoy-Crego, Reig-Botella, and Gonzalez-Rodriguez*. The American Journal of Family Therapy, 2016: p. 16.
56. Erard, R.E., *Maybe the sky isn't falling after all: Comment on Kleinman and Kaplan (2016)*. Journal of child custody, 2016. **13**(1): p. 8896.
57. Collet, F., *Kindverveemding: Kennis en behoeften van professionals*. 2016.
58. Katz, A., *Junk science v. novel scientific evidence: Parental Alienation Syndrome, getting it wrong in custody cases*. Pace Law Review, 2003. **24**: p. 239.
59. Bruch, C.S., *Parental Alienation Syndrome: Junk science in child custody determinations*. European Journal of Law Reform, 2001. **3**(3): p. 383404.
60. Thomas, R.M. and J.T. Richardson, *Parental Alienation Syndrome: 30 years on and still junk science*. Judges' Journal, 2015. **54**(3): p. 2224.
61. O'Donohue, W., L.T. Benuto, and N. Bennett, 133. *Examining the validity of parental alienation syndrome*. Journal of Child Custody: Research, Issues, and Practices, 2016. **13**(23): p. 113125.
62. Migchels, C. and D.W. De, *Parental alienation and the controversy surrounding psychiatric diagnostics*. Tijdschrift voor psychiatrie, 2017. **59**(8): p. 482488.
63. Bernet, W., *Parental Alienation: Misinformation versus facts*. Judges' Journal, 2015. **54**(3): p. 2327.
64. Baker, A.J.L., *Knowledge and attitudes about the Parental Alienation Syndrome: A survey of custody evaluators*. The American Journal of Family Therapy, 2007. **35**(1): p. 119.
65. American Psychological Association, *Statement on Parental Alienation Syndrome*. 2008.
66. Division of School of Psychology, *Call for nominations: Working group to review the scientific literature for high-conflict family relationships with child involvement*. 2016.
67. Melnick, S., *Aura of reliability: an argument in favor of Daubert*. Florida Coastal Law Journal, 1999. **1**(2): p. 489514.
68. Lowenstein, L.F., *Is the concept of Parental Alienation a meaningful one?* Journal of Divorce & Remarriage, 2013. **54**(8): p. 658667.
69. Kelly, J.B. and J.R. Johnston, *The alienated child: A reformulation of Parental Alienation Syndrome*. Family Court Review, 2001. **39**(3): p. 249266.
70. Waldron, K.H. and D.E. Joanis, *Understanding and collaboratively treating Parental Alienation Syndrome*. American Journal of Family Law, 1996. **10**(3): p. 121
71. Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'*. Family Court Review, 2004. **42**(4): p. 622628.
72. Rueda, C.A., *An inter-rater reliability study of Parental Alienation Syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 2004. **32**(5): p. 391403.
73. Hobbs, T., *Parental Alienation Syndrome & UK family courts: The dilemma*. Family Law, 2002. **32**: p. 182189.
74. Schuz, R., *Surrogacy and PAS in the Israeli supreme court and the reports of the committee on children's rights*. International Survey of Family Law, 2004. 2004: p. 247270.
75. Gith, E., *The attitude of the Shari'a Courts to Parental Alienation Syndrome: Understanding the dynamics of the syndrome in Arab society*. Journal of Divorce & Remarriage, 2013. **54**(7): p. 537549.

76. Asociatia Romani Pentru Custodia Comuna, *Protocol: Concluded between the Romanian Association for Joint Custody and The Institute for Forensic Psychology*. 2016.
77. Harman, J.J., E. Kruk, and D.A. Hines, *Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence*. *Psychological Bulletin*, 2018. **144**(12): p. 1275-1299.
78. Frances, A. (2013). *Terug naar normaal*. Amsterdam: Nieuwezijds.

3. Huidige situatie bij complexe omgangsproblematiek en PA Professionals, onderzoek, interventies en knelpunten

3.1 Inleiding: korte geschiedenis van het scheidingsrecht

Scheiden kon volgens het Burgerlijk Wetboek van 1838 slechts op vier gronden:

- 1) Overspel
- 2) Kwaadwillige verlating
- 3) Veroordeling wegens een misdrijf tot een vrijheidsstraf van 4 jaar of langer
- 4) Zware verwonding of mishandeling door de ene echtgenoot tegen de andere.

Het Burgerlijk Wetboek van 1838 bepaalde voorts dat het ouderlijk gezag over de kinderen niet veranderde door de echtscheiding. Tot 1905 bleven de ouders via de gezamenlijke ouderlijke macht op elkaar aangewezen voor wat betreft het onderhoud en de opvoeding van de kinderen. In de praktijk domineerde qua zeggenschap de vaderlijke macht, terwijl de moederlijke macht zich concentreerde op de verzorging

In 1905 werd dit vervangen door het stelsel van voogdij en toeziende voogdij, waarbij alle macht geconcentreerd was bij de voogd, meestal de moeder, ook wel de *'tender years presumption'* genoemd [1], en er geen bezoekrecht was voor de andere ouder. De argumenten waren:

- Voogdij is absoluut en kan niet gedeeld worden;
- Bezoekrecht is oorzaak van toename van scheidingen;
- Bezoekrecht wordt bron van twist;
- Degenen die scheidt, neemt de kwade kans om de kinderen nooit meer te zien.

Het echtscheidingsrecht veranderde drastisch in 1971 [2]. Het was voortaan voor iemand die wilde scheiden voldoende om bij de rechter te stellen dat het huwelijk 'duurzaam ontwricht' is. Hiervoor was geen overeenstemming vereist met de andere partner. Deze radicale verandering paste goed in de tijdgeest: de huwelijksband is een vrijwillige keuze en scheiden 'moest kunnen'. Schuld speelde vanaf dat moment – vanuit de wet gezien – geen rol meer bij scheiden. Andere waarden veranderden ook: moeders claimden een actieve rol in betaald werk [3], en de gedragswetenschappers erkenden het belang van de rol van vaders in de opvoeding van de kinderen, vaders accepteerden die rol en claimden deze ook na scheiding [4].

In 1971 kreeg de rechter de bevoegdheid om een omgangsregeling vast te stellen, maar een wettelijk recht op omgang werd pas werkelijkheid in 1990.

Vanaf 1 januari 1998 werd het begrip *'van rechtswege doorlopend gezamenlijk gezag na echtscheiding'* opnieuw geïntroduceerd. Met de wetwijziging van 1 april 2009 – *de Wet bevordering gezamenlijk ouderschap en zorgvuldige scheiding* – werd het gelijkwaardig ouderschap de norm. Vanaf dat moment geldt ook de verplichting om een ouderschapsplan op te stellen.

Scheiden was in de eerste plaats een juridisch proces in Nederland. Pas in de jaren '70 ontstond het inzicht dat het scheidingsproces ook in psychologisch opzicht aandacht verdiende. Van 1982 tot 1987 werd geëxperimenteerd met het Bureau Echtscheiding in Groningen: het Bureau beoogde hulp te bieden aan mensen die scheiden en hun kinderen, in een vroegtijdig stadium van het beslissingsproces zowel door middel van praktische informatie als door kortdurende begeleiding [5]. Een jurist, een psycholoog en pedagoog vormden een team. Dit kan gezien worden als een heuse voorloper van het scheidingsloket dat thans in beeld is. Het Groningse initiatief was succesvol, maar werd beëindigd wegens het stop zetten van subsidie. In de jaren '70 ontstond de belangstelling voor *mediation*: het waren Peter Hoefnagels, hoogleraar criminologie en familierecht, en Donald MacGillavry, klinisch psycholoog, die ieder met een eigen afzonderlijke praktijk en aanpak mediation bij scheiden in de praktijk gingen toepassen. In het buitenland werd over de mogelijkheden van mediation bij PA geschreven door Gardner (1985). Eind jaren '80 gingen advocaten met MacGillavry in zee en zo ontstond in 1990 de Vereniging voor Advocaat-Scheidingsbemiddelaars (VAS), thans de VFAS.

Problemen rond met name omgang bleven hardnekkig bestaan. In de jaren '80 ontstonden initiatieven als begeleidde omgang; begeleiders waren toen vrijwel allemaal vrijwilligers (BOR Maastricht was een van de eersten). In de jaren '90 ontstonden de eerste omgangshuizen.

Scheiding en scheidingsbegeleiding kwamen vanaf die tijd in toenemende mate in de belangstelling. Waar tot die tijd de begeleiding van scheidende mensen vooral in handen was van de advocatuur, nam vanaf die tijd de invloed van andere beroepsgroepen, met name die van de psychologen en orthopedagogen gestaag toe; dit vanuit het inzicht dat de problematiek niet juridisch van aard is, maar gedragsmatig. De afgelopen 20 jaar ontstond een toenemend aanbod aan scheiding- en omgangsbegelei-

ding van zeer diverse aard: van professionals die zich op het kind richten, tot financieel adviseurs, met een gevarieerd pakket van dienstverlenende aanbiedingen. Het aanbod op het gebied van scholing en training van scheidings- en omgangsbegeleiding is in die tijd ook gegroeid. De Kinderombudsman [6] stelde in 2014 voor om mediation bij scheidingen verplicht te stellen en vergoeding te laten subsidiëren. Sinds invoering van de Jeugdwet 2015 wordt veel psychosociale en psychische hulp aan kinderen en gezinnen bij scheiding geboden en gefinancierd via/door gemeenten (Jeugdhulp).

3.2 Professionals en anderen rondom een gezin met complexe omgangsproblematiek en contactverlies tussen ouder en kind

Hieronder een fictieve casus, vanuit het oogpunt van een kind, waaruit de complexiteit in een gezin blijkt.

'In 1979 was ik 16 jaar en oudste dochter in een gezin van 5 kinderen. Mijn moeder besloot om weg te gaan bij mijn vader. Ze vertrok binnen enkele dagen, onverwacht voor ons. Mijn ouders waren gehuwd dus werd het een echtscheiding. Mijn moeder had een nieuwe liefde, een man zonder kinderen. In die tijd was het nogal een schaamtevolle gebeurtenis in ons dorp. Wij als kinderen waren geschokt. Allemaal waren we dol op onze vader en boos op onze moeder. Er kwam geen zorgverdeling. Wij hebben mijn moeder niet meer gezien, niets van haar gehoord. Mijn jongste zusje was 8 jaar en had het er erg moeilijk mee. Zij ging als enige in het eerste jaar nog af en toe in het weekend naar mijn moeder maar die had weinig belangstelling. Mijn zusje miste ons dan ook; wij gingen niet. Jeugdzorg, huisarts of kinderbescherming waren niet betrokken. Ons leven ging verder. Mijn vader zorgde goed voor ons hoewel hij ook fulltime werkte. Ik voelde me als oudste ook wel verantwoordelijk en hielp mee. Mijn zusje kreeg in de puberteit ernstige depressieve klachten en is nooit hersteld.'

Inleiding

Contactverlies tussen kinderen en ouders na een scheiding is een actueel en urgent vraagstuk. Er is een flink percentage kinderen dat vroeg of laat na een scheiding één van zijn of haar ouders niet meer ziet. Dit contactverlies werkt ook door in de volwassenheid.

Het contactverlies is vaak betekenisvol en belastend voor de betreffende ouders en kinderen (en hun families en vrienden) en heeft negatieve korte- [7] en langetermijngevolgen [8-22] voor ieders levensgeluk en relatieontwikkeling. Het is belangrijk op te merken dat deze problematiek zich niet alleen na een scheiding voordoet.

De cijfers

In de hedendaagse westerse maatschappij worden veel kinderen geboren buiten het huwelijk [23]; in Nederland is dit percentage momenteel 52% [24]. Onbekend is hoeveel kinderen worden geboren zonder dat er sprake is van een partnerrelatie tussen de biologische ouders. In 50% van de scheidingen of relatiebreuken (hierna scheidingen) zijn kinderen betrokken [25, 26].

Scheidingen zijn in de loop van de vorige eeuw steeds frequenter voorgekomen. In 1997 woonden van 487 duizend kinderen (14 procent) de ouders niet meer bij elkaar, in 2017 betrof dat 727 duizend kinderen (21 procent) [27]. Scheiding komt in onze huidige maatschappij vaak voor. In Nederland bedroeg het percentage van echtscheidingen in 2018 rond de 40%; in dit percentage is geen rekening gehouden met breuken van ouders die niet getrouwd zijn [26]. Een scheiding kan tot stress bij ouders en kinderen leiden. In de meeste gevallen echter realiseren ouders binnen afzienbare tijd een effectieve vorm van co-ouderschap, en de kwaliteit van het leven van henzelf en hun kinderen kan door de scheiding zelfs verbeteren [28]. Deze scheidingen worden beschouwd als 'reguliere scheidingen' [29]. In 10 tot 20% van de scheidingen slagen ouders er niet in om na de scheiding een gezamenlijke vorm van ouderschap te realiseren; dit worden 'complexe scheidingen' genoemd [30, 31]. De kinderen van deze ouders betalen daarvoor een hoge prijs [32, 33]. Voor de kinderen is het dan lastig om zich aan te passen aan de nieuwe situatie, hetgeen bij hen kan leiden tot depressie, agressief, en/of in zichzelf gekeerd gedrag [30, 34-36] en tot stressgerelateerde ziekten zoals hoge bloeddruk [37, 38].

Er is geen wetenschappelijke consensus over wat complexe scheidingen definieert. Onderzoekers zijn het er wel over eens dat de ouders bij complexe scheidingen langdurig conflicten houden over het samen vormgeven aan het ouderschap [39, 40].

Professionals en anderen rondom een gezin

Scheidingsbegeleiding vergt niet alleen psychologische en pedagogische expertise, maar ook financiële en juridische expertise. Daarover is volgens de Richtlijn Scheiding en Problemen van Jeugdigen overeenstemming [41]. De recent herziene Richtlijn beoogt een bruikbaar kader te bieden om vroegtijdig te kunnen signaleren en (be)handelen en te stimuleren tot meer multidisciplinaire samenwerking en tot grote zorgvuldigheid bij professionals bij het nemen van ingrijpende beslissingen. Met toepassing van de richtlijn zal psychisch lijden van kinderen en ouders bij scheiding mogelijk beperkt kunnen worden.

Betrokkenen bij een scheidingsgezin

Als het contact tussen een ouder en een kind of tussen andere gezinsleden na scheiding met spanning verloopt, merken natuurlijk allereerst de gezinsleden zelf, hun familie, vrienden en kennissen dit [42, 43]. Soms is de situatie voortdurend zeer spanningsvol voor alle betrokkenen en kan er sprake zijn van verbale agressie of negatie, maar ook van verwaarlozing of fysiek geweld [44]. Professionals die, anders dan in verband met de scheidingsproblemen, incidenteel of regelmatig betrokken zijn bij een kind, z'n ouders of het hele gezin, zoals bijvoorbeeld de leerkracht, de kinderopvang, de sportcoach, de huisarts, etc., komen regelmatig ook in aanraking met de spanningsvolle verhoudingen [45]. Hoewel deze professionals niet primair de taak hebben om hulp te verlenen bij de scheidingsproblematiek, hebben zij wel een signalerende functie. Deze kring van professionals staat genoemd in de vier domeinen in Figuur 1.

In het onderstaande volgt een opsomming van betrokkenen die in contact (kunnen) komen met ouders en/of kind wanneer er sprake is van partnerrelatieproblemen of scheiding. De gestreste ouders en kinderen doen immers op veel plekken hun verhaal. Het doel van deze – mogelijke niet eens complete – opsomming is te laten zien hoeveel verschillende mensen daardoor betrokken kunnen raken bij een complexe scheiding en daar invloed op kunnen uitoefenen, ten positieve of ten negatieve. Onderzoek naar de invloed van het sociaal netwerk wijst uit dat dit veelal mee-splitst in de scheiding en een negatieve werking op het contactverlies uit kan oefenen [42, 43]. Onderzoek wijst ook uit dat professionals het moeilijk kunnen vinden om onpartijdig ('meervoudig betrokken') te blijven, vaak ook vanuit angst voor klachten [46].

Netwerk

- Familie
- Vrienden
- Collega's - leidinggevend
- Buren
- Kennissen (ook via school)
- Nieuwe familie (stiefouders etc.)

Onderwijs, kinderopvang, sport- en hobbyclubs

- Sportverenigingen en hobbyclubs
- Pedagogisch medewerkers kinderopvang en buitenschoolse opvang
- Leerkrachten, mentoren, intern begeleiders, zorgcoördinatoren, huiswerkbegeleiders, begeleiders bij specifieke problemen zoals dyslexie, autisme, hoogbegaafdheid

- Schoolpsycholoog, schoolmaatschappelijk werker, schoolarts
- Schooldirectie, -bestuur, samenwerkingsverband
- Instellingen voor kinderen met LVB
- Instellingen voor gesloten Jeugdzorg
- Instellingen voor kinderen met GGZ-/psychiatrische problematiek

Medische, psychische, pedagogische, sociale zorg en speciaal onderwijs

- Verloskundige (indien de moeder zwanger is ten tijde van scheiding of bij alleenstaand ouderschap), gynaecoloog
- Kraamzorg
- Consultatiebureau (indien de ouders scheiden in het eerste levensjaar van het kind)
- Huisarts, praktijkondersteuner (POH), bedrijfsarts, schoolarts, kinderarts
- Paramedici (logopedist, fysiotherapeut, diëtist etc.)
- GGD (jeugdverpleegkundige, jeugdarts)
- Psychosociale hulp voor ouders en kinderen (opvoedondersteuning, kindercoaches, gezinszorg, vrijgevestigde gedragswetenschappers en kinderverpsychotherapeuten, MEE, buurtteam, jeugd-GGZ)
- Veilig Thuis
- De jeugdbescherming en -reclassering
- Pleegzorg
- Ambulante psychosociale hulp voor volwassenen (Bedrijfsarts, POH-GGz, maatschappelijk werk, leefstijlcoaches, relatietherapeuten, scheidingsbemiddelaars, Eerstelijnspsychologen, ziekenhuispsychologen, psychiaters, verslavingszorg, schuldhulpverlening, forensische mediators, etc.)
- Dag- en residentiële psychosociale hulp voor kinderen (Kinderdienstencentra, revalidatiecentra, daghulp voor jeugdigen met Lichte Verstandelijke Beperkingen, j-GGz, inrichtingen voor diverse hulpvragen etc.)
- Dag- en residentiële psychosociale hulp voor volwassenen (GGz, Blijf van m'n Lijf-huizen)
- Speciaal onderwijs en hen omringende jeugdhulp

Juridische, financiële en maatschappelijke hulp en handhaving

- Landelijk Bureau Inning Ouderbijdragen (LBIO)
- Tolk
- Advocaat
- Familie mediator
- Forensisch mediator
- Bijzondere curator
- Kindbehartiger
- Fiscalist en accountant
- Hypotheekverstrekker

- Rechtsbijstand en juridisch loket
- Bijstandsmaatschappelijk werk en schuldsanering (gemeenteambtenaren)
- Woningbouwverenigingen en ambtenaren betrokken bij huisvesting
- Politie
- De rechtspraak (ook internationaal, bij internationale omgang en kindertoevoering)
- Consulaten en ambassades (bij internationale kindertoevoering)
- Strafinrichtingen

Beleids- en beroepsorganen

- Beroepsverenigingen en hun tuchtraden
- Beroepsregisters en hun tuchtraden
- Wetgevers

Het Platform Scheiden zonder Schade [47] bracht deze veelheid en complexiteit aan betrokkenen als volgt in beeld:

Figuur 1. De betrokken partijen, zowel sociaal als professioneel, bij gescheiden ouders

Het bovenstaande maakt duidelijk dat een zeer grote variëteit aan professionals betrokken raakt bij scheidingen. Sommigen zitten in de 'eerste lijn', sommigen in de 'tweede lijn' en zijn niet direct door ouders te bereiken. Veel instellingen worden volledig betaald door de overheid, maar er zijn ook commerciële aanbieders van scheidingsbegeleiding, vooral in het vrijwillig kader. Velen zijn betrokken bij de relatief eenvoudige en harmonieuze scheidingen, om deze zo goed mogelijk te laten verlopen [48]. Sinds de transitie in de Jeugdzorg in 2015 zijn ook Jeugd- en gezinscoaches in wijkteams van de gemeente (of Ouder- en Kindcentrum/Centrum voor Jeugd- en Gezin) bezig met scheidingsbegeleiding; evenals de

praktijkondersteuners (POH) GGZ bij de huisarts, die dan veelal één gezinslid begeleiden. Per gemeente kan het beleid op dit punt overigens iets verschillen.

Bij complexe scheidingen zijn extra deskundige, vaardige en ervaren professionals nodig. Veel van deze professionals werken als specialist in de 2e lijn. Dat bij complexe omgangsproblematiek (COP) en PA specifieke expertise nodig is blijkt ook een uitspraak van het College van Toezicht van het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), dat een psycholoog berispte die te weinig gekwalificeerd was om onderzoek te doen in een casus waar PA speelde [49].

3.3 Onderzoeksmiddelen/-methoden en interventies

Niet alleen hulpverleners, maar ook onderzoek doen is een vorm van interventie [50, 51]. Wij bedoelen hiermee dat wanneer tijdens een onderzoek gesproken wordt met ouders en/of kinderen en/of het sociale of professionele netwerk, er door deze gesprekken een verandering kan ontstaan in de situatie van de betrokkenen [51].

Onderzoek bij complexe omgangsproblematiek dient minimaal de dynamiek onderliggend aan de omgangsproblematiek in kaart te brengen. Een recente publicatie geeft aan dat een kind dat het contact stopzet met een ouder óf door die ouder wordt mishandeld, óf in de loyaliteit wordt beïnvloed door de andere ouder; in het laatste geval spreekt men van PA [52]. De praktijk en ander onderzoek wijst uit dat er meestal geen sprake is van of/of; er kunnen verschillende oorzaken tegelijk spelen waardoor een kind (tijdelijk) de omgang wil stopzetten.

In het onderstaande volgt een overzicht van de instanties die bij scheiden, omgang en contactverlies een rol hebben, alsmede een overzicht van mogelijkheden voor onderzoek en interventie, geordend naar de bestaande instituties. Meldingen van zorgen komen eerst terecht bij het wijkteam of bij Veilig Thuis; afhankelijk van wie de melding doet of hulp vraagt. Ook de politie kan in een vroeg stadium worden betrokken. Wij houden hier de volgorde aan van wijkteam, VT en politie als eerste signaleerders van problematiek. Daarna noemen wij de andere instituties die ook betrokken kunnen raken. Opgemerkt zij, dat ervaren advocaten deze problemen ook heel goed signaleren, maar vanwege de vertrouwelijke relatie met hun cliënten die niet altijd kunnen melden. Inmiddels is het inzicht groeiende dat begeleiding van een complexe scheidings- of omgangszaak specialistische kennis, inzicht en ervaring vereist en dat in multidisciplinair verband. Dat inzicht is ontstaan vanuit een aantal ontwikkelingen die zich op dit gebied heeft voorgedaan.

Wijkteam gemeente

Opvoedingsondersteuning en jeugdhulp moeten goed bereikbaar en snel beschikbaar zijn. Gemeenten organiseren dat vaak via (sociale) wijkteams, buurtteams of wijknetwerken, al dan niet met een apart team voor jeugd. Dit zijn veelal multidisciplinaire teams met beroepskrachten uit verschillende instellingen. Deze teams houden zich bezig met preventie en ondersteuning en bieden daarnaast vaak ook lichte hulp en toegang tot gespecialiseerde hulp [53].

Veilig Thuis

De Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling helpt professionals adequaat te handelen bij vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling. Per 1 januari 2019 is de meldcode veranderd; het is nu de professionele norm om melding te doen bij Veilig Thuis als er vermoedens zijn van acute en structurele onveiligheid [54]. Naast professionals kunnen ook slachtoffers, plegers of omstanders contact opnemen met Veilig Thuis als zij een vermoeden hebben van kindermishandeling of huiselijk geweld. Veilig Thuis kijkt samen met de beller wat er aan de hand is en wat de beller zelf kan doen. Is dit niet mogelijk of is de situatie te complex of ernstig, dan kan de beller een melding doen. Op basis van de veiligheidsbeoordeling besluit Veilig Thuis of ze de melding door kan sturen naar een lokale hulpverlener, of zelf in gesprek gaat met het gezin of huishouden. In deze gesprekken streeft Veilig Thuis ernaar duidelijk te krijgen wat er aan de hand is en wat er tenminste moet gebeuren om het voor iedereen weer veilig te maken. Daarbij werkt Veilig Thuis nauw samen met andere instellingen en professionals die betrokken zijn bij het gezin of huishouden [55].

Politie

Als iemand aanwijzingen heeft over mishandeling of een zedendelict, dan kunnen die gemeld worden bij de politie. De politie beschikt over zedenrechercheurs en werkt samen met het Centrum Seksueel Geweld [56]. Ook kan de politie doorverwijzen voor onderzoek door een forensisch arts, naar sporen van de dader op het lichaam. De politie zal uitleggen dat er twee wegen zijn, de strafrechtelijke weg (via een aangifte) of de civielrechtelijke weg (via een melding bij de politie of Veilig Thuis). Bij niet nakomen van omgangsafspraken die in een rechterlijke beschikking zijn opgenomen, kan een ouder hier melding van maken bij de politie en aangifte doen van onttrekking aan het ouderlijk gezag.

Jeugdbeschermingstafel

In situaties waar hulpverlening in het vrijwillig kader niet tot de gewenste oplossing leidt en er sprake is van

onveiligheid en ontwikkelingsbedreiging van het kind, kan een jeugdprofessional (c.q. de gemeente) of Veilig Thuis een melding doen naar de Jeugdbeschermingstafel (JBT). Dit is conform afspraken voortvloeiend uit de Jeugdwet. Aan tafel zitten in ieder geval de melder, de ouders en de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK). Als bij het gezin al hulpverlening betrokken is, dan zit die meestal ook aan tafel. De JBT overlegt over wat nodig is om de ontwikkelingsbedreiging te stoppen c.q. de situatie van het kind te verbeteren. Ze kan de RvdK verzoeken om nader onderzoek.

Raad voor de Kinderbescherming

Vanuit de JBT kan besloten worden tot onderzoek door de RvdK naar de noodzaak van een kindbeschermingsmaatregel. De RvdK doet onderzoek vanuit een onafhankelijke positie, maakt daarbij gebruik van de informatie uit de melding en voert gesprekken met ouders, kinderen en informanten. Bij ernstige ontwikkelingsbedreiging en onvoldoende resultaat met hulpverlening in het vrijwillig kader, kan de RvdK de kinderrechter verzoeken om een ondertoezichtstelling (OTS) van het kind. Na uitspreken van de OTS wordt een Gecertificeerde Instelling (GI) benoemd (zie uitleg over GI hieronder). Een andere ingang voor een raadsonderzoek is het verzoek van de kinderrechter om advies in een procedure inzake Gezag & Omgang. Het onderzoeksplan is maatwerk; de uitvoering is multidisciplinair. Zo kan het onderzoek de inzet van een netwerkberaad inhouden, als oplossingsgerichte interventie. Indien er sprake is van onveiligheid en/of ernstige ontwikkelingsbedreiging voor het kind, dan zal de RvdK het onderzoek uitbreiden met de vraag of een kindbeschermingsmaatregel nodig is. Het raadsonderzoek is een zgn. statusonderzoek, de zaak wordt na het advies afgesloten.

De conclusies en adviezen over de interventie(s) om de situatie van het kind te verbeteren, berusten op twee grondslagen:

1. *pedagogische* overwegingen: welke zorgen zijn er over dit kind en wat is er nodig om die zorgen weg te nemen?
2. *juridische* overwegingen: zijn de gronden aanwezig om te besluiten tot het adviseren van bijvoorbeeld: een rekest ondertoezichtstelling, een bepaalde omgangsregeling of een bepaalde wijziging in het gezag respectievelijk de zorg- en opvoedtaken (Kwaliteitskader RvdK 2020).

Rechtbank

Onder het huidig recht mag iedere rechter scheidingszaken doen; er worden geen eisen gesteld aan specialisatie van de rechter. De rechter beslist bij echtscheidingen

en bij procedures die ouders voeren over de zorg voor hun kinderen in zaken als: het gezag over een kind; de verdeling van zorg- en opvoedtaken tussen de ouders; de hoofdverblijfplaats van het kind; een contactregeling voor het kind en de ouder bij wie het niet woont; de informatie- en consultatieplicht van de verzorgende ouder naar de andere ouder; de erkenning van een kind door de biologische vader, wanneer de moeder dit niet wil en de alimentatie. De Tweede Kamer stemde in november 2020 in met het wetsvoorstel dat beide biologische ouders na geboorte automatisch ouderlijk gezag hebben [57].

Op zitting maakt de rechter gebruik van de zittingstijd om ouders (en advocaten) te bewegen naar een oplossing. De rechter kan direct een beslissing nemen, naar hulpverlening verwijzen, mediation voorstellen en ouders daartoe verwijzen, een bijzondere curator of een deskundige benoemen, forensische mediation/ouderschaps-onderzoek inzetten of een raadsonderzoek vragen.

Het kan gebeuren dat ouders zich in dezelfde tijdspanne zowel in een procedure of meerdere procedures bij de rechtbank als in een zorgtraject bevinden. Ouders voeren dan gesprekken over dezelfde problemen met verschillende professionals uit verschillende vakgebieden. Bijvoorbeeld met zowel de advocaat/mediator als de jeugdprofessional en/of eigen psycholoog. Als ouders tegenover elkaar staan, en als gevolg daarvan soms ook de professionals, dan kan informatie in eigen dossiers blijven, hetgeen er toe kan leiden dat de informatie gefragmenteerd ter beschikking komt van de rechtbank. Als een rechtbank uitspraak moet doen over bovengenoemde zaken, dan kan de rechter ter zitting de RvdK om advies vragen, dan wel om nader onderzoek (Triage & Advies op zitting). De RvdK is wettelijk bevoegd informatie bij derden in te winnen ten behoeve van zijn onderzoek. Indien vanuit de Jeugdbeschermingstafel de RvdK al betrokken was, dan maakt de RvdK ook gebruik van deze informatie. Waar in het verleden sprake was van vele parallelle procedures bij de rechtbank (omgang, alimentatie, verdeling, partijen kunnen elkaar zo jarenlang in procedures gijzelen), is nu uitgangspunt dat ernaar gestreefd wordt alle kwesties bij één rechter samen te brengen en tot oplossing te brengen. Het aantal zaken en zittingen kan zo tot wat echt nodig is worden teruggebracht.

Initiatief vanuit de rechtspraak - uniform hulpaanbod

Vanuit de rechtspraak is, samen met (samenwerkende) gemeentes en Raad voor de Kinderbescherming, gedurende de afgelopen jaren (sinds 2017) ingezet op de ontwikkeling van een uniform hulpaanbod waarvan ouders en kinderen in heel Nederland bij of na scheiding kunnen profiteren. Voor grote delen van het land zijn

inmiddels afspraken gemaakt, zodat gesproken kan worden van een in toenemende mate regionaal toereikend en beschikbaar hulpaanbod, variërend van lichte ondersteuning tot intensieve begeleiding of behandeling.

Familie- en Jeugdrechtsadvocaat

Voor het doen van een verzoek aan de rechtbank, hebben ouders een advocaat nodig. Advocaten vervullen een belangrijke rol in het informeren en begeleiden van ouders en in het de-escaleren bij een conflict tussen ouders. Onder het huidige recht mag iedere advocaat scheidingszaken doen; er worden geen eisen gesteld aan specialisatie van de advocaat. De advocaten, verenigd in de vereniging van familierechtsadvocaten en scheidingsbemiddelaars (vFAS) worden wel aanvullende eisen gesteld. De werkzaamheden van de advocaat zijn te beschouwen als een vorm van onderzoek en interventie; niet in gedragswetenschappelijke zin maar in juridische zin.

Gecertificeerde instelling - Jeugdbescherming

Binnen de Jeugdbescherming, sinds 2015 Gecertificeerde Instelling (GI), wordt toezicht gehouden op uitvoering van opdrachten van de kinderrechter. Dit betekent: ouders en kinderen ondersteunen en begeleiden in bijvoorbeeld behandeltrajecten door GGZ en/of Jeugdhulp, inclusief de Jeugd-GGZ. En indien nodig kan een GI aan ouders een Aanwijzing geven. De ondertoezichtstelling (OTS) (artikel 1:255 BW) is de meest voorkomende maatregel van kindbescherming [58]. Doel van de OTS is om kinderen te beschermen die in hun ontwikkeling worden bedreigd of veiligheidsrisico's lopen. In ca. 60-70% van de OTS-en speelt een problematische scheiding [59].

De GI begeleidt het gezin in aanvang een jaar, met mogelijkheid van verlenging. Een gecertificeerde instelling kan ook onderzoek doen of laten doen. Zij verricht in incidentele situaties zelf statusonderzoek. De GI verwijst veelal naar hulpverlening, waarbij zij ervan uitgaat dat daarbij relevant status- en procesonderzoek wordt verricht.

Bijzondere curator

De bijzondere curator vertegenwoordigt het kind in en buiten rechte. Wanneer de kinderen onderwerp zijn van de strijd tussen ouders en klem zitten tussen de ouders, kan de rechter een bijzondere curator ex art. 1:250 BW benoemen die hun belangen behartigt. Dit gebeurt op basis van een benoeming met taakomschrijving door de rechter. Met name in geschillen op het gebied van zorg en contact tussen ouders met forse impact voor het kind kan tot zo'n benoeming worden overgegaan. Dat gebeurde in

het verleden niet zo vaak. De Kinderombudsman vroeg in 2014 aandacht voor de positie van het kind in en na scheiding en opperde dat een Bijzondere curator meer aandacht verdiende. De aanbevelingen van de kinderombudsman hebben geleid tot een pilot in de rechtbank: *Pilot bijzondere curator/gedragsdeskundige in de rechtbank*. Doel van dit onderzoek was de effectiviteit van de inzet van psychologen en orthopedagogen als bijzondere curator (in plaats van wat gebruikelijk was: de advocaat) te toetsen. Deze *pilot* is geëvalueerd door Bureau van Montfoort [60].

Deskundigenonderzoek

De rechter kan een deskundige benoemen om onderzoek te doen en rapport uit te brengen als de rechter meent dat hij of zij kennis mist die relevant is voor de beslissing over het geschil. Een rapport kan ook nodig zijn omdat een partij (tegen)bewijs mag leveren [32].

Mediation

Sinds 1975 is psychosociale begeleiding bij echtscheiding langzaam op gang gekomen. Vanaf 1990 won mediation terrein. Dit is een procedure waarbij partijen (in dit geval meestal de ouders) zich in geval van een conflict, inzetten om onder leiding van de mediator, binnen de kaders van een reglement, vanuit hun werkelijke belangen, te komen tot een voor beide partijen aanvaardbare en duurzame oplossing voor hun kwestie. Mediation kan een kostbare en langdurige rechtsgang voorkomen en beoogt duurzame conflictdemping, escalatiebeperking en bevordering van de samenwerking. Het is een alternatieve vorm van geschilbeslechting die de eerste jaren voornamelijk uitgeoefend werd door juristen en sociale professionals. Mediation is een interventie en de mediator onderzoekt op welke wijze zijn interventie effectief kan zijn. Hij legt de overeenkomsten schriftelijk vast voor partijen. Vanaf 2002 begon een groep psychologen, pedagogen en psychotherapeuten hiermee. Mediation is een vrij beroep. In 2012 is door de beroepsvereniging MfN de specialisatie familiemediation ingesteld. Vanuit de praktijk bestaat de indruk dat mediation geen effectieve interventie is bij complexe systeemproblematiek en/of bij ernstige vormen van PA. Cijfers hierover ontbreken echter.

Forensische Mediation/ouderschapsonderzoek

In 2002 startte de opleiding tot Forensisch Mediator (FM) [61] met als doel dat academisch opgeleide advocaten en gedragswetenschappers zogenoemd Ouderschapsonderzoek doen in opdracht van rechtbanken en gerechtshoven, zo nodig duodisciplinair. In tegenstelling tot mediation biedt het rapport van de Forensisch Mediator

aan rechters informatie over enerzijds de mogelijk onderliggende factoren die aan de problemen tussen de ouders ten grondslag kunnen liggen, en anderzijds de potentie bij en tussen ouders om de (onderliggende) problemen in vrijwilligheid aan te pakken. Net als de Raad voor de Kinderbescherming doet de FM statusonderzoek. De FM doet daarnaast ook procesonderzoek. Enkelen doen daarnaast ook diagnostisch onderzoek. De resultaten van de onderzoeken zijn geëvalueerd [62, 63], wij verwijzen naar deze publicaties voor de bevindingen.

Later konden financiële experts ook Forensisch Mediator worden. Het aantal Forensisch Mediators is landelijk gezien beperkt en de financiering vanuit de Rechtspraak is niet stabiel/continu.

Specifieke onderzoeksmethoden naar huiselijk geweld

In Nederland zijn er enkele specifieke onderzoeksmiddelen die professionals kunnen toepassen om inzicht te krijgen in de dynamiek van de omgangsproblematiek. Om te onderzoeken of en in welke mate huiselijk geweld in het (recente) verleden een rol speelt tussen de ex-partners kan bijvoorbeeld de MASIC worden afgenomen; een screeningstool van veiligheidsaspecten bij geweld tussen partners [64, 65]. Een instrument dat gebruikt kan worden bij het inschatten van het risico op kindermishandeling en verwaarlozing is de ARIJ [64]. Ook is er het NICHD-protocol, een forensisch kindinterview voor feitenonderzoek bij alle vormen van kindermishandeling, inclusief in het geval van conflictscheidingen waar kinderen ruzies en eventueel partnermishandeling van (een van) hun ouders meemaken.

Kennis over effectieve onderzoeksmethoden

Overkoepelend, ten aanzien van de door ons genoemde mogelijke onderzoeksmethoden: er is geen wetenschappelijke onderbouwing die uitwijst dat onderzoek bij complexe omgangsproblematiek, incl. PA, de problematiek kan voorkomen of oplossen. Tegelijkertijd is vanuit praktijk en wetenschap in algemene zin erkend dat aan behandeling onderzoek vooraf dient te gaan [51].

Kindcheck in de GGZ

Binnen de volwassenen-GGZ en verslavingszorg is een specifiek stappenplan geïntroduceerd. Wanneer een behandelaar vermoedt dat de situatie van een cliënt mogelijk risico's oplevert voor kinderen die van hem of haar afhankelijk zijn, dan volgt de behandelaar samen met de cliënt de stappen van de Kindcheck. Als er veel risico's blijken dan is de volgende stap het volgen van de Meldcode Huiselijk geweld en Kindermishandeling. De stappen van de Meldcode zijn erop gericht de situatie waarin de kinderen zich feitelijk bevinden nader te (laten)

onderzoeken en zo nodig (meer) passende hulp te organiseren voor alle betrokkenen. (zie Veilig Thuis). Vanaf 1 januari 2019 gebruiken professionals in stap 4 en 5 van de meldcode een beoordelingskader (Afwegingskader Meldcode), dat hen ondersteunt bij de afweging of sprake is van vermoedens van ernstige kindermishandeling of huiselijk geweld en bij de besluitvorming over de vervolgstappen [66].

Ouder-/gezinsinterventies binnen Jeugdhulp en GGZ

Hulpverleningsorganisaties en zelfstandig gevestigde professionals hebben de afgelopen jaren een enorme diversiteit aan interventies ontwikkeld en ingevoerd, waarvan enkele op hun effectiviteit zijn onderzocht, zoals *Ouderschap Blijft, Kinderen Uit de Knel*. Voor complexe scheiding en complexe omgangsproblematiek zijn er enkele effectieve of veelbelovende interventies (zie Richtlijn Scheiding, 2020) maar onbekend is hoe toepasbaar en effectief die zijn bij de grote diversiteit aan scheidingsgezinnen en individuen. Hetzelfde geldt voor PA. Zie verder deze paragraaf voor interventies bij PA.

Veelal ligt de focus van interventies op het herstel van samenwerking tussen ouders, en het verbeteren van de communicatie tussen ouders. Bij de meest complexe zaken blijkt dat deze focus onvoldoende effectief is. Eerst lijkt het nodig om onderliggende problemen te behandelen. Voor het vormgeven van de communicatie tussen ouders zonder dat zij rechtstreeks contact met elkaar hebben, zijn er enkele alternatieve interventies ontwikkeld. Die richten zich op zogenoemd parallel ouderschap in plaats van coöperatief ouderschap. Bij deze methodiek helpt een professional tijdelijk om de communicatie – die tussen ouders disfunctioneel verloopt – te kanaliseren en de focus alleen te leggen op de eigen opvoedsituatie. In principe is het de bedoeling dat dit tijdelijk is. Parallel ouderschap kan een oplossing bieden als ouders langdurig conflicten hebben over de opvoeding van hun kinderen, waarbij zij blijvend zorgen hebben over de opvoedsituatie bij de andere ouder [67]. Effecten van het parallel ouderschap zijn nog niet bekend.

Er is ook geen onderzoek bekend waarin de vraag of parallel ouderschap bij PA een passende interventie is, is onderzocht.

Omgangshuizen en programma's voor begeleide omgang

Speciaal voor voortzetting of herstel van de ouder-kind relatie na scheiding zijn er omgangshuizen en programma's voor begeleide omgang ingericht. Soms worden die uitgevoerd door en binnen de jeugdbescherming, soms ook in het vrijwillig kader. Uit verkennend onderzoek

naar omgangsvoorzieningen en omgangshuizen in Nederland blijkt dat de beschikbaarheid en dekking van omgangsvoorzieningen bij de jeugdhulpregio's voldoende wordt gewaarborgd. De invulling van 'de omgangsvoorziening' is divers. Verdiepend onderzoek naar deze o-meting is nodig; het rapport geeft geen informatie over de effectiviteit van de omgangsvoorziening; voor conclusies en aanbevelingen verwijzen we naar het rapport [68].

Interventies gericht op het kind

Sinds 1998 zijn door bevolgen agogische en psychologische professionals groepsprogramma's ontwikkeld voor kinderen vanaf 8 jaar, gericht op verwerking en aanpassing. Voorbeelden zijn: *Dappere Dino's* of *KIES (Kinderen In EchtscheidingsSituaties)*.

In de afgelopen jaren zijn ook verschillende initiatieven ontwikkeld gericht op ondersteuning van het individuele kind in een scheidings situatie, zoals: *JIM, Villa Pinedo, De Kindbehartigers*. Voor een overzicht zij verwezen naar de Richtlijn Scheiding [69]. Er is ten aanzien van zowel groepsprogramma's als individuele ondersteuning enig wetenschappelijk bewijs van effectieve interventies, maar niet specifiek wanneer het complexe omgangsproblematiek en/of PA betreft.

Ontwikkelingen binnen gedragswetenschappelijke beroepen inzake kennis en kunde

Recent concludeerde P3NL, de Federatie van beroepsverenigingen voor Psychologen, Pedagogen en Psychotherapeuten, dat er onvoldoende kennis is over (onder andere): wat werkzame elementen zijn in behandeling, welke factoren partiële remissie, drop-out en non-respons voorspellen, op welke wijze we interventies kunnen aanpassen voor mensen met een LVB (licht verstandelijke beperking) en/of AA (alcohol afhankelijkheid), wat een effectieve vorm van relatietherapie is bij persoonlijkheidsstoornissen en welke elementen in effectieve behandelingen werkzaam zijn voor kinderen en jeugdigen [70]. De hier genoemde kennislacunes zijn zeker ook aan de orde waar het interventies betreft bij COP en PA.

De beroepsgroepen vertegenwoordigd in P3NL hebben recentelijk ook vastgesteld dat de gedragswetenschappelijk geschoolde professionals minimaal 4+2 jaar beroepsopleiding plus de nodige specialisatie, intervisie, supervisie en werkervaring dienen te hebben om zelfstandig te mogen behandelen bij complexe, meervoudige problematiek en dan tevens interdisciplinair en in teamverband dienen te werken [70]. Deze standpunten zijn vanzelfsprekend van toepassing bij complexe scheiding en complexe omgangsproblematiek, incl. PA. Dit roept de

vraag op wat dit betekent voor onderzoek en behandeling door Forensisch Mediators, Bijzondere Curatoren, gedragswetenschappers, raadsonderzoekers, jeugdprofessionals bij de Jeugdbescherming en Jeugd- en gezinsprofessionals bij de sociale teams in de gemeenten.

Ontwikkelingen bij de overheid

De rechtspraak en de zorg streven naar 'dejuridisering' (het uit de juridisch sfeer halen van dit primair door emoties bepaalde conflict), een brug te slaan tussen zorg en recht, een meer gemeenschappelijke taal te creëren bij betrokken disciplines en inter- en multidisciplinaire samenwerking te bevorderen. Pittige opgaven, die mede een aanloop kennen in de transitie Jeugdzorg 2015, waar bij programma's zijn gestart zoals *Zorg voor de Jeugd*, en *Geweld Hoort Nergens Thuis*.

In september 2016 startte de overheid de Divorce Challenge (na de motie Recourt Tweede Kamer): een oproep aan heel Nederland om ideeën in te zenden om problematische scheidingen te voorkomen en zo de nadelige gevolgen van scheiding voor kinderen te beperken. Er kwamen ruim 500 inzendingen. Vijf koplopers werden benoemd voor uitwerking van hun ingezonden ideeën. In september 2017 startte het Platform Scheiden zonder Schade: André Rouvoet werd onafhankelijk voorzitter en mocht een platform inrichten met verschillende partijen die te maken hebben met scheidingen zoals de advocatuur, rechtspraak, hulpverlening, kindbescherming, gemeenten, wetenschappers en maatschappelijke organisaties waaronder ervaringsdeskundigen. De opdracht was om oplossingen uit te werken om de schade die kinderen bij scheidingen ondervinden te beperken. In februari 2018 presenteerde Rouvoet de *Actieagenda Scheiden zonder Schade: Scheiden... en de kinderen dan?* [71]. Met 40 actiepunten verdeeld over de vijf fasen in ouderschap en scheiding.

In de zomer van 2018 startte het programma met vier projecten te weten project Regiolabs, Ouderschap en preventie, Professionalisering en Steunfiguur kind. Project Regiolabs is in de zomer 2019 in twee arrondissementen (Haaglanden en Oost-Brabant) gestart. Hierin vindt de ontwikkeling plaats van een Scheidingsloket, een alternatieve scheidingsprocedure en gezinsvertegenwoordiging. In het eerste kwartaal 2021 start de pilot met de alternatieve scheidingsprocedure. Een initiatief van Scheiden zonder Schade heeft geleid tot een pilot binnen de rechtbanken Oost Brabant en Den Haag waarbij ouders worden gestimuleerd hun geschilpunten in één document aan de rechter voor te leggen, ter bevordering van een dialoog ten overstaan van de rechter in plaats van het klassieke debat.

Recente onderzoeken in opdracht van de overheid

In opdracht van de overheid zijn de afgelopen jaren diverse onderzoeken uitgevoerd:

Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding

(2019, M.V. Antokolskaia, C.G. Jeppesen de Boer, G.C.A.M. Ruitenbergh, W.M. Schrama, E. van der Valk en P. Vrolijk)

Dit onderzoek betreft de nakoming van afspraken over contact/omgang tussen minderjarige kinderen en ouders na scheiding. De achtergrond van dit onderzoek is het streven van de wetgever om met wetgeving en beleid de nadelige gevolgen van complexe scheidingen voor kinderen en ouders, terug te dringen.

Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie

(2020, M.R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher, J.S. Peper en R. De Boer)

Hierin staan de procespositie en het hoorrecht van minderjarigen in familie- en jeugdprocedures centraal. Met o.a. de conclusies de informele rechtsingang jeugdigen te verbeteren en de leeftijd te verlagen naar 8 jaar.

Omgangsregeling tussen ouders na scheiding

(2020, S. Berends en L. Buimer)

Onderzoek naar de vraag of belangen van kinderen en ouders na scheiding gediend worden met een 50/50-uitgangspunt dat de zorgrechten en zorgplichten gelijk verdeelt over ouders.

Conclusie is dat het niet waarschijnlijk is dat een 50/50-regeling een verbetering teweeg brengt in de communicatie en/of samenwerking tussen ouders of het aantal incidenten reduceert, terwijl dit een voorwaarde lijkt te zijn voor succesvol co-ouderschap.

Onderzoek triage (complexe) scheidingsproblematiek

(2020, A. Ogink, H. Gijzel, V. van Dijk van KPMG in opdracht van het Ministerie van VWS)

Hoewel er in het forensisch-psychiatrische veld steeds meer gebruikgemaakt wordt van risicotaxatie-instrumenten, is de discussie over de waarde en bruikbaarheid van deze instrumenten nog volop gaande. In dit onderzoek zijn een aantal triage-instrumenten betrokken die het meest worden gebruikt in Nederland voor risicotaxatie bij complexe scheidingsproblematiek. Conclusie is dat de werkwijze moet passen bij de lokale context en betrokken partijen en dat het ontwikkelen van een gedeelde visie en taal hierbij van belang is. Een goede praktijk staat of valt niet met het gebruik van één instrument maar met scholing, samenwerking en coaching rondom het gebruik. Inzet van dergelijke instrumenten, maar ook toetsing van de effectiviteit van het gebruik wordt aanbevolen.

Omgangsvoorzieningen: Verkennend onderzoek naar omgangsvoorzieningen en omgangshuizen

(2020, J. Veldhuyzen en B. den Outer)

Een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de organisatie en bekostiging van omgangsvoorzieningen, inclusief omgangshuizen. Deel van de conclusie is dat het recht op omgang voor kinderen en ouders wettelijk is vastgelegd en geborgd, maar dat dit niet altijd vanzelfsprekend gaat. Waar de omgang wordt gefaciliteerd middels een omgangsregeling, door een omgangsvoorziening of bij een omgangshuis is er geen eenduidige definitie van deze begrippen en is de invulling zeer uiteenlopend op regionaal niveau en soms zelfs op gemeentelijk niveau.

Kostenanalyse van complexe scheidingen

(2020, M. Batterink, N. Bilo, W. Jongebreur en G. Van der Maas-Vos)

De financiële consequenties van een complexe scheiding kunnen groot zijn en divers. Dit onderzoek geeft inzicht in de kosten van een complexe scheiding. Wat kost een dergelijke scheiding, welke kostenposten liggen hieraan ten grondslag, wie is financieel verantwoordelijk voor welke kostenposten en over welke aantallen hebben we het? Daarmee en daarnaast geeft de kostenanalyse inzicht in de baten als een dergelijke complexe scheiding voorkomen kan worden.

Rapportage van kwalitatief onderzoek

(2020, Mare)

Het onderzoek geeft inzicht in de ervaringen en behoeften van ouders en kinderen (van gescheiden ouders) gedurende de verschillende fasen van ouderschap en scheiden. Hierin komt onder meer naar voren dat het kennisniveau van scheidingsprocessen doorgaans laag is en de emotionele beleving juist hoog. Daarbij valt op dat het begin van de relatieproblemen doorgaans niet gezien of herkend wordt als het begin van het scheidingsproces. Mensen ervaren daarnaast gebrek aan overzicht tijdens de scheiding. Er is onder ouders vanaf het moment dat een scheiding een reële optie wordt, al behoefte aan informatie en sturing. Kinderen melden dat juist zij tijdens het scheidingsproces moeite kunnen hebben met het zien en benoemen van hun behoeften en dat begeleiding hierin achteraf gewenst was.

3.4 De (internationale) literatuur over interventies bij PA

Primaire preventie

Beschermende factoren tegen ontstaan van contactverlies en PA zijn regelmatige omgang met beide ouders [18, 72, 73] en een nageleefd ouderschapsplan [74]. Co-ouderschap, een ongeveer gelijke verdeling qua opvoedtijd tussen ouders, vormt eveneens een beschermende factor tegen PA [75, 76].

De voormalige Kinderombudsman [6] stelt dat niet alleen kwantitatieve aspecten (hoeveel dagen omgang) maar ook kwalitatieve aspecten moeten worden opgenomen in een ouderschapsplan. Ouders in Australië krijgen bijvoorbeeld het advies om de ouderschapsplannen door de rechtbank te laten bestendigen [77].

Spontaan herstel

Voordat we ingaan op de bestaande interventies voor PA, moet worden opgemerkt dat onderzoek laat zien onder welke omstandigheden spontaan herstel van het contactverlies kan optreden [78-81]. Zo kunnen kinderen, als zij volwassen worden en minder afhankelijk worden van de zorg van de ouder voor wie zij hebben gekozen, met meer afstand naar hun ouders kijken. Daardoor kan inzicht in het karakter en het loyaliteitbeïnvloedend gedrag van de ouder ontstaan, waardoor ruimte kan komen voor het nuanceren van het monsterbeeld en het zwart-wit denken kan verminderen. Bij de geboorte van eigen kinderen, kunnen de volwassen kinderen zich bewust worden van het belang van grootouderschap, maar ook kunnen zij zich realiseren hoe verdrietig zij zelf zouden zijn als zij dit kind niet meer zouden zien.

De hiervoor genoemde onderzoeken wijzen ook uit dat de dood van de loyaliteit beïnvloedende ouder niet bijdraagt tot spontaan herstel.

Contactherstel

Vier aspecten zijn nodig bij herstellen van een verslechterde ouder-kind relatie, bij een kwantitatief beperkt ouder-kindcontact en bij succesvol herenigen van het kind en de buitengesloten ouder [82]:

- 1) Interventies dienen gericht te zijn op het beschermen van het kind tegen loyaliteitbeïnvloedend gedrag. Er moet gewerkt worden aan verandering van het gedrag van de loyaliteitbeïnvloedende ouder. Deze moet zich bewust worden van het effect van haar of zijn gedrag op het loyaliteitsgevoel van het kind en van de lange termijneffecten van PA.
- 2) Daarnaast moet gewerkt worden aan weerbaarheid van het kind; het moet (weer) leren zelfstandig te denken, voelen en goed waarnemen.

- 3) Ook moet gewerkt worden aan de verbetering van de relatie tussen de buitengesloten ouder en het kind: ouder en kind dienen hierin door de hulpverlening begeleid te worden.
- 4) Het is belangrijk dat ouders bereid en in staat zijn om aan zichzelf te werken. Psycho-educatie kan een goed middel zijn als aan alle drie bovengenoemde aspecten ook is voldaan.

In de praktijk loopt men aan tegen een obstakel voor hereniging, namelijk de (soms bevestigde) overtuiging dat door rechtsgang omgang kan worden tegengehouden, dan wel eenhoofdig gezag kan worden verworven [83].

Interventies bij complexe omgangsproblematiek

Bestaande ‘evidence based’ (op effectiviteit onderzochte) interventies kunnen in complexe scheidingen en complexe omgangsproblematiek worden ingezet.

Wij denken hierbij bijvoorbeeld aan:

- **Emotieregulatie** [84]: begeleiding bij (zichtbaar) geuite en (onderliggend) ervaren processen bij ouders.
- **Cognitieve Gedragstherapie** [85, 86]: het begrijpen van gedachten, gevoelens en gedrag, en het – op een opbouwende wijze – veranderen van disfunctioneel gedrag.
- **Acceptance and Commitment Therapy** [87, 88]: het aanpassen van het eigen gedrag, in plaats van controle proberen te krijgen over gedrag van de andere ouder of controle over omgevingsfactoren die niet direct te beïnvloeden zijn.
- **Relational Frame Theory** [89] richt zich op het leren begrijpen van hoe wij leren van onze eigen ervaringen en het risico dat wij onze ervaringen in het verleden onterecht verbinden met conclusies in het heden: ‘relational framing’.

Interventies bij lichte en matige PA

In de voorgaande paragraaf genoemde interventies kunnen zoals gezegd ingezet worden bij PA. Daarnaast kan bij lichte en matige PA (wanneer de contactbreuk niet compleet is of ontstaat door communicatieproblemen en manipulatief gedrag waarvan de ouder zich niet bewust is) ook mediation ingezet worden [90]. Wij vullen hierbij aan dat de mediation dient te geschieden door goed geïnformeerde en geregistreerde professionals. De Kinderombudsman [6] stelde in 2014 aan onze regering voor om mediation verplicht (en gesubsidieerd) te stellen.

Interventies bij ernstige PA

In de USA geven professionals aan [91, 92], dat het toekennen van voogdijschap aan de buitengesloten ouder de enige oplossing is bij ernstige PA (waarin een kind

resoluut weigert de andere ouder te zien en dit het gevolg is van bewust manipulatief gedrag van de ouder waar het bij verblijft). Rekening houdend met de Nederlandse situatie kunnen we dit vertalen in de visie dat het hoofdverblijf wordt toegekend aan de ouder met wie het contactverlies is opgetreden, dan wel dat eenhoofdig gezag wordt toegekend aan die ouder. Een voorwaarde daarvoor is dat de ouder (met wie contactverlies was) in staat is om het kind goed op te vangen en waar mogelijk omgang met de loyaliteitsbeïnvloedende ouder realiseert en een veilige hechtingsfiguur voor het kind is [93]. Onderzoek uit de USA geeft aan dat deze aanpak kan werken [94, 95]; dit blijkt ook uit een review [82]. Als kinderen bij ernstige PA bij de loyaliteitsbeïnvloedende ouder blijven wonen, sluiten zij de andere ouder volledig buiten. Het afdwingen door de rechter van omgang terwijl het kind bij de loyaliteitsbeïnvloedende ouder blijft wonen, werkt slechts gedeeltelijk. Als het kind te veel contact blijft houden met de loyaliteitsbeïnvloedende ouder, blijft het kind onrustig en verdrietig, dan valt het kind terug in zijn of haar afwijzing van de ouder [96].

Wij zien in de praktijk in Nederland dat professionals het als een traumatische ingreep zien om het kind van de loyaliteitsbeïnvloedende ouder te scheiden. Onbekend is wat het effect van deze interventie is in de Nederlandse situaties van PA. Deze interventie wordt in Nederland voor zover wij weten niet vaak toegepast. Professionals in de USA die *Family Bridges* uitvoeren – of professionals die vergelijkbare methodieken uitvoeren, zoals de *Attachment Based ‘Parental Alienation’* interventie [100], of de interventie van de *Family Separation Clinic* in de UK [101] – ervaren eveneens dat plaatsing van de kinderen bij de ouder waar het contactverlies mee was opgetreden, weerstand bij professionals kan opwekken. Er is bijvoorbeeld een juridische repliek in de USA op *Family Bridges* die stelt dat te snel geconcludeerd kan worden dat PA de oorzaak is van het contactverlies [52]. Ook wordt in deze publicatie vermeld dat de interventie wel degelijk traumatisch kan zijn [52].

Deze methodiek is in de USA uitgewerkt en wordt daar sinds 2010 toegepast [97]. Gedragswetenschappelijk onderzoek in de USA naar de methodiek, bij de ernstigste casuïstiek waar andere interventies niet hebben gewerkt, wijst uit dat de methodiek effect heeft in het herstellen van de hechtingsband met de ouder waar contactverlies contactverlies mee was ontstaan [98, 99]. Het expertteam meent dat gezien deze discussie nader gedragswetenschappelijk onderzoek naar deze vormen van interventie benodigd is. Hieronder worden twee van deze interventies kort beschreven.

Family Bridges

Warshak [99] heeft in 2018 zijn interventie ‘Family Bridges’ bij 83 ernstige PA-cases onderzocht. In deze interventievorm begeleidt de professional de kinderen en buitengesloten ouders vier dagen intern: de kinderen zijn in die periode niet in contact met de loyaliteitsbeïnvloedende ouder. De uitkomsten laten zien dat meer dan 75% van de kinderen na de interventie geen PA-kenmerkend gedrag meer vertoonden. Ondanks de weerstand die bijna alle kinderen bij aanvang van de interventie toonden bij het idee van hereniging met de buitengesloten ouder, gaven bijna alle kinderen achteraf een goede beoordeling aan de interventie.

De vermelde methodes van Warshak en Woodall en Woodall, wekken vaak emotionele weerstand op bij professionals, zoals hierboven vermeld. Deze vrezen dat de kinderen ernstige schade wordt toegebracht. Hiertegen brengen Woodall en Woodall in dat bij ernstige PA de patronen in het gezin het kind schade toebrengen en dat ernstige PA een vorm van kindermishandeling is. Ingrijpen, als alle andere hulp onmogelijk blijkt te zijn, is een laatste, maar noodzakelijke remedie. Bij beide methoden onderstrepen zij de noodzaak van goed getrainde en geïnformeerde professionals én de noodzaak om zorgvuldig na te gaan of de buitengesloten ouder inderdaad een veilig opvoedingsklimaat biedt.

Family Separation Clinic

Woodall en Woodall [101] hebben verschillende methodieken van succesvolle hereniging ontwikkeld in hun ‘Family Separation Clinic’. Die methodieken variëren van hereniging waarbij zij assistentie verlenen, vaak in opdracht van de rechtbank. Deze interventie voeren zij, na de uitspraak, per omgaande door. Wachten tot het kind aangeeft er wel open voor te staan, zien zij als onhaalbaar. Dan verstrijkt immers kostbare tijd. Deze methodiek volgen zij bij mildere gevallen, en in die gevallen waar beide ouders loyaliteitsbeïnvloedend gedrag vertonen; de door hun genoemde hybride PA. Bij ernstige PA, als de rechtbank ook heeft geoordeeld dat de ontwikkeling van het kind ernstig bedreigd wordt en als assistentie bij hereniging niet werkt, voeren zij een gedwongen hereniging uit. Het kind wordt dan – in een vastgelegde periode – onder begeleiding van Woodall en Woodall, herenigd met de buitengesloten ouder. Tijdens deze periode vindt geen contact plaats tussen de loyaliteitsbeïnvloedende ouder en het kind.

Wijziging hoofdverblijfplaats

De Hoge Raad heeft geoordeeld dat het wijzigen van een hoofdverblijfplaats middels een uithuisplaatsing een remedie kan zijn als alle andere hulp onmogelijk blijkt te zijn. Deze kan eventueel ook nog gecombineerd worden met het toekennen van eenhoofdig gezag aan de (eerder) buitengesloten ouder [103]. Bij deze ingrepen, enigszins verwant met de twee hierboven beschreven methoden, zijn goed getrainde en geïnformeerde professionals voorwaarde [101]. Ook hier is nader wetenschappelijk onderzoek naar de effecten wenselijk.

Afte raden interventies bij PA: ‘rust gebieden’

Het expertteam ouderverstoting wil met zijn advies ertoe bijdragen dat in Nederland passende interventies worden ingezet. Dat vraagt ook aandacht voor praktijken waarvan duidelijk is geworden dat zij niet of zelfs averechts werken. Onderhand is helder dat het toekennen van rust (door het stoppen van het contact met de buitengesloten ouder) een interventie is die veelal leidt tot verergering van de omgangsproblematiek [96]. Rust die namelijk een schijnrust voor het kind biedt, waarbij het kind een ouder wordt ontnomen. Het geeft het kind (en ook de sociale omgeving) de tijd om het manipulatieve gedrag van de loyaliteitsbeïnvloedende ouder te internaliseren en verkleint aldus de kans op relatieherstel. Rust wordt ook niet langer onderschreven door recent wetenschappelijk onderzoek dat in 2019 is gepubliceerd [102].

Referenties

1. Santrock, J.W. and R.A. Warshak, *Father custody and social development in boys and girls*. *Journal of Social Issues*, 1979. **35**(4): p. 112-125.
2. Polak, C.H.F. *Lex Polak: Protocol concerning the interpretation by the Court of Justice of the convention of 27 September 1968 on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters*. 1971; Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:41971A0603\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:41971A0603(02)).
3. Bruch, C.S., *And how are the children? The effects of ideology and mediation on child custody law and children's well-being in the United States*. *Family & Conciliation Courts Review*, 1988. **30**(1): p. 112-134.
4. Lamb, M.E., *The role of the father in child development*. 2004: John Wiley & Sons.
5. Hekman, E. and A. Klijn, *Scheidingsmanieren: Het Bureau Echtscheiding Groningen als experiment in multidisciplinaire vroeghulp*. Onderzoek en beleid, 1989.
6. De Kinderombudsman, *Vechtende ouders, het kind in de knel: Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen*. 2014.
7. Koppejan-Luitze, H.S. *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014; Available from: https://www.researchgate.net/profile/Heleen_Koppejan-Luitze/publication/262536068_Pathway_to_Parental_Alienation_or_Estrangement/links/0a85e537f3da2a193e000000.pdf.
8. Mechanic, D. and S. Hansell, *Divorce, family conflict, and adolescents' well-being*. *Journal of Health and Social Behavior*, 1989. **30**(1): p. 105-116.
9. Laughrea, K., *Alienated Family Relationship Scale*. *Journal of College Student Psychotherapy*, 2002. **17**(1): p. 37-48.
10. Kaplan, E., *Ouderverstoting in Nederland. Parental Alienation Syndrome (PAS) en loyaliteitsproblemen bij recente scheidingsgezinnen*. 2008.
11. Baker, A.J.L. and N. Ben-Ami, *To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to Parental Alienation strategies on self-esteem and well-being*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2011. **52**(7): p. 472-489.
12. Ben-Ami, N. and A.J.L. Baker, *The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being*. *The American Journal of Family Therapy*, 2012. **40**(2): p. 169-183.
13. Baker, A.J.L. and M.R. Brassard, *Adolescents caught in parental loyalty conflicts*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(5): p. 393-413.
14. Baker, A.J.L. and M.C. Verrocchio, *Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: correlates with well-being*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(8): p. 609-628.
15. Bernet, W., A.J.L. Baker, and M.C. Verrocchio, *Symptom Checklist-90-Revised Scores in adult children exposed to alienating behaviors: An Italian sample*. *Journal of Forensic Sciences*, 2015. **60**(2): p. 357-362.
16. Slater, E.J. and J.D. Haber, *Adolescent adjustment following divorce as a function of familial conflict*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1984. **52**(5): p. 920-921.
17. Gordon, R.M., R. Stoffey, and J. Bottinelli, *MMPI-2 findings of primitive defenses in alienating parents*. *The American Journal of Family Therapy*, 2008. **36**(3): p. 211-228.
18. Buchanan, C.M., E.E. Maccoby, and S.M. Dornbusch, *Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes*. *Child Development*, 1991. **62**(5): p. 1008-1029.
19. Spruijt, A. and V. Duindam, *Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2010. **51**(1): p. 65-82.
20. Spruijt, A. and J. Iedema, *Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in the Netherlands*. *Journal of Comparative Family Studies*, 1998. **29**(3): p. 517-527.
21. Sher, L., *Parental alienation: The impact on men's mental health*. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 2017. **29**(3): p. No Pagination Specified.
22. Harman, J.J., et al., *Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors*. *Journal of Family Psychology*, 2016. **30**(7): p. 866-874.
23. *Divorce Statistics, Divorce statistics in America*. 2017.
24. Eurostat. *Products Eurostat News. 42% of births in the EU are outside marriage 2018*; Available from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200717-1>.
25. *Children and Divorce, Children divorce statistics*. 2017.
26. Statistiek, C.B.v.d. *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. 2019 [9-11-2020]; Available from: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37425ned/table?fromstatweb>.
27. Statistiek, C.B.v.d. *Ruim een half miljoen minderjarigen in complexe gezinsverbanden*. 2020; Available from: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/40/ruim-eeen-half-miljoen-minderjarigen-in-complexe-gezinsverbanden>.
28. Mitcham-Smith, M. and W.J. Henry, *High-conflict divorce solutions: Parenting coordination as an innovative co-parenting intervention*. *The Family Journal*, 2007. **15**(4): p. 368-373.

29. Anderson, S.R., et al., *Defining high conflict*. The American Journal of Family Therapy, 2011. 39(1): p. 11-27.
30. Joyce, A.N., *High-conflict divorce: A form of child neglect*. Family Court Review, 2016. 54(4): p. 642-656.
31. Harman, J.J., S. Leder-Elder, and Z. Biringen, *Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll*. Children and Youth Services Review, 2016. 66: p. 62-66.
32. Amato, P.R., *Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis*. Journal of family psychology, 2001. 15(3): p. 355-370.
33. Kelly, J.B. and R.E. Emery, *Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives*. Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 2003. 52(4): p. 352-362.
34. Goodman, M., et al., *Parent psychoeducational programs and reducing the negative effects of interparental conflict following divorce*. Family Court Review, 2004. 42(2): p. 263-279.
35. Kelly, J.B., *Paternal involvement and child and adolescent adjustment after separation and divorce: Current research and implications for policy and practice*. International Family Law, Policy and Practice, 2014. 2(1): p. 5-23.
36. Van der Wal, R.C., C. Finkenauer, and M.M. Visser, *Reconciling mixed findings on children's adjustment following high-conflict divorce*. Journal of Child and Family Studies, 2019. 28(2): p. 468-478.
37. Luecken, L.J., *Childhood attachment and loss experiences affect adult cardiovascular and cortisol function*. Psychosomatic Medicine, 1998. 60(6): p. 765-772.
38. Luecken, L.J. and K.S. Lemery, *Early caregiving and physiological stress responses*. Clinical psychology review, 2004. 24(2): p. 171-191.
39. Smyth, B.M. and L.J. Moloney, *Entrenched postseparation parenting disputes: The role of interparental hatred?* Family Court Review, 2017. 55(3): p. 404-416.
40. Demby, S.L., *Parenting coordination: applying clinical thinking to the management and resolution of post-divorce conflict*. Journal of clinical psychology, 2016. 72(5): p. 458-468.
41. Instituut, N.J. *Scheiding en problemen van jeugdigen*. Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming 2020; Available from: https://richtlijnenjeugdhulp.nl/scheiding/?utm_medium=email.
42. Visser, M., et al., *I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts*. Journal of child and family studies, 2017. 26(11): p. 3055-3066.
43. Finkenauer, C., et al., *De rol van het sociale netwerk bij (v)echtscheiding*, in *Vechtscheiding: Het Echtbaar in de Ring*. 2015: Amsterdam.
44. Kelly, J.B., *Risk and protective factors associated with child adolescent adjustment following separation and divorce: Social science applications*. Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court (Eds K Kuehnle, L Drozd), ed. O.U. Press. 2012, New York: K. Kuehnle & L. Drozd, (Eds.) (pp. 49-84). 49-84.
45. Sloom, D.v.d., *Het gevecht. Ontwerp van een onderzoek naar de vraag hoe ouders een vechtscheiding ervaren en wat dit betekent voor goede zorg voor scheidende ouders vanuit zorg-ethisch perspectief*. 2018, [sl]: sn.
46. Viljoen, M. and E. van Rensburg, *Exploring the lived experiences of psychologists working with Parental Alienation Syndrome*. Journal of Divorce & Remarriage, 2014. 55(4): p. 253-275.
47. *Scheiden zonder Schade. Handreiking Scheiden zonder Schade. Hoe kunnen gemeenten scheidende ouders en hun kinderen helpen?* 2020; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/brochures/2020/10/31/handreiking-hoe-kunnen-gemeenten-scheidende-ouders-en-hun-kinderen-helpen/Scheiden-Handreiking-06.pdf>.
48. Haartsen, F., *Gebroken gezinnen; Door professionals waargenomen signalen van scheidingsproblematiek als indicatie voor hulpverlening*. 2017.
49. Nederlands Instituut van Psychologen. *Uitspraak 16/13* Uitspraak van het College van Toezicht van het Nederlands Instituut van Psychologen 2016; Available from: <https://www-psynip-nl.proxy.library.uu.nl/wp-content/uploads/2016/11/uitspraak-CvT-1613-ano-1.pdf>.
50. KPMG. *Onderzoek triage (complexe) scheidingsproblematiek*. 2020; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/11/04/onderzoek-triage-complexe-scheidingsproblematiek>.
51. Tak, J. A., Bosch, J. D., Begeer, S. M., & Albrecht, G. (2014). *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen en adolescenten*. Utrecht: De Tijdstroom.
52. Johnston, J.R. and M.J. Sullivan, *Parental alienation: In search of common ground for a more differentiated theory*. Family Court Review, 2020. 58(2): p. 270-292.
53. Nederlands Jeugd Instituut. *Wijkteams*. 2020; Available from: <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Wijkteams>.
54. Rijksoverheid. 2020. *Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling*; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>.
55. Veilig Thuis. *Hoe werkt veilig thuis?* 2020; Available from: <https://veiligthuis.nl/hoe-werkt-veilig-thuis/>.
56. Centrum Seksueel Geweld. *Over het Centrum Seksueel Geweld*. 2020; Available from: <https://www.centrum-seksueelgeweld.nl/>.

57. Tweede Kamer der Staten-Generaal. *Initiatiefvoorstel voor gezamenlijk gezag door erkenning*. 2020; Available from: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/initiatiefvoorstel-voor-gezamenlijk-gezag-door.
58. Rechtspraak.nl. *Ondertoezichtstelling*. 2020; Available from: <https://www.rechtspraak.nl/Onderwerpen/Ondertoezichtstelling>.
59. Ministerie van Justitie en Veiligheid, M.v.V., Welzijn en Sport, . *Handreiking Scheiden zonder Schade*. 2020; Available from: <https://vng.nl/sites/default/files/2020-11/scheiden-handreiking-06.pdf>.
60. Valenkamp, M., Sondorp E., van Montfoort, A. *Pilot bijzondere curator/gedragsdeskundige in de rechtbank: Zeeland-West-Brabant, locatie Breda*. 2017; Available from: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollection-Documents/research-memoranda-2017-01.pdf>.
61. Stichting Forensische Mediation. *Forensische mediation*. 2002; Available from: <https://www.forensische-mediation.nl/forensische-mediation>.
62. Kluwer, E., *Het ouderschapsonderzoek: Een aanpak bij vechtscheidingen*. 2013.
63. Kluwer, E. *Evaluatie van het ouderschapsonderzoek: een follow-up*. 2018; Available from: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/rapport-follow-up-ouderschapsonderzoek.pdf>.
64. Holtzworth-Munroe, A., C.J. Beck, and A.G. Applegate, *The mediator's assessment of safety issues and concerns (MASIC): A screening interview for intimate partner violence and abuse available in the public domain*. *Family Court Review*, 2010. **48**(4): p. 646-662.
65. De Ruiter, C., M. Marzolla, and N. Ramakers, *De conflictscheiding als complexe gezinsproblematiek: Waarom screening op huiselijk geweld essentieel is*. *Pedagogiek*, 2020. **40**(2): p. 205-231.
66. Rijksoverheid. *Basisdocument: Het afwegingskader in de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*. 2019; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/07/02/het-afwegingskader-in-de-meldcode-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling>.
67. Cottyn, L., *Conflicten tussen ouders na scheiding*. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 2009. **27**: p. 131-161.
68. Rijksoverheid. *Omgangsvoorzieningen: Verkennend onderzoek naar omgangsvoorzieningen en omgangshuizen*. 2020; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/11/04/verkennend-onderzoek-naar-omgangsvoorzieningen-en-omgangshuizen>.
69. Instituut, N.J. *Richtlijn Scheiding*. 2020; Available from: <https://www.nji.nl/Scheiding-Praktijk-Richtlijnen>.
70. P3NL. *P3NL middag webinar 30 oktober 2020*. 2020; Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=oNp3IzCWA70>.
71. Rijksoverheid. *Scheiden... En de kinderen dan?* 2018; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/02/22/rapport-scheiden...en-de-kinderen-dan>.
72. Forehand, R., et al., *Interparental conflict and paternal visitation following divorce: The interactive effect on adolescent competence*. *Child Study Journal*, 1990. **20**(3): p. 193-202.
73. Kelly, J.B., *Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research*. *Family Process*, 2007. **46**(1): p. 35-52.
74. Bernet, W., *Child Custody Evaluations*. *Child and adolescent psychiatric clinics of north america*, 2002. **11**(4): p. 781-804.
75. Kalmijn, M., *Father-child relations after divorce in four European countries: Patterns and determinants*. *Comparative Population Studies*, 2015. **40**(3).
76. Kalmijn, M., *Kinderen en hun gescheiden vaders in vier Europese landen*. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 2015. **31**(7): p. 4-7.
77. Parkinson, P., *The law of postseparation parenting in Australia*. *Family Law Quarterly*, 2005. **39**(2): p. 507-526.
78. Darnall, D. and B.F. Steinberg, *Motivational models for spontaneous reunification with the alienated child: Part II*. *The American Journal of Family Therapy*, 2008. **36**(3): p. 253-261.
79. Darnall, D. and B.F. Steinberg, *Motivational models for spontaneous reunification with the alienated child: Part I*. *The American Journal of Family Therapy*, 2008. **36**(2): p. 107-115.
80. Godbout, E. and C. Parent, *The life paths and lived experiences of adults who have experienced parental alienation: A retrospective study*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2012. **53**(1): p. 34-54.
81. Baker, A.J.L., *Parent Alienation Strategies: A qualitative study of adults who experienced parental alienation as a child*. *American Journal of Forensic Psychology*, 2005. **23**(4): p. 41-63.
82. Templer, K., et al., *Recommendations for best practice in response to parental alienation: findings from a systematic review*. *Journal of Family Therapy*, 2017. **39**(1): p. 103-122.
83. Crosby, H., *Irretrievable breakdown of the child: Minnesota's move toward parenting plans*. *Hamline Journal of Public Law & Policy*, 1999. **21**(2): p. 489-540.
84. Gross, J.J., *The emerging field of emotion regulation: An integrative review*. *Review of general psychology*, 1998. **2**(3): p. 271-299.

85. Ellis, A., *Rational psychotherapy and individual psychology*. Journal of Individual Psychology, 1957. 13(1): p. 38-44.
86. Beck, A.T. and B.A. Alford, *Depression: Causes and treatment*. 2009: University of Pennsylvania Press.
87. Kahl, K., et al., *The third wave of cognitive-behavioural psychotherapies: concepts and efficacy*. Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie, 2011. 79(6): p. 330-339.
88. Hayes, S.C., J. Pistorello, and M.E. Levin, *Acceptance and commitment therapy as a unified model of behavior change*. The Counseling Psychologist, 2012. 40(7): p. 976-1002.
89. Blackledge, J.T., *An introduction to relational frame theory: Basics and applications*. The Behavior Analyst Today, 2003. 3(4): p. 421.
90. Gardner, R.A., *Recent trends in divorce and custody litigation*. Academy Forum, 1985. 29(2): p. 3-7.
91. Clawar, S.S. and B.V. Rivlin, *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. 1991, Chicago, IL, US: American Bar Association Press.
92. Gardner, R.A., *Legal and psychotherapeutic approaches to the three types of parental alienation syndrome families*. Court Review of American Judges Association, 1991. 28(1): p. 14-21.
93. Garber, B.D., *Security by association? Mapping attachment theory onto family law practice*. Family Court Review, 2012. 50(3): p. 467-470.
94. Rand, D.C., R. Rand, and L. Kopetski, *The spectrum of Parental Alienation Syndrome: Part III: The Kopetski follow-up study*. American Journal of Forensic Psychology, 2005. 23(1): p. 15-43.
95. Gardner, R.A., *Should courts order PAS children to visit/reside with the alienated parent? A follow-up study*. American Journal of Forensic Psychology, 2001. 19(3): p. 61-106.
96. Warshak, R.A., *Family bridges: Using insights from social science to reconnect parents and alienated children*. Family Court Review, 2010. 48(1): p. 48-80.
97. Warshak, R.A., *Alienating audiences from innovation: The perils of polemics, ideology, and innuendo*. Family Court Review, 2010. 48(1): p. 153-163.
98. Reay, K.M., *Family reflections: A promising therapeutic program designed to treat severely alienated children and their family system*. The American Journal of Family Therapy, 2015. 43(2): p. 197-207.
99. Warshak, R.A., *Reclaiming Parent-Child Relationships: Outcomes of Family Bridges with Alienated Children*. Journal of Divorce & Remarriage, 2018: p. 1-23.
100. Childress, C. *Attachment Based" Parental Alienation"(AB-PA)*. Available from: <https://drcraigchildressblog.com/2015/08/08/peer-review/>.
101. Woodall, K. and N. Woodall, *Understanding parental alienation: Learning to cope, helping to heal*. 2017: Charles C Thomas Publisher.
102. Antokolskaia, M. and C.J. de Boer, *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding. Een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief*. 2019.
103. Mr. F.F. Langemeijer, *ECLI:NL:PHR:2013:1136*, P.b.d.H. Raad, Editor. 2013, De Rechtspraak.

4. Hoe ervaren ouders en kinderen ouderverstoting/contactverlies

De stem van ervaringsdeskundigen (zowel ouders als kinderen) is van belang geweest voor het expertteam om tot aanbevelingen te komen op het onderwerp ouderverstoting/complexe omgangproblematiek. Het expertteam heeft het meetbureau Triqs gevraagd of het een onderzoek onder 'ervaringsdeskundigen' kon uitvoeren, met als hoofdvraag of deze, vanuit eigen ervaring en perspectief, iets konden vertellen over oplossingen. Na overleg tussen expertteam en Triqs (i.h.b. de directeur en de wetenschappelijk adviseur) is een overeenkomst gesloten voor de uitvoering van het onderzoek. Daarbij werd afgesproken dat ervaringsdeskundigen zowel ouders als kinderen konden zijn en wat betreft de ouders, zowel ouders die het contact met het kind verloren als die het contact hielden.

De tekst die volgt is een beknopte weergave van delen van hoofdstuk 8 uit het onderzoeksrapport van Triqs (te vinden in de bijlagen bij dit adviesrapport). Voor een volledige tekst, met alle tabellen waarnaar in het onderstaande verwezen wordt, met alle opmerkingen die over de validiteit van het Triqs onderzoek zijn gemaakt, dient men het volledige onderzoeksrapport te raadplegen.

4.1 HET OUDERPERSPECTIEF

Aan het onderzoek deden 199 ouders mee, daaronder 158 contactverliezers, verdeeld over 114 mannen en 44 vrouwen. De overgrote meerderheid van de ouders was een verliezende vader (ca. 60%) of moeder (ca. 25%). De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 48 jaar, de meerderheid 36-45 jaar. In 75% van de gevallen is het oudste kind ten tijde van de scheiding jonger dan 12 jaar. In 15% van de gezinnen was de gezinssamenstelling afwijkend, b.v. samengesteld gezin. De respondenten komen representatief uit alle provincies van Nederland (tabel 9). Een scheiding heeft grote gevolgen voor het werken, en vermoedelijk – hierop is niet doorgevraagd, maar het is vaak onderzocht – voor de inkomenspositie (tabel 10 en 11). Er komt werk bij (meer moeders), en er gaat werk af (meer vaders). Van de ouders die contactverlies ondervonden, verloor 20% het werk. Ouders die het contact behielden maar in 12%.

Rekeninghoudend met man-vrouwverschil in arbeidsparticipatie hebben contactverliezende ouders 1,7 tot 2 keer grotere kans op werkverlies vergeleken met contacthouders. Een belangrijk gegeven betreft erkenning en gezag. Tegenwoordig volgt uit erkenning door de vader vaak ook een oudergezagsrelatie.

Vroeger minder, en dat is een factor die bij de cijfers een rol speelt. Vaders met contactverlies hebben relatief vaak (25%) geen gezag, ook als het kind erkend is (20% vs. 5%). Er is een wet op handen die dit van rechtswege laat gebeuren. Geen gezag beperkt de juridische mogelijkheden om een ouderrol af te dwingen. Vrijwel alle moeders hadden het gezag.

Ontwikkeling contactverlies

Contactverlies ontwikkelt zich meestal enige tijd na de scheiding. Maar ook al kan het verlies jaren duren, het is vaak niet definitief. Vaker is het een dynamische situatie met een lange tijdsas. Bij 15% van de contactverliezende vaders en moeders (eerste kind indien contactverlies) is er weer 'goed contact'; neem je ook 'redelijk goed contact' mee dan is bij 20% redelijk of goed. Treedt contactverlies op bij het tweede of derde kind, dan is de herstelkans tot goed of redelijk goed nog een stuk groter.

De situatie is subtiel. Vaak zijn, bij meerdere kinderen, de relaties van ouders met de kinderen 'communicerende' vaten: als een kind het contact herstelt met ouder A dan verslechtert de relatie met ouder B, maar vaak ook veranderen de verhoudingen tussen een ander kind en ouder A en B.

Belastende factoren

Contactverlies komt niet alleen. Volgens de ouders (en zo blijkt elders, ook volgens de kinderen) zijn er veel omstandigheden en ontwikkelingen na de scheiding die de zaak niet alleen complex maken, maar ook complex houden.

De meest belastende zaken zijn (volgens vaders die het contact met hun kind verloren):

- Huilbuien, woedeaanvallen, sterke depressieve gevoelens van een van de ouders; 66%
- Ingrijpen jeugdzorg/rechter (veruit meest voorkomend) [actieve rol contactverlies; 64%!]
- Nieuwe relatie van een van de ouders (met samenwonen); 56%
- Schoolproblemen/zittenblijven van een van de kinderen; 46%
- Nieuwe relatie van een van de ouders (zonder samenwonen); 43%

Bij vrouwen/moeders met contactverlies lijken de volgende situaties het meest voor te komen:

- Nieuwe relatie van een van de ouders (zonder samenwonen); 73%!

- Huilbuien, woedeaanvallen, sterke depressieve gevoelens van een van de ouders; 69%
- Huiselijk geweld (benoemd als schreeuwen, dreigen, slaan) tussen de ouders; 57%
- Nieuwe relatie van een van de ouders (MET samenwonen); 56%
- Ingrijpen jeugdzorg/rechter; 56% (voor details zie verder tabel 21-22).

Het is opvallend dat veiligheids-issues rond kind (huiselijk geweld kind, weglopen) relatief weinig worden benoemd door deze ouders. Zowel mannen als vrouwen rapporteren vaak emotionele reacties, (2/3), en juist stil terugtrekken (1/3). De open vragen gaven meer informatie over het proces dat samenging met contactverlies, en dat grotendeels te duiden is als ouder-interacties bij een complexe scheiding: sabotage en kwaadspreken richting de ander, (beweerd) niet functioneren in ouderrol, huiselijk geweld tegen andere ouder. De uitgebreide teksten van vrijwel alle ouders geven de indruk van een primair psychologische strijd. Woede en onmacht zijn de bron van het huiselijk geweld, dat zich doorgaans niet op het kind richt.

Gevolgen voor kind volgens ouders

Kindgevolgen worden door alle ouders gesignaleerd, ook de contacthouders. Er zijn frequent ernstige gevolgen, in alle dimensies van ontwikkeling en gezondheid. Schoolverzuim, concentratieproblemen op school, slechtere schoolprestaties; sociale vaardigheden t.o.v. andere kinderen, stemmingswisselingen, slaapproblemen. Minder vaak: te vroege seksuele relaties, schulden maken of een ongezonde levensstijl. Voor de jongste leeftijdsgroep zijn er geen gegevens. Ongeveer 50% van de kinderen heeft ook te maken met verstoorde verhouding met de andere kinderen. Ongeveer tweederde van de kinderen kiest opleiding/beroep op het terrein recht/psychologie, etc. Dat wordt in de kind-enquête bevestigd. Bijna alle kinderen ervaren problemen met het aangaan van vaste relaties, en tweederde met het hebben willen van kinderen.

Wat waren de ouder-ervaringen met hulpverlening tot nu toe

In de enquête wordt dit onderscheiden naar enkele ankermomenten: nog vóór de scheiding, tijdens de scheiding, tijdens het contactverlies, en bij intentie tot contactherstel. En verder wordt onderscheid gemaakt tussen het eigen netwerk, het professionele netwerk en meer anoniem lotgenoten/internet. Misschien wel de belangrijkste bevinding is dat men, man of vrouw, in geen enkel stadium ruim hulp zoekt,

en voor zover men die zoekt, relatief vaak de neus stoot, bij eigen netwerk en bij professionals.

Vóór de scheiding vraagt de respondent in het eigen netwerk het meest hulp van eigen familie en vrienden. En die geven ook hulp. De familie en vrienden van de ex-partner kiezen partij voor de ander. Vrienden zijn minstens zo belangrijk als de eigen familie. Alle netwerkpersonen zijn deels ook betrokken bij het gezin maar niemand lijkt zich te richten op het kind. Opvallend is de beperkte rol van het sociale netwerk (bekenden van kerk/geloofsgroep/vereniging; dat is soms afwijzend in plaats van ondersteunend. Het is verder een open vraag of het sociale netwerk een steunende rol niet kan spelen of ongepast vindt. Belangengroepen/lotgenotengroepen en internet spelen in de tijd vóór het uit elkaar gaan geen c.q. een beperkte rol betekenis. In het professionele netwerk is er weinig hulp gevraagd en geboden: de huisarts en hulpverlener uit de psychologenpraktijk/psychiater spelen de grootste rol wat van belang kan zijn bij vroegsignalering. 28% van de respondenten geeft aan hulp te hebben gevraagd aan een (relatie)therapeut; in deze fase is er openheid om geholpen te worden met het relatieprobleem, ook hier zou vroegsignalering denkbaar zijn. Ten slotte is opvallend dat 72% hulp rond de scheiding wilde vragen, maar dat hiervan bij 31% de ex-partner daaraan niet wilde meewerken.

Tijdens de scheiding nemen de familiehelp en de vriendenhelp sterk toe. Nog steeds nauwelijks hulp van bekenden van de kerk/geloofsgroep of belangengroep/lotgenotengroep. Van de professionele hulp is de huisarts belangrijk. 20% heeft hulp van de huisarts gekregen en 6% van de ex-partners heeft hulp van de huisarts gekregen (mogelijk meer, maar niet bekend voor de respondent). Ook heeft de huisarts bij 9% het hele gezin geholpen. Ook uit de open vragen en tijdens de focusgroep-bijeenkomsten blijkt dat de huisarts een veel grotere (vaak niet-medische!) rol heeft bij complexe scheidingen dan je uit diens plaats in het proces en literatuur zou opmaken. Doorgaans is de huisarts de gezinsarts, met een vertrouwensrelatie met beide ouders en de kinderen. Dat kan soms problemen geven als één van de ouders de huisarts in het conflict betreft door van huiselijk of seksueel geweld melding te maken met een beroep op de meldcode. Ook is ingewikkeld dat het kind alleen met een ouder naar de huisarts kan.

Maatschappelijk werk speelt in de periode tijdens de scheiding een iets grotere rol, maar kindbescherming/jeugdzorg als ingeschakeld, helpt voornamelijk de ex-partner (met het kind) dan wel het hele gezin maar niet

de respondent zelf. Misschien het meest opvallend is dat er ook tijdens de scheiding amper hulp geweest voor het kind. Dat is ook de ervaring van het kind. Tijdens de focusgroepbijeenkomsten werd herhaaldelijk naar voren gebracht, ook door de kinderen zelf (inmiddels jongvolwassen), dat kinderbescherming/jeugdzorg als niet gericht op het kind wordt ervaren, maar gericht op de ouders onderling of op de ouder die het kind hield.

Voor mogelijke oplossingen is belangrijk te weten aan welke hulp behoefte is. Er blijkt veel behoefte aan hulp bij handhaving afspraken/regels en neutraal advies voor kind/gezin (RvK, JB, en jeugdzorg worden niet als neutraal ervaren). Men vindt hulp in kwantiteit en kwaliteit tekortschieten, maar men geeft ook aan vaak geen hulp te vragen: er lijkt een drempel te zijn of ervaren te worden. Tekort in hulp schieten: 1. Rechtspraak, 2. Hulpinstanties voor de kinderen, 3. Advocaat/mediator, 4. Veilig Thuis (door mee te gaan met beschuldigingen i.p.v. ze goed uit te zoeken), 5. Politie/wijkteam. Dat tekort zit in: te laat, te vooringenomen, te weinig aandacht voor ouderrol (rapportcijfer 3,5).

Ten tijde van het duurzame contactverlies met het kind is het hulppatroon gelijkend op dat ten tijde van de scheiding, maar meer uitgesproken: van het eigen netwerk hielpen familie en vrienden het meest (beide contactverliezende ouders en contacthoudende, 75% van de respondenten), de familie van de ex-partner is geheel uit beeld, ook voor het kind. Van het professionele netwerk spelen naast de advocaat (1/2 van de personen), zorgprofessionals als de huisarts en de psychosociale zorgverlener een belangrijke (positieve) rol, maar de jeugdzorg niet of een ongewenste. Meer algemeen valt op dat veel hulpverleners niet worden ingeschakeld, waarbij belangrijk is dat tegenwerking van de ex-partner hierin een belangrijke rol speelt – er is dus wel bereidheid tot hulp bij de respondent. Vooral in deze fase wordt ook nog wel hulp buiten het officiële circuit gevraagd. Er is veel behoefte aan één loket maar 75% verwacht dat de ex-partner niet meewerkt. In deze fase is internet uiterst belangrijk: 89% bezoekt websites voor informatie en/of hulp. Ook voor contact met lotgenoten.

In deze periode is hulp voor het kind beperkt, en vooral vanuit de professionals.

De hulp schiet op vergelijkbare manier te kort als tijdens de scheiding, met iets andere accenten, en het rapportcijfer ervoor is gemiddeld een 2 (twee).

Wat had beter gekund in het eigen netwerk

Familie en vrienden hadden, meldt 29%, niet veel anders kunnen of moeten doen, maar de rest had moeten bijdragen aan een minder groot loyaliteitsconflict (27%), en meer moeten steunen (18%) (tabel 51). Vrijwel alle contactverliezende ouders geven aan dat zij het ook zelf beter hadden kunnen doen. Voorop staat dat men veel sneller had willen sturen richting een juridische aanpak (i.v.m. gezag en omvang), niet afwachten of het wel goed komt. Blijkens de focusgroepen, is vaak afgewacht om de sfeer niet verder te verstoren en om het kind hierin te ontzien omdat juridische procedures belastend zijn voor het kind. Men neemt zichzelf kwalijk de toezeggingen van de ex en de jeugdzorg geloofd te hebben. Als verbeterpunt voor henzelf wordt 'minder geëmotioneerd erin gaan' genoemd.

In de focusgroepbijeenkomsten bleken contactverliezende ouders vooral zeer teleurgesteld in autoriteiten. Zoals een vader-ouder het formuleerde: 'Als je je diepe wens voor de ouderrol toont en daar actie voor onderneemt ben je agressief, bedreigend en typisch een man; wacht je af, houd je afstand om het kind te sparen en autoriteiten hun werk te laten doen, dan ben je niet geïnteresseerd, gefocust op werk, en ook typisch een man; wat je ook doet, je bent ongeschikt om de ouderrol te vervullen.'

Een centraal verbeterpunt volgens deze ouders is de rol die de ex speelt: de bijdrage aan het loyaliteitsconflict, waarbij ook anderen in het netwerk worden meegetrokken inclusief de andere kinderen als die er zijn, en het onmogelijk maken gezamenlijk hulp zoeken. Een steeds terugkerend verbeterpunt in de open vragen is het nalaten van onjuiste informatie verstrekken door de ex-partner aan de rechter, jeugdzorg en hulpverleners. Deze laatsten wenden zich vaak primair tot de ouder bij wie het kind is (in de ogen van de respondent) en gaan beweringen verder niet na. Dat wordt vooral als probleem ervaren omdat vaak eerst naar aanleiding van die informatie gehandeld wordt; als later uitkomt dat het niet klopt, staan er geen sancties op en blijft de situatie vaak zoals die dan is (inclusief de verdachte positie voor de contactverliezer). Dat is de vorm van het contact verlies waarin de autoriteiten zelf een flinke rol spelen volgens de ouders.

Wat had beter gekund in het professionele netwerk

Voor alle professionals geldt (tabel 57): beter feitenonderzoek (en daarop handelen; geen vooroordelen over moeders en vaders), meer deskundigheid, en andere uitgangspunten hanteren bij rechtspreken. School kan veel meer doen in alle richtingen. School heeft ieders vertrouwen, maak daar gebruik van.

Andere professionals moeten sneller en in de onderzoek/diagnostiekfase professioneler werken. Het is opvallend dat ervaringsdeskundigen nooit het gebrek aan deskundigheid relateren aan gebrek aan effectieve interventies. Altijd gaat het om onderzoek/diagnostiek en professionele vooringenomenheid.

De juridische/kinderbescherming-/jeugdzorg-wereld wordt als cluster bekritiseerd zowel wegens vooringenomenheid als ondoordringbaarheid.

Wat waren sterke punten van de gerealiseerde hulp

In het eigen netwerk wordt vooral gewaardeerd als deze zich bekommerde om het kind. Hier wordt soms een ex genoemd die het wel goed deed. Veruit de meeste positieve berichten gaan over school, en eerder in de enquête over de huisarts.

Oplossingsrichtingen volgens ouders

Eerst is naar uitgangspunten gekeken voor de oplossing via stellingen (tabel 68):

- Het opleggen van dwangmaatregelen bij weigering/traineren onderzoek/diagnostiek of aanbevolen therapie (91% vindt deze regel belangrijk, waarvan 85% erg belangrijk).
- Het recht op *second opinion* buiten de in de casus betrokken organisaties, bij een oordeel van RvK, JB, jeugdzorg, etc (87% vindt deze regel belangrijk, waarvan 80% erg belangrijk).
- Het hanteren van een 50/50-uitgangspunt wat betreft de invulling van de ouderrol, wat – blijkens teksten op open antwoorden in het begin van de enquête – iets anders is dan het huidige ‘gelijkwaardig’ uitgangspunt, waartoe rechtspraak en andere partijen ook rekenen een tot twee weekenddagen in de twee weken (87% vindt deze regel belangrijk, waarvan 79% erg belangrijk).

Deze suggesties voor kenmerken van de oplossingsrichting gaan over materiële veranderingen in het proces om het ‘fair’ te maken, effectief gelijke rechten voor vaders en moeders. Dit in plaats van de situatie nu die formeel van gelijkwaardigheid uitgaat, maar dat in de praktijk niet is, ook niet als beide partijen een advocaat kunnen inzetten. Een volgende suggestie, echter niet sterk ondersteund door contacthouders, is het kind niet op voorhand, gedurende het onderzoek, bij de ouder te plaatsen die het kind op dat moment heeft/houdt (de facto vermoedelijk >80% de moeder).

De cijfers, de ervaringen in focusgroeponderzoek en bijv. de antwoordpatronen bij de stellingen, suggereren dat bij

contactverlies door de man/vader twee versterkende mechanismen meespelen, te weten emancipatoire problematiek tussen de partners en versterking van de positie van de vrouw in complexe scheidingen door een op de moeder gerichte praxis.

Er wordt veel belang gehecht aan oplossingen die regel-effectiviteit vergroten en neutraal maken, veel minder aan therapeutische methoden dan wel methoden die een vorm van samenwerking tussen ex-partners vereisen die niet realiseerbaar blijkt.

Contactherstel

Bij de ouders die het contact volledig verloren, treedt bij een relevant deel contactherstel op. Grofweg 80% van de vaders is op dit moment definitief het contact verloren, de rest is hersteld of was tenminste nog enigszins aanwezig. Bij moeders liggen de verhoudingen ongeveer hetzelfde. Met hulp wil tweederde van de ouders verkennen of contactherstel in een latere fase mogelijk is, al verwacht men wel een andere band dan er normaliter zou zijn geweest (‘eind goed, half goed’).

4.2 HET KINDPERSPECTIEF

Er deden 30 kinderen mee met de enquête, waarvan 27 vrouw. Ten tijde van de scheiding was hun leeftijd min of meer gelijkelijk verdeeld over de range 4-18 jaar, met bij ongeveer 30% leeftijd 6-11 jaar en 30% leeftijd 12-15 jaar. Deze kinderen melden niet vaak een groot leeftijdsverschil tussen de ouders en wel groot opleidingsverschil (ca. 25%). Naar details is niet gevraagd zodat niet zeker is of het hetzelfde patroon is als bij de ouder-enquête. De kinderen zelf hebben een opleidingsniveau dat t.o.v. Nederland gemiddeld lijkt. De helft van de kinderen werkt, de rest volgt merendeels nog een opleiding. De geografische herkomst is vergelijkbaar met die van de ouders.

Ten tijde van enquêteren waren de kinderen meerderjarig, meestal jongvolwassen. Omwille van eenduidige communicatie noemen we deze respondenten toch ‘kind’, omdat het kindperspectief centraal staat.

De kinderen rapporteren vaker dan de ouders dat de scheiding onverwacht was, maar 40% was niet helemaal verbaasd. De kinderen waren erg geraakt door de scheiding: 86% erg verdrietig, bij tweederde van de kinderen waren er gevoelens van boosheid en machteloosheid, van ongelooft, en ook wel dat het niet waar was. Opgelucht was maar 20%, vaker voelde men zich medeschuldig (29%).

Er is zorgvuldig gevraagd of aan het kind gevraagd is hoe het tegen de situatie aankeek, wat het misschien wilde

rond de omgang. Bijna 60% van de kinderen is niets gevraagd, 17% is wel wat gevraagd maar daar is niets mee gedaan, en een klein aantal kinderen meldt dat dan wel de ouders of de rechter/RvK iets gevraagd hebben.

Deze resultaten gelden uiteraard voor de periode dat de scheiding plaatsvindt, maar afgaande op de focusgroepbijeenkomsten waar het kindperspectief besproken is, kan niet op voorhand gesteld worden dat het nu veel beter is.

Dat moet worden onderzocht: weliswaar zijn er richtlijnen om het kind een stem te geven, maar de professionals én vele ouders rapporteren grote aarzeling. Het contactverlies dat bij deze kinderen optrad, was voor 75% een halfjaar of langer na het uit elkaar gaan van de ouders.

Dat is t.o.v. de ouder-resultaten minder vaak al bij de scheiding, mogelijk omdat hier niet veel kinderen erg jong waren ten tijde van de scheiding. Geprobeerd is het kind te laten terugblikken op het krachtenspel bij het contactverlies:

- 8/29 kinderen stelt dat contactverlies vooral het gevolg was van trekken van de ouder bij wie het kind bleef;
- 11/29 stelt zichzelf verantwoordelijk, en
- 5/29 een combinatie van de trekkende ouder en zichzelf.

De ouder met wie het contact verloren ging, had geen grote rol (5/29). In de focusgroepbijeenkomsten was er geen reden om deze antwoorden in twijfel te trekken. Ook nu ze volwassen zijn, geven ze zichzelf een aanzienlijke rol. De verhalen achter het ontstaan van contactverlies vanuit de blik van het kind – de antwoorden op een open vraag hierover – zijn opvallend neutraal naar beide ouders. De kindrespondenten trekken in de open vragen geen partij voor de – doorgaans – moeder bij wie men bleef. De feitelijke situatie bij deze kinderen (geen vader in ouderrol) is vaak voorgesteld door, of tenminste goedgekeurd en gesanctioneerd door de professioneel betrokkenen als zijnde de beste oplossing voor het kind. Dat is iets dat de kinderen nu vaak betreuren. Een uitzondering vormen enkele kinderen waarvan de verloren ouder zelf vertrok. De kinderen stellen dat het gemis van de andere ouder (meestal vader) mettertijd groter en niet kleiner wordt.

Deze kinderen vormen qua contact op dit moment een 'gunstiger' groep dan de ouder-respondenten als het gaat om het huidige contactniveau. Iets meer dan de helft heeft contact.

In de ogen van de kinderen nu zijn een deel van de meest belastende factoren hetzelfde als bij de ouders; net als bij hen is het meest prominente een nieuwe relatie van

een van de ouders (73%). De andere twee duidelijk meest belastende factoren voor kinderen zijn familieconflicten en verhuizing van een van de ouders. Voor het kind gaat het hier om het verloren gaan van het meest nabije eigen netwerk. Familieconflicten beroven je van je opa, oma, tantes etc. Verhuizen berooft je van schoolvrienden, burens en sport/hobby.

Op het tweede niveau wordt huiselijk geweld, psychische problemen van de ouders en financiële problemen genoemd, maar ook – verassend – schoolproblemen van de andere kinderen in het gezin.

In het verhaal achter het contactverlies (open vraag) komen twee emotionele reacties vaak naar voren: egoïsme/ terugtrekken van de vader en het in stand houden van het conflict/boos blijven/kwaadspreken door de moeder.

Hoewel huiselijk geweld (ouder-ouder, niet: ouder-kind) dus ook genoemd wordt, is het de grote afwezige in de verhalen die de kinderen hebben over de dynamiek van het contactverlies. Ook bij kinderen die zeggen dat huiselijk geweld wel aanwezig was. De meest pijnlijke zaken worden genoemd als drijvende kracht, maar niet het huiselijke geweld: dat heeft geen directe rol bij het contactverlies.

Gewenste en ontvangen hulp bij contactverlies

Als de hulp in beeld wordt gebracht tijdens het contactverlies, kan de enquête kort worden samengevat: die was er niet veel, dit is een verschil met de ouders. Er was alleen enige hulp van familie, met de eerdere aantekening dat die vaak voor de helft verloren gaat. En van de huisarts (27%). Alleen wordt bij 25% nog jeugdzorg genoemd. Voor het gezin, maar niet voor het kind. Het valt op dat ook hier de huisarts feitelijk de meest genoemde én in de gerespecteerde hulpverlener is, en de mentor van school.

De hulpbehoefte rond het contactverlies is bij de kinderen van andere aard dan die van de ouders. Er zijn veel emotionele problemen (puberteit speelt additioneel mee) waarvoor het kind emotionele steun wil. En verder wil het kind hulp bij onderhouden/herstellen van contact met beide ouders. Er zijn enkele kinderen met een 'verlaat-ouder', waar zaken anders liggen; maar de andere kinderen willen een contactlegger, een bruggenbouwer.

Minstens de helft van de kinderen schakelde later toen hij/zij meerderjarig werd, psychologische hulp in vanwege het contactverlies. Zelfs na jaren is er een intense behoefte aan psychologische hulp (en meestal contactherstel). De kinderen geven eerder aan dat ze in de beginfase heel veel

last hebben van het verliezen van hun hele vertrouwde netwerk, veel meer dan de ouders zelf, maar het is moeilijk voor hen hier hulp voor aan te wijzen. De impact van het contactverlies op de kinderjaren, de groei en ontwikkeling, is enorm. Hetzelfde profiel van problemen wordt gemeld als de ouders deden. Dit maakt de resultaten aannemelijk, al is de frequentie van ernstige problemen hoog. We zien binnen de kindenquête een neiging tot onderrapportage: vraag je naar schoolproblemen in het algemeen, dan zegt het kind 'valt wel mee', maar vraag je naar specifieke problemen, dan zijn het er vele.

De kinderen ervaren de gevolgen van contactverlies voor hun ouders, vooral de verliezende, als heel groot. De schade is groot voor de ouders, met name emotioneel. Vooral de contact-verliezende ouder ervaart – zo rapporteren de kinderen – veel negatieve emoties zoals pijn en verdriet. Kinderen kregen – naar eigen zeggen – in sommige gevallen een verzorgende rol naar de contacthoudende ouder; dat vonden ze naar, zo bleek in de focusgroepen. Contacthoudende ouders hebben het soms zwaar gehad om de kinderen alleen op te voeden, dit gebeurt vooral in situaties waarbij de contacthouder geen nieuwe relatie krijgt.

Er zijn ook laattijdige gevolgen voor het kind, los van de wens tot contactherstel. Zeer vaak wordt genoemd dat het kind wantrouwend is in de eigen (partner)relatie, geen kinderen durft te nemen. De kindrespondent herkent een ouder in de partner. De situatie zorgt er kennelijk voor dat de kinderen, nu volwassen, moeite hebben met zich te binden. Angst voor afwijzing en fundamentele onzekerheid worden vaak genoemd. Ook worstelen kinderen vaak nog met de relatie met hun andere broers/zusters.

Kindperspectief vertaald in hulpbehoefte

Waar kinderen zeggen behoefte aan te hebben, is het in stand blijven van hun familienetwerk, de vertrouwde personen om hun heen. Die geen partij trekken, zich niet met vader of moeder verbinden. Voor ouders hebben de kinderen een heel duidelijke boodschap: communiceren met het kind, en liefst ook met elkaar. Als van iedere communicatie van ouder-kind door de andere ouder een probleem gemaakt wordt, gaat het kind eraan onder door. Ze willen ook niet in de ruzies betrokken worden. Kinderen hebben al zeer jong besef van wat volwassenen als 'loyaliteitsconflict' aanduiden.

Bijzonder was, bevestigd door de focusgroepbijeenkomst, dat kinderen van contactverliezende ouders verwachten dat ze – ook na lange tijd geen contact, en ook als het kind daar zelf de reden van was – meer zelf meer initiatief zouden nemen om weer contact op te nemen met het kind.

Professionals in de zorg moeten betrokkenheid tonen, die ontbreekt. Ook kinderen vragen om handhaving wat betreft de omgangsregeling met de ouders, en de meesten wensen gelijkwaardigheid in de verdeling. Gedwongen therapie voor de ouders is te overwegen.

Men hoopt en verwacht een veel grotere rol voor school en huisarts. De jeugdzorg had volgens de kinderen respondenten veel meer moeten doen, en met andere insteek. Door contact met het kind weten wat er speelde in plaats van een eigen lijst nagaan/verwachtingen nagaan. Luisterend oor en bovenal de kinderen helpen door met beide ouders in gesprek te gaan, vanuit het standpunt dat sowieso beiden evenwichtig in beeld blijven. Kinderen beschrijven dat de instanties vaak het verhaal van één kant krijgen (doorgaans de moeder) en het daarbij laten.

Een mediator kan alleen van waarde zijn voor het kind, als het als volwaardig derde belanghebbende mee kan praten. Rechteren zijn gezien de adviezen nogal verschillend ingesteld. Meer waarheidsvinding, meer vragen ook aan omgeving. Een van de respondenten meldde dat hij/zij als 12-jarige de verplichte keus kreeg van de rechter om het contact met een van de ouders te verbreken, waarna dat 'op zijn verzoek' was, hoewel het kind dat uitdrukkelijk niet wilde. Net als bij de ouders, kwam vooral in de focusgroepbijeenkomsten naar voren dat professionals vaak een oplossing kiezen die in hun werksfeer het minste werk kost, met name als element in de beslissing het kind bij één ouder te plaatsen.

Terugkijkend kan men niet anders concluderen dan dat de kinderen zich emotioneel en relationeel totaal in de steek gelaten voelen, door beide ouders en door de professionals. De emotionele schade daarvan – minder dan die van de scheiding zelf, zeggen deze kinderen – bepaalt ook hun volwassenheid.

Oplossingsrichtingen richting professionele stakeholders

Tot slot is de kinderen gevraagd naar oplossingsrichtingen voor het professionele veld, juridisch en zorg. Kinderen wensen voor alles een fundamentele professionele attitudeverandering, van regelaar van het scheidingsconflict naar luisterend oor voor het kind. Het kind voelt zich nu ongehoord en ongezien. Er is behoefte aan een laagdrempelige professional/loket, zelfstandig toegankelijk voor het kind – eventueel met een ondersteuner erbij – om te melden dat afspraken of omgang niet werken. Niet de lange tijdsduur van processen is de grote storende factor, maar voor kinderen het feit van steeds nieuwe gezichten: de instanties zijn letterlijk anoniem.

In de focusgroepsessie zei iemand: 'Iedereen heeft alles te vertellen, maar je weet nooit wie het is.'

Er is veel behoefte aan gesprekken met het kind, zonder een ouder erbij. De kinderen willen de ouders niet verraden, maar wel zelf gehoord worden – hun behoeften en zorgen zijn anders, en dat weten ze al jong. Niet alleen de focus op het doel (bijvoorbeeld een omgangsregeling), maar ook gericht op de (emotionele, mentale) ervaringen. Tenslotte wil men een herkenbaar team van professionals: niet met het kind schuiven, maar als team ermee praten. Hoewel de respondenten in meerderheid bekend zijn met allerlei hulpvormen op gezinsniveau – vele werken in de pedagogische of psychologische sector, of zijn ervoor in opleiding – noemt geen enkel kind dat er betere interventies moeten komen, relationeel of anderszins.

Rode draad van oplossingsmogelijkheden perspectief ouders en kinderen

De ervaringsdeskundigen zien mogelijkheden contactverlies te verminderen.

Voor alles zoeken ouders het niet in andere formele regels rond complexe scheidingen, behalve het wijzigen van het ideële uitgangspunt van gelijkwaardig ouderschap in een materiële gelijk uitgangspunt dus ongeveer 50/50 van de tijd, met alleen sterk afwijking bij consensus.

Men zoekt het ook niet in betere behandelmethoden als eenmaal contactverlies optreedt, want de basis van alle methoden is vrijwillige deelname van gezinsleden en als buiten de behandelsetting de andere ouder de facto de verhouding met het kind bepaald, werkt een behandeling naar verwachting niet. Veel ouders vragen de ex-partner om samen hulp te zoeken maar worden daarin belemmerd door onwil om mee te werken.

Ervaringsdeskundige ouders zoeken het in veel betere uitvoering van bestaande regels, het handhaven van de omgang, en het niet langer opzij zetten van de omgang als een ouder het kind vasthoudt al dan niet de andere ouder beschuldigend van huiselijk geweld of erger en het neutraliseren van allerlei stukjes in de uitvoering van regels die uitmonden in een oriëntatie op de moeder als primaire ouder. Men vraagt aan professionele zijde meer competentie, beter uitzoeken, zakelijker onderzoek en ook de mogelijkheid van contra-expertise.

In oplossingen die een rol geven aan de jeugdzorg bestaat weinig vertrouwen, vanwege ervaren asymmetrie in de benadering van moeders in vergelijking tot vaders en gebrek aan scholing. In de onderzochte situatie van onze steekproef is een groot deel van vader en moeders hbo- of universitair opgeleid. Maar ook vanwege het gevoel van een ondoordringbaar bolwerk met onduidelijke belangen.

Overigens is opvallend dat moeders die contact verloren, zeggen dezelfde ervaringen te hebben als vaders als het gaat om onzorgvuldig feitenonderzoek, vooringenomenheid, niet handhaven etc. maar dan zonder de component van 'moeders voortrekken'. Numeriek zijn er veel meer vaders dan moeders contactverliezers, althans in Nederland.

Er bestaat vertrouwen in familierechters dat die deelname kunnen afdwingen aan therapeutische gesprekken voor betere omgang en dat die naleving kunnen realiseren. Dit lijkt aan te sluiten bij het type wensen van de kinderen. Maar de familierechter moet zeker niet een beetje therapeut worden.

In gezins-/relatietherapeuten zelf is vertrouwen, dat kan voor meerder doelen een aangrijpingspunt zijn. Men staat daarnaast open voor huisarts en eerstelijnspsycholoog in een rol als intensief begeleider, ook met bevoegdheden. Tenslotte is veel behoefte aan betere emotionele verwerking en, ongeacht wie, deskundigen die daarbij helpen. Kinderen zijn geen kleine volwassenen. Ze hebben een eigen perspectief. Ze willen allereerst in materiële zin erkend worden als derde partij, vooral voor een luisterend oor. Hierin zijn de bevindingen niet anders dan die van de Kinderombudsman. De kinderen voelen zich nu totaal verlaten, en als ze benaderd worden, dan is het niet voor hun eigen problemen. Kinderen willen ook vader en moeder zien, en willen hulp bij het realiseren daarvan, ook al is het conflict tussen de ouders heftig. Kinderen hebben vertrouwen in school en huisarts.

Als een stakeholder een veel grotere rol zou moeten krijgen dan is het school. Er is veel minder weerstand tegen jeugdzorg dan bij de ouders, vanuit een negatieve emotie dat de jeugdzorg niet veel betekent. Het feit dat de 'jeugdcluster' steeds weer een ander gezicht heeft, speelt los van inhoudelijke argumenten een grote rol; er is geen vertrouwensrelatie op te bouwen. Een kind wil een band, en een samenwerkend team om zelf mee te praten.

Het officiële hulpsysteem geeft de primaire rol aan RvK, jeugdbescherming, jeugdzorg. Maar feitelijk is de rol van de huisarts groter zowel voor de ouders als voor het kind. Het is de enige, erkend-neutrale vertrouwenspersoon, die kennelijk open staat voor deze niet-medische hulpvraag.

5. Bevindingen van het expertteam

5.1 De maatschappelijke context van de aanpak van scheidingsproblematiek

In welke bredere maatschappelijke ontwikkelingen passen de in dit rapport gepresenteerde discussies en de voorstellen die daaruit volgen?

Van toen naar nu: voortschrijdend inzicht en ontwikkeling in waarden en normen

Hoe oordeelt een samenleving over scheidingen, wat vindt de samenleving van bemoeienis met wat bij een ander gebeurt, wat vinden we van ontrouw? – dit zijn allemaal vragen die eenieder vanuit de eigen morele overtuiging zal beantwoorden. Niet iedereen kiest daarin dezelfde positie. In een democratie zijn we het erover eens dat we het niet altijd met elkaar eens hoeven te zijn, maar bij complexe scheidingen kunnen conflicterende interpersoonlijke, culturele en religieuze [1, 2] waarden een versterkend effect hebben. Ook wanneer de visies in de sociale omgeving van de scheidende partners uiteenlopen, kan dat leiden tot verergering van een complexe scheiding [3]. Maatschappelijke ontwikkelingen hebben dus invloed op scheidingen – op het aantal scheidingen maar ook op de wijze waarop ze verlopen. In een eerder hoofdstuk heeft u al wat kunnen lezen over de ontwikkeling van onze waarden ten opzichte van trouwen, (on)trouw, en scheiden en het opvolgen daarvan in onze wetgeving. Deze paragraaf neemt u nog wat meer mee in hoe onze geschiedenis onze huidige omgang met scheiding nog altijd beïnvloedt.

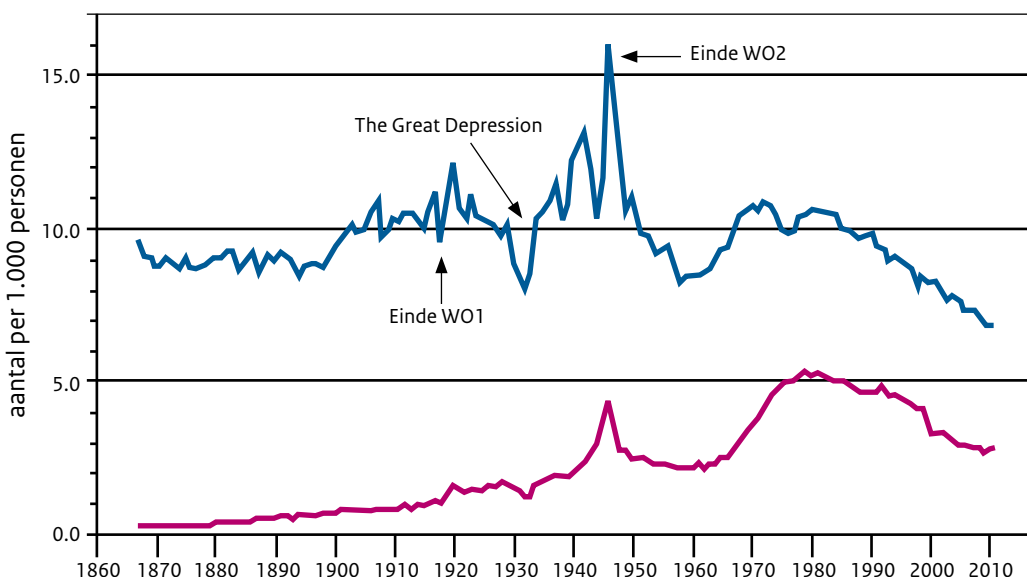
Wetgeving als vooruitgang en als valkuil

De waarden in een samenleving worden vertaald in normgeving, die binnen wetgeving wordt geformaliseerd. Wetgeving volgt de veranderingen in ons waardenpatroon vaak slechts schoorvoetend, maar kan veranderingen ook stimuleren.

Scheidingen kwamen vóór de zestiende eeuw maar zelden voor en bleven tot de Tweede Wereldoorlog een zeldzaamheid. Figuur 1 laat de cijfers in de VS zien, waar het aantal scheidingen na de Tweede Wereldoorlog in de USA enorm toenam, en tegelijkertijd het aantal huwelijken afnam [4, 5]. De cijfers laten ook zien dat trouwen en scheiden worden beïnvloed door economische en politieke ontwikkelingen.

Na een scheiding moest geregeld worden wie voor de kinderen ging zorgen en wie over hen kon bepalen, het voogdijerschap; en het gezag over de kinderen [6]. Niet in alle landen was het ouderschap na scheiding op dezelfde manier geregeld. In de Angelsaksische landen werd het gezag na scheiding automatisch toegekend aan vaders, zij werden formeel benoemd als eenhoofdige voogd [7]. In Nederland gold vanuit de Napoleontische wetgeving dat zowel vaders als moeders dezelfde rechten behielden na scheiding [8].

In de twintigste eeuw veranderde het westerse waardenpatroon. Slechts moeders zouden geschikt zijn om kinderen groot te brengen; de ‘tender years presumption’ [7]. En zo veranderde ook de Nederlandse wetgeving vanaf

Figuur 1:
144 jaar huwelijk en
scheidingsproblematiek in de USA
(Bron: CDC NCHS)

— huwelijken
— scheidingen

1905: vrouwen werden na een scheiding automatisch voogd, en vaders toezien voogd [7, 8].

In 1971 werd scheiden op grond van de duurzame ontwrichting van het huwelijk mogelijk.

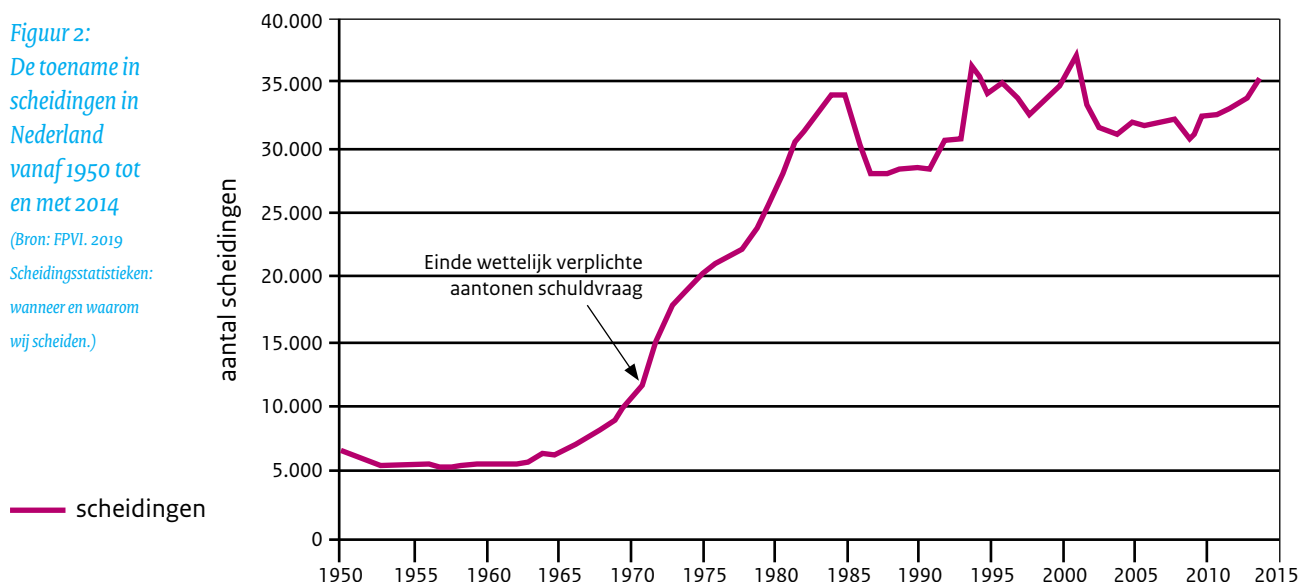
In 1990 kregen vaders wettelijk recht op omgang na een scheiding en in 2009 ontstond (weer) een wettelijke vorm van 'gelijkwaardig ouderschap'.

Onze wetgeving richt zich tegenwoordig op het beschermen van het kind. Onze focus op de veiligheid van het kind en het strafbaar stellen van mishandeling van kinderen is van recente datum: lang werd het fysieke straffen van kinderen als normaal onderdeel van de opvoeding gezien. In de twintigste eeuw kwam meer aandacht voor kindermishandeling, maar de ommezwaai hierin kwam door een publicatie in 1962: 'battered child syndrome' [9]. Deze vergrote aandacht leidde er ook toe dat bij complexe scheidingen een toename ontstond van het aantal meldingen van ouders jegens de andere ouder over onveiligheid van het kind bij die andere ouder. Deze aandacht voor kindermishandeling was vooruitgang, maar een die ook nieuwe vragen opriep. Want naast terecht werden ook onterechte, of zelfs valse meldingen gedaan: 'onterecht' in de zin van 'gebaseerd op een verkeerde inschatting van de situatie' en 'vals' in de zin van 'met kwade bedoelingen'. Onterechte en valse meldingen kunnen leiden tot verkeerde conclusies en verkeerde maatregelen, met grote persoonlijke schade als gevolg [10-12]. Onterechte en valse meldingen bleken ook een rol te spelen in conflictrijke scheidingen. Ook andere, op zich positieve vormen van wetgeving blijken in conflictsituaties misbruikt te kunnen worden. Zo hebben veel Westerse landen, en ook Nederland in 1989 [14], de

mensenrechtenverklaring van de *United Nations Human Rights* [13] ondertekend. Een aanvulling daarop was de uitspraak dat rechtspraak het belang van het kind moet dienen. Dat laatste kan misbruikt worden door ouders (en hun belangenbehartigers) wanneer zij zonder goede gronden menen dat omgang van hun kind met hun ex-partner niet in het belang van hun kind is en daar een proces over aanspannen en tegelijk daarmee de omgang van hun kind met hun ex-partner blokkeren – wetend dat de procedure geruime tijd zal vragen. In feite bereikt daar de wet het omgekeerde van haar intentie en stelt de procederende ouder in zo'n geval zijn of haar persoonlijke belangen boven dat van het kind op omgang [14].

Niet alleen veranderde de positie van het kind, ook die van de vrouw. Lang was de wetgeving in de westerse landen gebaseerd op patriarchale tradities [15-17]. Mannen waren het hoofd van de echtvereniging en moesten voor hun gezin zorgen. Hun vrouwen en kinderen woonden bij hen in [8]. Dit was wettelijk vastgelegd tot 1957. Als er kinderen geboren werden buiten het huwelijk, werden de vaders verschoond van de verantwoordelijkheid om voor hen te zorgen [15-17]. Maar al eerder, na de Tweede Wereldoorlog (en ook door die oorlog), was veel veranderd. Vrouwen gingen meer betaald werk verrichten en vaders werden steeds meer betrokken bij de opvoeding van hun kinderen [15-17]. Tot 1957 echter werden vrouwen wettelijk als niet bekwaam tot handelen gezien [8]. Zo mocht een vrouw zonder toestemming van haar man ook niet zelf een grotere aankoop doen. Haar positie was juridisch ondergeschikt. Het einde daarvan was een onderdeel van een proces dat vrouwen zelfbewuster maakte.

Figuur 2:
De toename in scheidingen in Nederland vanaf 1950 tot en met 2014
(Bron: FPVI. 2019
Scheidingsstatistieken:
wanneer en waarom
wij scheiden.)

In de tweede feministische golf rond 1970 bevochten vrouwen het recht op ontwikkeling en arbeid van vrouwen [18]. Vaders omarmden een actievere rol in de opvoeding van hun kinderen en weer veranderden onze waarden. Niet alleen moeders, maar ook vaders, werden gezien als een belangrijk rolmodel voor de kinderen [19].

In het verlengde hiervan werd de rechtsgang daartoe steeds makkelijker: waar bijvoorbeeld voorheen een schuldvraag over de scheiding beantwoord moest worden, zoals ontrouw van één van de partners, verviel die verplichting in Nederland in 1971 [20]. Die schuldvraag bepaalde het recht op, of de verplichting tot, betaling van alimentatie. Andere legitieme redenen voor scheiding waren verkwisting, of veroordeling tot gevangenisstraf [21].

Deze veranderingen in ons waardenpatroon, tezamen met toekenning van alimentatie aan de ouder die het meest voor het kind zorgt, leidde tot een enorme toename in scheidingen eind tachtiger jaren van vorige eeuw [20]. Ook in Nederland werden we geconfronteerd met een stijging in scheidingen.

Individualisering en aandacht voor emoties

Bovenstaande ontwikkelingen kunnen niet losgezien worden van een belangrijke trend in onze samenleving: de toegenomen aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling.

Dat mensen zich moeten hechten om zinvol te kunnen leven, was altijd duidelijk – maar dat mensen zich moeten mogen onthechten wanneer zij zich in hun ontwikkeling belemmerd voelen, was vroeger *not done* maar nu vanzelfsprekend. Het levert verschillende effecten op:

- Waar men meer verantwoordelijkheid neemt voor zichzelf en minder voor elkaar, is aandacht voor de meest kwetsbaren niet altijd vanzelfsprekend. De overheid ziet dat zij hier een nieuwe taak krijgt, omdat de consequenties van verwaarlozing van kinderen in deze situaties groot zijn, ook in termen van kosten. Waar we enerzijds grotere persoonlijke vrijheid nemen, worden we anderzijds explicieter op onze verantwoordelijkheid als ouders aangesproken, wat bijvoorbeeld blijkt uit de verplichting een ouderschapsplan te maken na scheiding, maar ook uit het feit dat het *Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind* (IRVK) ook door Nederland is geratificeerd.
- Waar scheiding vroeger als een juridisch te regelen proces werd gezien, staat in toenemende mate de sociale en emotionele kant van dit proces voorop. Het is ook duidelijk dat emotionele vraagstukken zich niet laten regelen door de rechter – hooguit laten zij zich

daardoor begrenzen. Er is noodzaak tot interdisciplinaire samenwerking tussen juristen en psychosociale hulpverleners.

- De toenemende waarde die aan gevoelens wordt gehecht, betekent soms ook dat men zijn mening gerechtvaardigd vindt als die op een gevoel is gestoeld. Feiten en rationele overwegingen worden minder zwaar gewogen. Het leidt er soms toe dat men het oordeel van een rechter of een specialist zonder meer naast zich neer durft te leggen. Dit fenomeen kan polarisatie sterk bevorderen. Maar polarisatie tussen ouders is funest voor hun ouderschap.

Voortgaande interactie tussen ontwikkelingen in de maatschappij en in de wetgeving

De veranderde verhouding tussen mannen en vrouwen zien wij ook terug in hoe wij kijken naar hun rollen als vaders en moeders. Welke rol past het beste bij een vader en is die anders dan de rol die we voor de moeder zien? Ook hier weerspiegelt wetgeving de veranderende opvattingen en heeft deze op zijn beurt z'n effect. De rechten van vaders en moeders binnen het huwelijk waren wettelijk geregeld, maar de wetgeving is lang een belemmering geweest voor ongehuwde vaders om voogdijschap te verkrijgen bij buitenechtelijke geboorten [15-17]. Ondanks alle veranderingen in de maatschappij, kregen vaders in 1998 pas wettelijk recht op omgang en zag het begrip gelijkwaardig ouderschap pas in 2009 het licht [8]. Tot eind 2020 – ondanks een aangenomen motie van D'66 in 2016 [22] – moesten ouders formele stappen ondernemen om (na het erkennen door de vader van het kind) gezag over dit kind te regelen. Recent is een initiatiefvoorstel voor gezamenlijk gezag door erkenning door de Tweede Kamer [23] aangenomen. Wanneer deze wet daadwerkelijk van kracht wordt, voorkomt het voor de ongehuwde ouders van ongeveer 40% van de kinderen dat deze aanvullende juridische procedures moeten voeren [24].

Vaders die de afgelopen jaren tegen hun wil het contact verloren door een scheiding met hun kind of kinderen, werden met deze genderongelijkheid geconfronteerd. Zij ervoeren dat zij onmachtig waren om het contact met hun kinderen juridisch te borgen, met name als kinderen partij kozen voor hun moeder onder invloed van manipulatie. Deze vaders noemden zich 'Dwaze Vaders' [25]. Zij voerden actie om maatschappelijke bewustwording van deze dynamiek van contactverlies te vragen, en daarbij ook duidelijk te maken dat de vigerende wetgeving deze problematiek kon verergeren.

Naast de wetgeving, die soms drempels opwerpt voor vaders en moeders, kan ook het rechtssysteem zelf bijdragen aan het voortduren van rechtsgang. Onze toenmalige kinderombudsman heeft in 2014 nogmaals benadrukt dat het systeem van op tegenspraak procederen, ook wel het ‘toernooimodel’ genoemd [26], bij omgangsregelingen of voogdijschap negatief uitwerkt [27]. Dit wordt ook aangegeven door Rouvoet [28]. In het vervolg van dit rapport komt dit aspect nog een aantal keren ter sprake.

Van visie op het kind naar visie op het systeem

De ontwikkeling van het kind gaat de maatschappij – en de overheid – al jaren ter harte.

Met het ratificeren van het *Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind* heeft Nederland ook vastgelegd dat kinderen het recht hebben om na een scheiding door beide ouders verzorgd te worden. In 1996 kwam er aanvullend een eindrapport met aanbevelingen opgesteld door de *United States Commission on Child & Family Welfare* [29].

In Artikel 9 – Scheiding van kind en ouder – van het kinderrechtenverdrag [30] staat de volgende tekst:

‘Lid 1 De Staten die partij zijn, waarborgen dat een kind niet wordt gescheiden van zijn of haar ouders tegen zijn wil, tenzij de bevoegde autoriteiten, onder voorbehoud van de mogelijkheid van rechterlijke toetsing, in overeenstemming met het toepasselijke recht en de toepasselijke procedures, beslissen dat deze scheiding noodzakelijk is in het belang van het kind. Een dergelijke beslissing kan noodzakelijk zijn in een bepaald geval, zoals wanneer er sprake is van misbruik of verwaarlozing van het kind door de ouders, of wanneer de ouders gescheiden leven en er een beslissing moet worden genomen ten aanzien van de verblijfplaats van het kind.’

De kern van dit verdrag is dat kinderen en ouders niet van elkaar mogen worden gescheiden, tenzij een scheiding in het belang is van het kind en volgens de vastgestelde procedures gebeurt. Kinderen en ouders moeten daarbij hun standpunt kunnen toelichten. Wanneer kinderen en ouders toch van elkaar gescheiden worden, hebben zij in ieder geval recht op regelmatig contact, tenzij dit niet in het belang is van het kind. Het belang van het kind staat hierbij dus centraal, in het Engels wordt dit ‘*the best interest of the child presumption*’ genoemd [31].

We hebben dus leren denken in termen van ‘het belang van het kind’. Maar de ontwikkeling is verder gegaan: we zien een verbreding van de visie. We kijken naar het kind *in zijn context* – zowel de context waarin het kind zich heeft ontwikkeld als de context waarin het zich nu

bevindt. We zien dat daar zowel oorzaken van, als oplossingen voor problemen liggen: het kind verdient een gezonde en veilige context. We zien ook dat ‘helpen van het kind’ heel vaak betekent: ‘helpen van de ouders’ – en niet alleen dat: ook ‘helpen van de leraar’. We zijn meer naar het systeem gaan kijken waarvan het kind deel uitmaakt.

Ook de systemen die iets verder weg liggen en waar het kind niet zelf deel van uitmaakt, maar de ouders wel, hebben de aandacht. Denk hier aan de organisatie van zorg en rechtspraak. Denk hier ook aan woningbouwbeleid, inkomensbeleid. Steeds meer wordt de interactie tussen al deze factoren gezien: scheidingen leiden tot de behoefte aan vlot beschikbare en betaalbare woningen – waar die er niet zijn, verhevigt zo’n tekort de gevolgen van scheidingen, bijvoorbeeld omdat het ertoe leidt dat ouders noodgedwongen verder uit elkaar komen te wonen dan wenselijk is.

De gevolgen van deze systeemvisie zijn terug te vinden in dit rapport, op een paar (interacterende) gebieden:

- **Van enkelvoudig naar complex**

In de sociale wetenschappen in het algemeen, en dus ook in het onderzoek van dit expertteam werd duidelijk dat het leggen van enkelvoudige oorzaak-en-gevolgrelaties (*lineaire causaliteit*) niet volstaat om het probleem te begrijpen – laat staan dat de simpele oplossingen die daaruit zouden worden afgeleid effectief zouden kunnen zijn. Waar we vele factoren, op persoonlijk niveau, in de context en in de maatschappij, wederzijds op elkaar in zien werken, ontstaat *complexiteit*. Niet alle oorzaken hebben dezelfde gevolgen (*multifinaliteit*), dezelfde gevolgen kunnen heel verschillende oorzaken hebben (*equifinaliteit*), er zijn vaak meerdere factoren in het spel (*multicausaliteit*) die elkaar ook nog eens wederzijds kunnen versterken (*circulaire causaliteit*). En niet alleen objectieve factoren, zoals meegemaakte gebeurtenissen, trauma’s, inkomensniveau en woonafstand, maar ook subjectieve factoren spelen een rol. Het gaat daarbij om de betekenis die aan die gebeurtenissen wordt gehecht, die gerelateerd zijn aan eerdere ervaringen die zijn opgedaan. Door het onderkennen van de complexe interactie tussen al deze factoren wordt het begrijpelijker waarom voorspelbaarheid en bestuurbaarheid van processen te wensen overlaat. Oplossingen zijn in deze visie niet (alleen) meer te vinden door uitsluitend individuen te bestuderen maar door de blik te richten op interacties, betekenisverlening, processen en patronen. Voor lastige problemen – en meestal is

een proces waarin een kind een ouder niet meer wil zien zo'n lastig probleem – is doorgaans geen simpele, snel vast te stellen oplossing. Vaak zijn er dilemma's: keuzes waarbij iedere optie zowel goede als kwalijke kanten lijkt te hebben. Een dilemma wordt in het beste geval 'overstegen', maar als dat niet lukt – bijvoorbeeld omdat we nog te weinig wetenschappelijke kennis hebben over de effecten van de keuzemogelijkheden – leidt een dilemma tot het moeten maken van keuzes tussen meer en minder kwalijke opties.

- **Van mono- naar multidisciplinair**

Deze complexe interactie tussen factoren op verschillende niveaus vraagt om een brede blik in diagnostiek en behandeling van complexe scheidingen. Soms is een inkomensfactor cruciaal, soms een trauma, maar vaker – althans bij processen die zich lastig laten beïnvloeden – is er sprake van een combinatie. Bij het aannemen van hulpvragen moeten professionals die complexiteit kunnen zien en ook weten wanneer ze voor bepaalde factoren een expert moeten oproepen. De expert, op zijn beurt, moet weten dat hij bijvoorbeeld wel heel goed een trauma kan behandelen, maar dat de stress niet daalt als niet een ambtenaar tegelijk werkt aan de huisvestings- of budgetteringsproblematiek. Hulpverlening wordt teamwork.

- **Van *stepped care* naar *matched care*: vroege signalering en tijdige diagnostiek – en preventie**

Om te voorkomen dat complexe problematiek nóg complexer wordt, loont het de moeite om de mate van complexiteit tijdig vast te stellen en niet te wachten tot het hele systeem is vastgelopen of het contactverlies een feit is.

Hoe eerder het probleem wordt ontdekt en behandeld, hoe minder tijd een kind beïnvloed wordt door een stagnatie in de omgang en mogelijke manipulatie door de andere ouder, des te kleiner de kans dat het kind de andere ouder afwijst en er contactverlies optreedt. Tijdverlies is bij deze problematiek een factor op zich, zoals ook verder in deze nota ter sprake komt. Tijd kan verspild worden door voortdurend rechtszaken toe te staan die de omgang belemmeren [32-34]. Tijd wordt ook verspild als professionals onvoldoende kennis hebben over deze problematiek en onvoldoende kennis hebben hoe zij kunnen interveniëren [35]. Dat betekent, dat diagnostiek van goede kwaliteit moet zijn bij de aanvang van het proces en dat niet meer geldt: 'we gaan het eenvoudig proberen en als het dan ingewikkeld blijkt, zetten we zwaardere hulp in'. Immers: falende hulp vermindert het vertrouwen van de hulpvrager in het vervolg. In de paragrafen 5.2, 5.3

en 5.4 gaan we hier meer uitgebreid op in. De extra kosten van tijdige onderkenning zouden wel eens een stuk geringer kunnen blijken door het vermijden van hoge kosten later. Ook zal in dit rapport op allerlei momenten worden aangegeven dat er mogelijkheden voor preventie zijn – bijvoorbeeld door tijdige psycho-educatie.

- **Een toenemend appel op het onderwijs**

De verbrede kijk op de rol van de omgeving van het kind heeft de blik ook op het belang van het onderwijs laten vallen. Het onderwijs bevindt zich nu in een spagaat: het staat enerzijds onder druk om de leerprestaties te maximaliseren maar staat anderzijds onder druk om de zorg naar de kinderen te brengen waar de kinderen vroeger naar de zorg werden gebracht. Met andere woorden: kinderen die vroeger naar speciale voorzieningen werden verwezen worden nu verwacht door het onderwijs een passende plaats in de eigen woonbuurt en liefst op een reguliere school te krijgen. De pedagogische opdracht van de school wordt in dit beleid door de overheid sterk benadrukt: de school is in het huidige beleid bovendien niet alleen meer een 'vindplaats' voor problemen bij kinderen en jeugdigen, maar ook een 'werkplaats'. De lerarenopleidingen, zo kan geconstateerd worden, krijgen dit pakket nog niet rond in de hun toegemeten opleidingstijd. De complexiteit van taken en de werkdruk op school bevordert evenmin de tijd die leerkrachten hebben voor de ouders. In veel scholen zijn de huisbezoeken bijvoorbeeld afgeschaft. Toch zijn mentoren op scholen vaak belangrijke vertrouwenspersonen voor de jeugd. Ouders blijken ook veel van de school te verwachten.

De school blijkt (nog) niet aan al die verwachtingen te kunnen voldoen. Het toenemend aantal schoolpsychologen, schoolorthopedagogen en hbo-pedagogen in het onderwijs zal de scholen hopelijk helpen hun weg te vinden zodat ze een veilige plek blijven en niet meegezogen worden in het conflict. Dat laatste kan bijvoorbeeld al gebeuren als ze hun informatie niet goed aan beide ouders verstrekken.

- **Een toenemend appel op gezinnen**

Niet alleen de scheidingen zijn toegenomen, maar ook de complexiteit daarvan nam toe. Complexe scheidingen worden gekenmerkt door problemen over het vormgeven van een nieuwe ouderschapsvorm [36, 37]. Waar gezinnen uit elkaar gaan, is veel te regelen. Er ontstaan nieuwe taken. Ook zijn er financieel vaak nieuwe uitdagingen. Maar er ontstaan ook vaak weer nieuwe, samengestelde gezinnen. Iedereen brengt hier

zijn eigen geschiedenis in mee. Het vraagt nog meer pedagogisch besef dan opvoeding in een regulier gezin al vergt.

- **Een toenemend appel op de sociale omgeving**

De sociale omgeving speelt bij scheidingen een rol [38]. Deze kan tot steun zijn maar wanneer zij wordt meegezogen in het conflict van de ouders kan zij ook tot last zijn. Dat kan gebeuren wanneer ouders zich aangemoedigd voelen door hun nieuwe partners of familie om de omgang tussen de kinderen en de ex-partner stop te zetten. De strijd wordt dan als het ware een stammenoorlog [20, 33, 39-45]. Het zou wenselijk zijn als preventie zich ook op grootouders zou richten. Op dit moment verliezen veel kinderen het contact met één paar grootouders door de scheiding.

- **Een toenemend appel op de professionele omgeving**

Ook de professionele zorg is een onderdeel van de omgeving. Dat geldt zowel psychosociale zorg als juridische zorg. Het is natuurlijk de bedoeling dat zorg steunend is, maar wanneer hulpverlening niet effectief ingrijpt bij omgangsproblematiek [46] of juristen de belangen van hun cliënt verdedigend in plaats van de belangen van de kinderen in het oog houdend, de strijd versterken, zijn de effecten complicierend. Op opleidingsgebied en juridisch gebied zijn verbeteringen mogelijk. Kennis over de dynamieken die leiden tot contactverlies tussen ouders en kind dient meer verspreid te worden. Rouvoet gaf in 2018 aan dat dit een belangrijke uitkomst van zijn onderzoek was [28], hetgeen aansloot bij eerder onderzoek [35].

Een veranderende kijk op de effectiviteit van hulpverlening

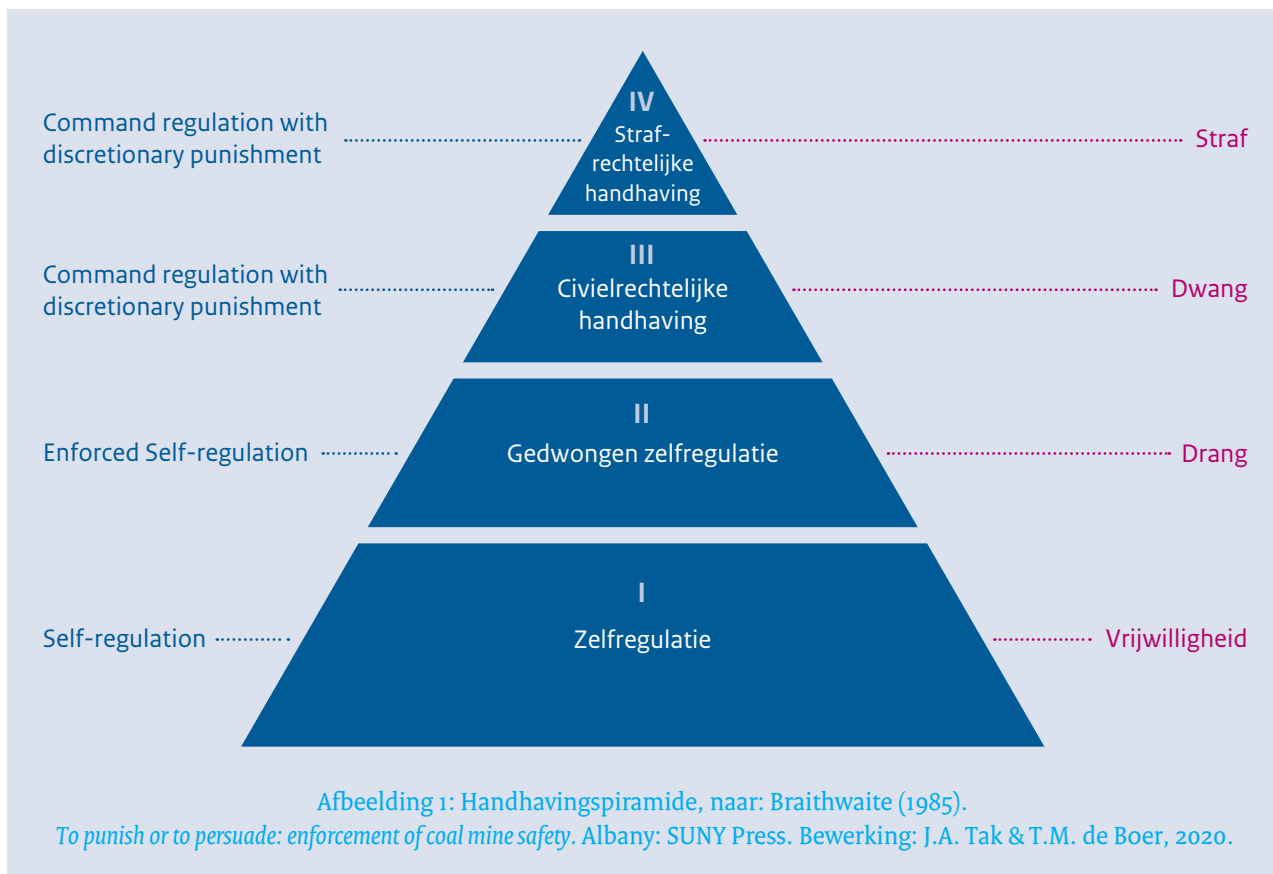
In de vernieuwde jeugdhulp is het centrum verplaatst naar buurtteams en op gemeentelijk niveau georganiseerde zorg. Daarbij is in eerst instantie ervan uitgegaan – in het verlengde van het concept van de *stepped care* – om problemen zo licht mogelijk te behandelen en alleen door te verwijzen (‘op te schalen’) naar meer specialistische hulp indien dat nodig is. Eenmaal effectief gebleken specialistische hulp zou dan weer kunnen worden ‘afgeschaald’ naar minder specialistische hulp, indien nodig. De consequentie bleek dat hulpvragers met een reeks van opeenvolgende hulpverleners te maken kregen (een verschijnsel dat ook in het vorige bestel niet ongebruikelijk was, overigens). Het steeds opnieuw je verhaal moeten vertellen doet sterk afbreuk aan het vertrouwen in de hulp. Veel ouders ageren hiertegen. En er is ook inderdaad

steeds meer bewijs dat de kwaliteit van de hulpverleningsrelatie een belangrijke voorwaarde is voor succes van de hulp. Continuïteit is daar een aspect van. Dat levert een andere organisatie op: een centraal contactpersoon, die goed contact houdt, ook als er meer specialistische hulp elders wordt geleverd. Verschillende organisaties omarmen de visie van de ‘presentietheorie’, die professionaliteit boven bureaucratie stelt.

De vraag naar ‘regie’ in de jeugdzorg is daarmee (wederom) op tafel maar krijgt nu steeds meer – en hopelijk niet alleen bij de problematiek van complexe scheidingen – een multidisciplinair antwoord. De Transitie Jeugdzorg, waarbij gedragswetenschappers dichterbij de werkvloer zijn komen te staan, Jeugdzorg en de samenwerking met het onderwijs in het kader van het Passend Onderwijs bieden daartoe zeker mogelijkheden.

Dat vraagt nog wel inzet, zoals ook bleek uit de probleem-inventarisatie in hoofdstuk 2 van dit rapport.

De aandacht voor de wetenschappelijke onderbouwing van interventies heeft terecht veel aandacht gekregen. Ook in dit rapport zien we de gevolgen van een gebrek aan gedegen onderzoek naar de kwaliteit van interventies: er zijn meer meningen dan feiten. Zo wordt het effect van ‘drang en dwang’ in de hulpverlening door sommigen zeer in twijfel getrokken, maar door anderen onontbeerlijk geacht. Waar overeenstemming over is, is wie vrijwillig hulp aanvaardt, positiever gemotiveerd is, en daardoor meer kan profiteren van de hulp. Wat echter ook geconstateerd moet worden, is dat hulpverlening die noodzakelijk is voor het welzijn van kinderen, geblokkeerd kan worden door weigerachtigheid bij één of beide ouders. In dergelijke gevallen lijkt het uitoefenen van druk van buiten onontkoombaar. Om hulpverlening onder druk effectief te laten zijn, moet ongetwijfeld aan hoge kwaliteitseisen worden voldaan. Hoofdstuk vier van dit rapport laat zien dat de hulpvragers die het expertteam gesproken heeft hier veel kritische opmerkingen over hebben. Omdat door diezelfde hulpvragers ook regelmatig juist vóór drang en dwang wordt gepleit heeft het expertteam getracht zo helder mogelijk aan te geven waar dit aan de orde is, op welk niveau (drang, dwang of straf), welke vormen de druk zou kunnen hebben en welke dilemma’s daarbij spelen. Bij het indelen van de niveaus van druk is gebruik gemaakt van de indeling van Braithwaite (1985), een Australisch criminoloog. Het team heeft de piramide aan de Nederlandse situatie en de problematiek van dit rapport aangepast. In dit rapport wordt er naar verwezen als de ‘handhavingspiramide’.

Op het eerste niveau overleggen ouders zelf, maken zij gebruik van voorlichtingsmateriaal, vragen advies en steun in hun sociale netwerk of maken gebruik van laagdrempelige voorzieningen als een Scheidings-AdviesTeam, een Centrum voor Jeugd & Gezin of van zelf uitgekozen hulp zoals een mediator of een coach.

Op niveau twee wordt druk uitgeoefend door hulpverleners: zij maken aan ouders duidelijk dat de belangen van hun kind zodanig in het geding zijn dat zij bijvoorbeeld overwegen een melding bij Veilig Thuis te doen – of dat ook doen.

Overigens is de overgang van niveau I naar niveau II niet heel abrupt. Door voorlichting te geven over de gevolgen van niet-meewerken kan druk op ouders geleidelijk worden opgevoerd.

Het onderzoek van Veilig Thuis en/of de Raad voor de Kinderbescherming kan leiden tot een civielrechtelijke procedure (niveau III); de rechter kan een kindbeschermingsmaatregel opleggen. Ook kan de rechter vanuit een door ouders aangespannen procedure beslissen over de omgang tussen ouder(s) en kind(eren), de noodzaak tot nader onderzoek of tot behandeling. Als ouders niet meewerken, kan de politie de uitvoering bevorderen. Indien de ouders dan nog niet meewerken, zullen sancties volgen.

Op het hoogste niveau (IV) van dwang speelt tenslotte het strafrecht een rol. Er worden sancties uitgevoerd door politie en justitie omdat aanwijzingen niet zijn opgevolgd.

Referenties

1. Gith, E., *The attitude of the Shari'a Courts to Parental Alienation Syndrome: Understanding the dynamics of the syndrome in Arab society*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(7): p. 537-549.
2. Shulman, J., *Outrageous God: Emotional distress, tort liability, and the limits of religious advocacy*. *Penn State Law Review*, 2008. **113**(2): p. 381-416.
3. Elrod, L.D., *Reforming the system to protect children in high conflict custody cases*. *William Mitchell Law Review*, 2001. **28**(2): p. 495-551.
4. Divorce Statistics, *Divorce statistics in America*. 2017.
5. Olson R.S. *144 years of marriage and divorce in 1 chart*. 15-06-2015; Available from: <http://www.randalolson.com/2015/06/15/144-years-of-marriage-and-divorce-in-1-chart/>.
6. Rijksoverheid. *Wat gebeurt er met het gezag over mijn kinderen na mijn scheiding?* 2017; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ouderlijk-gezag/vraag-en-antwoord/ouderlijk-gezag-na-scheiding>.
7. Santrock, J.W. and R.A. Warshak, *Father custody and social development in boys and girls*. *Journal of Social Issues*, 1979. **35**(4): p. 112-125.
8. Hoefnagels, P., *Geschiedenis van gezag en omgang in Nederland*.
9. Kempe, C.H., et al., *The battered-child syndrome*. *Jama*, 1962. **181**(1): p. 17-24.
10. Patterson, D.H., *Other victim: The falsely accused parent in a sexual abuse custody case*. *Journal of Family Law*, 1991. **30**(4): p. 919-942.
11. Bernard, C., R. Ward, and B.M. Knoppers, *Best interests of the child exposed: A portrait of quebec custody and protection law*. *Canadian Journal of Family Law*, 1992. **11**(1): p. 57-150.
12. Zolla, M. and L.H. Meyer, *Perpetuation of shattered hearts*. *Los Angeles Lawyer*, 1993. **16**(5): p. 30-42.
13. United Nations Human Rights, *Convention on the rights of the child*. 1989.
14. Kelly, J.B., *The best interests of the child: A concept in search of meaning*. *Family & Conciliation Courts Review*, 1997. **35**(4): p. 377-387.
15. Scott, E.S. and R.E. Scott, *Parents as fiduciaries*. *Virginia Law Review*, 1995. **81**(8): p. 2401-2476.
16. Shanley, M.L., *Unwed fathers' rights, adoption, and sex equality: Gender-neutrality and the perpetuation of patriarchy*. *Columbia Law Review*, 1995. **95**(1): p. 60-103.
17. Carbone, J., *Missing piece of the custody puzzle: Creating a new model of parental partnership*. *Santa Clara Law Review*, 1998. **39**(4): p. 1091-1152.
18. Bruch, C.S., *And how are the children? The effects of ideology and mediation on child custody law and children's well-being in the United States*. *Family & Conciliation Courts Review*, 1988. **30**(1): p. 112-134.
19. Lamb, M.E., *The role of the father in child development*. 2004: John Wiley & Sons.
20. Clawar, S.S. and B.V. Rivlin, *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. 1991, Chicago, IL, US: American Bar Association Press.
21. Roode, M. *Geschiedenis van scheiden toen het nog lijden was*. 2014; Available from: <https://www.scientias.nl/scheiden-doet-lijden/>.
22. D66, *Gelijke rechten voor ongetrouwde vaders*. 2016.
23. Tweede Kamer der Staten-Generaal. *Initiatiefvoorstel voor gezamenlijk gezag door erkenning*. 2020; Available from: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/initiatief_voorstel-voor-gezamenlijk-gezag-door.
24. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Ouders van ruim vier op de tien baby's niet getrouwd*. 2016.
25. Zander, J. "Ik moet uit het leven van mijn dochter verdwijnen". 1997; Available from: <http://joepzander.nl/dwava.htm>.
26. Barendrecht, M. 'Rechtvaardige routes' tegen muurvast rechtssysteem. 2017; Available from: <https://www.mr-online.nl/hiil-ontwikkel-nieuwe-procedures/>.
27. De Kinderombudsman, *Vechtende ouders, het kind in de knel: Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen*. 2014.
28. Rouvoet, A., *Scheiden en de kinderen dan? Agenda voor actie*, J.e. Veiligheid, Editor. 2018, Xerox OBT: Den Haag.
29. United States Commission on Child and Family Welfare, *Final report & final recommendations of the United States Commission on Child & Family Welfare*. 1996: Washington.
30. Kinderrechten.nl. *Artikel 9 – Scheiding van kind en ouder*. 2020; Available from: <https://www.kinderrechten.nl/kinderrechten-vw/artikel-9-scheiding-kind-van-ouders/>.
31. Johnston, J.R., *Building multidisciplinary professional partnerships with the court of behalf of high-conflict divorcing families and their children: Who needs what kind of help*. *UALR L. Rev.*, 1999. **22**: p. 453.
32. Kelly, J.B. and M.E. Lamb, *Developmental adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives*. *Journal of Family Psychology*, 2003. **17**(2): p. 193-205.
33. Vassiliou, D. and G.F. Cartwright, *The lost parents' perspective on Parental Alienation Syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 2001. **29**(3): p. 181-191.

34. López, T.J., V.E.N. Iglesias, and P.F. García, *Parental Alienation gradient: Strategies for a syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 2014. **42**(3): p. 217-231.
35. Collet, F., *Kindverveemding: Kennis en behoeften van professionals*. 2016.
36. Smyth, B.M. and L.J. Moloney, *Entrenched post-separation parenting disputes: The role of interparental hatred?* Family Court Review, 2017. **55**(3): p. 404-416.
37. Demby, S.L., *Parenting coordination: applying clinical thinking to the management and resolution of post-divorce conflict*. Journal of clinical psychology, 2016. **72**(5): p. 458-468.
38. Antokolskaia, M. and C.J. de Boer, *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding. Een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief*. 2019.
39. Cartwright, G.F., *Expanding the parameters of Parental Alienation Syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 1993. **21**(3): p. 205-215.
40. Gardner, R.A., *The Parental Alienation Syndrome: A guide for mental health and legal professionals (second edition)*. 1992, Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
41. Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'*. Family Court Review, 2004. **42**(4): p. 622-628.
42. Koppejan-Luitze, H.S., *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014.
43. Finkenauer, C., et al., *De rol van het sociale netwerk bij (v)echtscheiding, in Vechtscheiding: Het Echtpaar in de Ring*. 2015: Amsterdam.
44. Moné, J.G., et al., *Family members' narratives of divorce and interparental conflict: implications for Parental Alienation*. Journal of Divorce & Remarriage, 2011. **52**(8): p. 642-667.
45. Campbell, L.E.G. and J.R. Johnston, *Impasse-directed mediation with high conflict families in custody disputes*. Behavioral Sciences & the Law, 1986. **4**(2): p. 217-241.
46. Viljoen, M. and E. van Rensburg, *Exploring the lived experiences of psychologists working with Parental Alienation Syndrome*. Journal of Divorce & Remarriage, 2014. **55**(4): p. 253-275.
47. Braithwaite (1985). *To punish or to persuade: enforcement of coal mine safety*. Albany: SUNY Press.

5.2 Een zoektocht naar een werkbare term voor Parental Alienation – Ouderverstoting

Het woord *alienation* (vertaling van de Latijnse term *alienare*) wordt gebruikt om verkilling in een warme relatie te beschrijven, maar ook voor een existentiële isolatie, dissociatie van de maatschappij [1], of stigmatisering van een minderheidsgroep in de maatschappij [2]. 'Alienation of affection' (het afnemen van liefde, hulp of gezegschap) werd juridisch gebruikt. Bijvoorbeeld in 1745 waar een echtgenoot de minnaar van zijn echtgenote aanklaagde voor het verlies van haar aandacht [3].

In 1923 werd *alienation of affection* gebruikt in een echtscheidingssituatie; een zoon klaagde zijn stiefmoeder aan voor het stuk maken van de relatie tussen hem en zijn vader. In 1985 werd de term uitgebreid om een specifieke vorm van complexe omgangsproblematiek te beschrijven 'Parental Alienation Syndrome (PAS)' [4].

Na de introductie van deze term ontstond discussie. We noemen enkele vragen die de term en het probleem oproepen. Was het verschijnsel dat ermee werd beschreven wel een syndroom van het kind, en zou het wel thuis horen in de DSM [5]? Is de wetenschappelijke onderbouwing wel goed, en wordt de positie van de onderdrukte vrouw wel voldoende onderkend [6-8]?

Moet er, naast de beschrijving van het gedrag van de ouder die het kind in de loyaliteit beïnvloedt, niet ook gekeken worden naar andere factoren die een rol kunnen spelen, zoals de sekse en leeftijd van het kind, de psychologische kwetsbaarheid van ouders, de dynamiek van hertrouwen [9-11]? Naast de term Parental Alienation ontstond een nieuwe term 'Parental Estrangement', om die situaties waar het kind een gegronde reden heeft voor de contactbreuk met een ouder te duiden (zoals verwaarloosd worden of slecht bereikbaar zijn vanwege een lange reisafstand) [9].

In Nederland werd het woord vertaald in 'ouderverstotingsyndroom' [12], maar ook *oudervervreemding* en *kindvervreemding* zijn vertalingen die we terugzien. Dit expertteam werd om te beginnen als Expertteam ouderverstoting [13] aangeduid. Al vroeg in de opdracht heeft het expertteam hier de term *complexe omgangsproblematiek* aan toegevoegd. Het team heeft gezien dat de betekenisgeving van deze woorden voor iedereen verschilt, zowel bij ervaringsdeskundigen als bij professionals, bij belangengroepen. Ook bij de leden van het team zien wij deze interpretatieverschillen en weerstand tegen het gebruik van sommige vertalingen. Enkele geconsulteerden meldden ons dat het woord ouderverstoting moet blijven. Anderen zien in dit

woord een oordeel (in de zin dat het kind, of de andere ouder, verantwoordelijk lijkt te worden gemaakt voor het contactverlies) en vinden dat op voorhand onwenselijk. Weer anderen zijn van mening dat dit rapport het juiste moment is om een nieuwe term te lanceren die de genoemde nadelen niet heeft en die meer eenduidig te interpreteren is. Het expertteam heeft echter geen eenduidige term gevonden of zelf kunnen bedenken die in ieders ogen de lading evenwichtig dekt.

Het expertteam meent dat het probleem van contactverlies tussen ouders en kinderen in de context van het gehele (uiteenvallende) gezin gezien moet worden (zie het visiedocument in de bijlagen). Deze visie wordt gesteund door de bevindingen uit de gesprekken met ervaringsdeskundigen en professionals. In het proces spelen meerdere aspecten een rol. Een aspect dat steeds een rol speelt bij contactverlies, is de beïnvloeding van de loyaliteit van het kind met zijn ouder(s) door zijn ouder(s) en/of door andere betrokkenen in het systeem. Het kind reageert hierop en loopt soms gevoelsmatig en verstandelijk vast in dit proces.

In de keuze voor een term om dit proces aan te duiden lijkt het wijsheid om voor een beschrijvende term te kiezen, die aangeeft dat het om een proces gaat en die bovendien de focus legt op het probleem dat aangepakt dient te worden. Het team ervaart consensus over het gebruik van de termen ‘*contactverlies*’ en ‘*dreigend contactverlies*’. Deze term geeft meteen aan dat bij een belangrijke verandering in het ouderschap goed opgelet moet worden of de omgang tussen (een) kind(eren) en een ouder (of beide ouders) in het gedrang komt of zelfs maar dreigt te komen. Wanneer gesproken wordt van ‘*de dynamiek van contactverlies*’ wordt verwezen naar de onderliggende processen die tot het contactverlies kunnen leiden, zoals strijd tussen ouders of beïnvloeding van de loyaliteit van het kind.

Specifieke dynamieken zouden met meer specifieke termen aangeduid kunnen worden, zoals ‘*co-ouder afwijzing*’, waarbij duidelijk is dat één of beide ouders elkaar (in toenemende mate) diskwalificeren en het kind daar veel van meekrijgt, zodanig dat dit schade toebrengt aan de hechtingsrelatie met (of in ieder geval het hechtingsgedrag ten aanzien van) één of beide ouders.

Referenties

- Schacht, R., *Alienation*. 2015, Taylor and Francis: London. p. 357.
- Blackwood, L., N. Hopkins, and S. Reicher, *Turning the analytic gaze on ‘us’: The role of authorities in the alienation of minorities*. *European Psychologist*, 2013. **18**(4): p. 245-252.
- Gallo, N.R., *Introduction to family law*. 2004, New York: Cengage Learning.
- Gardner, R.A., *Recent trends in divorce and custody litigation*. *Academy Forum*, 1985. **29**(2): p. 3-7.
- O’Leary, K.D. and K.C. Moerk, *Divorce, children and the courts: Evaluating the use of the Parent Alienation Syndrome in custody disputes*. *Expert Evidence*, 1999. **7**(2): p. 127-146.
- Katz, A., *Junk science v. novel scientific evidence: Parental Alienation Syndrome, getting it wrong in custody cases*. *Pace Law Review*, 2003. **24**: p. 239.
- Bruch, C.S., *Parental Alienation Syndrome: Junk science in child custody determinations*. *European Journal of Law Reform*, 2001. **3**(3): p. 383-404.
- Thomas, R.M. and J.T. Richardson, *Parental Alienation Syndrome: 30 years on and still junk science*. *Judges’ Journal*, 2015. **54**(3): p. 22-24.
- Kelly, J.B. and J.R. Johnston, *The alienated child: A reformulation of Parental Alienation Syndrome*. *Family Court Review*, 2001. **39**(3): p. 249-266.
- Waldron, K.H. and D.E. Joanis, *Understanding and collaboratively treating Parental Alienation Syndrome*. *American Journal of Family Law*, 1996. **10**(3): p. 121-133.
- Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner’s ‘Commentary on Kelly and Johnston’s ‘The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome’*. *Family Court Review*, 2004. **42**(4): p. 622-628.
- Zander, J., *Het ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context (parental alienation syndrom in the Dutch context)*. 1999, Assen: Uitgeverij Servo.
- Rijksoverheid. *Kamerbrief over ouderschap en adoptie*. 2019; Available from: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/06/30/tk-bijlage-2-expertteam-ouderverstoting-complexe-omgang-problematiek>.

5.3 Het op tijd signaleren van dreigende contactproblemen tussen ouder en kind

5.3.1 Inleiding

Zowel ouders als focusgroepen als deskundigen merken regelmatig op: als de signalen dat het misging tussen ouder en kind eerder waren herkend, als er eerder hulp was geweest, dan was er eerder ingegrepen, was het probleem niet zo uit de hand gelopen. Dan was er geen tijd verloren door het bieden van niet-effectieve hulp, dan hadden destructieve patronen minder tijd gekregen om te wortelen. Kan dreigend contactverlies tussen een ouder en een kind tijdiger worden aangepakt?

5.3.2 Uitgangspunten

Het klinkt iedereen heel logisch in de oren, maar het is ook een wetenschappelijk onderbouwd inzicht: problemen die eerder worden aangepakt zijn makkelijker op te lossen dan problemen die lang hebben voortgewoekerd. Vroegsignalering is dus een goed idee, als eerste uitgangspunt.

Daar dient meteen een tweede uitgangspunt aan te worden toegevoegd, want vroegtijdige onderkenning heeft ook een risico: misschien worden ook problemen gesignaleerd waar ze bij nader inzien niet zijn. Misschien zijn er serieus ogende signalen, die bij nader inzien lang niet allemaal tot problemen leiden. Er is dus altijd een risico op 'vals alarm'. Dat risico moet geminimaliseerd worden, want onterechte zorgen leveren onnodige kosten op (zowel materiaal als psychisch), en onterechte verwijten en beschuldigingen zijn bijzonder schadelijk [1]. Dat betekent dat gebruikte instrumenten (breed op te vatten als: interviewvragen, observatiepunten of items op een vragenlijst) goed onderzocht dienen te zijn op betrouwbaarheid en validiteit en dat hun voorspellende waarde helder is.

Een derde uitgangspunt dient te zijn, dat alle betrokkenen een rol van betekenis hebben bij tijdige onderkenning. Er is immers vaak een breed scala aan professionals betrokken bij het gezin, van leerkracht tot huisarts, van hbo-er tot academicus – maar ook de niet-professionele omgeving is hier van belang. Net zoals iedereen die vermoedens heeft van kindermishandeling niet weg moet kijken, maar vragen dient te stellen of de problemen dient te melden. Het vraagt dus ook, net als bij kindermishandeling, een goed georganiseerde verwerking en reactie. Dat is het vierde uitgangspunt.

5.3.3 Het probleem en de vraag

De vragen waarvoor we staan zijn:

- Hoe vroeg in een (eindigende) relatie kunnen die signalen worden gezien?
- Welke signalen zijn betrouwbare, valide voorspellers van een stagnerende omgang tussen een ouder en een kind?
- Is het voldoende om op een aantal signalen te letten of dient actiever bij iedereen die gaat scheiden of gescheiden is een screening op dit punt gedaan te worden?

5.3.4 Dilemma's en oplossingsrichtingen

Er zijn ten aanzien van de vroegsignalering een aantal – en soms sterke – meningsverschillen. Dat betekent dat er dilemma's zijn: keuzes tussen twee mogelijkheden die allebei nadelen hebben. Hieronder worden de dilemma's besproken die het expertteam in zijn onderzoek herhaaldelijk tegenkwam en die we moeten overstijgen om een aanpak te creëren voor het probleem van contactverlies. Ieder dilemma wordt besproken in deze vorm:

- de discussie,
- het dilemma, verwoord in een 'enerzijds' – 'anderzijds',
- de door het expertteam geadviseerde keuzes, op basis van alle verkregen informatie.

A Hoe vroeg kan men problemen zien aankomen?

Verskillende belangengroepen en wetenschappers merken op dat de problemen ná de scheiding voort kunnen komen uit problemen die al tijdens de relatie speelden (en soms mede aanleiding waren tot de scheiding). Maar ook wordt opgemerkt dat mensen soms totaal overvallen worden door het gedrag van hun ex-partner. In beide gevallen wordt vaak verwezen naar persoonlijkheidstrekken en persoonlijkheidsstoornissen, met name narcisme, borderlineproblematiek, anti-sociale neigingen en een sterke neiging tot het uitoefenen van controle. Is vroegtijdige onderkenning van persoonlijkheidsproblematiek zinvol in het kader van het voorkomen van contactverlies tussen een ouder en een kind? Er is enige relevantie, maar er zijn grote valkuilen aan verbonden.

Persoonlijkheidsproblematiek kan om te beginnen in het scheidingsproces tussen de ouders een rol spelen bij de escalatie van het conflict. Het kan zijn dat persoonlijkheidsproblematiek bij het begin van de relatie volkomen onduidelijk is. Het kan ook gebeuren dat de problematiek van de ene ouder past bij die van de andere (wat in de literatuur bekend staat als *'assortive mating'* [2]). Zo kan bijvoorbeeld een dwangmatige, dominante persoon veiligheid bieden aan een afhankelijk persoon. Wanneer de afhankelijke partner dit ontgroeit kan er ontstaat strijd ontstaan. De moderne hulpverlener, die alles beziet in termen van interactie denkt daarbij: 'Waar twee kijven hebben twee schuld', zoals het spreekwoord zegt. Enerzijds is het waar, dat de ouders altijd op elkaar zullen reageren. Anderzijds wordt een ouder die zich uit een afhankelijkheidsrelatie tracht te emanciperen hierdoor soms te snel be- en veroordeeld als iemand 'die steeds de strijd aangaat'. De vraag is, of het eigenlijk wel mogelijk dat zo'n proces zonder conflicten verloopt. Voor diagnostici ligt hier de opgave altijd goed naar de ontwikkeling van de relatie te kijken, en wel over een vrij lange tijdsspanne – daarmee de relatie in de levensloop plaatsend – om te voorkomen dat een beeldvorming plaatsvindt die eenzijdig is. Het kan daarbij een grote misser zijn, de woede en pijn van één van de ouders niet te begrijpen als een begrijpelijke reactie op onredelijk gedrag van de andere ouder.

Een andere valkuil wordt door vaders uit de belangengroepen opgemerkt: zij zien in de diagnostiek een sekse-voordeel. Als man worden zij sneller schuldig bevonden aan agressief gedrag dan hun ex-echtgenoten. Zij voelen zich bij voorbaat op achterstand staan tegen-

over een sterk door vrouwen gedomineerde hulpverlening. Een recent artikel in *De Psycholoog* onderschrijft hun bevindingen [3]. Ook deskundigen merken op dat anti-sociaal gedrag bij vrouwen nogal eens wordt onderschat. Dit geeft aan dat persoonlijkheidsdiagnostiek niet heel betrouwbaar is, onder andere omdat vooroordelen en maatschappelijke clichés erin doorklinken. Het is bovendien bekend dat de beelden in de praktijk doorgaans verre van 'zuiver' zijn. Het gebrek aan betrouwbaarheid van de beelden en het gebrek aan biologische grondslag van de beelden zijn overigens wetenschappelijk erkende problemen.

Een derde valkuil ten aanzien van persoonlijkheidsproblematiek is dat een classificatie op dat gebied weinig zegt over de kwaliteiten van de persoon als opvoeder. Hier is nog maar weinig onderzoek naar, en zeker weinig voorspellend onderzoek. Met andere woorden: als er grote conflicten zijn, ziet men regelmatig persoonlijkheidsproblematiek, maar het omgekeerde kan niet zomaar gesteld worden: als iemand persoonlijkheidsproblematiek heeft komen er grote conflicten. Een persoonlijkheidsprobleem is daarmee eerder een risicofactor, zoals een lichte beperking in intelligentie dat ook is: of er problemen van komen hangt af van de opvoeding, de meegemaakte gebeurtenissen en de context waarin iemand verkeert. Uiteindelijk dient men te kijken naar het gedrag dat iemand vertoont en de langlopende patronen daarin. Die kunnen de hulpverlener waarschuwen voor problematische interacties en escalatie en hem helpen zich beter op de persoon af te stemmen.

Een laatste valkuil bij een nadruk op diagnostiek van persoonlijkheidsproblematiek is, dat het de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener kan aantasten. De één wordt 'gestoord' verklaard, en de ander is dat niet – waarmee een element van gelijkwaardigheid in de behandelrelatie is verdwenen. Men dient er zelfs op bedacht te zijn, dat de kwalificatie 'persoonlijkheidsproblematiek' een reactie kan zijn van de hulpverlener op de onmacht die hij ervaart bij het begeleiden van deze complexe problematiek. Kijkend naar het hele systeem kan het classificeren van één lid uit dat systeem als 'gestoord' de dialoog tussen de leden in dat systeem verder blokkeren. Ook al doet zich dit soms wel degelijk voor, men dient bedacht te zijn op dit risico.

Het bovenstaande geeft aan dat diagnostiek van persoonlijkheids- en andere psychopathologie enerzijds niet onbelangrijk is omdat tijdige onderkenning ervan kan helpen escalaties te beperken, maar anderzijds te weinig onderzocht, te onbetrouwbaar en te weinig voorspellende waarde heeft om uitspraken te doen over de geschiktheid

van de persoon als opvoeder. Evenmin kan met persoonlijkheidsdiagnostiek bij voorbaat één ouder als schuldige worden aangewezen voor het ontstaan van een dynamiek die leidt tot contactverlies tussen een ouder en een kind. Dit laat – nogmaals – onverlet dat dit soms wel het geval kan zijn.

De conclusie is, dat relevante alarmsignalen waarmee dreiging van contactbreuk in een vroeg stadium kan worden waargenomen, op het niveau van concreet gedrag van ouders gezocht moeten worden. Dit doet natuurlijk niet af aan het feit, dat als een ouder vastloopt in dergelijke problematiek een gepaste behandeling noodzakelijk is.

Therapeuten en wetenschappers [4-6] wijzen op de rol die onveilige gehechtheid en eerder opgelopen trauma's spelen. Beide problemen kunnen leiden tot verstoring van de emotieregulatie. Het omgaan met emoties wordt juist door een scheiding sterk op de proef gesteld. Het betekent dat men een geliefd persoon moet gaan missen, en alles wat daarmee samenhangt, inclusief het verlies van het vanzelfsprekende dagelijkse contact met de kinderen. Problemen in emotieregulatie vergroten het risico dat de rouw over de scheiding niet succesvol verloopt [7, 8]. Dat kan betekenen dat er een depressie ontstaat, of een niet-afnemende woede, of een eindeloos streven naar hereniging. Met andere woorden: de partnerrelatie wordt niet echt afgerond en de betrokken kinderen hebben langdurig te maken met ouders met stress – met alle gevolgen van dien voor de opvoeding en de fysieke, emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling van de kinderen. Voor vroegtijdige onderkenning van risico's door trauma's en onveilige gehechtheid dient men wel alert te zijn op deze verschijnselen maar ook hier geldt dat de effecten op contactverlies pas uit de biografie en het gedrag van de ouders zal blijken.

Anderen wijzen erop dat escalatie soms pas plaatsvindt na een conflictvrije periode, die eindigt na een – soms te snel ingezette – belangrijke verandering [9]. Daarbij kan het gaan om verhuizing op zich, een verhuizing naar een te ver weg gelegen plek, een verhuizing naar een onaangename plek, of het feit dat één van de ex-partners een nieuwe partner vindt die zich bijvoorbeeld in de ogen van de andere ouder te snel als 'nieuwe ouder' van het kind opstelt en dus concurreert met deze ouder. Dergelijke mijlpalen in het scheidingsproces (verhuizing, nieuwe partner, opnieuw samenwonen, nieuwe baby) zijn momenten die als signaal mogen dienen voor het stellen van de vraag of de kinderen hier goed op worden voorbereid en hun positie hierin recht wordt gedaan.

Soms wordt de mening geponereerd – door ouders met wie het contact verbroken werd – dat als er geen problemen waren tussen een ouder en een kind tijdens de relatie, maar wel na de scheiding, deze dus logischerwijze door manipulatie van de ouder bij wie het kind vooral verblijft, veroorzaakt worden. Het is enerzijds een feit dat uit onderzoek blijkt, dat de kwaliteit tussen een ouder en een kind vóór de relatie een belangrijke voorspeller is van de kwaliteit van die relatie ná de scheiding. Anderzijds kan het ook gebeuren dat door de scheiding een bepaalde problematiek van een ouder duidelijk wordt, terwijl die tijdens de relatie door de vaardigheden van de andere ouder werd gecompenseerd. Zo kan het gebeuren, dat bijvoorbeeld problematiek uit het autistisch spectrum van één van de ouders tijdens de relatie gecompenseerd werd door de andere ouder. Met het wegvallen van die compensatie kan de opvoedingstaak voor de nu alleenstaande ouder zwaar blijken en bij een kind een afwijzende reactie oproepen. Het omgekeerde kan zich overigens óók voordoen, dat een kind zich in grote bezorgdheid over een weinig zelfredzame ouder zich in een verzorgende rol begeeft: een voorbeeld van een zogeheten 'parentificatie'-proces.

Bovenstaande maakt duidelijk dat de situatie complex kan zijn en slecht voorspelbaar: de scheiding is een verandering in een systeem, waardoor de individuele leden van dat systeem zich anders kunnen gaan gedragen door een variëteit van factoren.

Omgekeerd zeggen de ouders voor wie het kind kiest nogal eens dat het kind daar wel een goede reden voor zal hebben. En dat kan: een op zich pedagogisch vaardige ouder kan juist door de scheiding zelf in een situatie belanden die het kind wil vermijden. Als een ouder na de scheiding in een depressie belandt, kan dat voor een kind bijzonder zwaar zijn bij die ouder te verkeren. Als een kind voelt dat een weigering om te komen de depressie nog verergert kan er sprake zijn van een zeer belastende vorm van parentificatie [10]. Tijdige onderkenning van signalen van depressie bij een ouder is belangrijk [11]. Tijdige hulpverlening bij depressie kan schade bij het kind voorkomen.

Ook materiële problemen dienen op tijd te worden opgemerkt. Zo kunnen de woonomstandigheden bij een ouder zo onaantrekkelijk zijn, dat het kind er niet naar toe wil. Hierbij kunnen problemen op de woningmarkt en financiële problemen aan de orde zijn die het werkterrein zijn van maatschappelijk werkenden en gemeenteteambtenaren. Ook hun inzet kan nodig zijn om de dreiging van contactverlies af te wenden.

Dit materiële aspect geeft aan, dat het ertoe doet hoe ouders hun scheiding (kunnen) organiseren. Dat geldt ook op pedagogisch gebied. De wijze waarop de scheiding is aangekondigd, de wijze waarop en de snelheid waarmee hij is uitgevoerd, speelt bij hen een belangrijke rol bij de vraag of en hoe zij de scheiding gaan verwerken. De kinderen kunnen hier emotionele schade door oplopen, die zij voor de scheiding nog niet hadden. Er kunnen daarbij schuldvragen spelen, die woede oproepen ten aanzien van één van de ouders.

Het is duidelijk, dat preventieve voorlichting aan scheidende ouders over hoe ze de scheiding het best aan hun kinderen kunnen vertellen van belang is.

Enerzijds is duidelijk dat de problemen na de relatie een voortzetting kunnen zijn van de problemen tijdens de relatie. Sommige kunnen vroegtijdig gemeld worden, andere worden geleidelijk zichtbaar door de stress in de relatie.

Maar ook bij een goedgeorganiseerde scheiding is een rouwreactie bij de kinderen normaal [12] – met het risico dat deze uitmondt in een depressie. Het onderkennen van rouw en depressie bij kinderen krijgt terecht al enige tijd nationale aandacht. Scholen hebben hier ook zeker een taak, omdat zij veranderingen in gedrag en prestaties kunnen waarnemen die hier mee samenhangen.

Geen van de bovengenoemde problemen voorspelt een contactbreuk – maar de aanpak en begeleiding van elk van deze problemen verkleint wel de kans op een dergelijke escalatie. Dat maakt het vroeger signaleren er niet eenvoudiger op.

Anderzijds zijn er problemen die ontstaan dóór de scheiding of door ontwikkelingen ná de scheiding. Deze kunnen alleen gesignaleerd worden wanneer zij verschijnen.

- Het feit dat de kwaliteit van de relatie tussen een ouder en kind vóór de scheiding, de relatie na de scheiding sterk voorspelt, betekent dat het van groot belang is te bevorderen dat beide ouders ruimte krijgen om een relatie met hun kind te ontwikkelen. Dat kan beginnen met verruiming van het ouderschapsverlof, bijvoorbeeld naar Zweeds model [13].
- Er ontstaan vaak problemen doordat de scheiding aan de kinderen niet goed is meegedeeld [14]. Het is in de stress van het uit elkaar gaan wel begrijpelijk maar niettemin een probleem als de ouders niet met één gezamenlijk en ontschuldigend verhaal aan de kinderen hebben voorgelegd, veel onduidelijk lieten, of zó snel en zó drastisch veranderingen in hun leven doorvoeren dat de kinderen het emotioneel niet kunnen verwerken. Goede voorlichting aan ouders – en liefst vóór de scheiding – zou nuttig en onderdeel dienen te zijn van de informatie die zij bij hun zwangerschap – of zo mogelijk daarvoor – krijgen.
- Relatietherapeuten en psychotherapeuten zouden zich niet alleen om de psyche en de relatie van hun hulpvragers moeten bekommeren, maar ook een 'kind-check' dienen uit te voeren (dat betekent: de vraag stellen of hier kinderen bij betrokken zijn) en de bijbehorende psycho-educatie tot hun werk rekenen. Financiers zouden dit, gezien de te verwachten preventieve effecten op latere kosten, dienen te vergoeden. Mogelijk vraagt dit aanvulling in de opleidingen.
- Het vorige punt geldt evenzeer voor huisartsen [15], praktijkondersteuners, mentoren op scholen, mediators en advocaten.
- Alle betrokkenen dienen het inzicht bij beide ouders te stimuleren dat een scheiding waarbij kinderen zijn betrokken weliswaar het einde van hun intieme relatie betekent, maar niet het einde van hun ouderschap.
- In de opleidingen van alle betrokken disciplines behoort aandacht te zijn voor alertheid op het signaleren van de heftigheid, de duur en de ontwikkeling van conflicten tussen de ex-partners.
- Het verdient ook aanbeveling in de opleidingen van alle betrokken disciplines voldoende aandacht te geven aan het herkennen van problematische patronen in omgang tussen de ex-partners die kunnen wijzen op vormen van psychopathologie, maar evenzeer op de valkuilen in de diagnostiek van psychopathologie binnen de dynamiek van conflicten tussen ex-partners.
- Zodra er interdisciplinair en met meerdere organisaties samen wordt gewerkt (men denke ook aan samenwerking tussen psychosociale hulpverlening en politie) is een uitwisseling van dossiergegevens bijzonder behulpzaam. Dit vraagt bijzondere aandacht voor wat wel en niet kan op het gebied van privacy.

B Welke signalen zijn valide voorspellers van omgangsproblematiek?

In de inleiding bij dilemma A zijn verschillende aandachtspunten voor vroege signalering besproken. Deze worden hier nogmaals op een rij gezet, omdat ook hier meningen blijken te verschillen.

Wanneer we scheidingsproblematiek zien als complex dynamische problematiek heeft dat als consequentie dat we enerzijds niet de ogen moeten sluiten voor de mogelijkheid dat er één of slechts enkele factoren gevonden kunnen worden die de problemen verklaren, maar ander-

zijds ook moeten durven erkennen dat er sprake is van een zodanige wisselwerking van factoren dat er geen overzichtelijke verklaring is – en ook geen eenvoudige interventie. Dat wil overigens niet zeggen dat er geen uitweg is (zie de §5.6 over behandeling).

Signalen dienen we gezien wat bij dilemma A is besproken te formuleren in termen van concreet gedrag van ouders. Welke concrete gedragingen verdienen de aandacht?

Volgens sommigen zijn er valide signalen van specifieke vormen van contactverlies, af te lezen aan het gedrag van het kind.

Volgens anderen is relatieproblematiek zó complex dat er niet één set signalen is te verbinden aan één set oorzaken.

- Een signaal, dat iedereen rondom de ex-partners en hun kinderen serieus dient te nemen, is het kwaad spreken van de ene ouder over de andere, en het streven om mensen in de omgeving ‘aan hun kant’ van het conflict te krijgen. Met name wanneer dit voor het oog van de kinderen gebeurt, moeten ouders hierin gecorrigeerd worden, hoe begrijpelijk het ook is dat iemand zich in zijn boosheid niet van zijn beste kant laat zien. Een negatieve mening over de andere ouder kan ook met non-verbale communicatie worden overgebracht: houding, stem, en gezichtsuitdrukking kunnen boeddelen spreken. Het kind dat dit ziet, ziet slechts de negatieve communicatie tussen zijn ouders. Het is echter voor de toekomst van de kinderen van groot belang dat het beeld dat zij van hun beide ouders hebben positief is. Dit beeld, dat zij met zich meedragen – in de hechtingstheorie een ‘geïnternaliseerd werkmodel van relaties’ genoemd [16] – vormt de basis voor hun verdere relatievorming. Wie dat beeld beschadigt, beschadigt dus de toekomst van de kinderen. Als beschuldigingen serieus zijn en onderbouwd met observaties en feiten, dienen zij zo snel mogelijk onderzocht te worden (zie de §5.5 over feitenonderzoek en §5.7 over handhaving).
- Een ander signaal, dat iedereen rondom de ex-partners en hun kinderen serieus dient te nemen, is het niet-nakomen van omgangsafspraken. Op dit punt zijn de betrokken scholen een belangrijke partner in het signaleren. Zij (maar dit geldt ook voor alle

andere betrokkenen) dienen een laagdrempelige verbinding met ScheidingsAdviesTeams (zie hoofdstuk 6 en bijlage 5) te hebben om dit signaal te melden.

- Met name werd door één van de belangengroepen gewezen op de noodzaak om *stalking* serieus te nemen als een signaal voor een langdurige escalatie. Bij dergelijk gedrag is actief onderzoek door de politie zeer gewenst. De resultaten van dat onderzoek en de te zetten stappen zouden samen met het betrokken ScheidingsAdviesTeam besproken dienen te worden.
- Sommigen zijn overtuigd dat de dynamiek van een contactbreuk tussen ouder en kind die het gevolg is van kwaadaardige, op het eigen belang gerichte manipulatie door één van de ouders, aan de hand van enkele specifieke gedragingen van het kind herkend kan worden [17]. Er is echter weinig onderzoek dat deze mening onderbouwt. Wel is iedereen van mening dat eerst uitgesloten moet worden dat een kind omgang met een ouder weigert omdat het mishandeld wordt. De wijze waarop deze mogelijkheid getoetst wordt, laat echter te wensen over. De daarvoor noodzakelijke deskundigheid ontbreekt vaak. De mogelijkheid dat een kind bedreigd wordt en er daarom niet over zal praten – bij seksueel misbruik een regelmatig voorkomend fenomeen – wordt daarbij bijvoorbeeld te makkelijk opzij geschoven.

C Reageren op signalen versus actieve screening op dynamiek van contactverlies

Waar iedereen het van belang vindt dat signalen van dreigend contactverlies worden opgemerkt om daar vervolgens naar te handelen, zijn de meningen over actieve screening op risico's op dit gebied sterk verdeeld. Wat opvalt is allereerst, dat ouders voorafgaand aan de scheiding zelf weinig hulp zoeken buiten de familiekring. En dat als zij dat wel doen zij vaak niet de hulp krijgen die ze verwachten. Met name wordt de school genoemd als een organisatie waar men vertrouwen in heeft, onder andere omdat men daar een langer lopende relatie mee heeft. Tijdens de scheiding is er vooral hulp van familie en vrienden en niet zozeer van een geloofsgemeenschap of

lotgenoten. De huisarts speelt in deze fase een belangrijke rol en wordt door ouders het meest genoemd. Ten tijde van het contactverlies na de scheiding spelen huisarts, psychosociale hulpverleners en advocaten een grote rol, evenals het internet. De kinderen daarentegen staan er vaak alleen voor – overigens niet alleen omdat hun signalen niet worden opgepikt, maar omdat in het conflict een ouder de hulpverlening aan het kind kan blokkeren.

Waar kunnen de personen rond de ouders en de kinderen op reageren, en hoe actief zouden zij dat moeten organiseren?

Eenzijds zijn er belangengroepen die fel tegen iedere vorm van georganiseerde bemoeienis zijn, omdat dat in hun ogen alleen maar leidt tot nog meer bemoeienis van deskundigen maar niet tot adequate actie.

In hun ogen is iedere ouder bekwaam genoeg om alarm te slaan als de omgang vastloopt en is vooral handhaving van de afspraken een probleem (zie § 5.7 over handhaving).

Alleen gerichte screening op huiselijk geweld en mishandeling dient door deskundigen te geschieden, waarbij de MASIC [18] in de ogen van belangengroepen maar ook in de ogen van sommige deskundigen een belangrijke rol kan spelen.

Anderzijds zijn er belangengroepen die menen dat er binnen iedere discipline mogelijkheden zijn om in de eerste contacten actief vragen te stellen om risico's ten aanzien van de omgang in kaart te brengen.

- Screening op signalen van de dynamiek die tot contactverlies kan leiden met behulp van betrouwbare en valide vragenlijsten is op dit moment geen optie: die zijn er niet. Het gebruik van vragenlijsten in deze zou ook zeker niet eenvoudig zijn. Er zijn immers vaak complexe en zowel bewuste als onbewuste motieven en gedragingen in het spel waardoor vragenlijsten niet altijd waarheidsgetrouw worden ingevuld. Dit leidt tot te weinig bruikbare resultaten (zoals dat heet: te veel 'fout positieven' en 'fout negatieven'). Theoretisch zou het mogelijk zijn om juist uit verschillen tussen scores op vragenlijsten afgenomen bij beide ouders en waar mogelijk ook de kinderen, alarmsignalen af te leiden.

- Een screeningslijst aan de hand van objectieve gedragingen van het kind, zoals door sommigen (op basis van Amerikaans onderzoek) wordt bepleit, om vast te stellen of één van de ouders het kind manipuleert, zonder onderzoek van beide ouders, zonder interview met het kind en zonder analyse van de geschiedenis van het gezin, wordt slechts door weinigen als een serieuze mogelijkheid gezien. Zo'n werkwijze doet geen recht aan de complexiteit van de situatie. Naar de standaarden van de beroepsverenigingen van kinderpsychiaters, orthopedagogen en (ontwikkelings)psychologen is zo'n werkwijze zelfs laakbaar: het is niet toegestaan uitspraken te doen over het gedrag en de motieven van iemand zonder die persoon zelf gesproken en onderzocht te hebben.

- Het is van belang dat iedereen die direct of indirect bij een scheiding betrokken is (en daar hoort de school ook zeker bij) signalen serieus neemt die wijzen op (het ontstaan van) een dynamiek die kan leiden tot omgangsproblemen tussen ouders en kind. Zulke signalen dienen met ouders besproken te worden en zo mogelijk dienen zij in contact gebracht te worden met een ScheidingsAdviesTeam. Scholen voelen hierbij soms het risico de vertrouwensband met (een van de) ouders te verliezen. Daarover zouden ze laagdrempelig advies bij het ScheidingsAdviesTeam moeten kunnen inwinnen. Een goed protocol zou hierbij behulpzaam zijn, zodat niet iedere leerkracht dit probleem zelf uit hoeft te zoeken. Zoals veel scholen een aandachtsfunctionaris voor kindermishandeling hebben, zou een aandachtsfunctionaris voor scheiding op iedere school ook een optie zijn.
- De volgende signalen worden door velen als relevant gezien:
 1. kwaadsprekerij (verbaal en non-verbaal) van de ene ouder over de andere;
 2. terugtrekreacties van één van de ouders (wie bijvoorbeeld niet meer op ouderavonden komt etc.);
 3. melding van de ene ouder dat de andere ouder zich terugtrekt of niet (bij aanmelding voor het één of ander) de handtekening van de andere ouder kan of wil aanleveren;
 4. omgangsafspraken worden niet uitgevoerd;
 5. een onvermogen zich neer te leggen bij besluiten van een rechter;
 6. de aanwezigheid van meerdere bronnen van stress, zoals – naast de pijn van de scheiding – ook huisvestings- of financiële problematiek;
 7. verhalen van de kinderen over ruzies die uitgevochten worden binnen hun gehoors- en/of gezichtsveld;
 8. depressiviteit bij de ouders of de kinderen. Bij de kinderen zijn schoolverzuim, concentratieproblemen, dalende prestaties, verminderde sociale vaardigheden, stemmingswisselingen en slaapproblemen signalen die zeer wel met de scheiding kunnen samenhangen. Hieruit kunnen weer andere problemen voortkomen, zoals een ongezonde levensstijl, te vroege seksuele relaties en het maken van schulden.
- Het moment waarop één van de ouders een nieuwe relatie aangaat en er dus een nieuwe volwassene in één van de primaire systemen van het kind komt is een moment dat oplettendheid vereist van de omgeving. Preventieve psycho-educatie voor deze situatie zou laagdrempelig bereikbaar moeten zijn: ouders blijken in hun gevoelens voor hun nieuwe partner de gevoelens van de kinderen wel eens verkeerd in te schatten. Daarbij geldt dat ook als de nieuwe relatie niet leidt tot samenwonen, dit voor de kinderen een emotioneel moment is.
- Een ander kwetsbaar moment waarop vroeg-signalering van belang is, is het moment waarop een kind verhuist.
- Het is van belang dat iedereen zich realiseert dat omgangsproblematiek tussen een ouder en een kind al vóór de scheiding kan beginnen. Bovenstaande signalen zijn dus niet alleen relevant na een scheiding.
- Voor professionals kunnen de volgende aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot vroege signalering:
 1. Professionals in jeugdhulp en justitie doen er goed aan om de ernst van het conflict in te schatten, bijvoorbeeld met behulp van de conflictladder van Glasl [19], en het inschakelen van hulp hierop afstemmen.
 2. Professionals dienen zicht te krijgen op het proces door de geschiedenis van het conflict te onderzoeken. Het is ook zichtbaar dat deze problematiek van generatie op generatie overgedragen kan worden (wat bijvoorbeeld aangeeft dat het inschakelen van de familie niet zonder meer hoeft bij te dragen aan een oplossing) [20].
 3. Professionals dienen bedacht te zijn op het vastlopen van ouders in hun persoonlijke ontwikkeling in het algemeen en in hun ontwikkeling als ouder in het bijzonder doordat ze zowel een rouwproces door moeten maken na scheiding, maar er ook nieuwe vaardigheden van hen worden gevraagd. De opvoedingssituatie hoeft niet problematisch te zijn geweest gedurende de relatie.
 4. Professionals dienen niet te aarzelen ouders te motiveren voor passende hulpverlening.
- Bovenstaande punten verdienen de aandacht van opleidingen en beroepsverenigingen.

Referenties

1. Wakefield, H. and R. Underwager, *Sexual abuse allegations in divorce and custody disputes*. Behavioral Sciences & the Law, 1991. **9**(4): p. 451-468.
2. Krueger, R.F., et al., *Assortative mating for antisocial behavior: Developmental and methodological implications*. Behavior genetics, 1998. **28**(3): p. 173-186.
3. de Vogel, V. and K. Uzieblo, *Geweld in tijden van Corona*. De Psycholoog, 2020 (oktober 2020): p. 23-30.
4. Lowenstein, L.F., *Attachment theory and Parental Alienation*. Journal of Divorce & Remarriage, 2010. **51**(3): p. 157-168.
5. Garber, B.D., *Attachment methodology in custody evaluation: Four hurdles standing between developmental theory and forensic application*. Journal of Child Custody: Research, Issues, and Practices, 2009. **6**(1-2): p. 38-61.
6. De Wolff, M.S. and M.H. Van Ijzendoorn, *Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment*. Child development, 1997. **68**(4): p. 571-591.
7. Sweeper, S. and K. Halford, *Assessing adult adjustment to relationship separation: The Psychological Adjustment to Separation Test (PAST)*. Journal of Family Psychology, 2006. **20**(4): p. 632-640.
8. Lamela, D., B. Figueiredo, and A. Bastos, *The Portuguese version of the Psychological Adjustment to Separation Test-Part A (PAST-A): A study with recently and non-recently divorced adults*. Journal of Happiness Studies, 2014. **15**(2): p. 387-406.
9. Warshak, R.A., *Remarriage as a trigger of Parental Alienation Syndrome*. The American Journal of Family Therapy, 2000. **28**(3): p. 229-241.
10. Garber, B.D., *Parental Alienation and the dynamics of the enmeshed parent-child dyad: Adulthood, parentification, and infantilization*. Family Court Review, 2011. **49**(2): p. 322-335.
11. Menaghan, E.G. and M.A. Lieberman, *Changes in depression following divorce: A panel study*. Journal of Marriage and the Family, 1986: p. 319-328.
12. Kelly, J.B. and J.S. Wallerstein, *The effects of parental divorce: Experiences of the child in early latency*. American Journal of Orthopsychiatry, 1976. **46**(1): p. 20-32.
13. Haas, L., *Equal parenthood and social policy: A study of parental leave in Sweden*. 1992: SUNY Press.
14. Hoefnagels, P., *Omgangsonrecht met kinderen na echtscheiding*. 2000.
15. Zwaanswijk, M., *De kindcheck op de huisartsenpost: mogelijkheden voor het signaleren van kindermishandeling*. 2014.
16. Krakauer, S.Y., *Must internal working models be internalized? A case illustrating an alternative pathway to attachment*. Journal of Family Violence, 2014. **29**(3): p. 247-258.
17. Baker, A.J., et al., *The Assessment of the Attitudes and Behaviors about Physically Abused Children: A Survey of Mental Health Professionals*. Journal of Child and Family Studies, 2019. **28**(12): p. 3401-3411.
18. Holtzworth-Munroe, A., C.J. Beck, and A.G. Applegate, *The mediator's assessment of safety issues and concerns (MASIC): A screening interview for intimate partner violence and abuse available in the public domain*. Family Court Review, 2010. **48**(4): p. 646-662.
19. Glasl, F., *The process of conflict escalation and roles of third parties, in Conflict management and industrial relations*. 1982, Springer. p. 119-140.
20. Amato, P.R., *Explaining the intergenerational transmission of divorce*. Journal of Marriage and the Family, 1996: p. 628-640.

5.4 De stem van het kind

5.4.1 Inleiding

Als een kind na scheiding met beide ouders opgroeit, dan kan het bijna niet anders dan in twee huizen wonen. Dat een kind en z'n ouders elkaar dan regelmatig moeten missen is onvermijdelijk en voor alle partijen meestal lastig te verdragen. Het kind is de kwetsbaarste partij in het geheel. Welke stem heeft het in de besluitvorming? Hoe verhoudt zich dat tot het ontwikkelingsniveau van het kind? Dit brengt diverse dilemma's met zich mee.

5.4.2 Uitgangspunten van het expertteam

Een kind heeft twee biologische ouders en we weten dat de meeste kinderen, vroeg of laat, hun biologische ouders willen kennen [1, 2]. Deze eigen behoefte lijkt te worden gedreven door het existentiële idee bij het kind dat z'n biologische ouder voor hem zou moeten zorgen: geïnteresseerd zijn, beschermen en positief steunen, beschikbaar zijn [3]. Internationaal hebben we vastgelegd dat het kind recht heeft op contact met z'n ouders, ook na scheiding, en andersom zijn ouders, ieder voor zich, verantwoordelijk voor goede zorg voor hun kind [4]. Hoewel dat recht kaders schept, is het ontwikkelingspsychologische belang wezenlijk voor (het voortbestaan van) kinderen. In ieder geval is belangrijk dat het kind vanaf de vroegste jeugd een band kan opbouwen met beide ouders en door hen positief ondersteund en verzorgd wordt [5, 6].

Als scheidingsproblematiek complex wordt, vormt dat een bedreiging voor de ontwikkeling van het kind. De vraag is welke positie het kind kan innemen zodat zijn ontwikkelingskansen optimaal zijn. Daarbij hoort allereerst gezien het bovenstaande dat zijn **binding** met zijn ouders niet wordt aangetast en bovendien dat hij een leeftijdsadequate mate van **autonomie** heeft in deze context, zodat zijn **competenties** zich kunnen ontwikkelen [10].

De behoefte om het kind een plek te geven en te horen, hem het gevoel te geven dat hij 'greep heeft op zijn leven', levert in het kader van deze problematiek een aantal vragen op. Op welke leeftijd en welk ontwikkelingsniveau kan een kind meepraten of misschien zelfs meebeslissen over zijn toekomst? In welke mate is het nodig dat het kind daarover praat met een buitenstaander? Complicerend is immers dat het kind in verschillende contexten verkeert, zich daar verschillend kan gedragen, door vader en door moeder verschillend kan worden waargenomen en bij de een misschien andere behoeften uit dan bij de ander. Kan de stem van het kind een positieve betekenis hebben in het kader van maximale ontwikkelingskansen en minimaliseren van schade?

De veelheid factoren die van invloed zijn op wat het kind doet en zegt, betekent dat het observeren en interpreteren van diens gedrag specifieke expertise vergt: luister-, kijk- en gespreksvaardigheden, maar ook methodische vaardigheden om meermaals, over een langere periode, de juiste vragen stellen, op het juiste moment en de juiste manier.

5.4.3 Het probleem en de vraag bij complexe omgangsproblematiek

Drie vraagstukken bij complexe omgangsproblematiek komen scherp naar voren:

- Hoe groot zou de inspraak c.q. zelfbeschikkingsruimte van het kind tijdens en na scheiding moeten zijn?
- In welk stadium en op grond waarvan moet gekozen worden voor professionele hulp bij het aan het woord laten van het kind?
- Aan welke kwalificaties moet iemand voldoen om bij een complexe scheiding met kinderen in gesprek te gaan, hen te onderzoeken en te helpen hun mening te verwoorden?

5.4.4 Dilemma's en oplossingsrichtingen

Er zijn ten aanzien van de *Stem van het kind bij contactproblemen met ouders* een aantal – en soms sterke – meningsverschillen. Dat betekent dat er dilemma's zijn: keuzes tussen twee mogelijkheden die allebei nadelen hebben. Hieronder worden de dilemma's besproken die het expertteam in zijn onderzoek en consultaties van ervaringsdeskundigen, hulpverleners en wetenschappers herhaaldelijk tegenkwam en die we moeten overstijgen om een aanpak te creëren voor het probleem van contactverlies.

Ieder dilemma wordt (zoals ook in andere paragrafen) besproken in deze vorm:

- de discussie,
- het dilemma, verwoord in een 'enerzijds' – 'anderzijds',
- de door het expertteam geadviseerde keuzes, op basis van alle verkregen informatie.

A Een kwantitatieve benadering versus een kwalitatieve benadering

De oplossingsrichtingen die ervaringsdeskundigen en belangengroepen aangeven, waar het gaat om de stem van het kind in de (verdeling van) zorg voor het kind, staan op sommige punten lijnrecht tegenover elkaar.

Eenzijds menen enkele ervaringsdeskundigen en belangengroepen dat kinderen na scheiding 50% van de tijd bij elke ouder zouden moeten verblijven (wat 'kwantitatief gedeeld ouderschap' wordt genoemd) en dat dit wettelijk zo zouden moeten worden vastgelegd. In deze vorm heeft het kind geen inspraak.

Wettelijk is geregeld dat kind en ouders recht hebben op onderling contact. 'Gelijkwaardig ouderschap', wordt veelal kwantitatief vertaald (zorgtijd).

Anderzijds wordt de stelling verdedigd dat elke zorgregeling maatwerk is, mede afhankelijk is van de situatie vóór de scheiding en de praktische omstandigheden daarna (wat 'kwalitatief gedeeld ouderschap' wordt genoemd). Aanhangers van dit standpunt zien de 'stem van het kind' als belangrijk.

- In alle gevallen moet het gaan over gelijkwaardigheid van beide ouders, zowel op het gebied van rechten als verantwoordelijkheid. Als een enigszins gelijke verdeling van de zorg- en opvoedtaken niet wenselijk of mogelijk is, dan heeft een verdeling die tegemoetkomt aan de wensen van beide ouders en het kind de grootste voorkeur en de meeste kans op succesvol naleven van de afspraken. Een zorgregeling moet ook aansluiten bij de ontwikkeling van het gezin. Aanbevelingen hierover staan in de Richtlijn Scheiding van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) [7].
- Een voorwaarde die daarbij steeds door iedereen wordt onderschreven, is dat (emotionele) veiligheid voldoende moet zijn. Er dient alertheid te zijn op signalen van verwaarlozing en mishandeling, en als die er zijn dient er onderzoek plaats te vinden (zie § 5.5 Feitenonderzoek).
- Het expertteam ziet de 'stem van het kind' in een zorgregeling als belangrijk. Het horen van de verlangens van het kind over de zorgregeling en van zijn eigen kijk op hoe het bij de ouders gaat is belangrijk voor het opstellen van die regeling. Ontwikkelings-

psychologische expertise bij degene die met het kind praat is van groot belang, om te voorkomen dat het kind de indruk krijgt alles te kunnen bepalen – maar ook niet de indruk heeft dat het niets in te brengen heeft. In hoofdstuk 4 van dit rapport kwam naar voren dat wie dit als kind meemaakte er veel last van had zich niet gehoord te voelen.

- Bij complexe omgangsproblematiek en PA is praten met en horen van het kind hierover moeilijker. Zie voor uitleg dilemma B hieronder.
- Het expertteam ziet spoedige (voorlopige) vastlegging van een zorgregeling na de scheiding (of zo nodig vaststelling daarvan door de rechter) als belangrijk, evenals handhaving van die afspraken (zie verder par. 5.7 Handhaving). Daarbij dient zo nodig rekening te worden gehouden met een opbouw op grond van het aanpassingsvermogen van een kind. Ook is ontwikkeling en ouderschap onderhevig aan allerlei factoren en hoeft een zorgregeling geen jaren vast te liggen en kan zo nodig, met het oog op de ontwikkelingskansen van het kind, worden aangepast (en weer vastgelegd).

B **Het kind tijdens en na de scheiding bij complexe omgangsproblematiek en/of contactverlies met een ouder mee laten praten, of het kind buiten de conflicten houden?**

Wanneer er problemen zijn in de relatie tussen ouder en kind en er zelfs contactverlies dreigt, wat is de rol van het kind dan? Niemand vindt dat het kind belast mag worden met een keuze tussen z'n ouders. Volwassenen dienen het

eens te worden over het contact en de omgang, want als zij dat niet worden, zien we kinderen in alle stress soms zélf keuzes maken.

Enerzijds vinden sommige ervaringsdeskundigen en professionals die zijn geconsulteerd, dat de zelf-beschikingsruimte van het kind groot mag zijn. Voor hen is 'luisteren naar het kind' leidend.

Anderzijds vinden andere ervaringsdeskundigen het verdedigbaar dat een kind zich moet leren verhouden tot z'n ouders zoals zij zijn, en met hen moet omgaan, ook als dat lastig is (wat werd vergeleken met een ouder die een kind ook niet thuishoudt van school als hij de leerkracht niet aardig vindt). Daarnaast kunnen kinderen in een loyaliteitsconflict het moeilijk vinden om te vertellen wat ze echt willen; het is de vraag wie 'de authentieke stem van het kind' kan vertolken.

- Het kind vanaf 12 jaar krijgt volgens de wet gelegenheid om aan de rechter 'zijn mening kenbaar te maken'. Recent onderzoek pleit ervoor dat kinderen vanaf 8 jaar expliciet betrokken worden in afwegingen over de kwantitatieve zorgregeling door met hen te praten over wat zij belangrijk vinden [8]. Nader onderzoek moet worden gedaan naar of/hoe dit kan voor jongere kinderen.
- In de gevallen waar mishandeling en misbruik niet speelt of is uitgesloten, maar waar wel contactverlies tussen ouder en kind dreigt te ontstaan, of bestaat, liggen de standpunten van professionals en wetenschappers enigszins uiteen. Een meerderheid vindt echter dat 'de mening van het kind volgen' anders ligt wanneer de contactbreuk gepaard gaat met:
 - langdurige slechte verhouding tussen de ouders,
 - uitblijven van effect van ingezette hulp,
 - machtsongelijkheid tussen ouders (bijv. door geld, onderkomen, zorgtijd, kennis, psychische of cognitieve mogelijkheden, gezondheid, etc.).

Kinderen vanaf ongeveer 5 jaar hebben de complexe omgangsproblematiek (tussen ouders of met één ouder) dan vaak zodanig geïnternaliseerd dat hun eigen gevoelens en gedachten onvoldoende grond zijn voor een keuze voor een goede zorg- en contactregeling [9].

- Het expertteam beveelt aan dat op alle leeftijden aan het kind een goed evenwicht geboden wordt tussen invloed op de zorgregeling enerzijds en het belang van zijn ontwikkeling op lange termijn anderzijds. Iedere fase biedt daarbij z'n eigen mogelijkheden die bij ieder kind weer anders liggen, afhankelijk van de talenten en kwetsbaarheden van dat kind.

C Het kind tijdens of na scheiding laten praten met een vertrouwensfiguur of met een professional

Zowel ervaringsdeskundigen, hulpverleners als onderzoekers waarschuwen voor beïnvloeding van het kind en voor incompetent, ondeskundige gespreksvoering.

Eenzijds zijn er belangengroepen die het liefst alle deskundigen buiten het proces willen houden – hetzij omdat ze professionals helemaal niet vertrouwen, hetzij omdat ze menen dat de kwantitatieve verdeling het uitgangspunt moet zijn, hetzij omdat ze menen dat de kinderen al zodanig beïnvloed zijn dat hun mening niet meer zuiver hun eigen mening is. Ook van deskundigen hebben we begrepen dat het inschakelen van een deskundige die met het kind praat, de relatie tussen ouders en kind kan verstoren.

Anderzijds stellen diverse belangengroepen en deskundigen, dat het kind gebaat zou zijn bij een vertrouwenspersoon buiten het gezin. Velen zijn echter ook van mening dat er veel fouten worden gemaakt bij het spreken met en luisteren naar kinderen. De vereiste deskundigheid wordt hoog ingeschat [10].

- Kinderen in ons onderzoek geven aan dat zij beter gehoord en gezien hadden willen worden, en dat professionals moeten doorvragen.
- Zowel ervaringsdeskundigen en belangengroepen als professionals en wetenschappers zijn het erover eens dat kinderen niet belast zouden moeten worden door een rij van verschillende professionals, na of naast elkaar, die met wisselende doelen, met hen over hun problemen praten (de zogenaamde ‘stapel- ing van interventies en professionals’).
- De professionals en wetenschappers hebben over de positionering van een vertrouwenspersoon voor het kind nauwelijks gedachten geuit. Enkele vinden dat in een natuurlijk proces van contacten in het sociale netwerk, inclusief de leerkracht en/of mentor van een kind, die functie vervuld kan worden. Het kind krijgt steun uit zijn directe omgeving die kennis heeft over en alert is op probleemsignalen. Enkele professionals experimenteren met de Jouw Ingebrachte Mentor (JIM) [11], maar kennis over de waarde daarvan en over de vraag voor welke kinderen deze interventie geschikt is, is er nog onvoldoende.
- De deskundigheid van degene die in complexe situa- ties met het kind praat, bijv. over de zorgverdeling tussen twee ouders, wordt door de meesten op specialistenniveau gelegd, zoals kinderpsycho- therapeuten of klinisch (kinder)psychologen of orthopedagogen-generalist die zich specifiek in deze vaardigheid hebben bekwaamd. Gezien alles wat in die gesprekken aan de orde komt (hun dagelijks leven, hun ouders; de scheiding, alle reacties daarop, symptomen van problemen in de hechtingsrelaties) meent het expertteam dat dat een terecht advies is, waarbij we opmerken dat specialistische kennis van complexe omgangsproblematiek en PA essentieel is.
- Als het gaat om de rol van de rechter in rechtsstreeks contact met een kind menen sommige ervarings- deskundigen en belangengroepen dat rechters niet de aangewezen professionals zijn om een kind dat zich in een conflictsituatie tussen zijn ouders bevindt, te horen. Daarentegen zijn diverse profes- sionals en wetenschappers van mening dat, indien een rechter dat wel wenst, en zeker indien door het kind verzocht, er wel een gesprek plaatsvindt en het kind een vertrouwenspersoon kan meenemen. Ook is genoemd dat het niet goed is als het kind het gesprek met de rechter heeft vlak voor de zitting van de ouders; daar moet een ander tijdstip voor worden gekozen. Een rechter zou ook kunnen aanschuiven aan tafel bij het multidisciplinair overleg van hulp- verleners, inclusief ouders. En de rechter zou ook aan tafel kunnen gaan bij de hulpverlener en/of vertrouwenspersoon van het kind, inclusief kind. De omgeving waarin en het moment waarop een kind wordt gehoord, doet er in ieder geval toe, dat vindt iedereen.

- Mogelijk verder te ontwikkelen ondersteuningsmogelijkheden voor kinderen zijn:
 - Villa Pinedo;
 - JIM (Jouw Ingebrachte Mentor);
 - Onderdelen van het GIRFEC-programma uit Schotland;
 - Analoog aan KOPP-groepen (Kinderen van Ouders met Psychiatrische Problematiek) kunnen er kindergroepen opgezet worden waarin kinderen die contact met een ouder hebben verloren binnen passende leeftijdsaders met elkaar in contact komen, worden voorgelicht en begeleid.
- Bij het horen van kinderen is multidisciplinaire- en interinstitutionele samenwerking een aandachtspunt.

Referenties

1. Edwards, R., V. Gillies, and J.R. McCarthy, *Biological parents and social families: legal discourses and everyday understandings of the position of step-parents*. International Journal of Law, Policy and the Family, 1999. **13**(1): p. 78-105.
2. De Wilde, L., "Je denkt altijd dat het jou niet zal overkomen...": *Het belang van biologische ouders in pleegzorg*. Pedagogiek, 2020. **40**(2): p. 175-190.
3. van Dijk, A., *Nu weet ik van wie ik de kuiltjes in mijn wangen heb*. Jeugd en Co, 2016. **10**(4): p. 30-31.
4. United Nations Human Rights, *Convention on the rights of the child*. 1989.
5. Bowlby, J., *Attachment and loss v. 3 (Vol. 1)*. Random House. Furman, W., & Buhrmester, D.(2009). Methods and measures: The network of relationships inventory: Behavioral systems version. International Journal of Behavioral Development, 1969. **33**: p. 470-478.
6. Lowenstein, L.F., *Attachment theory and Parental Alienation*. Journal of Divorce & Remarriage, 2010. **51**(3): p. 157-168.
7. Nederlands Jeugd Instituut. *Richtlijn Scheiding*. 2020; Available from: <https://www.nji.nl/Scheiding-Praktijk-Richtlijnen>.
8. Antokolskaia, M., et al., *Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding*. 2019, Vrije Universiteit Amsterdam-Amsterdams centrum voor familierecht (ACFL).
9. Bernet, W., M.Z. Wamboldt, and W.E. Narrow, *Child Affected by Parental Relationship Distress*. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2016. **55**(7): p. 571-579.
10. Otgaar, H. and C. de Ruiter, *De betrouwbaarheid van verklaringen van kinderen*. In L. Tavecchio en B. Vanobbergen (Red.), *In het belang van het kind of in het belang van het kind en de ouders*. Pedagogiek, 2020. **40**(2): p. 233-248.
11. Van Dam, L. and S. Verhulst, *De JIM-aanpak. Het alternatief voor uithuisplaatsing van jongeren*. Tijdschrift voor Psychiatrie, 2017. **59**(6): p. 381-381.
- 10 Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2012). *Self-determination theory*. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (p. 416-436). Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446249215.n21>

DE STEM VAN HET KIND EN DE ZORG VOOR HET KIND

Eerst onderzoek in het gezin;
naar de risico- en beschermende
factoren
en

Misschien moet een rechter
beslissen dat het kind hulpverlening
moet krijgen.

Als emotionele problemen bij
het kind ontstaan en
voortduren,
Of als kind en ouder het
contact (dreigen te) verliezen
dan
is er meer hulp nodig

Het kind en het gezin worden
onderzocht en de juiste hulp
wordt ingezet; voor ouders en
voor het kind.
Het kind krijgt kinder- en
jeugdpsychotherapie

De kindertherapeut beslist samen met het
kind welke informatie anderen
mogen/moeten krijgen, bijv.:

1. de ouders;
2. de rechter;
3. andere professionals, zoals de
juf/meester of de huisarts.

Papa en mama ondersteunen het kind voor,
tijdens en na de scheiding

Maar als dat even niet lukt ...

Een vertrouwenspersoon uit het
netwerk van de ouders of het kind
biedt een luisterend oor
en
vergezelt het kind zo nodig bij een
gesprek met de hulpverlener of de
rechter

Om alle ingrijpende ervaringen
van de scheiding een plekje te
kunnen geven ...

neemt het kind deel aan een
groepsprogramma met
leeftijdgenoten

Als de ouders langdurig en ernstig
ruziemaken

En/of als een ouder de ander
mishandelt, of het kind ...
dan zijn maatregelen nodig:
onderzoek, hulpverlening,
desnoods onder druk

Als een kind en een ouder het contact met
elkaar (dreigen te) verliezen ...

dan zijn maatregelen nodig:
onderzoek, hulpverlening,
desnoods onder druk

5.5 Feitenonderzoek

Het belang van feitenonderzoek en het zorgvuldig omgaan met feiten wordt door allen onderschreven. Grote vraag in een complexe situatie, waarin contactverlies dreigt, is hoe te handelen als ouders tegenover elkaar staan met tegengestelde visies en meningen over wat er is gebeurd in het (recente) verleden. Wanneer ouders elkaar beschuldigen. Als ouders het oneens zijn over hun beider rol in het contactverlies en over wat naar de toekomst toe nodig is – in het bijzonder voor het kind. Hoe moeten we daar mee omgaan bij het bepalen van wat er aan de hand is en wat er moet gebeuren?

De waarheid in het midden? → Feitenonderzoek!

Over het woord waarheid is veel te zeggen. Aan het woord 'waarheid' kleeft een waarde. Wat is waarheid? Ligt hij in het midden? Het gaat echter voor een belangrijk deel om ieders individuele beleving, het eigen verhaal van de gebeurtenissen. Bij complexe gezinsdynamiek ligt de waarheid niet in het midden. Maar als er een beschuldiging is van de ene ouder naar de andere ouder met betrekking tot het saboteren van omgangsafspraken, of zelfs van mishandeling of seksueel misbruik, ligt er wel

degelijk de vraag naar wat de feiten precies zijn. Daarbij gaat het om feiten verzamelen, op verschillende manieren. Met de term 'feitenonderzoek' proberen we het woord 'waarheid' zo veel mogelijk te vermijden.

Uitgangspunt

Goed feitenonderzoek bestaat uit het verzamelen van gegevens, waarbij een helder onderscheid is tussen daadwerkelijke feiten en de perceptie van betrokkenen op de gebeurtenissen.

Voor een beslissing of het veilig genoeg is voor een kind zijn a. de feiten over veiligheid van belang en b. wat is er gebeurd in het proces van contactverlies waarin ouders tegenover elkaar staan, elkaar diskwalificeren en/of beschuldigen. Beschuldiging van mishandeling door de ene ouder naar de andere ouder is vanuit het perspectief van het kind in alle gevallen schadelijk en brengt onbedreigd opgroeien in gevaar. Of de beschuldiging nu wel of niet waar is.

Om zo volledig mogelijk zicht op de ontstane situatie te krijgen is het, behalve kennis van de harde feiten, noodzakelijk om het verhaal van beide ouders op te tekenen. Er ontstaat zo een verzameling van gegevens. Het geheel helpt om vanuit het perspectief van het kind te bepalen wat nodig is aan inzet van zorg en/of recht.

Enerzijds is feitenonderzoek noodzakelijk alvorens een beslissing te nemen over omgang en/of gezag. Het is nodig om de feiten en subjectieve ervaringen te kennen, dus uitgebreid onderzoek te doen, voordat besluiten worden genomen.

Anderzijds levert feitenonderzoek niet altijd geldige uitspraken op. Overtuigingen, vooroordelen en aannames zijn niet uitgesloten. De uitkomst is nooit 100% objectief. De tijd die gemoeid is met onderzoek, vergroot de kans op verharding van het conflict en bemoeilijkt het behoud of herstel van contact tussen kind en beide ouders.

Ter overstijging van het dilemma, geven de ervaringsdeskundigen en deskundigen de volgende adviezen:

- Maak te allen tijde onderscheid tussen feiten, meningen en interpretaties. Maak het onderscheid helder in rapportages.
- Maak bij feitenonderzoek gebruik van meerdere bronnen, ter vergelijk en/of bevestiging.
- Check de bronnen, stel kwaliteitseisen aan bronverslagen en houd elkaar daaraan. (o.a. in actielijn 5 van het plan Verbeteren feitenonderzoek in de Jeugdbescherming).

- Herken patronen; isoleren van een kind ten opzichte van de andere ouder, is een bekend patroon en een vorm van emotioneel en psychisch huiselijk geweld.
- Zorg voor verbinding tussen zorg en recht; samenwerking en gegevensdeling versterken ieders effectiviteit.

Aanbeveling

De aanbeveling betreft zowel een operationeel als inhoudelijk gedeelte.

Als eerste: zorg voor een 'loket' waarachter zich een team specialisten bevindt, dat bij beschuldigingen aan het adres van een ouder de zaak zo spoedig mogelijk oppakt. Dit team verricht zorgvuldig feitenonderzoek én zet de nodige zorg direct in (zie paragraaf 5.6). Dit is een verschil met de huidige situatie waarin de inzet van zorg en contactbehoud of herstel vaak wacht op 'bewijs'. Uitgangspunt is dat er (begeleid) contact blijft tussen kind en beide ouders. Als er gegronde redenen van acute onveiligheid zijn, dan is contact onder begeleiding voorwaarde.

Achter 'het loket' bevindt zich een team specialisten met zowel psycho-sociale als juridische deskundigheid. Het onderzoeksteam is slagvaardig, is vergelijkbaar met LEBZ en MDA++ dat in geval van mishandeling/seksueel misbruik een onderzoek binnen een week oppakt. Tevens is van belang een verbinding te maken met de Actietafels van het Landelijk Netwerk Zorg en Straf, als het gaat om een beslissing over de inzet van een civiel- of straftraject.

Als tweede: Verhoog de kwaliteit van feitenonderzoek. Naast onderzoek naar de concrete feiten, dient er een grondige beschrijving van/met beide ouders over ieders ontwikkelingsgeschiedenis te komen, in een zogenoemde eigen tijdlijn gevat. De verhalen van beide ouders worden verwoord, ook met als doel te de-escaleren. Als dit al eerder is gedaan door een professional; dan behoort deze tijdlijn tot het dossier. Het team beschikt ook over onderzoeksmogelijkheden zoals toepassing van de MASIC, interactie-observatie ouder-kind, gezinsgesprekken, kindgesprek (paragraaf 3.3), netwerkberaad. De Raad voor de Kinderbescherming neemt deel of is dichtbij gepositioneerd, eventueel in een regierol aangaande het onderzoek. We bevelen aan de regierol in de discussie over de herinrichting van een effectieve jeugd- en gezinsbescherming op te nemen.

Het expertteam beveelt de universiteiten aan meer onderzoek te doen naar de betrouwbaarheid en validiteit van de onderzoeksmiddelen die gebruikt worden, zoals de interactie-observatie en de tests en vragenlijsten die bij onderzoeken worden gebruikt.

NB Bij onveiligheid, vraagt naast directe zorg voor veiligheid het voortzetten van contact alle aandacht. Gezamenlijk (gezin, professionals en netwerk) zal worden bepaald welke risico's moeten onderzocht om onveiligheid te voorkomen (risico-gestuurde zorg). Specifiek als het gaat om een beschuldiging van seksueel misbruik na scheiding, dan achterhaalt het 'loket/team' direct of er eerder zorgsignalen bekend zijn. Zijn deze er niet, dan wordt gedurende het feitenonderzoek de omgang voortgezet, met inzet van passende zorg.

Het proces kan zich door alle fasen van de piramide van Braithwaite bewegen; waarbij de druk op medewerking aan het onderzoek wordt opgevoerd zodra de rechter in beeld komt.

5.6 Behandeling van complexe omgangs- problematiek en PA

5.6.1 Inleiding

Het expertteam heeft zich verdiept in de vraag welke hulpverlening zou kunnen werken bij vastgelopen scheidingen waarbij een contactbreuk tussen een ouder en een kind is ontstaan of dreigt te ontstaan.

Net als in vorige paragrafen volgt eerst een opsomming in grote lijnen van de handreikingen over hulpverlening die verkregen zijn uit de consultaties met ervaringsdeskundigen en professionals. Daarna volgen theoretische inzichten uit de literatuur. Na het formuleren van de dilemma's die aan de orde zijn worden oplossingsrichtingen geformuleerd.

5.6.2 Handreikingen van belangengroepen, ervaringsdeskundigen, professionals en wetenschappers

- Maatschappelijke vooroordelen tegen het ouderschap door alleenstaande vaders dienen te worden bestreden, zowel bij hulpverleners als rechters. Diverse malen werd opgemerkt dat vaders last hebben van een *gender-bias* in de hulpverlening en de rechtspraak: moeders worden nog steeds meer vanzelfsprekend als zorgende ouder gezien dan vaders.
- Ouders reageren uiteraard emotioneel na een contactbreuk, waarbij boosheid en verdriet soms afgereageerd worden door dwingend gedrag en het buiten zichzelf leggen van de problemen ('externaliserend gedrag'). Dit gedrag roept weer emoties op bij de omgeving en niet zelden veroordeling – ook door hulpverleners. Met name wordt opgemerkt dat veroordeling van dit gedrag nu te vaak leidt tot een onterecht oordeel over het ouderschap. Daarbij wordt bovendien nogal eens een niet-gefundeerde relatie gelegd tussen ouderschap en een classificatie van bijvoorbeeld een persoonlijkheidsstoornis (waarbij de classificatie ook nog vaak matig gefundeerd is). In deze situatie is juist meer onderzoek op z'n plaats, onder andere naar de betekenis die de gebeurtenissen hebben voor de betrokkenen.
- De soms voorkomende belangenverstremming tussen organisaties als Jeugdbescherming en Veilig Thuis dient te worden aangepakt.
- Een groot probleem wordt gevormd door de wachttijden bij rechtspraak, onderzoek en hulpverlening. Wanneer een contactbreuk optreedt versterkt het verstrijken van tijd de problemen en wordt het herstel moeilijker; ook de literatuur geeft dat aan [1, 2]. De ruimte die ex-partners nu hebben om voortdurend rechtszaken te voeren of omgang te belemmeren [3-5] is problematisch. In de regelgeving zou een focus op

'herstel' wenselijk zijn. Er zou gezocht moeten worden naar manieren om procederen met verkeerde bedoelingen in te perken, bijvoorbeeld door ouders waartegen geprocedeerd wordt niet het recht te ontzeggen hun kinderen te zien en alternatieven aan te reiken zoals begeleide omgang. Scholing van rechters en hulpverleners op dit punt is van belang [6] (zie ook het hoofdstuk 'Handhaving' van dit rapport). Hier ligt een taak voor opleidingen en mogelijk ook voor de wetgever. Het realiseren van snellere hulp en het kunnen bieden van begeleide omgang heeft echter ook te maken met capaciteitsproblemen en financiering, waarvoor een oplossing vanuit de politiek dient te komen.

- De meerderheid van degenen met wie het expertteam heeft gesproken, stelt dat het van belang is zo snel mogelijk hulpverleners in te zetten die zijn gespecialiseerd op het gebied van complexe scheidingen, PA en onveiligheid in het gezin. Een minderheid stelt echter dat ouders helemaal geen hulpverlening moeten krijgen, omdat dat alleen maar leidt tot meer complicaties terwijl zij de oplossing zien in vaststelling en handhaving van de verdeling van ouderschapstijd na scheiding.
- De noodzaak van een ouderschapsplan wordt door iedereen onderschreven. Echter: sommigen pleiten voor een meer globaal plan dat steeds bijgesteld kan worden, terwijl anderen juist menen dat een aantal vaste afspraken waaraan lange tijd vastgehouden kan worden effectiever is.
- Iedereen onderschrijft de noodzaak van een evenwichtige verdeling van contacttijd tussen de ouders – waarbij diverse belangengroepen menen dat van een 50/50-verdeling van ouderschapstijd moet worden uitgegaan, terwijl anderen meer pleiten voor flexibiliteit, door bijvoorbeeld aan te sluiten bij de situatie van vóór de scheiding.
- Iedereen onderschrijft de noodzaak van handhaving bij het niet nakomen van de afspraken die in het ouderschapsplan staan; over de wijze waarop is discussie (zie het hoofdstuk 'handhaving').
- Ook al is niet iedereen positief over professionele hulpverlening, iedereen meent wel dat bij vermoedens en beschuldigingen van verwaarlozing en mishandeling (veel) snellere diagnostiek noodzakelijk is dan nu het geval is – zo mogelijk ondersteund met een richtlijn – zodat veiligheid van kinderen én die van ouders (ook bij ongegrondheid van beschuldigingen) sneller kan worden geborgd. Diverse belangengroepen en professionals adviseren om ter ondersteuning van deze diagnostiek de vragenlijst MASIC [7] of de ARIJ [8] af te laten nemen door daarin gespecialiseerde

hulpverleners. Elders in dit rapport is al gewezen op de noodzaak van specifieke scholing voor diagnostici en hulpverleners die betrokken zijn bij kindermishandeling in het algemeen en PA in het bijzonder, bijvoorbeeld wanneer zij een kind horen of begeleiden.

- Als laatste behandeloptie, wanneer communicatie tussen de ouders echt niet lukt, wordt het bieden van begeleiding naar ‘parallel ouderschap’ genoemd.
- Hulpverleners vinden het essentieel de diagnostiek en hulpverlening bij contactbreuk zo in te richten dat de veranderingsbereidheid bij de ouders zo groot mogelijk wordt. Dat vraagt dat beide partijen zich goed gehoord voelen en dat hulpverleners voordat dat voldoende is gebeurd zich niet moeten laten verleiden één ouder verantwoordelijk te houden voor de omgangsproblematiek.
- Hulpverleners menen dat ervan uit moet worden gegaan dat sprake is van complexe gezinsdynamiek waarvan het contactverlies en de contactbreuk een uitkomst vormen. In de meeste gevallen zal geen simpele, eenduidige oorzaak gevonden kunnen worden.

5.6.3 Verschillende behandelaars leggen verschillende accenten

Het expertteam kan concluderen dat meer wetenschappelijk onderzoek, ook in de context van de Nederlandse cultuur en regelgeving, noodzakelijk is om de verschillende dynamieken en behandelingen van complexe omgangsproblematiek en PA te onderzoeken (zie hoofdstukken 2 en 3). Het zal dan ook niet verbazen dat de experts, werkzaam in deze problematiek, in hun hulpverlening verschillende accenten leggen:

- Sommigen werken primair aan verbetering van de communicatie en samenwerking tussen ouders en hun vermogen in te zien wat het conflict voor hun kinderen betekent.
- Anderen richten zich op (vroeg) trauma's van ouders, al of niet in combinatie met andere stoornissen.
- Weer anderen bepleiten een primaat voor de begeleiding van de kinderen.
- Sommigen zijn gericht op contactherstel, anderen op het creëren van rust door de omgang stop te zetten en ouders te helpen omgaan met het feit dat ze hun kind niet meer zien terwijl weer anderen wel het contact willen herstellen tussen kind en beide ouders, maar verder alle communicatie tussen de ouders willen stoppen.
- Experts die zich richten op gezinsdynamiek bepleiten vaker een combinatie van deze aanpakken, aangepast aan de complexiteit van de problematiek. Daarbij hoort een intensieve behandeling, maar ook een acceptatie van het feit dat niet alles kan worden op-

gelost. In deze visie is contactherstel van het kind met beide ouders van belang, en ook het scheppen van voorwaarden voor ieders verdere ontwikkeling.

5.6.4 Enquête door TRIQS

In het licht van dit hoofdstuk is het voor hulpverleners belangrijk te weten hoe hun inspanningen in de ogen van de geënquêteerden worden gewaardeerd (zie hoofdstuk 4 voor een uitgebreide bespreking van dit onderzoek alsmede de beperkingen in de representativiteit van deze enquête). Hulpverleners krijgen schaaftscore 3,5 (op een schaal die loopt van 0-10) van de respondenten – één van de redenen voor de lage score is dat het in de hulpverlening vaak voorkomt dat één van de twee ouders niet mee wil werken en de hulpverlening dan met lege handen staat; voor hulp in het vrijwillig kader is immers de toestemming van beide ouders nodig.

De huisarts en school krijgen een betere beoordeling dan de hulpverlening als het gaat om steun en hulp.

De meeste steun wordt ervaren bij familie en vrienden, maar hier worden kanttekeningen bij gemaakt. Familie en vrienden kiezen namelijk vaak partij. Dit kan aan de ene kant steun bieden, maar aan de andere kant de conflicten juist versterken. Ook onderzoek wijst uit dat er een soort stammenoorlog kan ontstaan [2, 4, 9-15]. Verder bleek dat het grotere sociale netwerk van bijvoorbeeld geloofsgemeenschappen en verenigingen weinig steun biedt.

Er blijkt in de ogen van de geënquêteerden amper hulp voor het kind zelf te zijn tijdens het scheidingsproces. Ook na de scheiding is er volgens hen beperkte hulp voor het kind.

Opmerkelijk is het verschil in perspectief van hulpverleners en ervaringsdeskundige ouders en kinderen. Hulpverleners leggen het accent op het veranderen van ouders zelf via psychologische interventie. Ervarendeskundigen leggen het accent eerder op strengheid van buitenaf (gedetailleerd ouderschapsplan, regels en wetten, handhaving en/of andere druk van buitenaf opgelegd). De verklaring voor dit verschil in perspectieven ligt mogelijk in de ervaring ten aanzien van samenwerking tussen de ouders: voor hulpverlening is die samenwerking juist hét instrument, terwijl de ervaringsdeskundigen op het gebied van PA ervaren hebben dat juist die samenwerking niet wil lukken, waardoor de hoop op verandering vervliegt.

5.6.5 Theoretische overwegingen over PA

De literatuur over PA beschrijft verschillende dynamieken [16-19] (voor een uitgebreid overzicht zie bijlage 1, *Visiedocument*).

- Een ouder kan bijvoorbeeld zonder dat hij of zij dat in de gaten heeft het beeld dat het kind heeft van de andere ouder zo zwart maken dat die daar geen contact meer mee wil hebben.
- Er wordt zoveel stress in het contact met elkaar ervaren dat het kind zelf kiest voor rust door voor één van de ouders te kiezen.
- Een ouder kan oprecht overtuigd zijn van onveiligheid voor het kind, ook zonder dat er een reëel risico voor het kind is.
- De meer ernstige vorm van PA bestaat uit een overtuigd weghouden van het kind bij de andere ouder met een bewust verzonnen beschuldiging van onveiligheid, of door het uitvergrooten van incidenten die bijvoorbeeld het gevolg zijn van een gebrek aan samenwerking tussen de ouders, hoge negatieve emoties [20], of een gebrek aan ervaring met de nieuwe leef- en opvoedsituatie.

Uit onderzoek blijkt dat het heel moeilijk is om te bewijzen dat een beschuldiging van verwaarlozing en mishandeling vals is, in de zin van: geuit met de kwade bedoeling de andere ouder te schaden en niet met de goede bedoeling het kind te beschermen [21]. De consequenties van een onterechte zorgmelding (vanuit overbezorgdheid), dan wel van een valse zorgmelding (vanuit kwade bedoelingen) kunnen heel groot zijn. Het kan tot gevolg hebben dat rechters op verkeerde gronden oordelen dat de beschuldigde ouder therapie moet ondergaan vanwege de vermeende kindermishandeling, dat het gezag van die ouder wordt beëindigd of, wanneer de rechter strafrecht toepast, zelfs dat de ouder de gevangenis in moet [21-23].

Het bewijzen van onschuld bij kindermishandeling is lastig, zeker als er geen (onpartijdige) getuigen zijn. Dat leidt ertoe dat het vrijspreken van de ouder bij onterechte zorgmeldingen vaak niet tot de mogelijkheden behoort; eerder zal gesteld worden dat de mishandeling niet bewezen kan worden [21]. De beschuldigde ouder blijft daardoor getekend.

Deze dynamieken komen in alle denkbare variaties en 'grijstinten' voor. Vanuit een systeemtherapeutisch perspectief is de dynamiek als volgt samen te vatten: een kind denkt altijd aan zijn twee ouders tegelijkertijd; het ziet de relatie met zijn ouders via de driehoek vader-moeder-zichzelf die bij de geboorte is ontstaan (de drie-

hoek die in de literatuur wordt aangeduid als 'de triade' [24]). Het kind zal zijn of haar relatie met de vader en moeder (de twee dyadische relaties binnen de triade) altijd zien in het perspectief van de derde relatie, die tussen de ouders [25]. Alles wat de ene ouder doet, neemt het kind daardoor mee in de relatie met de andere ouder. Het kind is dan ook gevoelig voor wat de ene ouder zegt en doet ten aanzien van de andere. Dit proces ligt ten grondslag aan PA. Ouders en kinderen zijn allemaal onderdeel van dit systeem en begeleiding bij omgangsproblematiek moet dan ook gericht zijn op het hele gezinssysteem om recht te doen aan deze complexiteit. De focus daarbij is niet 'wie de schuld heeft' maar 'hoe het werkt'. Dat wil overigens niet zeggen dat iedereen een even groot aandeel heeft in het ontstaan van de problemen: in sommige situaties kan duidelijk sprake zijn van daders (en zelfs misdadigers) en slachtoffers. Bij dit alles kunnen stressvolle zaken als financiële en huisvestingsproblemen een zeer negatieve invloed hebben op de ontwikkeling van de interacties.

5.6.6 Risicofactoren op complexe omgangsproblematiek en PA

De risicofactoren op het ontstaan van deze dynamieken bevinden zich op uiteenlopende niveaus die onontwaaarbaar en wederkerig met elkaar verbonden zijn. Het uiteenrafelen is een kunstmatige ingreep maar kan toch ingangen geven voor behandeling (zie ook bijlage 1, *Visiedocument*).

- Intrapersoonlijke risicofactoren (die te maken hebben met het psychisch functioneren van de persoon zelf) en hun relatie tot ouderschap, zoals gehechtheid, gevoeligheid, temperament, impulscontrole, reflectievermogen, pedagogisch besef, persoonlijkheidsproblematiek, trauma, rouw en depressie [9, 26-31];
- Interpersoonlijke risicofactoren (factoren in de interactie tussen betrokkenen) en hun relatie tot ouderschap, zoals de relatiegeschiedenis, conflicten, onveiligheid, ambivalente gevoelens van binding en loyaliteit ten aanzien van families [2, 4, 9-15];
- Situationele risicofactoren en hun relatie tot ouderschap, zoals stress door huisvestingsproblemen, financiële problemen en bemoeienis door familie en vrienden, waarbij conflicterende interpersoonlijke, culturele en religieuze waarden [32, 33] een rol kunnen spelen. Ook de afstand tussen de woningen van ouders speelt een rol: als deze vergroot wordt door verhuizing kan dit PA veroorzaken of verergeren [3-5].
- Schade berokkend door hulpverleners, zoals voorin genomenheid ten aanzien van vaders, moeite met omgang met woede, onbekendheid met PA, onbekend-

heid met manieren om het contact tussen een ouder en kind te herstellen. Net als de rol van de sociale omgeving, kunnen deze leiden tot verergering van de complexe scheiding [34].

Bovenstaande factoren, elkaar wederkerig beïnvloedend en soms onontwaaarbaar met elkaar verbonden, kunnen het probleem – zeker als één en ander de tijd krijgt om voort te woekeren en andere risicofactoren zich opstapelen – doen uitgroeien van een problematiek met grijstinten tot een problematiek die zwart-wit wordt. De complexe problematiek groeit dan bijvoorbeeld uit tot PA. Dat is overigens niet een voorspelbare, eenvoudige, lineaire oorzaak-en-gevolg-relatie, want niet elk kind zal bij vergelijkbare omstandigheden hetzelfde reageren [12, 35-37]. De eigen inbreng van het kind (zijn begrip, veerkracht, competenties, gevoeligheid) is één van de aspecten van de complexiteit. Maar als PA ontstaat, als het kind zonder gegronde reden een van de ouders niet meer wil zien, dan is dit complexe, vastgelopen gezinspatroon ingegroeid in het bewustzijn van het kind. Dit afwijzend gedrag van het kind naar een ouder is daarmee geen absoluut gegeven maar iets dat op een bepaald moment, in een bepaalde context, ontstaat en zich ontwikkelt (toe- of afneemt) in de loop der tijd. Dat biedt hoop op beïnvloedbaarheid door hulpverlening. Een eerste aanbeveling voor hulpverlening is dus, om te kijken naar het gehele systeem, naar alle betrokkenen (inclusief de familie), hun geschiedenis, hun interacties en hun context (inclusief de woonafstand en dergelijke).

In de taal die we gebruiken bij het beschrijven van deze dynamiek is het gezien het bovenstaande belangrijk geen woorden te kiezen die suggereren dat het kind, of één gezinslid verantwoordelijk is voor zijn keuze of schuldig is aan deze situatie. Een tweede aanbeveling die volgt uit het voorgaande is daarom in het contact met ouders en kinderen zeer zorgvuldig te zijn in de woordkeuze. De factor ‘tijd’ is, zoals hierboven werd betoogd, wél een schuldige: wanneer contact tussen een ouder en een kind wordt gestopt, bijvoorbeeld vanwege conflicten, beschuldigingen of procedures, ontstaat er door de verminderde contacttijd een vervreemding van de ouder die gedurende die periode niet wordt gezien [1, 2]. Daaruit volgen drie aanbevelingen:

- in de eerste plaats dient gewerkt te worden aan een cultuurverandering waarin beschuldigen en gelijk krijgen ondergeschikt wordt aan het behoud dan wel herstel van contact tussen ouders en kind en de ontwikkelingsmogelijkheden van alle betrokkenen;
- in de tweede plaats dient de snelheid van onderzoeks- en juridische procedures vergroot te worden;

- en in de derde plaats dient het feit dat er een procedure loopt of een beschuldiging is geuit géén argument meer te zijn om de omgang tussen de beschuldigde ouder en het kind te stoppen, maar hooguit om deze in een beveiligde omgeving voort te zetten.

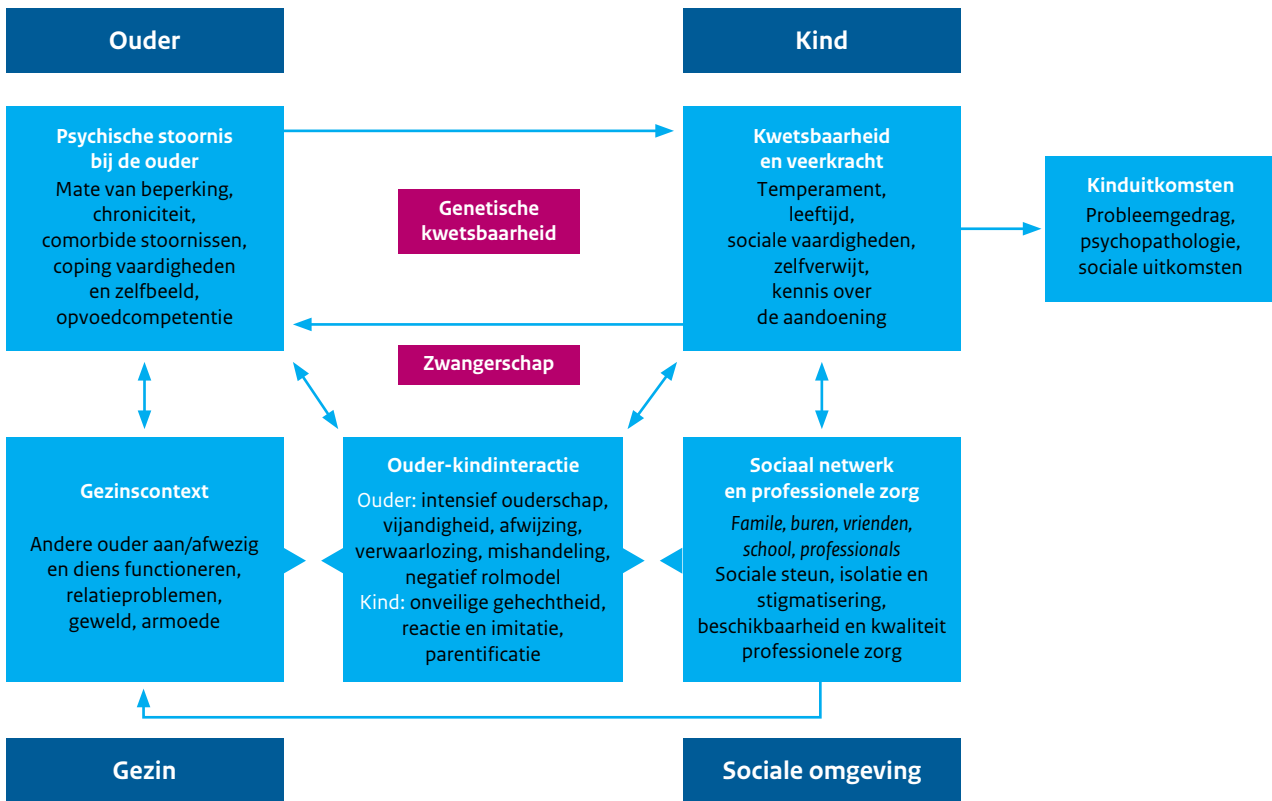
5.6.7 Transgenerationale overdracht, rol van de risicofactor ‘psychiatrische problemen’

Kinderen van ouders met psychische aandoeningen zijn kwetsbaarder dan kinderen van wie de ouders geen psychische klachten hebben [55]. Traumatische ervaringen bij ouders zelf kunnen al invloed hebben op de ontwikkeling van het kind tijdens de zwangerschap, tot op het niveau van de organen van het kind [38]. Als ouders psychische klachten of aandoeningen hebben kan dit een kind meer maar ook minder gevoelig maken voor de dynamiek van PA. Of kinderen daadwerkelijk klachten ontwikkelen is afhankelijk van de hoeveelheid en aard van de risicofactoren en beschermende factoren die zich op meerdere domeinen (ouder, gezin, kind, bredere sociale netwerk) kunnen voordoen. Hosman e.a. [39] ontwikkelden een theoretisch model dat de invloed van risicofactoren en beschermende factoren op de transgenerationale overdracht van psychopathologie beschrijft, zie figuur 17.1 op de volgende pagina.

Mentale problemen komen veel voor en vormen een risicofactor voor ouderschap. Zo kunnen ouders met mentale problemen het moeilijker hebben om zich sensitief af te stemmen op de behoeften van hun kinderen. Dit kan zowel leiden tot te dwingend of onvoorspelbaar gedrag als tot teruggetrokken en afwijzend gedrag van ouders [40, 41].

Omgekeerd kan ook een lichamelijke of psychische beperking bij het kind het ouderschap tot ‘topsport’ maken: van deze ouders wordt aanmerkelijk meer gevraagd dan van ouders van een gemiddeld kind [7]. En dit kan weer gevolgen hebben voor de geestelijke gezondheid van ouders, zowel negatief als positief. Enerzijds vergroot het de kans op een scheiding, anderzijds als ouders zich in de opvoeding competent voelen, kan het de tevredenheid over het ouderschap ook versterken.

Tot slot kan ook het scheidingsproces zelf bijdragen aan de problemen: bijvoorbeeld het bijwonen door kinderen van heftige ruzies tussen ouders in het kader van een scheiding geeft ontwikkelingsschade aan kinderen [42]. Dergelijke situaties zijn een vorm van kindermishandeling.

Figuur 17.1: Model voor de ontwikkeling van kinderen van ouders met psychische aandoeningen (gebaseerd op Hosman e.a., 2009).

5.6.8 Interventies

Er zijn verschillende interventies ontwikkeld. De werkzaamheid van deze interventies is nog niet goed onderzocht. Onderzoeken bestaan vooral uit klinisch anekdotisch materiaal, case studies en een paar kwalitatieve studies met kleine groepen. Bovendien zijn er weinig onderzoeken naar de lange termijn gevolgen van de interventie. Net zoals bij onderzoek naar de effectiviteit van interventies bij multi-probleem gezinnen, is onderzoek naar werkzame elementen van belang om behandelkwaliteit te optimaliseren. Zoals Grietens [43] beschrijft, biedt bij complexe problematiek zelden slechts één factor een verklaring voor de werkzaamheid van een interventie. Meerdere componenten zijn van belang.

Allereerst komt uit de literatuur het belang van het opbouwen van een werkrelatie sterk naar voren [44, 45].

- In zijn algemeenheid zijn deze elementen te noemen die in interventies bij gezinnen met meerdere problemen mogelijk een positieve bijdrage leveren aan het behandel-effect:
 - een interventie op maat,
 - aandacht in de interventie voor alle gezinsleden,
 - een focus op het verkrijgen van vertrouwen van het gezin,

- het gezin actief betrekken bij het maken van alle plannen en doelen en het uitvergroten van de *empowerment* van het gezin [46].
- Een complicerende factor bij gezinnen in een vastgelopen scheidingsproces is juist deze werkrelatie met alle gezinsleden. Het organiseren van de gezamenlijke wensen van ouders tijdens en na een echtscheiding is een uitdaging. De werkrelatie met de behandelaar is tegelijkertijd een van de voorspellende factoren bij de uitkomst van de interventie [47].
- In het algemeen zal de werkrelatie meerzijdig partijdig dienen te zijn [48]. De hulpverlener zal vooral helder moeten zijn over zijn of haar uitgangspunten en de keuze van behandeldoelen, zoals het toewerken naar hereniging met de ouder met wie er een contactbreuk is.
- Het opbouwen van een relatie vraagt tijd – en soms drang of dwang. Het kan een tijd duren voordat de hulpverlener beide ouders tegelijkertijd in de kamer krijgt tijdens of na een scheiding. Overigens is dat niet altijd per se nodig om met het hele systeem te kunnen werken: een gezin woont immers in het hart van de aanwezige mensen, waardoor men kan werken met het systeem zonder dat het hele systeem aanwezig is.

- Specifiek dient soms tijd genomen te worden voorafgaand aan diagnostiek om eerst veiligheid te organiseren. Het appel dat op ouders gedaan wordt om te veranderen veroorzaakt op zich al stress, boven op de stress van de conflicten en de angst voor het verlies van het contact met de kinderen. De stress kan herbeleving van eerdere trauma's oproepen. De situatie kent dus onveiligheid. De onveiligheid kan verder versterkt worden als iemand de opvoedingscompetenties van een ouder ter discussie stelt. Onveiligheid maakt het moeilijk onveiligheid open te bespreken. Turnell [49] heeft voor deze situatie (er is een vermoeden van onveiligheid, maar degene die het betreft ontkent) een methodiek ontwikkeld om de noodzakelijke veiligheid te creëren door het probleem anders te benaderen. Bij deze aanpak gaat het er niet meer om een erkenning of bekentenis los te krijgen met betrekking tot het vermoeden, maar om te zoeken naar al het mogelijke om de (ex-)gezinsleden te helpen een toekomstige veiligheid op te bouwen [49].
- Om zicht te krijgen op ouderschapskwaliteiten zijn verschillende onderzoeksinstrumenten beschikbaar. Een voorbeeld is het instrument EAS (*Emotional Availability Scaling*) [50]. Dit onderzoek kan met enige snelheid en multidisciplinair worden uitgevoerd.
- Ondersteunend in werken met complexe gezinsrelaties is het werk van De Shazer en Dolan [51]. Daarin wordt gekozen voor een oplossingsgerichte wijze van werken: doelgericht, gericht op veerkracht en talenten binnen een gezin. Overigens zij opgemerkt dat een oplossingsgerichte werkwijze niet betekent dat alleen naar het heden en de toekomst wordt gekeken – in de diagnostiek wordt bijvoorbeeld wel degelijk gekeken naar hoe ervaringen uit het verleden of psychopathologie in de weg zitten om valkuilen of niet-realistische doelen in de interventie te vermijden.
- Wanneer er inderdaad sprake blijkt van onveiligheid, kan ook daar weer een waaier van dynamieken aan de orde zijn – in vele combinaties en grijstinten. Het kan variëren van onmacht door overspannenheid tot antisociaal uitbuiten (zie ook bijlage 1, *Visiedocument*). Fidler e.a. [52] pleiten bij complexe problematiek en PA voor een combinatie van psycho-educatie en psychotherapie.

Integratie diagnostiek, interventie en rechtspraak

De complexiteit van de problematiek heeft tot gevolg dat de dynamiek van één en ander vaak pas geleidelijk inzichtelijk wordt, onder andere door de reactie op interventies. Eénmalig onderzoek naar veiligheid kan bijdragen, maar is vaak niet voldoende. Het monitoren

(door de behandelaar zelf) van reacties op interventies en het combineren van die informatie met de beeldvorming uit het verleden wordt procesdiagnostiek genoemd.

- Procesdiagnostiek kan direct beginnen bij aanvang van de hulpverlening, en ook ambulante, dus in een poliklinische setting.
- Een andere mogelijkheid is om gebruik te maken van gezinsdagbehandeling (6 weken lang, 3 dagen in de week). Er kan tegelijk een geleidelijk contactherstel plaatsvinden en er kan bovendien gezocht worden naar groei in ouderschapskwaliteiten. De ene ouder kan geïnformeerd worden over de groei in ouderschap van de andere ouder. Geruststelling over de kwaliteit van het ouderschap van de andere ouder kan mede een oplossingsrichting zijn in de complexe omgangsproblematiek en PA.
- Ouders en kinderen lijden onder complexe scheidingen en PA. De druk die hieruit voortkomt, en de druk vanuit de professional, kan echter soms onvoldoende zijn om tot een oplossing te komen of de weerstand tegen verandering juist vergroten. Het expertteam ervaart dat er brede consensus is vanuit de geraadpleegde bronnen dat handhaving van uitspraken door de familierechtbank van belang is. Anderzijds is er ook consensus over dat de wetgeving op zich onvoldoende biedt om goed ouderschap te organiseren [42]. Wanneer er sprake is van PA blijken beide systemen (hulpverlening en rechtspraak) afzonderlijk dit niet te kunnen oplossen: eendrachtige samenwerking tussen rechtspraak en hulpverleners is van groot belang [53]. Dat betekent dat hulpverleners met overtuiging en juridische rugdekking ouders moeten kunnen voorhouden wat de gevolgen zullen zijn als zij hun medewerking niet verlenen, en dat rechters zonder steeds nieuw onderzoek te hoeven vragen overtuigd gebruik kunnen maken van de bevindingen uit de interventie. Ouders weten dan ook beter waar zij aan toe zijn.

Noodzakelijke (door)ontwikkeling van nieuwe behandelvormen voor complexe omgangsproblematiek en PA

Waar al veel is uitgeprobeerd maar weinig resultaat is geboekt, waar problemen complex zijn en alleen procesdiagnostiek mogelijk blijkt, en zeker waar de rechter de noodzaak tot interventie heeft aangegeven, meent het expertteam dat de volgende programma's mogelijk effectief zijn en verdere ontwikkeling en onderzoek verdienen:

- In gezinsdagbehandeling (zoals van Yulius te Barendrecht) of een 'nestingprogramma' (zoals van de gezinskliniek in Beilen, van de GGZ Drenthe) kunnen diagnostiek en bevordering van veiligheid en ouderschapsvaardigheden geïntegreerd plaatsvinden.

- Bij traumagerelateerde gezinsproblematiek kan een klinische gezinsopname zoals bij Accare waar gewerkt wordt volgens methode KINGS [17] een oplossing zijn. Ook daar is sprake van integratie van diagnostiek en behandeling.

Het expertteam beveelt dringend aan om:

- wetenschappelijke evaluatie van bovengenoemde programma's te realiseren en experimenten met deze veelbelovende programma's in andere regio's op te zetten;
- buitenlandse programma's zoals Family Bridges [54], of de interventies van Woodall en Woodall [55] te onderzoeken, en te kijken hoe deze interventies zich verhouden op haalbaarheid binnen de Nederlandse samenleving en het Nederlandse recht.

In de USA, het VK en in Kroatië wordt de ouder bij wie het kind verblijft en die de omgang tussen het kind en de andere ouder blokkeert, soms door de rechter opgelegd om drie maanden geen contact met het kind te hebben en het kind te laten wonen bij de ouder waar het vervreemd van is geraakt. Allereerst dient opgemerkt te worden, dat de samenwerking tussen hulpverlening en de rechterlijke macht in de USA en het VK anders verloopt dan in Nederland. Het zijn meer hiërarchische maatschappijen (met een grotere 'machtsafstand'), en rechterlijke uitspraken hebben daar meer gezag. Ten tweede moet opgemerkt worden dat de effectiviteit van deze ingreep slechts met anekdotisch bewijs (casusbeschrijvingen) is onderbouwd. De Nederlandse therapeuten met wie het Expertteam heeft gesproken meenden dat het weghalen van het kind bij de ouder waar het voor heeft gekozen, voor dat kind een traumatische ingreep zou zijn. De Amerikaanse deskundige met wie het Expertteam heeft gesproken meende dat dit niet het geval was, en zelfs wel eens de verzuchting van een jeugdige gehoord had: 'Waarom hebben jullie dat niet eerder gedaan?'. Duidelijk is, dat iedereen vindt, dat uitgesloten moet worden dat het kind bij een verwaarlozende of zelfs mishandelende ouder wordt geplaatst. Het expertteam meent dat dit aspect bij de uitvoering van deze ingreep onvoldoende is onderzocht. Onafhankelijk onderzoek naar deze wijze van werken dient te worden afgewacht. Prioriteit dient te worden gegeven aan het ontwikkelen en evalueren van de gezinsgerichte aanpakken met aandacht voor trauma, ouderschap en veiligheid, zoals van Accare, Yulius en de GGz-Drenthe.

Een ander programma, voor de gevallen waarin op geen enkele wijze vooruitgang geboekt kon worden in de communicatie tussen de ouders, is het programma 'parallel ouderschap'. Daarbij is de zorgregeling vastgesteld en dienen de ouders de afspraken na te komen, maar hoeven zij nauwelijks meer met elkaar te communiceren. Het enige dat van deze ouders gevraagd wordt is minimale praktische informatie over de planning van de omgang – en deze communicatie kan nog geruime tijd via een hulpverlener lopen. Kostbaar als dat is, is het mogelijk minder kostbaar dan de gevolgen van PA. Ook deze oplossing is echter nog weinig onderzocht. Zo zijn er grote bedenkingen ten aanzien van deze aanpak als het gaat om de toepassing bij gezinnen met jonge kinderen, die zelf nog weinig (consistent) over hun ervaringen, gevoelens en behoeften kunnen vertellen. Zij zouden in twee geheel verschillende werelden kunnen opgroeien, wat mogelijk niet bevorderlijk is voor hun identiteitsontwikkeling. De methodiek is bovendien nog niet geheel uitgekristalliseerd. Een wetenschappelijk verantwoorde evaluatie zou ook hier zeer wenselijk zijn, omdat het vermoedelijk wel een uitkomst is die in een aantal gevallen de best mogelijke is. Het expertteam is overigens van mening dat deze uitkomst niet te vroeg als een acceptabele oplossing mag worden aangeboden, omdat het risico bestaat dat vermijdend gehechte ouders (ouders die hun gevoelens veel liever 'parkeren' dan bespreken) te snel voor een (totale) contactbreuk met de ex-partner zouden kiezen.

In zijn algemeenheid raadt het Expertteam aan dat beroepsverenigingen en opleidingen meer aandacht gaan geven aan het ontwikkelen van multidisciplinaire en interinstitutionele samenwerking tussen jeugdhulp, jeugdbescherming, j-GGz, de GGz en justitie met betrekking tot diagnostiek en interventie voor traumaverwerking en emotieregulatie zodat volwassenenzorg ook in het licht van ouderschap kan worden geplaatst. Ook raadt het Expertteam beroepsverenigingen en opleidingen aan om meer aandacht te geven aan het werken met complexe omgangsproblematiek, door dit onderwerp (inclusief PA) in het curriculum op te nemen. Tot slot ziet het Expertteam dat er onvoldoende aandacht is voor de begeleiding van de kinderen, van welke leeftijd dan ook. De context en leeftijd van de kinderen vragen een gedifferentieerde aanpak. Ook hier is bovengenoemde multidisciplinaire en interinstitutionele samenwerking een aandachtspunt; hier ligt een taak voor beroepsverenigingen en universiteiten. Mogelijk verder te ontwikkelen ondersteuningsmogelijkheden voor kinderen zijn:

- Villa Pinedo;
- JIM (Jouw Ingebrachte Mentor);
- onderdelen van het GIRFEC programma uit Schotland (Getting It Right For Every Child);
- Analooq aan KOPP-groepen (Kinderen van Ouders met Psychiatrische Problematiek) kunnen er kindergroepen opgezet worden waarin kinderen die contact met een ouder hebben verloren binnen passende leeftijds-kaders met elkaar in contact kunnen komen, kunnen worden voorgelicht en begeleid.

A Dilemma: Moet onderzoek naar alle aspecten van complexe omgangs-problematiek en PA verricht zijn voor je kan starten met behandeling ?

Enerzijds: de daartoe geëigende instanties moeten alle aspecten onderzoeken van complexe omgangs-dynamiek en PA, inclusief inter- en intrapersoonlijke problemen en veiligheid. De behandelaars die de adviezen van het onderzoek opvolgen, dienen zondermeer de geformuleerde problemen over te nemen om tijdverlies, dubbel werk en verwarring te voorkomen.

Anderzijds: wat tevoren onderzocht kan worden, dient onderzocht te worden. Waar onduidelijkheid blijft, of de door ouders ervaren onveiligheid te groot is om tot een behandelrelatie te komen, dienen behandeling en diagnostiek geïntegreerd plaats te vinden om de ontwikkeling van het gezin weer op gang te brengen. Het kan noodzakelijk zijn dat de rechter hiertoe opdracht geeft.

Mogelijke oplossingsrichtingen:

1. Ook in onderzoeken die niet geïntegreerd zijn met behandeling, dient meer aandacht aan de werkrelatie te worden besteed. De werkwijze bij onderzoek dient de veranderbereidheid van de betrokkenen te maximaliseren, zodat de acceptatie van de uitkomsten van het onderzoek al bevorderd wordt. Het onderzoek op zich zal meer tijd kosten, maar er zal minder tijd verloren gaan bij het organiseren van de hulp. Dit principe wordt wel aangeduid als *therapeutic assessment* [56].
2. Er wordt afgestemd met de geëigende instanties als Veilig Thuis en de Raad voor de Kinderbescherming samen met de familierechter en hulpverleners wie welke rol neemt rondom een gezin, wie de regie heeft, wie welke eisen kan stellen en wanneer welke sancties ingezet zullen worden. Onderzoek, hulpverlening en rechtspraak worden in onderling overleg gerealiseerd – soms aansluitend, en waar mogelijk parallel. De daartoe aangewezen instanties richten zich vooral op onderzoek naar veiligheidsaspecten en ontwikkelingsbedreigingen terwijl de hulpverleners werken aan de werkrelatie met het hele gezin, ook gedurende het onderzoek.

5.6.9 Dilemma's

De noodzaak voor behandeling is helder, diverse opties en ontwikkelingsmogelijkheden zijn aanwezig, maar er liggen ook enkele dilemma's: keuzes die allebei hun voor- en nadelen kennen. Deze worden in het onderstaande tegenover elkaar gezet, waarna mogelijke oplossings-richtingen worden aangegeven waarmee het dilemma overstegen kan worden.

B Dilemma: in hoeverre zijn de gebruikte onderzoeksinstrumenten en huidige kennis van zaken voldoende om richting te geven aan het behandeladvies?

Enerzijds: de daartoe geëigende instanties handelen naar de huidige kennis van zaken en met de bestaande middelen, want ondanks de beperkingen daarvan bij deze complexe problematiek is niet-onderzoeken geen optie. Psychopathologie, trauma's en stagnerende rouwprocessen zijn relevante risicofactoren in deze problematiek.

Anderzijds: de risicofactoren nemen een te grote plaats in bij het onderzoek, want dat dient te focussen op de kwaliteit van ouderschap. Eerder moet er onderzoek zijn naar groei in ouderschap. De kwaliteit van dat ouderschap wordt pas duidelijk in een langer onderzoeksproces waarbij diagnostiek en behandeling geïntegreerd zijn.

Mogelijke oplossingsrichtingen:

1. Er dient in de opzet van onderzoek en behandeling van complexe problematiek meer ruimte te komen voor procesdiagnostiek.
2. Er is dringend behoefte aan meer wetenschappelijk onderzoek om praktisch toepasbare, valide instrumenten te ontwikkelen voor de diagnostiek van ouderschap.
3. Er moet wetenschappelijk onderzoek gekoppeld worden aan veiligheidsonderzoeken die worden gedaan bij complexe problematiek en PA.

C Dilemma: moet de werkrelatie binnen een vrijwillig kader leidend zijn voor interventie?

Zoals reeds eerder gesteld, is de werkrelatie met een gezin medebepalend voor de uitkomst van de interventie [56]. Bij vastgelopen complexe dynamiek en PA is dat een uitdaging. Er kunnen verschillende situaties zijn, zoals een ouder die hulp wil en een andere ouder die niet aan wil sluiten, of een ouder die vindt dat de andere ouder moet veranderen en zelf de gedachte afwijst dat een eigen

verandering in ouderschap kan helpen. Ook zijn er situaties dat een ouder begeleiding blokkeert door het stelselmatig indienen van klachten. Er is een continuüm dat loopt van het organiseren van de werkrelatie op basis van veranderingsbereidheid van beide ouders tot het organiseren van veranderingsbereidheid van ouders door druk van buitenaf.

Enerzijds toont het vrijwillig aangaan van een werkrelatie bij ouders hun veranderingsbereidheid en heeft dat een voorspellende waarde voor de uitkomst van de interventie.

Anderzijds is bij complexe problematiek en PA vaak geen overeenstemming tussen de ouders of tussen een ouder en de hulpverlening mogelijk waar hulpverlening zich op moet richten. De hulpverlening loopt dan vast. Er is druk van buitenaf nodig om deze vorm te geven.

Mogelijke oplossingsrichtingen:

1. Volgens de piramide van Braithwaite [57] op het niveau van zelfregulatie, wordt de veranderingsbereidheid op basis van vrijwilligheid georganiseerd. De behandelaars bieden helderheid over de kaders, spelregels en verwachtingen rondom de behandelduur en uitkomst van de interventie, waarbinnen de beide ouders en hun kinderen een plek krijgen om hun ouderschap voor de betere ontwikkeling van hun kind alsnog te organiseren. Dit geeft behandelaars ook houvast wanneer zij vastlopen en weten dat zij naar een niveau van gedwongen zelfregulatie of zelfs handhaving kunnen doorstappen.

2. Wanneer zelfregulatie op vrijwillig niveau van de piramide van Braithwaite onvoldoende houvast biedt kan een stap in de piramide worden gemaakt richting gedwongen zelfregulatie/drang met als opdracht het verbeteren van het ouderschap.

D Dilemma: wanneer weet je op welk niveau van de piramide van Braithwaite je de interventie kan inzetten? Wanneer weet je welke mate van druk (van vrijwillig tot een meer gedwongen kader) je moet inzetten?

Enerzijds: omdat hulpverlening alleen goed werkt op basis van vrijwilligheid, is het uitgangspunt om te werken binnen een vrijwillig kader. Voor de vraag of toch externe motivatie een rol moet gaan spelen is niet de last van het kind bepalend maar alleen de gezinsdynamiek.

Anderzijds: omdat de verschillen in perspectief tussen de ouders en hulpverlening bij PA te groot zijn en de overeenstemming in veranderingsbereidheid te gering is biedt gezinsdynamiek onvoldoende houvast voor hulpverlening. De ernst van de PA speelt een rol in de keuzen die gemaakt worden, omdat het risico op schade voor het kind anders te groot wordt. De professional moet in samenwerking met justitie gaan werken op het niveau van gedwongen zelfregulatie of vragen om vormen van handhaving.

Mogelijke oplossingsrichtingen:

1. De gezinsdynamiek bepaalt de denkrichting. Het therapeutisch kader voor multidisciplinair benaderen van de gezinsdynamiek kan hierbij behulpzaam zijn. Zo kan je komen tot een concrete beschrijving van de te behalen gezinsdoelen waar de hulpverleners zich samen met de ouders achter kunnen zetten [58].
2. De ernst van de PA bepaalt het niveau in de piramide: hoe ernstiger, hoe meer reden tot het organiseren van externe motivatie om te veranderen. Hoe meer druk er wordt uitgeoefend, hoe groter ook de noodzaak van een therapeutisch kader en de inzet van een multidisciplinair team [58].
3. In het kader van procesdiagnostiek kan de dagklinische- of klinische gezinspsychiatrie mede een antwoord geven op vragen betreffende veiligheid en opvoedkwaliteiten én deze meteen aanpakken.

E Dilemma: is het bij deze complexe problematiek mogelijk om onveiligheid voorafgaand aan de interventie voldoende uit te sluiten?

Enerzijds: als je veiligheid bij de start van de interventie voldoende hebt uitgezocht dien je dat als uitgangspunt te nemen en start je met de hulpverlening.

Anderzijds: er blijkt bij de interviews met behandelaren een besef dat onveiligheid ondanks onderzoek over het hoofd gezien kan worden en dat de veiligheid dus op meerdere momenten getoetst moet worden. Het is een punt dat doorlopend aandacht vraagt. Integratie van diagnostiek en behandeling is van belang.

Mogelijke oplossingsrichtingen:

1. Het risico op het missen van onveilige situaties kan afnemen door het mede gebruik maken van onderzoeksmiddelen zoals de MASIC, risicotaxatieinstrumenten als de ARIJ en/of forensische kinderinterviews zoals de NICHD aan het begin van de hulpverlening. Dit vraagt overigens academisch geschoold personeel dat werkt in een multidisciplinair team.
2. Toetsing van een behandelproces (*monitoring*) dient ook steeds aandacht te geven aan het aspect veiligheid. Het is dringend noodzakelijk dat meer onderzoek wordt gedaan naar de manier waarop dit valide kan gebeuren.
3. Wanneer er onvoldoende uitsluitel bestaat over veiligheid kan veiligheid leidend zijn en een keuze gemaakt worden voor behandelprogramma's als *The resolutions approach* van Turnell en Essex [59], of de gezinsdagbehandeling Yulius en de gezinskliniek in Beilen.
4. Een andere keuze, in het uiterste geval dat beide ouders niet in gesprek willen met hulpverleners, kan zijn om individuele begeleiding aan het kind te geven om in die werkrelatie de kindontwikkeling en mogelijke onveiligheid helderder te krijgen. Ook deze aanpak verdient wetenschappelijke bestudering.

Referenties

1. Gardner, R.A., *Recent trends in divorce and custody litigation*. *Academy Forum*, 1985. **29**(2): p. 3-7.
2. Cartwright, G.F., *Expanding the parameters of Parental Alienation Syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 1993. **21**(3): p. 205-215.
3. Kelly, J.B. and M.E. Lamb, *Developmental adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives*. *Journal of Family Psychology*, 2003. **17**(2): p. 193-205.
4. Vassiliou, D. and G.F. Cartwright, *The lost parents' perspective on Parental Alienation Syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 2001. **29**(3): p. 181-191.
5. López, T.J., V.E.N. Iglesias, and P.F. García, *Parental Alienation gradient: Strategies for a syndrome*. *The American Journal of Family Therapy*, 2014. **42**(3): p. 217-231.
6. Collet, F., *Kindverveemding: Kennis en behoeften van professionals*. 2016.
7. Otgaar, H. and C. de Ruiters, *De betrouwbaarheid van verklaringen van kinderen*. In L. Tavecchio en B. Vanobbergen (Red.), *In het belang van het kind of in het belang van het kind en de ouders*. *Pedagogiek*, 2020. **40**(2): p. 233-248.
8. Van der Put, C., M. Assink, and G.J. Stams, *Actuariële Risicotaxatie Instrument voor Jeugdbescherming (ARI)*. 2015, Progress.
9. Gardner, R.A., *The Parental Alienation Syndrome: A guide for mental health and legal professionals (second edition)*. 1992, Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
10. Johnston, J.R. and J.B. Kelly, *Rejoinder to Gardner's 'Commentary on Kelly and Johnston's 'The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome'*. *Family Court Review*, 2004. **42**(4): p. 622-628.
11. Koppejan-Luitze, H.S., *Pathway to Parental Alienation or Estrangement*. 2014.
12. Clawar, S.S. and B.V. Rivlin, *Children held hostage: Dealing with programmed and brainwashed children*. 1991, Chicago, IL, US: American Bar Association Press.
13. Finkenauer, C., et al., *De rol van het sociale netwerk bij (v)echtscheiding, in Vechtscheiding: Het Echtbaar in de Ring*. 2015: Amsterdam.
14. Moné, J.G., et al., *Family members' narratives of divorce and interparental conflict: implications for Parental Alienation*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2011. **52**(8): p. 642-667.
15. Campbell, L.E.G. and J.R. Johnston, *Impasse-directed mediation with high conflict families in custody disputes*. *Behavioral Sciences & the Law*, 1986. **4**(2): p. 217-241.
16. Wakefield, H. and R. Underwager, *Sexual abuse allegations in divorce and custody disputes*. *Behavioral Sciences & the Law*, 1991. **9**(4): p. 451-468.
17. Verrocchio, M.C., A.J. Baker, and D. Marchetti, *Adult report of childhood exposure to parental alienation at different developmental time periods*. *Journal of Family Therapy*, 2018. **40**(4): p. 602-618.
18. Baker, A.J.L. and M.C. Verrocchio, *Exposure to parental alienation and subsequent anxiety and depression in Italian adults*. *American Journal of Family Therapy*, 2016. **44**(5): p. 255-271.
19. Baker, A.J.L. and A. Eichler, *The linkage between parental alienation behaviors and child alienation*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2016. **57**(7): p. 475-484.
20. Koppejan-Luitze, H.S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M., & Finkenauer, C., *Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns*. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2020.
21. Patterson, D.H., *Other victim: The falsely accused parent in a sexual abuse custody case*. *Journal of Family Law*, 1991. **30**(4): p. 919-942.
22. Bernard, C., R. Ward, and B.M. Knoppers, *Best interests of the child exposed: A portrait of quebec custody and protection law*. *Canadian Journal of Family Law*, 1992. **11**(1): p. 57-150.
23. Zolla, M. and L.H. Meyer, *Perpetuation of shattered hearts*. *Los Angeles Lawyer*, 1993. **16**(5): p. 30-42.
24. Hedenbro, M., *The family triad-the interaction between the child, its mother, and father from birth to the age of 4 years old*. 2006: Institutionen för kvinnors och barns hälsa/Department of Women's and ...
25. Savenije, A., M. Van Lawick, and E. Reijmers, *Handboek systeemtherapie*. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 2010. **52**(7): p. 511-512.
26. Dunne, J.E. and M. Hedrick, *The Parental Alienation Syndrome: An analysis of sixteen selected cases*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 1994. **21**(3-4): p. 21-38.
27. Kopetski, L.M., *Identifying cases of Parent Alienation Syndrome: Part II*. *Colorado Lawyer*, Vol. 27, 1998. **27**(3): p. 61-64.
28. Johnston, J.R., L.E.G. Campbell, and S.S. Mayes, *Latency children in post-separation and divorce disputes*. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 1985. **24**(5): p. 563-574.
29. Johnston, J.R., M.G. Walters, and N.W. Olesen, *Clinical ratings of parenting capacity and Rorschach protocols of custody-disputing parents: An exploratory study*. *Journal of Child Custody*, 2005. **2**(1-2): p. 159-178.
30. Baker, A.J.L., *The cult of parenthood: A qualitative study of Parental Alienation*. *Cultic Studies Review*, 2005. **4**(1).
31. Lampel, A.K., *Post-divorce therapy with highly conflicted families*. *The independent*, 1986. **6**(3): p. 1-8.

32. Gith, E., *The attitude of the Shari'a Courts to Parental Alienation Syndrome: Understanding the dynamics of the syndrome in Arab society*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2013. **54**(7): p. 537-549.
33. Shulman, J., *Outrageous God: Emotional distress, tort liability, and the limits of religious advocacy*. *Penn State Law Review*, 2008. **113**(2): p. 381-416.
34. Elrod, L.D., *Reforming the system to protect children in high conflict custody cases*. *William Mitchell Law Review*, 2001. **28**(2): p. 495-551.
35. Johnston, J.R., *Parental alignments and rejection: An empirical study of alienation in children of divorce*. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 2003. **31**(2): p. 158-170.
36. Lampel, A.K., *Children's alignment with parents in highly conflicted custody cases*. *Family Court Review*, 1996. **34**(2): p. 229-239.
37. Johnston, J.R., M. Kline, and J.M. Tschann, *Ongoing postdivorce conflict: effects on children of joint custody and frequent access*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1989. **59**(4): p. 576-592.
38. Söderquist, J., K. Wijma, and B. Wijma, *Traumatic stress in late pregnancy*. *Journal of anxiety disorders*, 2004. **18**(2): p. 127-142.
39. Hosman, C.M., K.T. van Doesum, and F. van Santvoort, *Prevention of emotional problems and psychiatric risks in children of parents with a mental illness in the Netherlands: I. The scientific basis to a comprehensive approach*. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental health*, 2009. **8**(3): p. 250-263.
40. Muzik, M., et al., *Mom Power: preliminary outcomes of a group intervention to improve mental health and parenting among high-risk mothers*. *Archives of women's mental health*, 2015. **18**(3): p. 507-521.
41. Berg-Nielsen, T.S., A. Vikan, and A.A. Dahl, *Parenting related to child and parental psychopathology: A descriptive review of the literature*. *Clinical child psychology and psychiatry*, 2002. **7**(4): p. 529-552.
42. van Eldik, W.M., et al., *The interparental relationship: Meta-analytic associations with children's maladjustment and responses to interparental conflict*. *Psychological Bulletin*, 2020. **146**(7): p. 553.
43. Grietens, H., *De 'complexity theory': nieuw perspectief op onderzoek in de jeugdzorg? Kind en adolescent*, 2008. **29**(4): p. 235-238.
44. Koldijk, G., *Tussenruimte: Een onderzoek naar de kwaliteit van de relatie tussen hulpverlener en cliënt in de geestelijke gezondheidszorg*. 2008, [s.l]: sn.
45. Vanderheyden, J., *De therapeutische relatie tussen psycholoog en patiënt binnen een medische setting: een literatuurstudie*. Mas.
46. Holwerda, A., S. Reijneveld, and D. Jansen, *De effectiviteit van hulpverlening aan multiprobleemgezinnen: Een overzicht [The effectiveness of care for multiproblem families: An overview]*. University Medical Centre Groningen: Groningen, The Netherlands, 2014.
47. Escudero, V., et al., *Observing the therapeutic alliance in family therapy: Associations with participants' perceptions and therapeutic outcomes*. *Journal of Family Therapy*, 2008. **30**(2): p. 194-214.
48. Boszormenyi-Nagy, I., et al., *Tussen geven en nemen: over contextuele therapie*. 1994: De Toorts.
49. Turnell, A., *Als er niets aan de hand is: Een oplossingsgerichte methode bij ontkenning van kindermishandeling*. 2010: Bohn Stafleu van Loghum.
50. Biringen, Z., et al., *Emotional availability (EA): Theoretical background, empirical research using the EA Scales, and clinical applications*. *Developmental review*, 2014. **34**(2): p. 114-167.
51. De Shazer, S. and Y. Dolan, *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. 2012: Routledge.
52. Fidler, B.J., N. Bala, and M.A. Saini, *Children who resist post-separation parental contact: A differential approach for legal and mental health professionals*. 2013: Oxford University Press.
53. De Vries, B.A., *Terugdringen van psychisch lijden van ouders en kinderen bij scheiding*. 2019, Den Haag: SDU.
54. Warshak, R.A., *Reclaiming Parent-Child Relationships: Outcomes of Family Bridges with Alienated Children*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2018: p. 1-23.
55. Woodall, K. and N. Woodall, *Understanding parental alienation: Learning to cope, helping to heal*. 2017: Charles C Thomas Publisher.
56. van Yperen, T., R. Scholte, and L. Visscher, *Werkzame elementen in het werken met gezinnen met meervoudige en complexe problemen*. Knot-Dickscheit, J.; Knorth, EJ (ed.), *Gezinnen met meervoudige en complexe problemen: Theorie en praktijk*, 2019: p. 402-420.
57. Braithwaite, J., *To punish or persuade: Enforcement of coal mine safety*. 1985: SUNY Press.
58. Ploeg, C. and F. Wanders-Mulder, *Het belang van het behandelen van ouders bij een dreigende uithuisplaatsing van het kind; Kind IN Gezond Systeem (KINGS)*. In L. Tavecchio en B. Vanobbergen (Red.), *In het belang van het kind of in het belang van het kind en de ouders*. *Pedagogiek*, 2020. **40**(2): p. 191-203.
59. Turnell, A. and S. Essex, *Working with Denied Child Abuse: The Resolutions Approach: The Resolutions Approach*. 2006: McGraw-Hill Education (UK).

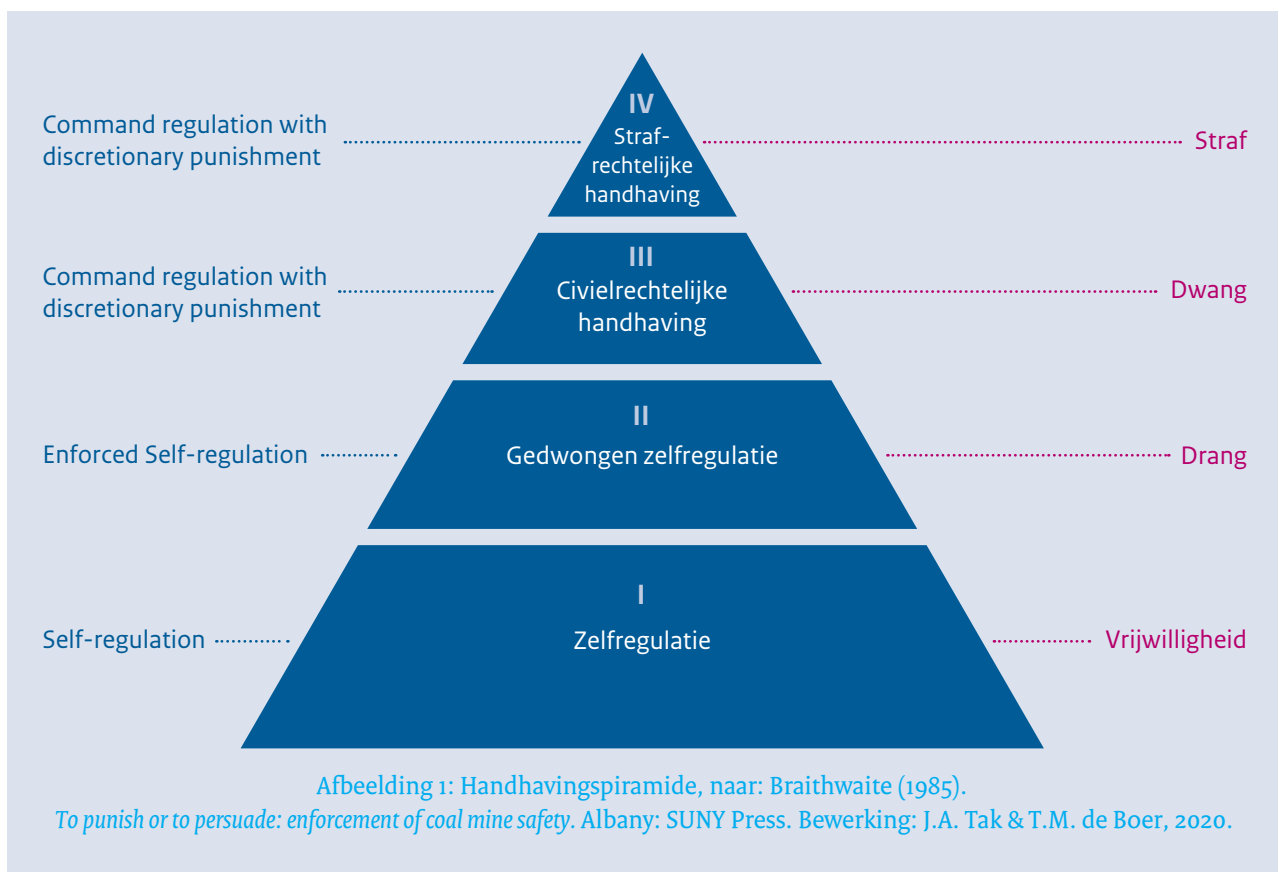
5.7 Het handhaven van het recht van ouders en kind(eren) om met elkaar om te gaan

5.7.1 Inleiding

Wanneer de omgang tussen een ouder en een kind dreigt vast te lopen, ontstaat makkelijk een ingewikkelde situatie. En, omgekeerd: wanneer het ouders niet lukt een scheiding goed af te ronden, ontstaan gemakkelijk problemen in de omgang tussen een kind en één van zijn ouders. Welke uitgangspunten gelden hier? Welke dilemma's doen zich voor bij het handelen volgens die uitgangspunten? Zijn er mogelijke oplossingsrichtingen

waarbij drang en dwang een rol speelt? In deze paragraaf nemen we u mee, steeds een stap hoger op de 'handhavingspiramide', die aan het begin van dit hoofdstuk werd gepresenteerd.

Per subparagraaf zal worden aangegeven op welk niveau de aanpak zich bevindt. De mate van dwang is gerelateerd aan de ernst van het conflict. Op elk niveau zal er sprake zijn van een proces van onderkenning van het probleem, het onderzoeken ervan, het bedenken en afwegen van handlungsmogelijkheden, het maken van een plan, het uitvoeren en monitoren daarvan en het evalueren daarvan. Steeds wordt aangegeven wie daarbij betrokken is.

5.7.2 Uitgangspunten

Allereerst dient te worden vastgesteld dat zowel voor als na een scheiding ouders en kinderen recht hebben op een onbelemmerde, onbelaste, veilige omgang met elkaar. Dat vindt het grootste deel van de wereld en het is aldus vastgelegd in het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind, om precies te zijn in art. 9 lid 3 IVRK, maar ook in Europese verdragen (artikel 8 EVRM en art. 24 lid 3 EU-Handvest) en in onze eigen wetgeving: art. 1:377a van het Burgerlijk Wetboek.

Er is geen reden om op voorhand af te wijken van het idee

dat beide ouders evenveel rechten hebben op omgang met hun kind, ook al is dit juridisch gezien niet altijd de situatie. Soms heeft één van de ouders bijvoorbeeld geen gezag. Alleen een gerechtelijke uitspraak kan daar, bij verschil van inzicht tussen de ouders, verandering in brengen.

Sommige aanstaande of jonge ouders zijn zich niet bewust van de rechten van een vader als een kind buiten het huwelijk wordt geboren: een ongehuwde vader heeft niet vanzelf ('van rechtswege') samen met de moeder het gezag over hun kind. Ook komt het voor dat de

ouders er samen niet goed kunnen uitkomen en de moeder niet toestaat dat de vader gezag krijgt. In conflict-situaties omtrent de opvoeding kan deze ongelijkwaardige positie tot grote problemen leiden. Om die reden wordt (ten tijde van het schrijven van dit rapport) gewerkt aan een wet die het gezamenlijk gezag meteen regelt bij de erkenning van het ouderschap van een kind. Evenveel recht hebben op omgang met het kind betekent niet dat in het dagelijks leven vaders en moeders evenveel contact hebben met hun kinderen. Vaak is er ongelijkheid ten aanzien van de hoeveelheid tijd die iedere ouder besteedt aan opvoedtaken, om praktische en/of pedagogische redenen. Ook als hun relatie goed is en ook als zij de belangen van de betrokken kinderen centraal stellen zullen zij niet altijd een 50%-50%-verdeling van de omgang met hun kinderen realiseren. Dat betekent dat in wisselende omstandigheden, wisselende praktische afspraken tussen ouders mogelijk moeten zijn – zowel voor als na een scheiding.

Het verlies van contact tussen een kind en een ouder is voor alle betrokken partijen belastend, zo niet beschadigend. De psychosociale gevolgen leiden regelmatig tot lange zorg- en juridische trajecten zonder dat het contact tussen ouders en kinderen hersteld wordt. De problematiek kan zich zelfs herhalen in de volgende generatie. De maatschappelijke kosten van deze problemen zijn bijzonder groot.

Het is gezien het bovenstaande van maatschappelijk belang dat ouders met hun kinderen een onbelemmerd contact hebben en het is daarom gerechtvaardigd dat de overheid bemoeienis heeft met situaties waarin dat niet gebeurt. Wanneer zich hier problemen voordoen, dient het tot stand komen van afspraken en de handhaving van contact en afspraken daarom ook niet alleen de verantwoordelijkheid van de individuele burger (in dit geval dus de betreffende ouder) te zijn. Nauwkeuriger gezegd: natuurlijk heeft iedere ouder de verantwoordelijkheid om hulp te zoeken bij een (dreigende) contactbreuk met zijn of haar kind en heeft iedere ouder de verantwoordelijkheid om aan uitvoering van oplossingen mee te werken, maar de overheid heeft terecht de last te dragen voor het realiseren van de noodzakelijke voorwaarden en uitvoering van de handhaving.

De manier waarop handhaving wordt gerealiseerd, moet uiteraard niet de juridisering van de omgangsproblemen bevorderen. Het streven is immers om de primair emotionele problemen bij scheiding ook als emotionele problemen te behandelen en de tendens om het in woede omgezette verdriet voor de rechter uit te vechten, te keren. Dit doel (vaak 'dejuridisering' genoemd) wordt breed gedragen door ouders, hulpverleners en

juristen. Het doorschuiven van complexe relatieconflicten naar de Raad voor de Kinderbescherming, de rechtsspraak en de jeugdbescherming leidt zelden tot oplossingen, het leidt niet tot de ontwikkeling van noodzakelijke relationele vaardigheden en tot acceptatie en verzoening. Integendeel: het leidt vooral tot vertraging, kosten, escalatie en psychisch lijden. Bovendien leidt het tot overbelasting van de hulpverlening en rechtsspraak.

Begrenzing van de mogelijkheden juridische procedures te stapelen is dus noodzakelijk. Het opleggen van hulp dient serieus overwogen te worden.

5.7.3 Het probleem en de vraag

Het gebeurt regelmatig dat één van de ouders gemaakte afspraken over de omgang – al dan niet formeel vastgelegd in een ouderschapsconvenant of ouderschapsplan – niet nakomt. Zelfs wanneer deze afspraken door een rechter zijn bekrachtigd, gebeurt het nog regelmatig dat een ouder niet meewerkt. Soms laat een ouder het gewoon afweten, maar hij of zij kan de medewerking ook stoppen door een proces aan te spannen of een klacht in te dienen, ondertussen de omgang op te schorten en zo een situatie waarin het kind verstoken blijft van contact met de andere ouder in stand houden. Ook het uiten van beschuldigingen van verwaarlozing of mishandeling aan het adres van de andere ouder kan als functie hebben contact te frustreren. Het onderzoek naar beschuldigingen kan immers lang duren en zelfs leiden tot een definitieve breuk tussen het kind en de beschuldigde ouder. Kan contact in die problematische omstandigheden worden opgelegd? En kan het uitvoeren daarvan worden afgedwongen? Hoe zou dat dan moeten?

5.7.4 Dilemma's en oplossingsrichtingen

Er is ten aanzien van het handhaven van contact tussen ouder en kind sprake van veel en sterke meningsverschillen. Dat betekent dat er dilemma's zijn: keuzes tussen twee mogelijkheden die allebei zoveel nadelen hebben dat ze niet als vanzelf redelijkerwijze naar één van beide keuzes leiden. Hieronder worden de dilemma's besproken die het Expertteam in haar onderzoek herhaaldelijk tegenkwam en die overstegen dienen te worden om een effectieve handhaving te creëren.

Ieder dilemma wordt besproken in deze vorm:

- inleidend: de discussie,
- het dilemma, verwoord in een 'enerzijds' – 'anderzijds',
- de door het Expertteam geadviseerde keuzes, op basis van alle gevoerde gesprekken.

A Afspraken maken in tijden van stress versus een adempauze

Wanneer ouders hun partnerrelatie beëindigen, verdwijnt de spontaniteit en vanzelfsprekendheid in de omgang – tussen elkaar, maar ook vaak tussen hen en hun kind(eren). Dat betekent dat er afspraken gemaakt moeten worden over de omgang en opvoeding en alles

wat daar mee samenhangt. (Dit dilemma is eigenlijk een algemeen dilemma bij scheiding, maar aangezien het hier gaat om de start van het maken van de afspraken waarvan de handhaving aandacht behoeft, wordt dit op deze plek besproken.)

Enerzijds is het maken van die afspraken nodig – zeker wanneer het niet lukt om ‘het gewone leven’ van de kinderen min of meer soepel door te laten gaan. Het opstellen van een ouderschapsplan kan een goede weg zijn om met elkaar in gesprek te komen over de voortzetting van de opvoeding en het ouderschap.

Anderzijds vraagt het maken van afspraken overleg, wat voor betrokkenen juist in de fase van het uit elkaar gaan heel moeilijk kan zijn, hetzij door de emoties [1], hetzij door praktische omstandigheden. Het opstellen van een ouderschapsplan kan dus nieuwe conflicten oproepen en kan misschien beter worden uitgesteld.

- Het ScheidingsAdviesTeam (of een vergelijkbaar team, zie bijlage 5) zou een ‘scheidingscursus’ kunnen aanbieden om ouders goed voor te lichten over het belang van een goede omgang met elkaar en de kinderen en noodzakelijke vaardigheden daarin te trainen. Regievoering is een belangrijke taak voor een dergelijk team.
- Mogelijk kunnen afspraken voor bijvoorbeeld het eerste half jaar vastgelegd worden, totdat goed overleg mogelijk is over de omgangsafspraken.
- Mogelijk kunnen ouders door het zogenoemde ScheidingsAdviesTeam (zie bijlage 5) geholpen worden hun netwerk in te schakelen om meningsverschillen in pedagogisch acceptabele banen te leiden.
- Vanuit dit ScheidingsAdviesTeam dienen ouders ondersteund te worden bij het verwerken van hun frustraties, boosheid en verdriet, bijvoorbeeld door het inzetten van trauma- en gezins- of relatie-therapeuten, die niet zijn gericht op relatieherstel, maar op gezond scheiden.
- Het ScheidingsAdviesTeam zou na een half jaar met ouders aan tafel kunnen gaan zitten om een gesprek over het ouderschapsplan te voeren, met als doel beide ouders hierover met elkaar constructief in gesprek te brengen.

- Het ScheidingsAdviesTeam zou ook als taak hebben in de gaten te houden of omgang tussen ouders en kind goed loopt, bijvoorbeeld door als meldpunt te functioneren voor ouders en kinderen als dat niet het geval is (monitoring).
- Het begeleiden van het gesprek met ouders over een ouderschapsplan vraagt competenties die nader te verhelderen zijn. Is dat een taak die binnen een wijkteam uitgevoerd kan worden, of waarvoor verwezen dient te worden?
- De hulpverlening bevindt zich hier in het stadium van de (bevordering van) zelfregulatie.
- Bovenstaande vraagt wettelijke en budgettaire aanpassingen.

B **Verantwoordelijkheid van de burger versus de verantwoordelijkheid van de overheid met betrekking tot het maken van afspraken over omgang**

Dat ouders afspraken moeten maken over de omgang is dus duidelijk (zie dilemma A), maar wie garandeert dat die er ook altijd komen? Wettelijk is het ouderschapsplan na scheiding verplicht gesteld. Of die afspraken er ook komen, wordt echter alleen gecontroleerd bij ouders die

gehuwd waren. Dat lijkt net zo ongerijmd als wanneer de APK maar voor één soort auto's verplicht zou zijn, en niet voor een andere. Hoe groot moet de rol van de overheid hier zijn?

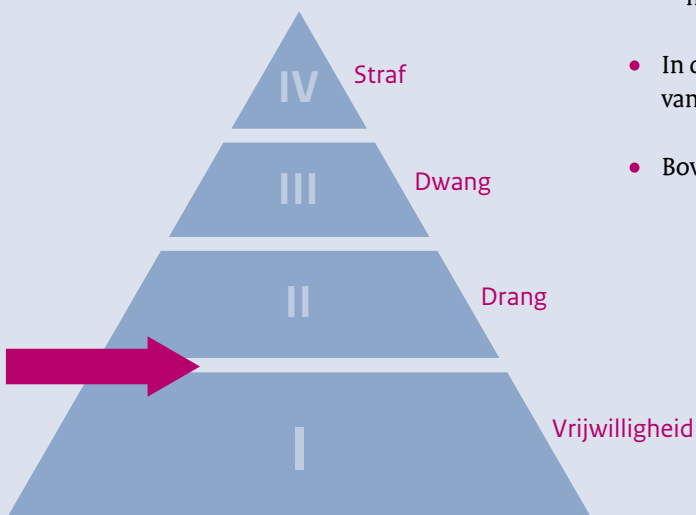
Enerzijds kan geconstateerd worden, dat in zo'n 80% van de gevallen een scheiding, ondanks alle teleurstelling en verdriet, zonder grote problemen verloopt. Iedereen verplichtingen opleggen betekent dus in 80% van de gevallen overbodig werk of zelfs een ongewenste bemoeienis van de overheid met privé-zaken.

Anderzijds zien we juist in scheidingen met veel conflicten de afspraken helemaal niet tot stand komen. Hoe eerder dat gesignaleerd wordt, en hoe eerder dat wordt aangepakt, hoe kleiner de schade voor alle betrokkenen. Dat lukt niet zonder actieve overheidsbemoeienis.

- Van geboorte van een kind dient altijd aangifte te worden gedaan. De overheid is dus al actief betrokken bij ouderschap en de handhaving van medische zorg en onderwijs. Maar: niemand die zijn kind voldoende medische zorg geeft en het gewoon naar school laat gaan, krijgt direct met de overheid te maken. Wel indirect, in die zin dat de overheid de kwaliteit van zorg en onderwijs actief bewaakt of laat bewaken. Maar pas als problemen worden gesignaleerd, wordt ingrijpen overwogen. Naar analogie van deze breed gedragen visie op de relatie tussen overheid en ouderschap zou het maken van afspraken over omgang gewaarborgd kunnen worden, door:

1. alle ouders die aangifte doen van de geboorte van hun kind (wat voor soort relatie zij ook hebben – getrouwd, samenwonend, LAT of zeer kortstondig) tegelijk bij die aangifte te wijzen op hun verantwoordelijkheid ten aanzien van de opvoeding én ze ook te laten beloven zich in te zetten voor een onbelemmerde omgang van het kind met beide ouders.
2. alle ouders te informeren, bij het doen van aangifte, dat als zich ooit problemen zouden voordoen in het handhaven van die onbelemmerde omgang, zij zich dienen te wenden tot het ScheidingAadviesTeam. Dit team zou ook kunnen functioneren ten aanzien van omgangsafspraken zoals een leerplichtambtenaar zich verhoudt tot het handhaven van de leerplicht.

- In dit stadium verkeert de interventie in de overgang van zelfregulatie naar gedwongen zelfregulatie.
- Bovenstaande vraagt budgettaire aanpassingen.

C **Verantwoordelijkheid van de burger versus de verantwoordelijkheid van de overheid met betrekking tot handhaving van afspraken**

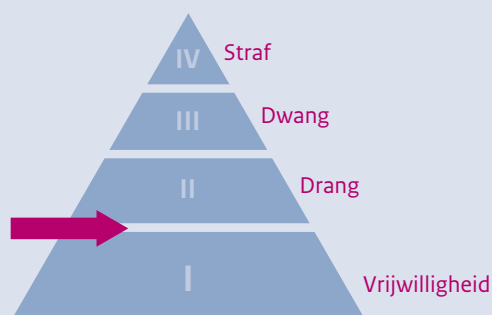
Wanneer de omgang tussen een kind en een ouder geblokkeerd dreigt te raken door het niet nakomen van afspraken door een van de ouders, is het voor ouders buitengewoon lastig om elkaar te houden aan die afspraken. Bij wie ligt de verantwoordelijkheid?

Enerzijds zou je willen dat dwang hier zoveel mogelijk buiten beeld blijft, dat de betreffende ouders en hun omgeving hier hun verantwoordelijkheid nemen en dit bijvoorbeeld via familieberaad oplossen. Dat is een stuk effectiever dan het voeren van juridische strijd.

Zowel deskundigen als belangengroepen bepleiten zowel terughoudendheid met betrekking tot dwang als handhaving van afspraken (waarbij, voor alle duidelijkheid, wel iedereen het eens is over de noodzaak van directief ingrijpen wanneer er sprake is van onveiligheid voor het kind).

Anderzijds zien we dat familieleden de strijd tussen ouders kunnen versterken en dat ouders zelfs gerechtelijke vonnissen over omgangsregelingen domweg negeren. Het valt op dat op deze ouders vanuit justitie zelden druk wordt uitgeoefend – soms wordt opgemerkt dat vooral moeders weinig onder druk lijken te worden gezet. Dit alles pleit dan toch voor een actief handhaving-beleid. Maar daarbij moet het beroep op de rechtspraak zo minimaal mogelijk zijn.

- Het ScheidingsAdviesTeam zou dé plek kunnen zijn waar een ouder (of een kind) zich meldt wanneer er een belemmering ontstaat in de omgang tussen een ouder en een kind. Of er nu een ouderschapsplan ligt of niet, of er een gerechtelijke uitspraak ligt of niet: een lid van dit loket die de monitoring van de scheiding verzorgt, zou deze melding aan moeten nemen en zo snel mogelijk (zie het volgende punt) in gesprek moeten gaan met beide ouders om te zien wat er aan de hand is en wat er gedaan zou moeten worden.
- De criteria die worden gebruikt om te toetsen of een ouderschapsplan goed genoeg loopt, verdienen op zich verheldering. Er zou een toetsingskader vanuit het IVRK ontwikkeld kunnen worden, bijvoorbeeld, ter gebruik wanneer een ouder of een kind zich meldt met een klacht over de omgang.
- Het kunnen melden van dit probleem en de acties die er uit voortvloeien dienen bekostigd te worden vanuit gemeenschapsgelden, hooguit met een bijdrage naar draagkracht van de ouders.
- Vanuit dit team zou iemand de ouders moeten informeren dat het in ieders belang is dat een kind zijn beide ouders ziet, en bovendien vaak genoeg om een betekenisvolle ouder-kindrelatie in stand te houden (tenzij door een rechter is besloten dat dat niet wenselijk is in verband met geconstateerde onveiligheid). Genoemde internationale en nationale regels worden geschonden wanneer een omgangsregeling stopt, en er is in juridische zin dan ook vaak sprake van ‘onttrekking aan ouderlijk gezag’. Buiten de rechtszaal of advocaten om zouden ouders hierop gewezen kunnen worden. Bovendien kunnen zij erop gewezen worden dat zij blootstaan aan opgelegde interventies en toezicht als zij niet op redelijke termijn (bijvoorbeeld twee weken) de afgesproken omgangsregeling in ere herstellen.
- In dit stadium verkeert de interventie in de overgang van zelfregulatie naar gedwongen zelfregulatie.
- Bovenstaande vraagt budgettaire aanpassingen.

D Uitstel van omgang versus recht op omgang gedurende onderzoek en rechts-procedures

Wanneer zich een juridisch gevecht om de vorm of uitvoering van een omgangsregeling ontwikkelt, wordt dat gevecht tegenwoordig gekenmerkt door lange procedures en wachttijden. Niet zelden blijft één van de ouders gedurende die procedures verstoken van omgang met het kind, het kind van contact met zijn ouder. Het gevolg daarvan kan zijn, dat het kind een sterkere band ontwikkelt met de ouder bij wie het 't meest is. Soms kan deze situatie zó lang duren, dat na veel touwtrekkerij wordt besloten het kind en de ouder bij wie het niet verblijft het recht op omgang te ontzeggen. Als argument is vaak gesteld dat zo'n regeling rust geeft. Maar daarmee wordt, in weerwil van de bedoeling van de (internationale) bepalingen en in tegenstelling tot de sociaal-wetenschap-

pelijke opvattingen over (de ontwikkeling van) goed ouderschap het contactverlies met de andere ouder formeel bekrachtigd.

De lange looptijd van onderzoeken en juridische procedures veroorzaakt aldus een eigen, en zeer destructieve, dynamiek in het conflict tussen de ouders. De huidige organisatie van zorg en recht speelt hierin een eigen, escalerende rol. Ouders hebben het recht om *second opinions* aan te vragen, klachten in te dienen tegen hulpverleners of onderzoekers en mogen in beroep gaan tegen besluiten van rechters. Graag verwijzen wij ook naar het onlangs uitgebrachte rapport van Nivel over vijf jaar tuchtrecht in de jeugdzorg [2].

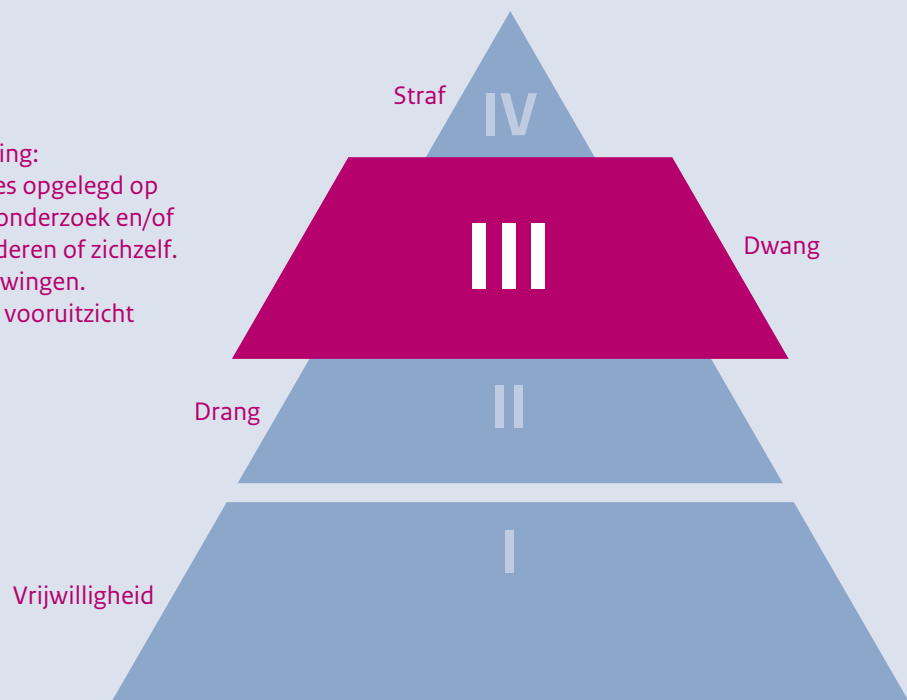
Enerzijds is het een onderdeel van rechtsbescherming dat burgers het recht hebben bij een beoordeling een *second opinion* te vragen, tegen een oordeel in beroep te gaan of een klacht in te dienen tegen een professional die onzorgvuldig heeft gehandeld. Zonder deze procedures is een burger onmondig en machteloos tegen de fouten die onvermijdelijk gemaakt worden.

Anderzijds kan geconstateerd worden dat het klachten beroepsrecht in de praktijk leidt tot een opeenstapeling van procedures. Ouders en kind, maar ook hulpverlening en justitie worden hierdoor fors belast. Bovendien lijken procedures soms te worden aangespannen om een oneigenlijk doel te dienen: namelijk de omgang van het kind met één van de ouders stil te leggen, ook al is daar geen gegronde reden toe.

- Het verdient aanbeveling een plafond in te stellen voor het aantal in te dienen klachten en het aantal te voeren procedures.
- Niet alleen dienen hulpvragers beschermd te worden tegen ondeskundige, partijdige of onzorgvuldige professionals, maar hulpverleners dienen ook beschermd te worden tegen rancuneuze of dwangmatige klagers. Het verdient aanbeveling met de beroepsverenigingen in gesprek te gaan over de afhandeling van klachtenprocedures.
- Het instellen van een beroeps- of klachtenprocedure mag niet meer een grond zijn waarop een ouder de ruimte krijgt zijn kind het contact met de andere ouder te blokkeren. Dit dient beoordeeld te worden als 'onttrekking aan het ouderlijk gezag', tenzij op basis van door een onafhankelijke instantie objectief vastgestelde feiten en omstandigheden blijkt dat de situatie voor het kind onveilig is en de omgang derhalve gewijzigd dient te worden.
- Wanneer een ouder in de situatie verkeert dat hij of zij erop gewezen moet worden dat de wet wordt overtreden, namelijk het niet nakomen van vastgelegde afspraken, dient dat zo snel mogelijk te gebeuren – bijvoorbeeld binnen een week. Dat kan gebeuren door een lid van het scheidingsadviesteam, of door een zogenoemde gezinsvertegenwoordiger (zie bijlage 5).
- Het vaststellen van sancties dient eveneens snel te gebeuren, bijvoorbeeld uiterlijk binnen twee weken. Hiervoor zou een korte procedure met de rechterlijke macht wenselijk zijn.
- De uitvoering van de vastgestelde sanctie dient dan door de politie – op initiatief van de gezinsvertegenwoordiger – te gebeuren, door agenten die hier goed op zijn voorbereid.

- Tegelijkertijd dient (minimaal) een gespecialiseerde hbo-er onder supervisie van een gedragsdeskundige onderzoek te doen naar de redenen waarom de omgang stagneerde en niet meer op gang kwam. Indien de problematiek werd opgeroepen door angst, behoefte om de situatie te controleren, door herbeleving van vroegere mishandeling of scheiding en dergelijke, zou deze onderzoeker adequate therapie dienen te indiceren. Zo'n indicatiestelling dient te gebeuren in een multidisciplinair overleg in het ScheidingsAdviesTeam. Daarbij hoort een gedragswetenschapper aanwezig te zijn met een postmasteropleiding in deze problematiek, naar mening van de beroepsverenigingen NIP, NVO en P3NL. Deze kan op zijn beurt weer samenwerken met kinderpsychiaters en therapeuten.
- In hoeverre therapie ook opgelegd kan worden is een vraag die behandeld wordt in § 5.4 van dit hoofdstuk.
- Het is belangrijk dat er regie wordt gevoerd. Vanuit het ScheidingsAdviesTeam is dit de gezinsvertegenwoordiger/casemanager, of eventueel de gezinsadvocaat. Tijdens de procedure bij de rechtbank is dit de regierechter.
- In dit stadium bevindt de hulpverlening zich in het stadium van de civielrechtelijke handhaving.
- Bovenstaande vraagt wettelijke en budgettaire aanpassingen, zoals ontschotting van financiering van hulp aan kinderen en volwassenen en hulp door een juridische professional, analoog aan schuldhulpverlening die dergelijke schotten ook niet kent.

Civielrechtelijke handhaving: ouders krijgen interventies opgelegd op het gebied van omgang, onderzoek en/of behandeling van hun kinderen of zichzelf. Politie kan uitvoering afdwingen. Er worden sancties in het vooruitzicht gesteld.

E Als de veiligheid in het geding is:
omgang handhaven of opschorten?

Handhaving van de omgang tussen kinderen en ouders is niet onder alle omstandigheden terecht: de situatie waarin ouder en kind elkaar zien dient aan een aantal eisen te voldoen. Deze zijn af te leiden uit het IVRK. In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat de opvoedingssituatie bij beide ouders voldoende verzorgend moet zijn (qua voeding en medische zorg), voldoende veilig moet zijn (zonder bedreigend lichamelijk en/of psychisch geweld) en voldoende stimulerend moet zijn (qua aandacht voor spel, beweging, sociale ontwikkeling en scholing). In de context van oplopende conflicten tussen scheidende/

gescheiden ouders komt het regelmatig voor, dat een ouder de omgang tussen een kind/de kinderen en de andere ouder stopzet en daarbij die andere ouder beschuldigt van pedagogische incompetentie, verwaarlozing, mishandeling en/of seksueel misbruik. In de praktijk duurt het lang voordat deze beschuldigingen voldoende onderzocht zijn om ze te kunnen verwerpen of bevestigen. Al die tijd wordt de relatie tussen het kind en de beschuldigde ouder verzwakt. Ook dit leidt soms tot een juridische bevestiging van het einde van het contact tussen ouder en kind.

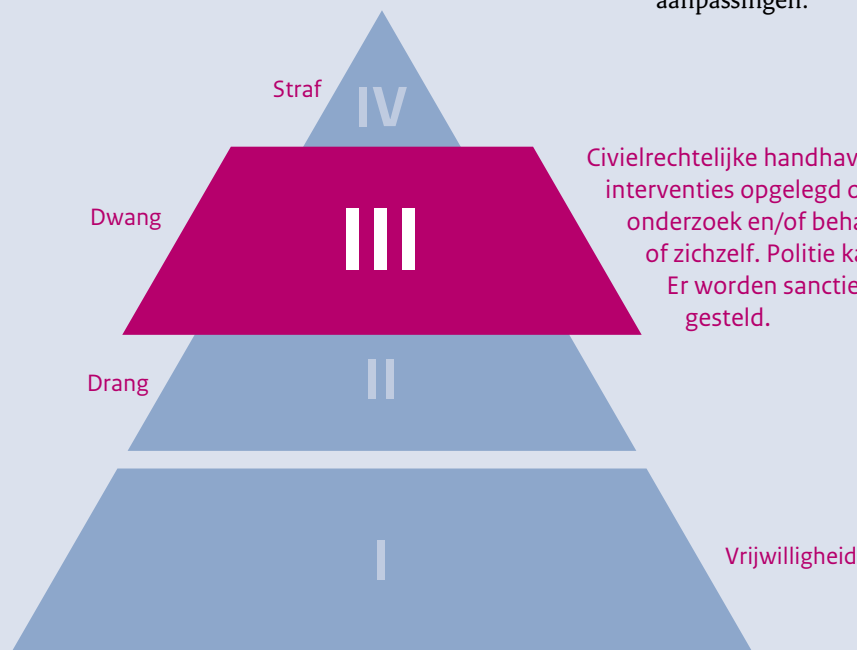
Enerzijds wil niemand dat een kind zich begeeft in een verwaarlozende of mishandelende situatie – laat staan daartoe gedwongen wordt ‘omdat er nu eenmaal afspraken zijn’. Het kind zou van alle vertrouwen in zijn omgeving – inclusief zijn vertrouwen in het wettelijk gezag – beroofd worden. De gevolgen zouden ernstige risico's voor de ontwikkeling van het kind betekenen en hoge maatschappelijke kosten met zich meebrengen. Er zijn therapeuten die stellen: een kind dat niet naar een ouder wil, mag daartoe niet gedwongen worden.

Anderzijds is bekend dat beschuldigingen, met name als zij opkomen ten gevolge van relatieproblemen, niet altijd gegrond zijn.

Daarmee mag zeker niet gezegd worden dat zij genegeerd mogen worden. Maar: zij mogen geen grond zijn om ieder contact tussen het kind en de beschuldigde ouder onmiddellijk te stoppen. Er zijn onderzoekers (en belangengroepen) die stellen: een kind dat niet naar een ouder wil, is – tenzij er sprake is van aangetoonde mishandeling – gemanipuleerd en moet juist naar die ouder toe.

- Beschuldigingen van incompetentie, verwaarlozing, mishandeling en seksueel misbruik dienen veel, veel sneller onderzocht te worden dan nu het geval is.
- Verschillende professionals merken op dat het maken van een dossieranalyse waarbij alle gegevens van de betrokken hulpverleners (ook dat van de huisarts, inclusief de praktijkondersteuner voor de geestelijke gezondheidszorg, de school, de schoolarts en de politie) worden gecombineerd en dat het beschrijven van een zo compleet mogelijke ‘levenslijn’ daarbij noodzakelijk is. Zij merken op dat een nauwkeurige bestudering van de chronologie van gebeurtenissen en beschuldigingen aanwijzingen kan geven of de beschuldiging manipulatief is. Het beschrijven van deze levenslijn zou een taak van de gezinsvertegenwoordiger/casemanager kunnen zijn.
- Feitenonderzoek, vaak aangeduid als ‘waarheidsvinding’, is lang gezien als de taak van de politie en niet van hulpverleners. Toch rust ook op hulpverleners hier een taak: zij dienen steeds na te gaan of de in hun dossier genoemde feiten en conclusies gebaseerd zijn op valide onderzoek, of nog hypotheses zijn die om nader onderzoek vragen. Zowel belangengroepen als professionals merken op dat op dit gebied veel fouten worden gemaakt. Het is duidelijk dat ook opleidingen en beroepsverenigingen hier een taak hebben (zie ook bijlage 6 over de gezinsvertegenwoordiger/casemanager).
- Opgemerkt zij dat interdisciplinaire samenwerking gehinderd wordt door privacyregels. Het verdient aanbeveling dat beroepsverenigingen én wetgever zich buigen over de vraag hoe de privacywetgeving zo toegepast kan worden dat zij geen valide oordeel over de situatie in de weg staat.

- Voor het horen van kinderen bij onderzoek naar beschuldigingen over het gedrag van een ouder, dient een voor deze taak competente specialist ingeschakeld te worden: een gedragswetenschapper op academisch niveau met een postmasterspecialisatie in deze problematiek.
- Er is behoefte aan meer klinisch psychologen en kinderpsychotherapeuten met deze specialisatie. Tegelijkertijd dienen onderzoekers adequate rechtsbescherming te krijgen, zodat uitoefening van dit vak minder riskant wordt (zoals eerder toegelicht bij dilemma D). Er zijn op dit moment te weinig klinisch psychologen en therapeuten met deze competentie. Er dient in opleidingen meer ruimte voor te komen. Alleen dan zal het lukken voldoende werkkracht te hebben om de vraag aan te kunnen.
- Het feit dat onderzoek loopt, is geen argument de omgang met de beschuldigde ouder te stoppen. Wanneer er duidelijke twijfels zijn over de veiligheid van het kind bij één van de ouders kan de veiligheid van het kind verzekerd worden door tijdens de duur van het onderzoek een vorm van begeleide omgang te realiseren. Die kan dan, indien de beschuldigingen gegrond blijken, voortgezet worden zodat niet boven op de schade door bijvoorbeeld verwaarlozing ook nog schade door contactverlies optreedt. Begeleide omgang dient ook in het weekeinde beschikbaar te zijn.
- De noodzakelijke kwaliteit van die begeleide omgang dient nog nader omschreven te worden. Deze moet in ieder geval veilig en stimulerend zijn, maar ook voldoende frequent en met voldoende deskundigheid geobserveerd te worden.
- De onderzoeksmiddelen om ouder-kind-interactie in die situatie betrouwbaar en valide te beoordelen zijn nu onvoldoende voorhanden. Het meten van stress bij het kind staat bijvoorbeeld nog in de kinderschoenen. Observatielijsten voor interacties zijn vaak niet afgestemd op ongestructureerde situaties, zoals een omgangsmoment. Onderzoeksmiddelen om de beleving van de ouder-kindrelatie te meten zijn veelal beperkt qua leeftijdsbereik en niet zelden voorzien van oude of zwakke normeringen. Wetenschappelijk onderzoek op dit punt is daarom dringend gewenst.
- In dit stadium bevindt de hulpverlening zich in het stadium van de civielrechtelijke handhaving: medewerking aan het onderzoek zou een verplicht karakter moeten hebben evenals medewerking aan de al dan niet begeleide omgang door de beschuldigde ouder.
- Over de aard en de effectiviteit van sancties is weinig overeenstemming in het veld. Zie dilemma F.
- Bovenstaande vraagt wettelijke en budgettaire aanpassingen.

F Dwang versus motiveren

Wat is er simpeler, dan ‘gewoon de wet uitvoeren’? Meestal gaat het goed. Maar in de praktijk is er bij zo’n 20% van de gevallen weinig eenvoudigs aan: mensen kunnen allerlei redenen hebben om zich aan wettelijke regels, morele verplichtingen, rechterlijke uitspraken en onderling vastgelegde afspraken te onttrekken (zie bijlage 1 *het visiedocument*).

Helpt dwang in dat geval? Slechts over twee dingen is iedereen het eens: (1) dreigen met maatregelen, maar die maatregelen niet nemen, is in ieder geval niet effectief en (2) alles wat vrijwillig kan, is effectiever. Sommigen menen dat er geen enkel bewijs is voor de effectiviteit van dwang – anderen brengen daartegenin dat in Nederland amper wordt gehandhaafd op het punt van omgangsregelingen en behandeling.

Enerzijds wordt de visie van de beroemde therapeut Albert Ellis in brede kringen ondersteund: ‘Alles wat móét, leidt tot ellende’. Druk levert tegendruk op, externe motivatie roept weerstand op, want niemand accepteert zonder één of andere vorm van verzet dat zijn autonomie wordt ingeperkt. Alle inzet moet dus gericht zijn op het doen ontwikkelen van inzicht en reflectie.

In brede kring wordt het effect van dwangmaatregelen betwijfeld. Sommige dwangmaatregelen zijn bovendien niet altijd uitvoerbaar of effectief: zo kan een moeder die van de bijstand leeft geen dwangsom opgelegd worden, want dan kan ze haar kind niet meer voeden. En een zeer welvarende ouder zal een dwangsom amper als druk ervaren. Ook het gevangenzetten van een ouder is voor het kind een drama. Alleen al het aan de deur komen van de politie wordt door sommigen als ‘traumatiserend’ bestempeld.

Anderzijds: ‘We kunnen een paard naar het water leiden, maar drinken moet het zélf.’ Als overtuigen, motiveren, of verleiden dan echt niet lukt, zou misschien toch moeten gelden: ‘Wie niet horen wil, moet maar voelen’. Dat doen we met de leerplicht immers ook? Niemand die zegt dat een kind dat verplicht naar school moet daar niet leert.

Er is ook een vrij brede kring van mensen die dwangmaatregelen wél effectief achten, zoals het geven van aanwijzingen binnen een ondertoezichtstelling (OTS), het opleggen van een dwangsom of zelfs een hechtenis.

De opbouw van de dwang zou echter in een aantal stappen moeten, zodat toepassing van het strafrecht slechts als uiterste middel wordt gezien (anders dan in België, bijvoorbeeld, zie bijlage 7) omdat strafrechtelijke procedures veel tijd kosten, met alle bijeffecten van dien.

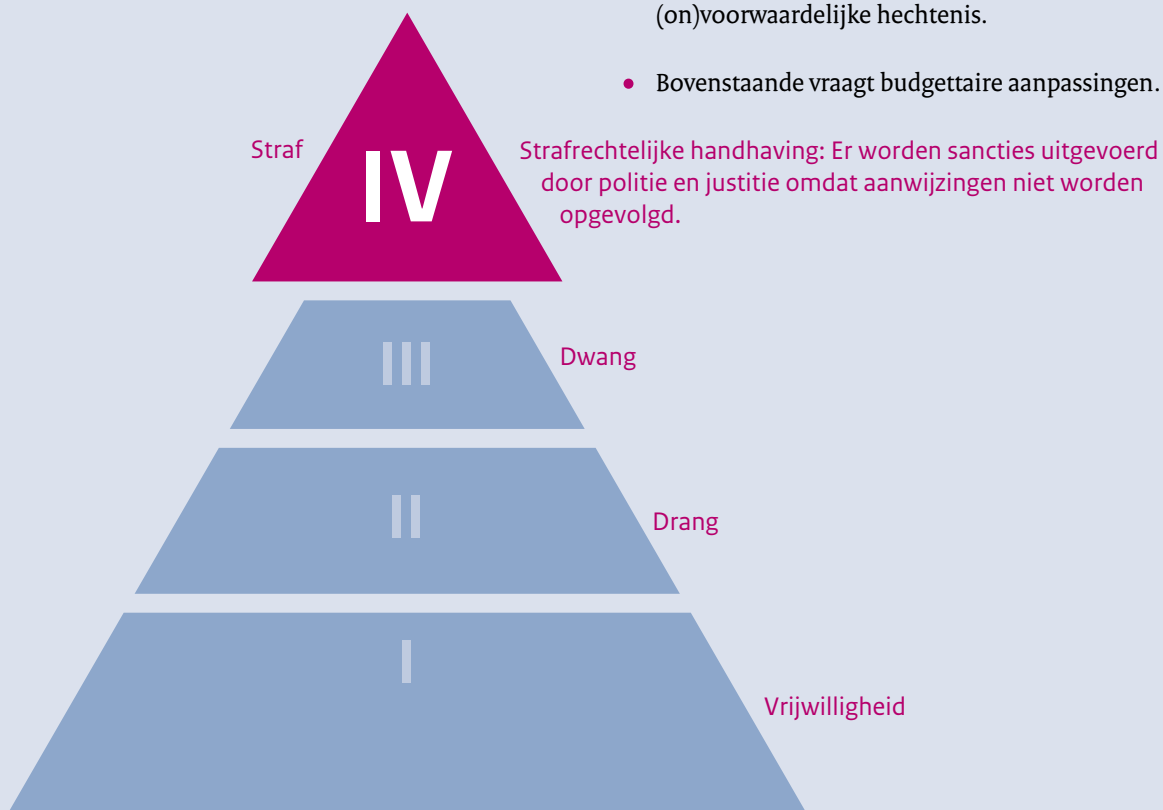
- Het type dwang dient afgewogen te worden tegen de mogelijke schade die het kind erdoor ondervindt. Politie dient bijvoorbeeld altijd in burger aan de deur te komen en gespecialiseerd te zijn in het familierecht en in niet-gewelddadig ingrijpen.
- Financiële sancties kunnen de situatie bij de een verergeren terwijl de ander er ongevoelig voor kan zijn. Er zijn ook niet-financiële maatregelen denkbaar, zoals het overschrijven van de hoofdverblijfplaats van het kind naar de ouder die het kind niet ziet.
- Alles overziend beveelt het expertteam aan om de verdeling in zorgtaken zo goed en evenwichtig mogelijk te laten aansluiten bij de gewoonten, situatie en mogelijkheden van ouders. Waar dat niet mogelijk is dient tenminste te worden gewaarborgd dat de niet-verblijfsouder en het kind de kans krijgen hun ouder-kindrelatie vorm te geven, zonder dat deze door handelen of nalaten van de verblijfsouder negatief wordt beïnvloed.
- Nog sterker kan ingegrepen worden door het kind ook daadwerkelijk bij de andere ouder te plaatsen. Sommige onderzoekers bepleiten dat samen te laten gaan met een strikt verbod op communicatie met de weigerachtige ouder. Deze aanpak is onder andere in de Verenigde Staten in zwang, en wordt soms door belangengroepen in Nederland ook bepleit, maar het onderzoek daarnaar is nog beperkt. Dwang wordt met name door de Amerikaanse onderzoeker Warshak [3] (erkennend dat meer onderzoek nodig is) effectief bevonden. Het verplichten van omgang (na uitsluiten van mishandeling) leidt soms tot verzuchting bij de jongere: ‘had dat niet eerder gekund?’ – anderzijds is de Nederlandse attitude ten aanzien van de wet zó anders dat het de vraag is of deze aanpak hier ook zou werken. Nederlandse therapeuten betwijfelen dat. Ook hier is meer onderzoek nodig. Opgemerkt zij dat in de VS een andere juridische cultuur heerst en dat voor Nederland ook

andere opties overwogen dienen te worden. Te denken valt aan verplichte behandeling van het gehele gezin, waarbij (de relatie van) het kind beurtelings met de ene en met de andere ouder residentieel wordt onderzocht en behandeld.

- Een andere optie is om de ouders op te leggen alleen nog minimaal en functioneel met elkaar te communiceren en deze communicatie nog gedurende enige tijd te laten monitoren en zo nodig te laten corrigeren door bijvoorbeeld een gezinsvertegenwoordiger. Dat is een kostbare begeleiding, die uiterlijk zou moeten duren tot voldoende de-escalatie is bereikt. Deze aanpak wordt ‘parallel ouderschap’ genoemd [4].
- Nóg ingrijpender zou zijn om één van de ouders een voorwaardelijke schorsing van het ouderlijk gezag op te leggen of het gezag te beëindigen. Echter: dan dient ook deze ouder nog steeds in staat te worden gesteld contact met zijn kind te hebben. Deze stap kan een corrigerend effect hebben. Het uitvoeren van deze stap is niet alleen een sanctie, maar ook een ingreep die in het kader van gedwongen hulpverlening functioneel kan zijn om de conflicten te stoppen. Ook bij zo’n maatregel dient men verdacht te zijn op ongewenste financiële effecten die de situatie voor het kind juist weer zouden belasten.
- Bij dit alles is goede regievoering van het grootste belang. De gezinsvertegenwoordiger zou één van bovenstaande maatregelen aan de rechter voor kunnen leggen en nadat de rechter de sanctie inderdaad heeft opgelegd, deze kunnen doen uitvoeren. Want wat de sanctie ook is: controle op de naleving van de interventie hoort niet de taak van één van de ouders te zijn.
- In dit stadium is het van het grootste belang dat er ook psychodiagnostisch onderzoek wordt gedaan naar de vraag waarom de ouder niet meewerkt. Niet zelden blijken oude trauma’s en persoonlijkheidsproblematiek een rol te spelen. Meewerken aan dit onderzoek zou verplicht moeten zijn. Waarbij net als bij de andere maatregelen geldt: alleen bij het daadwerkelijk verbinden van consequenties aan het niet opvolgen van de aanwijzingen van de rechter heeft het opleggen van behandeling zin.
- Bij het onderzoek – en nog meer als dat wordt opgelegd – is het van belang vanaf het begin te werken op een wijze die de acceptatie van de conclusies en de veranderbereidheid bevordert. Onderzoek heeft immers altijd een effect op de onderzochte persoon. Dit kan door dit effect niet als neveneffect of placebo-effect te zien, maar te maximaliseren. We spreken in dat geval van *therapeutic assessment*: de hulpvrager wordt mede-onderzoeker van de problemen. Aan het slot is er idealiter een gedeelde probleemdefinitie en een gedeelde oplossingsdefinitie: een belangrijke algemeen werkzame factor voor succes van een interventie. Zo’n werkwijze kost meer tijd, maar de kosten van niet-accepteren van de uitkomsten zijn zonder twijfel hoger. Een gezinsdag- of residentieële behandeling zou een goede context vormen voor zo’n aanpak.
- Per regio (eventueel bovenregionaal) zou er een expertisecentrum moeten zijn voor diagnostiek en een instituut dat één van de aanbevolen behandelingen kan uitvoeren, bijvoorbeeld een gezinsbehandeling in dag- of residentieële setting.
- Medewerking aan behandeling zou eveneens opgelegd moeten kunnen worden. Maar dit vraagt ook afstemming met de beroepsverenigingen, omdat er rond verplicht behandelen discussie is: het dilemma is zeker nog niet overstegen. Dat lijkt met onze cultuur te maken te hebben, maar ook met visie op en kennis over wat werkt in hulpverlening.
- Wanneer een dwangsom of gijzeling dreigt, gaan agenten in burger eerst (binnen korte tijd, bijvoorbeeld twee weken) langs bij de betreffende ouder om te waarschuwen dat een sanctie op komst is. Dit is een indringend ‘voorlichtingsgesprek’ dat bij voorkeur tijdens schooltijd wordt gevoerd, zodat de kinderen niet worden blootgesteld aan de spanning die dit oproept. De ouder zou zich bij voorkeur door een vertrouwenspersoon kunnen laten bijstaan. Nadat een tweede waarschuwing (‘handhavingsgesprek’, in eenzelfde opzet) geen effect heeft, wordt de sanctie ingesteld. Wanneer het gewenste effect dan alsnog uitblijft en het civielrecht onvoldoende mogelijkheden meer heeft, komt het strafrecht aan de orde.

- Indien een sanctie als gijzeling aan de orde is, stellen we voor dat de betreffende ouder een keuze krijgt voorgelegd: de gijzeling of een klinische behandeling (zie paragraaf 5.5).
- Wanneer vervolging wegens onttrekking aan het ouderlijk gezag en de daarbij behorende sancties aan de orde zijn, bevindt de begeleiding zich in het stadium van de overgang van civielrechtelijke naar strafrechtelijke handhaving. Een strafrechtelijke sanctie kan zijn een geldboete, taakstraf of (on)voorwaardelijke hechtenis.
- Bovenstaande vraagt budgettaire aanpassingen.

Referenties

1. Koppejan-Luitze, H.S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M., & Finkenauer, C., *Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns*. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2020.
2. Schackmann, L.R., et al. *Evaluatie 5 jaar tuchtrecht in de jeugdzorg*. 2020; Available from: <https://skjeugd.nl/wp-content/uploads/2020/12/Nivel-rapport-Evaluatie-5-jaar-tuchtrecht-in-de-jeugdzorg.pdf>.
3. Warshak, R.A., *Reclaiming Parent-Child Relationships: Outcomes of Family Bridges with Alienated Children*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2018: p. 1-23.
4. Cottyn, L., *Conflicten tussen ouders na scheiding*. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 2009. **27**: p. 131-161.

6. Conclusies en adviezen van het expertteam met betrekking tot de aanpak van ouderverstoting en complexe omgangsproblematiek

6.1 Inleiding

In dit rapport van het expertteam PA / complexe omgangsproblematiek wemelt het van de aanbevelingen. In dit hoofdstuk worden deze geordend. De daarbij gehanteerde volgorde gaat van abstract naar concreet. Dat heeft een reden.

Hoewel de lezer uiteraard op zoek zal zijn naar concrete actiepunten, wil het expertteam met deze wijze van presenteren benadrukken dat complexe omgangsproblematiek en PA geen problemen zijn die met simpele acties kunnen worden opgelost. De problemen ontstaan tussen mensen, die door hun eigen geschiedenis en door elkaar worden beïnvloed – maar die ook worden beïnvloed door hun omgeving, zowel de professionele als de niet-professionele. Het gezinssysteem, met de ouders en de kinderen kan al complex zijn, maar onderwijs, hulpverlening, rechtspraak en handhaving zijn ook complexe systemen, met vele betrokkenen, vele functies en veel regels. Al deze systemen beïnvloeden elkaar ook nog eens wederzijds én zij staan onder invloed van systemen die nog wat verder weg staan van het dagelijks leven: economie, wetgeving, technische ontwikkelingen – systemen die in hun onderlinge interactie de cultuur vormen waarin iedereen leeft. Een cultuur die zich ontwikkelt, wat óók weer een gevolg is van, maar ook gevolgen heeft voor de ontwikkelingen in al die andere systemen, het gezin waar het mee begon inclusief.

Het verschijnsel PA dient begrepen te worden in de context van al die ingewikkeldheid. PA, hoe groot het individuele drama ook is, is gezien de frequentie waarmee het voorkomt en gezien het appel dat het doet op zorg en rechtspraak, niet anders te zien dan als een systeemprobleem.

PA kan overigens soms een enkelvoudige oorzaak hebben, bijvoorbeeld het (wan)gedrag van één van de betrokkenen. Het kan echter ook heel goed de uitkomst zijn van een samenspel van factoren. Zo hoorde het team over processen waarbij individuele factoren zoals stagnerende rouwprocessen optellen bij oud zeer (trauma's) of andere problemen in de emotieregulatie (onveilige hechting), bij gestook door de familie (woedend over de pijn die hun geliefde wordt aangedaan), bij impulsief gedrag bij het scheiden (waarbij woede of verliefdheid te snel in actie wordt

omgezet), bij huisvestingsproblemen, bij wachttijden voor hulp of juridische afwikkeling, bij te snelle of te eenzijdige oordelen door hulpverleners, bij partij kiezen door de omgeving, bij faseproblematiek en eenzaamheid bij de betrokken kinderen, bij niet-effectieve hulp (en te lang wachten voor doorverwijzing), bij genegeerde rechterlijke uitspraken, bij gebrek aan handhaving.

Op al die gebieden zijn adviezen geformuleerd. Het expertteam meent dat ieder advies gezien moet worden in het kader van de hierboven beschreven complexiteit om te voorkomen dat deze problematiek te simpel wordt aangepakt. Dat zou in een individueel geval soms nog kunnen werken maar het zou niet het maatschappelijke probleem van complexe omgangsproblemen en PA oplossen op langere termijn.

Complexe problemen veranderen is lastig: het zijn vaak 'wicked problems' waar menige interventie in gefaald heeft. In dit hoofdstuk beginnen we daarom met het aangeven van wat er gedaan zou kunnen worden op het niveau van de verschillende betrokken systemen. Met het inzetten van veranderingen op verschillende gebieden en niveaus zou dit heftige leed dat bij duizenden mensen door omgangsproblemen ontstaat naar de mening van het expertteam wel degelijk verminderd kunnen worden.

6.2 Taken voor allen

6.2.1 Visieontwikkeling

Misschien is het belangrijkste én tegelijk het moeilijkste – maar wel het eerste dat verder opgepakt dient te worden: het ontwikkelen van een gemeenschappelijke visie op complexe omgangsproblematiek en PA door alle betrokkenen: de departementen, gemeenten, financiers, ziektekostenverzekeraars, hulpverleners, juristen, politie, onderzoekers, beroepsverenigingen en opleidingen. Het expertteam beveelt aan als uitgangspunten te nemen voor alle beleid, onderwijs, onderzoek en hulpverlening:

- dat systeemgericht kijken naar deze problematiek en het zien van de consequenties van complexiteit hierbij uitgangspunten dienen te zijn;
- dat bij het kijken naar deze problemen bovendien ruime aandacht dient te zijn voor de ontwikkeling die er aan vooraf is gegaan en het verhaal van de betrokkenen daarbij;

- dat daadwerkelijk aangesloten wordt bij wat het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) hier over zegt [1], namelijk:
 - dat ouders en kinderen recht hebben op onbelemmerde omgang met elkaar, ook na scheiding;
 - dat kinderen recht hebben op een veilige en stimulerende omgeving;
- dat daadwerkelijk onderzoekend en handhavend ingegrepen dient te worden indien er blokkades (dreigen te) ontstaan in de omgang tussen een ouder en een kind;
- dat gewerkt wordt aan consensus over de vraag hoe gehandhaafd wordt, zodat hulpverleners bij de begeleiding van ouders helder hebben welke druk zij op ouders kunnen uitoefenen – en omgekeerd rechters helder hebben waar zij bij hulpverleners op kunnen rekenen – zodat uiteindelijk de voorspelbaarheid van het proces toeneemt wat zeer ten goede zal komen aan ouders en kinderen.

6.2.2 Dialoog tussen alle betrokkenen: het slaan van een brug tussen zorg en recht om ruimte te bieden voor relatieherstel

Complexe omgangsproblematiek en PA leidt vaak tot betrokkenheid van een veelheid van professionals. Tussen hen zou een blijvende dialoog – een ‘wederzijds onderzoekend gesprek’ – gevoerd moeten worden. Dit gesprek zou vak-, organisatie- en sectoroverstijgend moeten zijn: ontwerpers (regelgevers, beroepsverenigingen, opleiders), uitvoerders (professionals uit zorg, justitie, onderwijs, gemeente), onderzoekers (universiteiten, hogescholen, gespecialiseerde diagnostici), handhavers (tuchtcommissies, politie), en zeker ook de betrokken ouders én hun kinderen zouden hierbij betrokken moeten zijn.

Het expertteam beveelt aan dat gemeenten hierover waken op lokaal niveau, en de ministeries van Veiligheid en Welzijn op nationaal niveau en faciliteren dat hier (bijvoorbeeld) vijfjaarlijkse conferenties over zijn om de ontwikkelingen te monitoren.

Een inhoudelijke focus in deze dialoog zou dienen te liggen op het afremmen, zelfs terugdringen van de tendens om meningsverschillen trachten te beslechten door bij een rechter zijn of haar ‘gelijk’ te halen, en in plaats daarvan te werken aan een situatie waarin iedereen de ruimte en de middelen heeft zich verder te ontwikkelen – en waarbij ongestoorde omgang tussen ouders en kinderen vanzelfsprekend is, ook als de ouders het ontmoeten van elkaar pijnlijk vinden.

Op een zeer praktisch niveau zou dit gesprek kunnen gaan over de vraag hoe zorg en recht de handen ineen kunnen slaan en de privacywetgeving zodanig kan worden aangepast dat het voor politie, diagnostici en hulpverleners mogelijk is om bij deze complexe problematiek een gezamenlijk dossier te beheren. Hierdoor wordt een compleet overzicht van alle gebeurtenissen gerealiseerd en ontstaat een beter inzicht in de patronen die er spelen, waardoor adequatere hulp kan worden geboden.

6.2.3 Bevordering van de rol van vaders in opvoeding: een zaak van wetgever, werkgevers, maar uiteindelijk van iedereen

Het was het expertteam al niet onbekend, maar in het onderzoek dat is verricht werd het beeld bevestigd dat maatschappelijke stereotypen ten aanzien van vader- en moederschap invloed hebben op de gedragswetenschappelijke oordeelsvorming, de advisering, de rechterlijke oordeelsvorming en de politionele handhavingspraktijken. De rol van de vader in opvoeding wordt ondanks alle ook in dit rapport geschetste ontwikkelingen nog steeds onderschat én benadeeld. Benadeeld omdat werkgevers hun verlof rond de geboorte van hun kind zo mogelijk nog problematischer vinden dan van hun vrouwelijke werknemers, benadeeld door zeer korte verlofmogelijkheden bij de start van het vaderschap, maar ook benadeeld door een negatieve houding bij hulpverleners en rechters ten opzichte van mannelijk gedrag [2, 3].

De wetgever heeft terecht mogelijkheden verkend en benut, zoals het standaard toekennen van het gezag aan beide ouders bij de aangifte van de geboorte. En in het hele voortraject van die geboorte zou meer gedaan kunnen worden om aanstaande vaders te betrekken. Ook zou bij huwelijk, het tekenen van een samenlevingscontract en bij geboorteaangifte informatie gegeven kunnen worden die duidelijk maakt dat deelnemen aan de zorg voor je kind voor mannen iets vanzelfsprekends en noodzakelijks is. Het iets verruimen van het geboorteverlof was een goede zaak. Verder verruimen is meer dan gewenst. Het daadwerkelijk mogelijk maken daarvan, en ook zaken als het faciliteren van deelname van vaders aan overleg op school bijvoorbeeld is een zaak van werkgevers.

Het tegengaan van verre verhuizingen na scheiding, waardoor een ouder onbereikbaar wordt voor kinderen, zou ook een meer vanzelfsprekende zaak kunnen worden. Maar het is ook zeker een zaak van iedereen om jongens en meisjes zo op te voeden dat ze wederzijdse zorg voor hun kinderen vanzelfsprekend vinden.

6.3 Kennisoverdracht en methodiek-ontwikkeling: een zaak van hogescholen, universiteiten en beroepsverenigingen – en dus ook van de overheid

6.3.1 Kennisontwikkeling: een taak voor overheid en universiteiten

Het expertteam constateert belangrijke lacunes ten aanzien van:

- de epidemiologie van PA,
- de beschikbare diagnostische middelen om complexe omgangsproblematiek te onderzoeken, en
- de beschikbare interventies en de kennis over de vraag in hoeverre bestaande interventies effectief zijn.

Een voorwaarde om kennis te ontwikkelen, is overeenstemming over een definitie van PA. Het expertteam heeft daarvoor een voorstel ontwikkeld in zijn visiedocument, zie Bijlage 1.

In het rapport heeft het expertteam diverse projecten genoemd die veelbelovend zijn en onderzoek verdienen, waarbij dag- en residentiële gezinsbehandeling in het oog springen.

Tevens dienen op de universiteiten middelen ontwikkeld te worden om veiligheid van opvoedingssituaties bij gescheiden ouderschap op een efficiënte, betrouwbare en valide wijze te onderzoeken op een wijze die aan de variaties van vader- en moederschap recht doet. Het expertteam beveelt aan dat bij de uitvoering van onderzoek ervaren gedragswetenschappers uit het werkveld betrokken worden.

Hierbij vraagt het expertteam waakzaamheid ten aanzien van een seksebias in diagnostiek, hulpverlening en juridische procedures. Onderzoekers en opleiders hebben hier een taak.

De overheid dient onverwijld dergelijk onderzoek te faciliteren. Hierbij zou het instellen van een Bijzonder Hoogleraar Complexe Omgangsproblematiek passend zijn.

6.3.2 Kennisoverdracht: in hbo- en universitaire opleidingen, zowel op medisch, psychosociaal als juridisch terrein dient er aandacht te zijn voor de dynamiek van scheidingsproblematiek en dienen signalen van complexe omgangsproblematiek en PA bekend te zijn.

Het expertteam constateert dat velen (zowel betrokken ouders als betrokken professionals) klagen over een gebrek aan kennis over scheiding in het algemeen en complexe scheidingen en PA in het bijzonder. Het expertteam beveelt de opleidingen aan hun programma's te onderzoeken op:

- de basiskennis op het gebied van kinderrechten,
- de basiskennis met betrekking tot scheiding, rouw, trauma en kindermishandeling,
- de kennis van signalen van complexe omgangsproblematiek en PA, en
- de houding ten aanzien van de te volgen weg, waarbij emotionele problemen niet gejuridiseerd dienen te worden.

Het expertteam realiseert zich, dat van opleidingen al veel wordt gevraagd. Het beveelt daarom aan, in aansluiting bij het plan van het platform Scheiden zonder Schade om zoveel mogelijk kennis op een centrale, door professionals gevalideerde website te plaatsen, en ook onderwijsmateriaal op dit gebied centraal te ontwikkelen, inclusief kennistoetsen.

6.3.3 Methodiekontwikkeling in voorlichting en scheidingsloketten: een taak voor nationale en gemeentelijke overheid én universiteiten en hogescholen.

Methodiekontwikkeling vindt bij voorkeur plaats in interactie tussen praktijk en onderzoek. Binnen het project *Scheiden zonder Schade* [4] zijn al diverse experimenten gestart, die zeker ook zullen bijdragen aan de preventie van complexe problematiek en PA.

- De nationale overheid dient de gemeenten financieel te faciliteren bij het instellen van scheidingsloketten (zoals een ScheidingsAdviesTeam, zie bijlage 5) voor een integrale begeleiding van vragen bij scheiding waarin ouders samenhangend advies en steun kunnen krijgen voor juridische, pedagogische, financiële en psychische problematiek.
- De nationale en lokale overheid dienen naar de mening van het expertteam te borgen dat allen die kinderen krijgen (binnen of buiten een relatie):
 - goede voorlichting krijgen over hoe een scheidingsmelding aan het kind gegeven kan worden, en over wat het belang is van het recht van het kind op omgang met beide ouders,
 - bij scheiding (maar ook bij het afzien van een verder samenlevingsverband) verplicht zijn een omgangsregeling op te stellen die reële opvoedingsruimte aan beide ouders biedt (het expertteam realiseert zich dat dit bij niet-geregistreerde relaties uiteraard lastig is – maar te overwegen valt om bij geboorteaangifte tevens een intentieverklaring op dit gebied te laten tekenen. Het gaat dan in feite niet om meer dan de verklaring het eens te zijn met het IVRK, in het bijzonder betreffende omgang en zorg,
 - het dringende advies krijgen zich bij onenigheid daarover allereerst te wenden tot een Scheidings-AdviesTeam in de gemeente en niet eerst tot juristen,

- bij het niet opvolgen van afspraken ten aanzien van de omgang beide ouders dit kunnen melden bij het scheidingsloket / ScheidingsAdviesTeam, en dat dit team het recht heeft beide ouders voor gesprek op te roepen en het recht vervolgstappen te nemen als zij zich herhaaldelijk niet aan omgangsafspraken houden.

6.3.4 Multidisciplinaire samenwerking en onderzoek: een taak voor opleidingen, beroepsverenigingen en uitvoeringsorganisaties

Het expertteam constateerde hier boven al dat privacy-wetgeving leidt tot onvolledige dossiers en dat interdisciplinair werken gefaciliteerd dient te worden. Goed onderzoek naar de voorgeschiedenis van complexe omgangsproblematiek is van belang om te voorkomen dat de betrokkenen zich niet gehoord voelen of dat inadequate hulp wordt ingezet. Maar opleidingen dienen daar ook hun studenten in te bekwamen en voor te motiveren – en organisaties dienen deze competente, gemotiveerde werknemers ook te faciliteren om dergelijke analyses te maken. Ervaringsdeskundigen meldten veel klachten hier over. De opleidingsdeskundigen in het team kennen de klachten van de hulpverleners over hun facilitering op dit gebied.

Het expertteam beveelt aan dat:

- opleidingen – inclusief pabo's en lerarenopleidingen – meer aandacht besteden aan interdisciplinair samenwerken en methodisch werken;
- opleidingen meer aandacht geven aan vaardigheden om toetsbare, controleerbare dossiers te vormen die transparant zijn voor degenen die het betreft en betrouwbare bronnen zijn voor (vervolg)hulpverlening;
- rechters en hulpverleners gezamenlijk optrekken bij de aanpak van gestagneerde omgang tussen een ouder en een kind; dit vraagt mogelijk om nieuwe vormen van opleiden, waar deze sectoren, die elk hun eigen tradities en taal hebben, elkaar zouden kunnen ontmoeten.

6.3.5 Bereikbaarheid en voldoende capaciteit voor begeleiding, behandeling en handhaving: een taak voor overheid, verzekeringen, justitie, Veilig Thuis, de Raad voor de Kinderbescherming, opleidingen en universiteiten en hulpverleningsinstellingen

Het expertteam constateert dat het thema 'escalatie door wachttijden' in alle gesprekken met alle participanten terugkeert. Capaciteitsproblemen in zorg, diagnostiek en justitie hangen samen met financiering, waarin alle partijen een taak hebben. Maar ook zijn professionele

(niet-bureaucratische) vormen van samenwerking nodig tussen organisaties.

Deze capaciteitsproblemen zullen hopelijk minder worden naarmate beter op preventie en dejuridisering wordt ingezet. Het expertteam heeft de volgende aanbevelingen op het gebied van de inzet van zorg.

- De bereikbaarheid van relatietherapie dient verbeterd te worden door deze in de basisziektekostenverzekering op te nemen.
- Therapeuten zouden zich ook moeten kunnen toeleggen op hulp bij het beëindigen van relaties en het reorganiseren van ouderschap.
- Kinder- en jeugdtherapie-opleidingen maar ook de basisopleidingen voor hbo-pedagogiek, maatschappelijk werk, bijstandsmaatschappelijk werk, orthopedagogiek, kinder- en jeugdpsychologie, psychologie, psychiatrie en kinderpsychiatrie en politie dienen meer aandacht te besteden aan complexe omgangsproblematiek en PA.
- Er dienen meer gedragswetenschappers en therapeuten opgeleid te worden om verantwoord met kinderen te spreken in de context van complexe omgangsproblematiek en beschuldigingen van verwaarlozing, mishandeling en misbruik.
- De beroepen in de eerste lijn dienen in hun opleiding te leren signalen van complexiteit waar te nemen en op hun waarde te schatten. Mogelijk naast de focus van hun kernactiviteiten dienen ze oog te hebben voor huisvestingsproblemen, financiële problematiek, hoge negatieve emoties, gehechtheids- en persoonlijkheidsproblematiek en de veiligheid van de opvoedingssituatie.
- Er dient aandacht te zijn voor laagdrempelige consultatiemogelijkheden van werkers in de eerste lijn bij specialisten op bovengenoemde gebieden.
- Om het stapelen van interventies te voorkomen is een realistische inschatting van de ernst van de problemen van belang. Het is zaak om niet eerst te kijken of iets laagdrempeligs kan werken om daarna pas op te schalen. Door direct goed onderzoek te doen wordt voorkomen dat ouders en kinderen therapie-moe worden en het vertrouwen van ouders en kinderen in de hulpverlening verdwijnt. Dergelijk onderzoek zou opgelegd dienen te worden als de noodzaak door deskundigen wordt ingezien maar een ouder weigerachtig is.
- Het doen van aangifte bij de politie bij obstructie van omgang dient vereenvoudigd te worden.
- De politie dient in ieder team personeel te hebben dat is geschoold in de-escalierend handhaven van omgang en het ondersteunen van de kinderen die hierbij in het geding zijn.

- De capaciteitsproblemen in de zorg worden vergroot en dreigen nog verder vergroot te worden door het klacht- en tuchtrecht. Waar dit recht primair zou moeten dienen om de kwaliteit van zorg te verbeteren, functioneert het in de praktijk te veel als strafrecht. Bovendien is oneigenlijk gebruik van procedures – namelijk om omgangsregelingen op te schorten en rechterlijke besluiten te kunnen negeren – aan de orde van de dag. Twee maatregelen beveelt het expertteam daarom aan:
 - in alle omstandigheden, dus ook bij beschuldigingen van mishandeling etc., dient gestreefd te worden naar het voortzetten van de ouder-kind-relatie in een veilige setting;
 - hulpverleners dienen beter beschermd te worden tegen manipulatief klagen. Indien dit niet gebeurt valt te verwachten dat vrijgevestigde hulpverleners en op contractbasis werkende instellingen zich (nog verder) zullen afkeren van deze problematiek. Hun rechten maar ook hun financiële bescherming verdienen verbetering. De attitude van tuchtcommissies vraagt aandacht.

6.3.6 De rol van scholen

Het expertteam constateert dat het gebrek aan vaste vertrouwenspersonen voor kinderen in complexe scheidingsituaties zeer nijpend is. De huisarts is zo'n figuur, maar voor de jongsten niet zelfstandig bereikbaar. De leraar op school is dat wel. In de pabo en in de lerarenopleidingen is daar aandacht voor nodig. De pedagogische visie van de school speelt hier een belangrijke rol. Maar scholen zouden niet allemaal zelf het wiel hoeven uit te vinden als een landelijke handreiking voor de scholen werd ontwikkeld. Met name dienen scholen bedacht te zijn op het weghouden van een ex-partner van leerlingbesprekingen. Ook zouden scholen een actief beleid dienen te voeren in het informeren van beide ouders en er niet van uitgaan dat de ene ouder de andere zal informeren. Iedere school kent aandachtsfunctionarissen voor zaken als kindermishandeling, autisme, dyslexie en pesten. Ook scheidingsproblematiek en PA verdienen zo'n aandachtsfunctionaris. Scholen zouden hun leerkrachten dienen te faciliteren in hun uren om waar nodig extra spreektijd met ouders te kunnen plannen, bijvoorbeeld als deze niet meer bereid zijn samen naar een overleg te komen. Scholen zouden het tot een gewoonte dienen te maken signalen van op handen zijnde scheidingen, verhuizingen, vertrek of verschijnen van partners van ouders te vermelden in het leerlingvolgsysteem, met aandacht voor het feit dat de privacy van de ouders bij inzage niet geschon-

den kan worden (zie ook hier onder: het belang van tijdige signalering).

6.4 Verbetering van diagnostiek en behandeling: een taak van opleidingen, instellingen en onderzoekers

In het bovenstaande heeft het expertteam al duidelijk willen maken dat de aanpak van complexe omgangsproblematiek interdisciplinair dient te zijn en een brede systeemgerichte blik vraagt. Bij het inschatten van de ernst van de problematiek staat het oog hebben voor de veiligheid van het kind centraal.

De tijdigheid van de signalering is een eerste aandachtspunt. Het expertteam verwacht dat een vroege signalering van en aandacht voor de problemen tot effect zal hebben dat de kans op intredend contactverlies aanmerkelijk kleiner zal worden.

- Het vroegtijdig signaleren van problemen op het gebied van rouw, trauma, financiën of huisvesting bij ouders en kinderen is een zaak van alle betrokkenen. Het stijgen van het conflictniveau, het weghouden van de partner of ex-partner van zaken die het kind aangaan, het (non-verbaal) kwaadspreken over de andere ouder, het ontwikkelen van radicale plannen voor verhuizing etc.: het zouden allemaal gedragingen moeten zijn die een alarmbel in de omgeving doen afgaan.
- De hoofdvraag in diagnostiek dient primair gericht te zijn op het pedagogisch handelen van de ouders, niet op de vraag welke problemen zij allemaal hebben – al zijn die problemen zeker relevante risicofactoren die aandacht verdienen. Het besef dat risicofactoren een matige voorspellende waarde hebben ten aanzien van de opvoedings situatie dient bevorderd te worden.
- Als relevante gedragingen die dienen te waarschuwen voor versterking van het conflict tussen de ouders beveelt het expertteam aan om aandacht te geven aan concreet ouderlijk gedrag. Hier verwijst het expertteam naar de opsomming in paragraaf 5.3 van signalen van loyaliteitsbeïnvloedend gedrag.
- Feit is dat ontwikkelingen als verhuizing en de vorming van nieuwe relaties en gezinnen de vonken kunnen zijn die strijd kunnen laten ontbranden. Tijdige psycho-educatie kan problemen voorkomen, maar dat vraagt uiteraard dat deze wendingen tijdig worden gesignaleerd. De school heeft hier unieke mogelijkheden, maar ook de sporttrainer, etc. Deze zouden de weg naar een ScheidingsAdviesTeam zeer eenvoudig moeten kunnen vinden.

Een tweede belangrijke focus betreft het oog hebben voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de betrokkenen, wat zij hebben meegemaakt en wat hun verhaal daarover is.

- In de diagnostiek dient standaard ruime aandacht te zijn voor de wijze waarop het probleem zich ontwikkeld heeft en voor het verhaal dat de betrokkenen daarover vertellen. Daarbij dient de jeugd van de ouders ook bevraagd te worden.
- De kwaliteit van de dossiervorming in feitenonderzoek, diagnostiek en hulpverlening vraagt aandacht. De bronnen van beweringen over de ouders dienen getoetst te kunnen worden en fouten in eerdere rapportages dienen gecorrigeerd te worden. Het zou gewoon moeten zijn een helder onderscheid te maken tussen feiten, meningen en interpretaties, meerdere bronnen te gebruiken, deze te checken, eisen te stellen aan bronverslag en elkaar daar als professional op aan te spreken.

Een derde belangrijk aandachtspunt is de organisatie van diagnostiek en hulpverlening. Wachttijden werken bij deze problematiek zeer destructief. Laagdrempelige, interdisciplinaire samenwerking wordt door het expertteam van harte aanbevolen.

- In dit rapport figureren het ScheidingsAdviesTeam en de gezinsvertegenwoordiger regelmatig. Het expertteam is een voorstander van een dergelijke structuur maar realiseert zich ook dat binnen het Scheiden zonder Schade-project diverse pilots zijn opgezet die hier sterke verwantschap mee hebben. Het expertteam benadrukt het belang van regievoering, samenwerking en integratie van diagnostiek en behandeling: bijvoorbeeld een structuur zoals het genoemde ScheidingsAdviesTeam. Een andere invulling is natuurlijk denkbaar.
- Ditzelfde geldt het concept van de gezinsvertegenwoordiger: het is niet de taak van het expertteam concrete structuren te ontwerpen maar het team wil wel graag de ideeën die gerezen zijn delen met alle geïnteresseerden.
- Snelle diagnostiek en hulp zou vanuit de ScheidingsAdviesTeams geregeld kunnen worden. Het opbouwen van het 'achterland' van het team (de deskundigen die geraadpleegd of ingezet kunnen worden maar die niet altijd aanwezig zijn) zal zeker tijd kosten, maar ook financiering vragen. Ook het inzetten van begeleide omgang (wanneer onveiligheid bij een ouder is vastgesteld) zou vanuit dit team makkelijk te regelen moeten zijn.
- Het expertteam is voorstander van een intensieve samenwerking tussen hulpverlening en justitie en politie, teneinde tot daadwerkelijke handhaving van

omgangsafspraken te komen op de kortst mogelijke termijn nadat een schending daarvan is gemeld bij de politie of een ScheidingsAdviesTeam.

- Het expertteam adviseert om ook in gevallen waarin de opvoedingscapaciteiten van een ouder ter discussie staan na een klacht of beschuldiging, de omgang niet stop te zetten maar deze voort te zetten – als de beschuldigingen als serieus getaxeerd worden – op een veilige en prettige plek.

Het vierde punt heeft te maken met de organisatie van diagnostiek en hulp, maar ook op een achterliggende gedragswetenschappelijke visie.

- Scheiding tussen diagnostiek en hulpverlening kent diverse risico's, maar in het geval van complexe problematiek leidt het tot het missen van kansen om ouders beter te motiveren om de conclusies van onderzoek – en gerechtelijke uitspraken die daar op volgen – daadwerkelijk te accepteren. De ontwikkeling om onderzoek zo samen met de onderzochten in te richten dat het onderzoek zelf al bijdraagt aan verandering (*therapeutic assessment*) verdient aandacht in de ontwikkeling van de praktijk.

Tot slot meent het expertteam dat er ruimte is voor verbetering van diagnostische middelen en hulpverleningsmethodieken.

- Zowel in diagnostiek als behandeling dient meer aandacht te komen voor de betrokken kinderen. Het onderzoeksinstrumentarium naar hun belevingswereld kent een beperkte validiteit. Het is belangrijk dat zij zelf gesproken worden, zowel omdat zij een belangrijke bron van informatie zijn als omdat zij niet helemaal beroofd dienen te zijn van het gevoel enige greep op hun leven te hebben. Het zoeken naar het geven van leeftijdsadequate en bij de persoonlijke capaciteiten passende informatie en verantwoordelijkheden vraagt gespecialiseerde kennis, op het niveau van een gespecialiseerde gedragswetenschapper, zoals een kinderspsychotherapeut.
- Het expertteam adviseert om het gebruik van onderzoeksmiddelen als de MASIC [7] en ARIJ [8] toe te passen maar ook zorgvuldig te evalueren. Het monitoren van de veiligheid van de opvoedingssituatie hoort een vast onderdeel van iedere interventie te zijn.
- Het expertteam beveelt aan dat diverse interventies voor kinderen verder worden uitgewerkt, zoals lotgenoten groepen, Villa Pinedo en JIM. Ook wordt internationale vergelijking aanbevolen, door bijvoorbeeld te onderzoeken welke aspecten van het Schotse GIRFEC-programma in Nederland bruikbaar zouden zijn.

- Het expertteam heeft in het bovenstaande al aanbevolen dat voor complexe omgangsproblematiek en PA meer vormen van behandeling dienen te worden ontwikkeld. De voorkeur van het expertteam zou hierbij uitgaan naar het verder ontwikkelen (en onderzoeken) van dag- en residentiële gezinsbehandeling. Experimenten met verplichte verhuizing van het kind naar een van het kind vervreemd rakende ouder acht het expertteam riskant, ook daarvoor zou onderzoek passend zijn, waarbij de bevindingen van deze methodieken in het buitenland zoals die van Warshak [5], Woodall and Woodall [6] bestudeerd kunnen worden en de haalbaarheid daarvan in Nederland geanalyseerd kan worden
- Onderzoek en ontwikkeling wordt ook aanbevolen voor het ontwikkelen van een heldere, eenduidige en betaalbare werkwijze voor het realiseren van parallel ouderschap voor die gevallen waar communicatie tussen ouders volledig vastloopt en geen enkele ingreep enig effect sorteert.

6.5 Feitenonderzoek

Zowel ervaringsdeskundigen, belangengroepen als professionals geven het belang aan van goed feitenonderzoek. Het betreft niet het vinden van de (subjectieve) waarheid. Het betreft het deugdelijk vaststellen van feiten in combinatie met het narratief, het verhaal, van een gezin als dynamisch systeem met individuele en gezamenlijke tijdslijnen.

Goed feitenonderzoek is noodzakelijk om:

1. een analyse te maken van wat er aan de hand is in een kwestie van (dreigend) contactverlies en
2. een verantwoorde beslissing te nemen inzake behandeling, hulpverlening en/of handhaving.

- In forensische diagnostiek speelt het feitenonderzoek een grote rol. Hier is de eerder genoemde aandacht voor de kwaliteit van dossiervorming van zeer groot belang. Maar ook de factor tijd is hier essentieel: het expertteam constateert dat na een beschuldiging aan het adres van een van de ouders, onderbouwd met observaties en feiten, zo snel mogelijk onderzoek ingesteld moet worden om te voorkomen dat de problematiek zich vastzet.
- Het ScheidingsAdviesTeam zou in zo'n geval zich makkelijk voor nader onderzoek moeten kunnen wenden tot het LEBZ of MDA++ (multidisciplinaire samenwerking o.a. met de Raad voor de Kinderbescherming), dat binnen een week de zaak oppakt. Voor een keuze voor een civiel- of straftraject is er de Actietafel (Landelijk Netwerk Zorg en Straf: politie/OM/VT/RvdK). Samenwerking met het Kinder- en

Jeugdtraumacentrum op dit gebied zou verder ontwikkeld kunnen worden.

- De opbouw van goed over het land gespreide regionaal werkende voorzieningen is zeer gewenst.

6.6 Handhaving: een taak voor de overheid

Ouders en kinderen hebben het recht om met elkaar om te gaan. Het is een plicht voor de overheid om te waarborgen dat aan dat recht inhoud wordt gegeven. Het is een plicht voor een gezagsdragende ouder de band tussen het kind en de andere ouder te bevorderen. Daartoe behoort dat afspraken over contact tussen ouders tot stand komen en worden nageleefd. Indien ouders er onderling niet uitkomen stelt de rechter een contactregeling vast, die dient te worden nageleefd. Indien gemaakte afspraken of door de rechter vastgestelde regelingen niet worden nageleefd zonder dat daarvoor gegronde redenen aanwezig zijn, komen we op het terrein van handhaving. In de piramide van Braithwaite bevinden we ons in de twee bovenste delen.

Handhaving is een verzamelnaam voor activiteiten die zijn gericht op het bewerkstelligen van een goede naleving van wettelijke regels op het gebied van ouderschap. De activiteiten lopen uiteen van het verlenen van nalevingshulp tot en met het sanctioneren van overtredingen van de wettelijke regels of niet nakoming van gemaakte afspraken of rechterlijke beslissingen. Sanctionering is een overheidsaangelegenheid. Het expertteam stelt daarbij dat sanctionering overlaten aan ouders niet het gewenste effect heeft: het lokt eigenrichting uit, conflicten verergeren en de kans op (blijvend) contactverlies neemt toe in plaats van af. Het expertteam is van mening dat het type dwang moet worden afgewogen tegen de mogelijke schade die het kind erdoor ondervindt.

Het expertteam beveelt de overheid aan verantwoordelijkheid te nemen voor handhaving, met name de sanctionering bij niet naleving van de wettelijke regels of niet nakoming van gemaakte afspraken of rechterlijke beslissingen. De verantwoordelijkheid voor handhaving dient niet (langer) alleen bij ouders gelegd te worden.

- Het ScheidingsAdviesTeam zou hier een rol in kunnen spelen:
 - Maak mogelijk dat het SAT – via een korte route naar de rechter – over middelen kan beschikken zoals boetes en dwangsommen, bij voorkeur aan het rijk te verbeuren, ter bevordering en realisering van civielrechtelijke handhaving.
 - Maak mogelijk dat middels een eenvoudige aangifteprocedure zo nodig kan worden opgeschaald van civielrechtelijke handhaving naar strafrechtelijke interventies.

- Bevorder dat gespecialiseerde politie wordt ingezet, bij voorkeur op initiatief van het SAT of een regiehouder, in handhavingssituaties die daar om vragen. Aandacht hiervoor in de politieopleiding is noodzakelijk.
- Pas de wet en regelgeving aan op hetgeen ter uitwerking van deze aanbevelingen – de toelichting daarbij betreffende – nodig is.

6.6.1 Politie-inzet

Inzet van gespecialiseerde politie via en door het SAT is wenselijk: een daartoe opgeleide agent in burger gaat (binnen korte tijd, bijvoorbeeld twee weken) langs bij de betreffende ouder om te waarschuwen dat een sanctie op komst is. Dit is een indringend ‘voorlichtingsgesprek’

dat bij voorkeur tijdens schooltijd wordt gevoerd, zodat kinderen niet worden blootgesteld aan de spanning die dit oproept. De ouder kan zich door een vertrouwenspersoon laten bijstaan. Nadat een tweede waarschuwing, een ‘handavingsgesprek’ (in eenzelfde opzet, in een vergelijkbare tijdsspanne) geen effect heeft, wordt de sanctie ingesteld.

6.6.2 Civiele sancties

Wanneer het gewenste effect dan alsnog uitblijft komen civiele sancties in beeld.

- Financiële sancties (boetes, dwangsommen) kunnen de situatie bij de een ten goede doen keren, terwijl de ander er ongevoelig voor is. Het expertteam heeft de

Toelichting op de mogelijke rol van het SAT bij handhaving

Het expertteam beschouwt het ScheidingsAdviesTeam (SAT), mogelijk tevens de plek waar de gezinsvertegenwoordiger, of de casusmanager of een regiehouder zich ophoudt, als de plek waar een ouder (of een kind) zich meldt wanneer een belemmering ontstaat in de omgang tussen een ouder en een kind. Het SAT zorgt ervoor dat ouders wordt gewezen op het recht; uitgangspunt is dat een kind beide ouders ziet.

Het SAT informeert ouders dat de wet wordt geschonden wanneer een omgangsregeling stopt en dat er dan sprake kan zijn van ‘onttrekking aan het ouderlijk gezag’. Dat zij blootstaan aan opgelegde interventies en toezicht indien zij niet op redelijke termijn (bijvoorbeeld twee weken) de afgesproken omgangsregeling in ere herstellen. Het melden van dit probleem en de acties die er uit voortvloeien dienen bekostigd te worden vanuit gemeenschapsgelden, hooguit met een bijdrage naar draagkracht van de ouders.

Uitgangspunt is dat elke onderling overeengekomen omgangs- of zorgafpraak die – zonder serieuze grond of motivatie – door een van beide ouders eenzijdig vervallen is verklaard, direct in de week/weken daarop gecompenseerd wordt.

Wanneer zich een juridisch gevecht om de vorm of uitvoering van een contactregeling ontwikkelt, wordt dat gevecht op dit moment vaak gekenmerkt door lange procedures en wachttijden. Niet zelden blijft één van de ouders gedurende die procedures verstoken van omgang met het kind.

Het SAT ziet er op toe dat het instellen van procedures niet een grond is waarop een ouder de ruimte krijgt omgang van het kind met de andere ouder te blok-

keren. Dit wordt beoordeeld als een onaanvaardbare niet-naleving van wettelijke regels, zo nodig ook als ‘onttrekking aan het ouderlijk gezag.’ De uitzondering hierop kan uitsluitend gelegen zijn in ernstige bezwaren. Onderzoek hiertoe wordt ingesteld door een onafhankelijke institutie als de Raad voor de Kinderbescherming, of het LEBZ bij beschuldiging van seksueel misbruik of MDA++ bij beschuldiging kindermishandeling. Objectieve vastgestelde feiten en omstandigheden moeten uitwijzen of er sprake is van een voor het kind onveilige situatie, indien omgang plaatsvindt. De noodzaak van een zo spoedig mogelijke start van een onderzoek moge duidelijk zijn.

Wanneer een ouder in de situatie verkeert dat hij of zij erop gewezen moet worden dat de wet wordt overtreden dan doet het SAT dit zo snel mogelijk – binnen een of twee weken. Het oriënteren op en instellen van sancties dient eveneens snel te gebeuren. Hiervoor is een korte route naar de rechter noodzakelijk.

Vanuit het SAT wordt intussen aangestuurd op onderzoek naar de redenen waarom de omgang stagneerde. Vaak zal dit kunnen door een gespecialiseerde hbo-er onder supervisie van een gedragsdeskundige. Via deze weg kan zo nodig nalevingshulp in gang worden gezet. Het SAT draagt zorg voor goede regievoering tijdens deze complexe fase. Tijdens een gerechtelijke procedure ligt de regie bij de rechter.

Tot slot: het expertteam is niet ingesteld om structuren te bedenken voor de zorg, maar wil met dit voorbeeld het denken over de regiefunctie bevorderen, omdat dit goed aansluit bij experimenten in het land.

indruk uit de gevoerde gesprekken dat het gewenste effect er wel degelijk kan zijn. Onderzoek naar de effectiviteit is echter wenselijk. Ongewenste neven-effecten kunnen echter soms voorzien worden, bijvoorbeeld bij gezinnen waar de financiële nood al hoog is kan het kind juist onaangename effecten voelen van deze actie.

- Er zijn ook niet-financiële maatregelen inzetbaar: een 'lichte' ingreep kan bestaan uit het overschrijven van de hoofdverblijfplaats van het kind van de ouder die regels overtreedt naar de andere ouder.
- Een zwaardere sanctie kan zijn: het al dan niet tijdelijk vestigen van een co-ouderschap met een fifty/fifty-verdeling van de tijd dat het kind bij de ene en de andere ouder doorbrengt.
- Een nog verdergaande (tijdelijke) ingreep kan zijn het kind voltijds bij de andere ouder te plaatsen. Deze ingreep zal steeds met waarborgen omkleed dienen te zijn: er moet onderzoek aan vooraf gaan, ook naar draagkracht van het kind en er zijn waarborgen dat het ouderschap voor beide ouders en het kind binnen een overzienbare termijn weer wordt genormaliseerd.
- De ingrijpende sanctie om één van de ouders of beiden (tijdelijk) te schorsen uit het gezag (dan wel dit te beëindigen). Het uitvoeren van deze stap is niet alleen een sanctie, maar ook een ingreep die in het kader van gedwongen hulpverlening functioneel kan zijn om de conflicten te stoppen wanneer niets anders overblijft dan de communicatie tussen beide ouders geheel te stoppen en via een derde te laten lopen (het idee achter 'parallel ouderschap').
- Gijzeling: deze sanctie dient bij voorkeur door en via het SAT te worden aangevraagd bij de rechter. De kosten zouden ten laste van het rijk moeten komen en worden verhaald op de weigerachtige ouder. Het doel is: contactherstel. Beoogd wordt de weigerachtige ouder voorafgaand aan de inzet van dit zware middel alsnog te motiveren om in te stemmen met behandeling. Indien een sanctie als gijzeling aan de orde is, krijgt de betreffende ouder de keuze voorgelegd: gijzeling of een klinische behandeling (ervan uitgaande dat passende behandeling voorhanden is).

6.6.3 Strafrechtelijke sancties

Wanneer het civielrecht onvoldoende mogelijkheden biedt schaal het SAT op naar het strafrecht.

Referenties

1. United Nations Human Rights, *Convention on the rights of the child*. 1989.
2. Harman, J.J., et al., *Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors*. *Journal of Family Psychology*, 2016. **30**(7): p. 866-874.
3. *The Gender Bias in the Courts Task Force, Gender bias in the courts of the commonwealth final report*. William & Mary Journal of Women and the Law, 2001. **7**(3): p. 705-982.
4. Rijksoverheid. *Uitvoeringsprogramma Scheiden zonder Schade*. 2019; Available from: file:///C:/Users/Heleen/Downloads/tk-uitvoeringsprogramma-scheiden-zonder-schade-2019%20(1).pdf.
5. Warshak, R.A., *Reclaiming Parent-Child Relationships: Outcomes of Family Bridges with Alienated Children*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2018: p. 1-23.
6. Woodall, K. and N. Woodall, *Understanding parental alienation: Learning to cope, helping to heal*. 2017: Charles C Thomas Publisher.
7. Holtzworth-Munroe, A., C.J. Beck, and A.G. Applegate, *The mediator's assessment of safety issues and concerns (MASIC): A screening interview for intimate partner violence and abuse available in the public domain*. *Family Court Review*, 2010. **48**(4): p. 646-662.
8. Van der Put, C., M. Assink, and G.J. Stams, *Actuarieel Risicotaxatie Instrument voor Jeugdbescherming (ARIJ)*. 2015, Progress.
9. Overheid NL. *Aanwijzing huiselijk geweld en kindermishandeling*. Wettenbank 2020; Available from: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037818/2016-05-01>.

Bijlagen

Bijlage 1

Visie op Complexe Omgangproblematiek en de dynamiek van contactverlies tussen ouder en kind als gevolg van Relatieproblemen tussen de Ouders (CORO)

Expertteam Ouderverstoting / Complexe omgangsproblematiek, dd. 03 december 2020

1. Inleiding

Vanuit het Ministerie van Veiligheid werd een aantal deskundigen op het gebied van opvoeding, gehechtheid, ouderschap, scheidingsbegeleiding, diagnostiek, kindbescherming en rechtspraak bijeengeroepen om te bezien of zij oplossingsrichtingen konden bedenken met betrekking tot één van de meest *wicked problems* die de hulpverlening kent: de conflictrijke, moeilijk beïnvloedbare scheiding tussen ouders die zodanig uit de hand loopt dat één van de ouders het contact verliest met zijn kind(eren). Dit fenomeen waarop onderzoekers, diagnostici, hulpverleners, rechters en jeugdbeschermers, maar ook actievoerende ouders en belangengroepen hun tanden stuk bijten, wordt vaak aangeduid als ‘ouderverstoting’. Alvorens het onderzoek naar ervaringen en meningen van betrokken ouders, kinderen en deskundigen kon starten was het voor dit ‘Expertteam Ouderverstoting’ noodzakelijk tot een gezamenlijke visie te komen van waaruit naar deze problematiek gekeken zou worden. In dit document wordt eerst in paragraaf 2 het doel van deze visieontwikkeling uitgewerkt, waarbij verschillende termen voor deze problemen worden besproken. Paragraaf 3 richt zich op de theoretische achtergrond van deze visie: de (complex dynamische) systeemtheorie. In paragraaf 4 wordt het begrip ‘complexe omgangsproblematiek’ uitgewerkt, als een overkoepelende term voor allerlei soorten dynamiek die allemaal kunnen leiden tot contactverlies tussen een ouder en een kind. In de laatste paragraaf wordt een en ander toegespitst op die specifieke dynamiek waarbij het beïnvloeden van de loyaliteit van een kind door de ene ouder uiteindelijk leidt tot een keuze van dat kind tegen de andere ouder: ouderverstoting. Op basis van onderstaande visie is het team in gesprek gegaan met betrokken ouders, kinderen, belangengroepen, diagnostici, therapeuten, behandelaars en juristen, wat resulteerde in het eindrapport waar dit document nu als bijlage in is opgenomen.

2. Het doel van deze visie

Er is een flink percentage kinderen dat na een scheiding één van zijn of haar ouders niet meer ziet. Dit contactverlies werkt ook door in de volwassenheid: 20% van de volwassen kinderen heeft na ouderlijke scheiding geen contact met hun vader en 5% ziet hun moeder niet meer (in intacte gezinnen is dit veel lager, 2% heeft daarbinnen geen contact met vader en 1% geen contact met moeder; Kalmijn et al., 2018). Het contactverlies is vaak zeer betekenisvol en belastend voor de

betreffende ouders en kinderen (en hun families en vrienden) en leidt tot negatieve korte- en langetermijngevolgen voor ieders levensgeluk en relatieontwikkeling (Baker & Ben-Ami, 2011b; Baker & Brassard, 2013; Baker & Verrocchio, 2013; Ben-Ami & Baker, 2012; Bernet, Baker, & Verrocchio, 2015; Buchanan, Maccoby, & Dornbusch, 1991; Gordon, Stoffey, & Bottinelli, 2008; Harman, Biringen, Ratajack, Outland, & Kraus, 2016; Kaplan, 2008; Laughrea, 2002; Mechanic & Hansell, 1989; Sher, 2017; Slater & Haberf 1984; Spruijt & Duindam, 2010; Spruijt & Iedema, 1998).

Het is belangrijk om op te merken dat deze problematiek zich niet alleen na een scheiding voordoet. Het komt regelmatig voor dat uit een zeer kortstondige relatie een kind voortkomt: het kind heeft dan uiteraard wel twee ouders, maar niet twee ouders die een vaste relatie hadden, laat staan samenwoonden, en dus ook niet konden scheiden. Maar wel twee ouders die complexe en hooglopende conflicten kunnen krijgen over de opvoeding van het kind waarbij de belangen van het kind uit het oog verloren kunnen worden.

Het contactverlies leidt daarnaast tot veelvuldige rechtsgang en het inzetten van vaak gestapelde hulpverlening; dit is belastend voor ouders, kinderen en hulpverleners en justitie en kostbaar voor de maatschappij als geheel (Greenberg, Doi Fick, & Schnider, 2016; Lowenstein, 1991). Het lijkt dus geen enkele twijfel dat het signaleren van het ontstaan van dergelijke problemen tussen een ouder en een kind vraagt om zo snel mogelijk passende diagnostiek te verrichten om vervolgens zonder vertraging logisch daarop aansluitende, optimaal effectieve interventies uit te voeren. Het toepassen daarvan vraagt overduidelijk specifieke deskundigheid en veel samenwerking. Dat betreft zowel het werk in de psychosociale zorg als in de juridische dienstverlening, financiële dienstverlening en hulp bij zaken als huisvesting. Voor alle professionals is een reflectieve houding noodzakelijk: wie zichzelf niet kent wordt voor hij of zij het weet meegetrokken door de emoties die de verhalen en het gedrag van betrokken ouders kunnen oproepen. Voor de professional het weet, heeft hij of zij partij gekozen in het conflict.

Bij zo’n hoog conflictniveau tussen mensen zou het verwonderlijk zijn als de professionals het allemaal wél eens waren over de aanpak. Hun verschillen in kennis, referentiekader, belangen, visie op conflicten enzovoorts komen

dan ook tot uiting in uiteenlopende visies op diagnostiek en interventies. Ook de termen waarmee de problematiek wordt aangeduid lopen uiteen. Eén ding is duidelijk: de complexiteit van dit probleem. In dit document worden de achtergronden van die complexiteit belicht, op grond waarvan een visie op complexe omgangsproblematiek wordt geformuleerd. Deze visie wordt vervolgens toegespitst op één specifieke vorm daarvan, namelijk de situatie waarin een kind het contact met een ouder afhoudt als gevolg van (al of niet bewust) manipulatief gedrag van de andere ouder, ook al kan dat gedrag onderdeel zijn van de complexe interactie tussen beide ouders.

Gezien de uiteenlopende termen die circuleren is het nodig aan te geven welke begrippen in dit document gebruikt worden:

1. Voor het benoemen van het verschijnsel dat een ouder contact met een kind verliest, zonder daarbij naar enige oorzaak of dynamiek te verwijzen, gebruiken we de term **'contactverlies'**.
2. Voor de grote variatie aan problemen en interactiepatronen die kunnen leiden tot (dreigend) verlies van het contact tussen een kind en een ouder gebruiken we de term **'complexe omgangsproblematiek'**. De term 'omgang' verwijst hier naar contact tussen ouder en kind, ongeacht de juridische status van de ouder, dus ongeacht of één of beide ouders ouderlijk gezag hebben. Waar we de aandacht vooral willen richten op de onderliggende processen die leiden tot (de dreiging van) contactverlies tussen een ouder en een kind, spreken we van de **dynamiek van (dreigend) contactverlies tussen ouder en kind**. Wanneer een ouder zelf de intentie heeft om zijn kind niet naar de andere ouder te laten gaan terwijl het kind dat op zich wel wil, spreken we van **het blokkeren van omgang** (zie paragraaf 4).
3. Voor de specifieke systeemdynamiek waarbij (al dan niet bewust) manipulatief gedrag van één van de ouders een doorslaggevende rol speelt bij het (dreigend) verlies van het contact tussen een kind en een ouder is het lastig een term te kiezen die geen bijbetekenissen heeft en die de beeldvorming niet al meteen een vorm geeft die geen recht doet aan de onderliggende complexiteit. Het gedrag van de beïnvloedende ouder waarmee het beeld dat het kind heeft van de andere ouder negatiever wordt, noemen we **loyaliteitsbeïnvloedend gedrag**. Maar hoe noemen we het gedrag van een kind dat een ouder afwijst?
 - a. In de Engelstalige literatuur wordt dit **parental alienation** genoemd – in het Nederlands vaak vertaald met **'ouderverstoting'**¹. Die term lijkt echter te

suggereren dat het kind hier de primaire handelende figuur in dit proces is. Deze beeldvorming stelt het kind voor als dader, in plaats van als slachtoffer van deze bijzondere vorm van kindermishandeling. Het is echter in werkelijkheid de ene ouder die de andere ouder verstoot, al is in de complexiteit van het conflict het soms arbitrair wie de schuld van 'het begin' in zijn schoenen geschoven krijgt.

- b. Ook wordt in de praktijk de term **ouderonthechting** gebruikt. Deze term leidt echter makkelijk tot misverstand. Enerzijds is het, ook gezien de gevolgen van complexe scheidingen voor de latere relatievorming van de kinderen, duidelijk dat deze problematiek de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie(s) met één of beide ouders negatief kan beïnvloeden. Dan is het 'interne werkmodel' veranderd, het geïnternaliseerde sociaal-emotionele-cognitieve resultaat van het hechtingsproces, dat van invloed is op de relatievorming van het kind. Dat betreft een kwalitatieve verandering. De term, door het voorvoegsel 'ont-' suggereert echter een kwantitatieve en bovendien definitieve verandering. Situaties waarin het kind zich daadwerkelijk en definitief van iedere emotionele band met de betreffende ouder losmaakt worden echter weinig beschreven. De term zou op z'n best gebruikt mogen worden voor een (mogelijk tijdelijke) onderdrukking van gehechtheidsgedrag van het kind: er is (mogelijk tijdelijk) minder nabijheidszoekend gedrag bij het kind. De term 'onthechten' is, indien gebruikt zonder al bovenstaande kanttekeningen, te absoluut voor het typeren van contactverlies tussen ouder en kind. In vaktijdschriften en wetenschappelijke publicaties is deze term in dit gebruik onbekend.
- c. Een alternatief is de term **ouderweigerig**. Men denke hierbij, als parallel, aan het verschil tussen 'schoolfobie' (een kind heeft een reden om bang te zijn voor school) en 'schoolweigerig' (een kind wil niet naar school, maar om een reden die niet primair met de school te maken heeft). Deze term maakt het mogelijk om het probleem op het niveau van gedrag aan te duiden (het kind wil iets niet, zoveel is duidelijk) zonder meteen te kiezen voor een optiek die een uitspraak suggereert over oorzaken, intenties of onderliggende psychische processen. Al kan ook deze term onterecht suggereren dat het kind de primaire dader is. Het nadeel van deze term is, is dat hij nieuw is.
- d. De term **ouderafwijzing** is een alternatief voor de term 'ouderweigerig'. Ook daar ligt de parallel met schoolweigerig en -fobie (Holtjer, Olie-Hallmans & Hendriks, 2017). De term is minder nieuw en ligt dicht bij het begrip 'ouderverstoting', dat in het veld

1. Parental alienation wordt in het Nederlands soms abusievelijk vertaald met 'oudervervreemding' wat echter een vertaling is van 'parental estrangement' waarmee een andere dynamiek wordt bedoeld, namelijk een contactprobleem dat ontstaat omdat een kind schrik voor de andere ouder heeft opgelopen.

- bekend is. En ook hier is de suggestie dat het kind de primaire actor is in dit proces niet geheel verdwenen.
- e. Een term die het primaat van de dynamiek veel meer bij de loyaliteitbeïnvloedende ouder(s) legt is **co-ouderafwijzing**. In het Engels zou het **co-parental rejection** heten: het afwijzen van de ene ouder door de andere. Het kan hierbij overigens om wederzijdse afwijzing gaan. Het gedrag van het kind wordt hiermee meer als functie van het gedrag van de ouder(s) gedefinieerd. Het kan zijn dat het in de stress van het ouderlijk conflict een keuze maakt om zelf uit deze spanning te stappen. Het onmiskenbare nadeel van deze term is, dat het expertteam deze zelf bedacht heeft en zij nieuw is in het veld – wat ook een voordeel zou kunnen zijn.

De discussie over de terminologie wordt gecompliceerd doordat er is sprake van sterke **polarisatie ten aanzien van deze problematiek**. De polarisatie tussen de ouders die in deze dynamiek gevangen zitten lijkt zich voort te zetten in de hulpverlening en in het juridische veld, maar ook in de wetenschap. Aan het ene eind van het continuüm in deze discussie staat de mening dat parental alienation niet bestaat, maar slechts gebruikt wordt door mishandelende ouders teneinde hen de gelegenheid te bieden hun kinderen en ex-partners te blijven mishandelen (CSMC, 2019; Bruch, 2001, 2002; Clemente, Padilla-Racero, Gandoy-Crego, Reig-Botella, & Gonzalez-Rodriguez, 2015; Dore, 2004; Emery, 2005; Isman, 1996; McCurley, Murphy, & Gould, 2004; Meier, 2009; Nichols, 2013; Przekop, 2011; Schafran, 2003; Smith & Coukos, 1997; Thomas & Richardson, 2015; Walker, Brantley, & Rigsbee, 2004; Wood, 1994; Ziogianis, 2001). Daar tegenover wordt gesteld dat parental alienation (binnen de groep die deze term prefereert meestal 'ouderverstoting' genoemd) verklaard moet worden vanuit 'pathogeen ouderschap' van één manipulatieve ouder. Daarbij wordt het manipulatieve gedrag vaak gerelateerd aan cluster B persoonlijkheidsproblematiek, zoals de narcistische, of de borderlinepersoonlijkheidsstoornis (Koops, 2017). Er is een groep actievoerende ouders (Herken Ouderverstoting, 2019) die geen goed woord over heeft voor de huidige hulpverlening; voor hen staat de term ouderverstoting centraal. Het is dus duidelijk, dat het moeilijk is een term te bedenken waarmee alle valkuilen omzeild kunnen worden. In het rapport van het expertteam wordt veelal de oorspronkelijke Engelse term gebruikt: parental alienation, afgekort tot **PA**. Daarnaast spreekt het team vaak van **complexe omgangsproblematiek** en **(de dynamiek van) contactverlies**.

Gezien de discussies en polarisatie in het veld is van belang een visie te formuleren, die een gemeenschappelijke grond vormt voor het (verder) ontwikkelen van adviezen voor

diagnostiek, psychische, sociale en praktische hulpverlening, juridische procedures en interventies en interdisciplinaire samenwerking. Dit visiedocument wil een bijdrage leveren aan het streven de tegenstellingen rondom deze problematiek te overstijgen. Daartoe wordt allereerst gekozen voor het meest algemene en meest geaccepteerde theoretische referentiekader voor het beschrijven van complexe psychosociale problematiek: de systeemtheorie (paragraaf 2). Vervolgens wordt in paragraaf 3 'complexe omgangsproblematiek' gedefinieerd en geanalyseerd en gebeurt in paragraaf 4 hetzelfde met PA – als één van de varianten van complexe omgangsproblematiek waar het team² dat dit document ontwikkelde zich op richt. Ook hierbij is gestreefd naar analyses die de tegenstellingen in het veld kunnen overstijgen en helpen om vanuit het heersende toernooimodel naar een samenwerkingsmodel te gaan waarin het belang van het kind optimaal gediend wordt. Het vervolg op dit document zal bestaan uit aanbevelingen ten aanzien van complexe omgangsproblematiek en PA, op het gebied van:

- diagnostiek,
- interventies,
- multidisciplinaire samenwerking en
- maatschappelijke organisatie van dat alles.

Deze aanbevelingen worden verder ontwikkeld in dialoog met betrokken ouders, kinderen en deskundigen.

3. Het theoretisch kader achter deze visie
Complexe omgangsproblematiek kent zeer veel varianten, met uiteenlopende factoren, die elkaar onderling en wederzijds beïnvloeden en die voor betrokkenen allemaal hun eigen betekenis hebben (vgl. Holtjer, Oliemans-Hallmans & Hendriks, 2017). Dat leidt tot een waaier aan mogelijk dynamieken. Deze dynamieken hebben de neiging elkaar langdurig in stand te houden en het probleem moeilijk beïnvloedbaar te maken ondanks het feit dat alle leden van het betrokken systeem eronder lijden. Hierin toont zich de **complexiteit** van de problematiek: er is sprake van interactie tussen meerdere personen met uiteenlopende belevingswerelden, motieven en vaardigheden die hebben geleid tot een situatie die voor iedereen onaangenaam is maar toch niet gezamenlijk beëindigd kan worden. Met deze term wordt verwezen naar de theorie van de complex dynamische systemen (Van Geert, 1994, 2009, 2012) en niet naar complexiteit zoals die in juridische kaders wordt gehanteerd.

2. Terzijde zij opgemerkt, dat dit team dat deze opdracht van de minister van Justitie en Veiligheid kreeg om daarmee te voldoen aan een motie van de Tweede Kamer de naam 'Expertteam Ouderverstoting' draagt. De term 'ouderverstoting' is in de naam van het team gehandhaafd omdat de betreffende kamermotie deze term bevat.

Allereerst wordt nu in dit document naar verschillende mogelijke oorzaken verwezen en wordt de problematiek gedefinieerd op het niveau van **te observeren gedrag** van ouders en kinderen, ingekaderd in een **systeemvisie** die bovendien recht doet aan de **ontwikkelingsprocessen, ervaringen en betekenisverlening** van alle deelnemers aan dat systeem (Belsky, 1984; Bronfenbrenner & Ceci, 1994; Tak, Veerman, Bosch & Couturier, 2014). Binnen de complexe omgangsproblematiek bestaat een specifieke dynamiek genaamd parental alienation (Gardner, 1985; Zander, 1999). Bij **PA** zien we dat het gedrag van één van de ouders de afwijzing door het kind van de andere ouder zeer waarschijnlijk stimuleert of mogelijk zelfs veroorzaakt, al is het vaak niet de enige oorzaak (Baker, 2010; Baker & Ben-Ami, 2011a, 2011b; Baker & Brassard, 2013; Baker & Chambers, 2011; Baker & Damall, 2006; Baker & Eichler, 2014; Baker & Verrocchio, 2013, 2014; Buchanan et al., 1991; Kaplan, 2008; Verrocchio & Baker, 2015) en is er bovendien, zo melden hulpverleners, vaak sprake van een problematische interactie tussen de ouders.

Dit probleem dient, gezien het bovenstaande, derhalve altijd bezien te worden op een wijze die recht doet aan de complexiteit van de situatie en de (ontwikkelings)geschiedenis van de betrokkenen. De noodzaak van dat laatste volgt alleen al uit het feit dat de ex-partners nooit de bedoeling hadden in deze situatie te geraken.

4. Visie op complexe omgangsproblematiek

‘Complexe omgangsproblematiek’ wordt in dit document als volgt gedefinieerd:

Complexe omgangsproblematiek betreft een (dreigend) **verlies aan contact** tussen ouder en kind(eren) op grond van de **weerstand bij een kind** om met een ouder om te gaan, **om welke reden dan ook**.

Complexe omgangsproblematiek kan plaatsvinden in de **context van complexe relatieproblematiek van de ouders, of in de context van relatieproblematiek tussen het kind en de ouder**. Deze relatieproblematiek gaat vaak (maar niet uitsluitend, zie paragraaf 1) samen met een complexe scheiding, dat wil zeggen een scheiding met conflicten die zo lang aanhouden en die zodanig zijn geëscaleerd, dat één of beide ouders het belang en welzijn van hun kinderen (en daarmee ook hun wederzijds belang) in zo’n mate uit het oog verliezen dat die kinderen daar schade van oplopen. Dergelijke conflicten zijn doorgaans lastig te beïnvloeden en hangen meestal samen met meerdere knelpunten op meerdere levensgebieden. Het contactverlies hangt samen met deze problematiek en kan deze verergeren.

Kenmerkend in het **proces** van het ontstaan van dit (dreigend) verlies aan contact is, dat één kind, meerdere kinderen, of alle kinderen uit een gezin op één of andere wijze (verbaal en/of non-verbaal) aangeven minder of geen omgang meer te willen met één van de ouders, en meer of zelfs alleen maar omgang te willen met de andere ouder. In sommige gevallen kiezen alle kinderen voor dezelfde ouder en in sommige gevallen kiest het ene kind voor de ene ouder en het andere kind voor de andere ouder; dat laatste kan ook leiden tot conflicten tussen de kinderen.

De **motivatie van het kind** om minder of géén contact meer te willen met een ouder kan zich op allerlei manieren uiten, bijvoorbeeld door sterk terugtrekgedrag, denigrerend en sterk negatief over de andere ouder te spreken en dat zonder schuldgevoel en zonder andere kanten te zien. Het kind kan zich ook afkeren van familie van de andere ouder en dit alles bovendien presenteren als zijn eigen weloverwogen keuze. Dergelijk gedrag kan het het gevolg zijn van allerlei krachten in en om het gezinssysteem. Hieronder staan enkele mogelijke oorzaken. Er kan sprake zijn van één van de volgende processen of van iedere combinatie van elk van die processen, bovendien in iedere denkbare onderlinge krachtsverhouding:

1. een eenzijdige interpretatie van de situatie, bijvoorbeeld als gevolg van een slechte scheidingsmelding, waardoor één ouder de schuld krijgt van alle spanningen;
2. het lastig vinden om steeds van het ene huis naar het andere huis te moeten ‘verhuizen’, spullen te vergeten, of niet naar sport of vrienden te kunnen gaan bij één van de ouders;
3. het moeilijk of zelfs bijna onbereikbaar zijn van die ouder als gevolg van verhuizing of migratie;
4. het moeilijk of zelfs bijna onbereikbaar zijn van die ouder als gevolg van het in beslag genomen worden door werk of door een nieuwe partnerrelatie;
5. het bijzonder onaantrekkelijk zijn van de woonsituatie van die ouder, bijvoorbeeld omdat vrienden of vriendinnen van het kind daar onbereikbaar zijn, of doordat die woonsituatie wordt gedomineerd door nieuwe huisgenoten;
6. de (door de conflicten mogelijk versterkte) faseproblematiek bij het kind, waarbij eenzijdige identificatie dan wel een nog beperkte person perception (Selman, 1980) een rol spelen, zoals bij kleuters en pubers;
7. een slecht aansluiten van temperament en persoonlijkheid van die ouder op dat kind;
8. een beperkte cognitieve wendbaarheid, zoals we die kunnen aantreffen bij jeugdigen met een hoog angstniveau, een geremd temperament en vormen van hyperactiviteit of autisme, waardoor eenmaal gemaakte keuzes door de jeugdige moeilijk bij te stellen zijn;

9. het emotioneel niet aan kunnen sluiten bij de nieuwe partnerkeuze van die ouder, alsook problemen in het accepteren van nieuwe stief- of halfbroertjes en -zusjes;
10. het bang zijn voor die ouder, door mishandeling door die ouder en/of door getuige te zijn geweest van mishandeling van de ene ouder door de andere;
11. een slechte verzorging door die ouder in verband met verslaving, depressie of gebrek aan pedagogisch besef bij die ouder (wat soms pas na de scheiding zichtbaar wordt door het wegvallen van compensatie door de andere ouder).

Naast bovengenoemd proces zijn er factoren die mogelijk een extra sterk effect hebben op **de perceptie van het kind van de interactie** tussen de ouders en die kunnen leiden tot PA:

12. een eenzijdige identificatie met de omgeving die het kind stimuleert te kiezen voor één ouder. Familie, belangrijke anderen zoals vrienden, internetgroepen, leerkrachten of geestelijken, maar ook hulpverleners en juristen kunnen hier (al of niet bewust en al of niet mede door religieuze overtuigingen of privé-ervaringen) aan bijdragen. Problemen rond de financiële afwikkeling, de huisvesting of de reisafstand waardoor de omgang met leeftijdgenoten wordt gehinderd, kunnen dit proces versterken;
13. het ervaren van grote relationele stress tussen de ouders, of bij één ouder, waaruit het kind tracht te ontsnappen door te kiezen voor één van de ouders;
14. het ervaren van grote onmacht bij de ouders om rust te brengen in het conflict, waardoor het kind voor zichzelf kiest en voor zichzelf de meest rustige situatie creëert;
15. het ervaren van grote zorgbehoefte van één van de ouders, waarbij het kind deze ouder te hulp schiet en niet alleen wil laten;
16. de angst om het contact en/of de liefde van één van de ouders kwijt te raken als daar niet voor wordt 'gekozen';
17. het gevoel dat één van de ouders verloren heeft in de scheidingsstrijd en dat het kind daarvoor moet compenseren door voor de 'verliezende ouder' te kiezen en de 'winnende ouder' buiten te sluiten;
18. de onbewuste beïnvloeding door de niet-afgewezen ouder van de cognities en emoties van het kind met betrekking tot de andere ouder, als gevolg van in bijzijn van het kind getoonde negatieve emoties jegens die ouder (bijvoorbeeld stress bij omgang, onverwerkte rouw, angst, jaloezie, woede, wanhoop en wraakzucht). Die beïnvloeding kan ook non-verbaal plaatsvinden: ook door gedrag, houding en toon kan het kind voelen hoe moeilijk de ene ouder het heeft met de andere, en/of met de omgang van het kind met de andere ouder;

19. de bewuste vorming van een speciale of zelfs exclusieve band met het kind door doelgericht de omgang met de andere ouder te belemmeren. Dat gebeurt bijvoorbeeld door op zich begrijpelijk gedrag van de andere ouder slechts negatief te labelen, onhandig gedrag van de andere ouder uit te vergroten, over de andere ouder kwaad te spreken, onwaarheden te vertellen, of uit zijn verband getrokken of zelfs onware beschuldigingen van verwaarlozing of mishandeling in te fluisteren;
20. het belonen van keuzegedrag van het kind voor die ouder door het afwijzen van de andere ouder.

Het (al of niet bewust) beïnvloedend gedrag van een ouder kan aan meerdere aspecten gerelateerd zijn, zoals:

1. de nog steeds onverminderde sterke negatieve emoties jegens de ex-partner zoals angst, woede, haat, walging, minachting, et cetera,
2. de traumatisering door de scheiding op zich, bijvoorbeeld door acute verlating, het ontdekken van bedrog of de confrontatie met een duistere zijde van de ex-partner,
3. het herleven van trauma's door parallellen met eerder meegemaakte situaties,
4. het oplaaien van oudere, nog onverwerkte rouw,
5. het activeren van bestaande emotieregulatieproblemen door stress, in de vorm van onbeheerste woede, al of niet mede als gevolg van onveilige hechting, een beperkte intelligentie, et cetera,
6. de aanwezigheid van persoonlijkheidstrekken, zoals ziekelijke woede of wraakzucht, leidend tot kwaadaardig gedrag bij één van de ouders, en/of
7. het activeren van andere persoonlijkheidsproblematiek, zoals bipolaire stoornissen, met vergrote structuurbehoefte en verminderd inlevingsvermogen.

5. Visie op parental alienation (PA)

Parental alienation (PA) wordt in dit document als volgt gedefinieerd:

PA betreft het afwijzen van (contact met) een ouder door het kind gerelateerd aan (on)bewuste beïnvloeding door de andere ouder, door het kind naar een keuze te sturen en/of door het belonen van het keuzegedrag van het kind – in de context van complexe scheidingsproblematiek.

Om te kunnen spreken van PA:

1. dienen van de bovenstaande (in paragraaf 3) genoemde dynamieken de mogelijkheden 1 tot en met 11 op goede diagnostische gronden uitgesloten te zijn als primaire verklaring voor het gedrag van het kind en wel in die

mate dat gegrond aangenomen kan worden dat de andere ouder in principe een veilige hechtingsfiguur voor het kind kan zijn;

2. dient daarnaast vastgesteld te zijn dat er sprake is van ouderlijke beïnvloeding (door één, of door beide ouders) van de cognities en emoties van het kind jegens de andere ouder,
3. én dat deze beïnvloeding gerelateerd is aan de weerstand van het kind tegen de omgang met één van de ouders. Dit is overigens lastig te onderzoeken: is de ouder zich bewust van zijn gedrag, zal hij dit trachten te ontkennen – is hij zich niet bewust van zijn gedrag, zal hij óók ontkennen dat hij de oorzaak is van het gedrag van zijn kind.

Opmerking: indien het contact tussen een ouder en een kind geblokkeerd is omdat één van beide ouders dat tegenhoudt, terwijl het betreffende kind dat contact wél wil, kan dus niet gesproken worden van PA in de zin van deze definitie. In dat geval spreken we van **'het blokkeren van omgang'**. Ook daarbij dient zorgvuldig uitgesloten te worden of de zorgen van de blokkerende ouder terecht zijn of dat er problemen spelen bij de blokkerende ouder. Een dergelijke situatie vraagt evenals PA alle aandacht, om dezelfde redenen.

Bij het onderzoeken van mogelijke PA zijn de volgende **aandachtspunten** van belang:

- ouders in strijd dienen (in de begeleiding) **vanaf het begin** gestimuleerd te worden om hun eigen verdriet en proces te scheiden van dat van hun kind, maar ook in een vroeg stadium voldoende diagnostiek en hulp te kunnen krijgen om dit mogelijk te maken. Dit stimuleert bij ouders hun vermogen om te **mentaliseren** – het vermogen om na te denken over hun eigen denken en voelen en dat van anderen. Dat bevordert sterk hun vermogen om hun ouderschap te reorganiseren.
- Er kan sprake zijn van **pure PA** wanneer één ouder het kind beïnvloedt in zijn cognities en emoties en de andere ouder dat niet doet. Ook kan sprake zijn van een **gemengde vorm van PA**: beide ouders beïnvloeden de cognities en emoties van het kind jegens de andere ouder – soms evenveel, soms de één wat minder dan de ander. Daarnaast kan sprake zijn van **mengvormen** waarbij één of meerdere van de motieven zoals bijvoorbeeld genoemd bij de punten 1 tot 10 hierboven, tezamen met PA leiden tot omgangsproblematiek. De ene ouder kan bijvoorbeeld gedrag vertonen dat de andere ouder triggert – wat weer door het kind wordt waargenomen en geïnterpreteerd onder invloed van alle reacties in zijn omgeving. **De interactie** tussen beide ouders blijft dus altijd een aandachtspunt.
- De consequentie van bovenstaande interactionele visie is dat een benadering waarin bij voorbaat de oorzaak van de problemen bij één ouder wordt gelegd te simpel is. Buysse (2016) bepleit daarom het concept 'ouderverstoting' als een continuüm te zien waarbij een zeer negatieve ouder-kindrelatie dan een extreme positie is maar in de complexiteit van interacties vele andere posities kunnen ontstaan. Het constateren van PA betekent dus altijd **diagnostiek naar onderliggende processen**.
- Ook de bredere omgeving van het kind is altijd een aandachtspunt, ook wanneer de focus komt te liggen op manipulatief gedrag van één of beide ouder(s). Niet zelden zien we dat **familie en vrienden meesplitsen** en er een vorm van stammenoorlog ontstaat (Visser et al., 2017). De context dient zo breed gezien te worden dat alles wat de leden van het gezin **betekenis** verleent hier binnen valt (Buysse, 2016).
- Specifieke aandacht vraagt manipulatie door het **traineren van juridische processen en het negeren van gerechtelijke uitspraken** tot het punt dat niemand meer een oplossing ziet en er in een langdurig scheefgegroeide situatie wordt besloten deze tot status quo te verheffen. Traineren gebeurt bijvoorbeeld door op cruciale momenten niet te verschijnen, brieven niet te beantwoorden, steeds klachten in te dienen, of klachten uit te lokken door afspraken en gerechtelijke uitspraken te negeren, steeds beroepsmogelijkheden aan te grijpen – soms ook op voorstel van juristen. Niet zelden zijn **juristen en hulpverleners in die situatie meegesplitst** met het systeem. Dat wil zeggen: ze maken keuzes die de scheiding tussen de betreffende ouder en het kind versterken en kiezen daarmee de kant van één van de ouders. Het belang van het kind is in die strijd dan niet meer leidend.
- De **wachttijden** bij de verschillende betrokken organisaties en instanties kunnen deze dynamiek flink verergeren. Ook de organisatie van de zorg en de rechtspraak vraagt dus aandacht: **tijdig interveniëren is cruciaal**.
- Ook de positie van professionals bij de tijd-, energie- en geldvretende **klachtenprocedures** die hen vaak worden aangedaan in dit strijdperk vraagt om verbetering. Er is hier sprake van onnodige verspilling van gemeenschappelijke middelen. Deze procedures tasten de motivatie van professionals bovendien zodanig aan, dat steeds meer professionals zich terugtrekken uit deze sector en er dus steeds minder hulp beschikbaar is.

Referenties

- Baker, A. J. L. (2010). Adult recall of Parental Alienation in a community sample: Prevalence and associations with psychological maltreatment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(1), 16-35. doi:10.1080/10502550903423206
- Baker, A. J. L., & Ben-Ami, N. (2011a). Adult recall of childhood psychological maltreatment in 'adult children of divorce': Prevalence and associations with concurrent measures of well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(4), 203-219. doi:10.1080/10502556.2011.556973
- Baker, A. J. L., & Ben-Ami, N. (2011b). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to Parental Alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(7), 472-489. doi:10.1080/10502556.2011.609424
- Baker, A. J. L., & Brassard, M. R. (2013). Adolescents caught in parental loyalty conflicts. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(5), 393-413. doi:10.1080/10502556.2013.800398
- Baker, A. J. L., & Chambers, J. (2011). Adult recall of childhood exposure to parental conflict: Unpacking the black box of Parental Alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(1), 55-76. doi:10.1080/10502556.2011.534396
- Baker, A. J. L., & Damall, D. C. (2006). Behaviors and strategies employed in Parental Alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 97-124. doi:10.1300/J087v45n01_06
- Baker, A. J. L., & Eichler, A. (2014). College student childhood exposure to parental loyalty conflicts. *Families in Society*, 95(1), 59-66. doi:10.1606/1044-3894.2014.95.9
- Baker, A. J. L., & Verrocchio, M. C. (2013). Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: correlates with well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(8), 609-628. doi:10.1080/10502556.2013.837714
- Baker, A. J. L., & Verrocchio, M. C. (2014). Parental bonding and Parental Alienation as correlates of psychological maltreatment in adults in intact and non-intact families. *Journal of Child and Family Studies*, 1-11.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development* 55 p 83-96.
- Ben-Ami, N., & Baker, A. J. L. (2012). The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being. *The American Journal of Family Therapy*, 40(2), 169-183. doi:10.1080/01926187.2011.601206
- Bernet, W., Baker, A. J. L., & Verrocchio, M. C. (2015). Symptom Checklist-90-Revised Scores in adult children exposed to alienating behaviors: An Italian sample. *Journal of Forensic Sciences*, 60(2), 357-362. doi:10.1111/1556-4029.12681
- Bronfenbrenner, U. & Ceci, S. (1994). Nature-Nurture Reconceptualized in: Developmental Perspective: A Bioecological Model. *Psychological Review*, 101, 568-586.
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1991). Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes. *Child Development*, 62(5), 1008-1029. doi:10.2307/1131149
- Buyse, A. (2016). Ouderverstoting - over tussenkomen in familiezaken en in familierelaties: complexe dynamieken tussen ouders en kinderen (na scheiding). In: *Relaties en Nieuwe Gezinnen*, 2016, vol. 6, nr. 1
- CSMS. (2019). Retrieved from <https://twitter.com/csmsgroup>
- Garber, B.D. (2012). Security by Association? Mapping Attachment Theory onto Family Law Practice. *Family Court Review*, 50(3), 467-470.
- Gardner, R. A. (1985). Recent trends in divorce and custody litigation. *Academy Forum*, 29(2), 3-7.
- Geert, P. van (1994). *Dynamic systems of development. Change between complexity and chaos*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Geert, P. van (2009). *Opvoeding en dynamische systeemtheorie. Lezing in de UvA-cyclus 'Wetenschappers over opvoeding'*, 17 november. 2009. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Geert, P. van (2012). Dynamic systems. In: Laursen, B., Little, T.D., & Card, N.A. (Eds.). *Handbook of developmental research methods* (pp. 725-741). New York: The Guilford Press.
- Gordon, R. M., Stoffey, R., & Bottinelli, J. (2008). MMPI-2 findings of primitive defenses in alienating parents. *The American Journal of Family Therapy*, 36(3), 211-228. doi:10.1080/01926180701643313
- Greenberg, L. R., Doi Fick, L., & Schnider, H. R. A. (2016). Catching them before too much damage is done: Early intervention with resistance-refusal dynamics. *Family Court Review*, 54(4), 548-563. doi:http://dx.doi.org/10.1111/fcre.12242
- Harman, J. J., Biringen, Z., Ratajack, E. M., Outland, P. L., & Kraus, A. (2016). Parents behaving badly: Gender biases in the perception of parental alienating behaviors. *Journal of Family Psychology*, 30(7), 866-874. doi:10.1037/fam0000232
- Herken Ouderverstoting. (2019). Retrieved from <https://www.herkenouderverstoting.nl/>

- Holtjer, H., Olie-Hallmans, R.R.J.A. & Hendriks, J.A.M. (2017). Contactverlies met een ouder na scheiding, vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief. *Tijdschrift relatierecht en praktijk*, 2019 nr. 8 p 62-71.
- Kalmijn, M., Ivanova, K., van Gaalen, R., de Leeuw, S. G., van Houdt, K., van Spijker, F., & Hornstra, M. (2018). A Multi-Actor Study of Adult Children and Their Parents in Complex Families: Design and Content of the OKiN Survey. *European Sociological Review*, 34(4), 452-470. doi:10.1093/esr/jcy016
- Kaplan, E. (2008). Ouderverstoting in Nederland. Parental Alienation Syndrome (PAS) en loyaliteitsproblemen bij recente scheidingsgezinnen. Retrieved 2016, May 23 <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/30638>
- Koops, I. (2017). *Je leven in eigen hand - verder na narcistische mishandeling*. Het verdwenen zelf.
- Laughrea, K. (2002). Alienated Family Relationship Scale. *Journal of College Student Psychotherapy*, 17(1), 37-48. doi:10.1300/J035v17n01_05
- Lowenstein, L. F. (1991). Child sexual abuse in custody and visitation litigation: Representation for the benefit of victims. *UMKC Law Review*, 60(2), 227-284.
- Mechanic, D., & Hansell, S. (1989). Divorce, family conflict, and adolescents' well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 30(1), 105-116. doi:10.2307/2136916
- Sher, L. (2017). Parental alienation: The impact on men's mental health. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 29(3), No Pagination Specified.
- Slater, E. J., & Haber, J. D. (1984). Adolescent adjustment following divorce as a function of familial conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52(5), 920-921. doi:10.1037/0022-006x.52.5.920
- Selman, R.L. (1980). *The growth of interpersonal understanding: development and clinical analyses*. New York: Academic Press.
- Spruijt, A., & Duindam, V. (2010). Joint physical custody in The Netherlands and the well-being of children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(1), 65-82. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/10502550903423362>
- Spruijt, A., & Iedema, J. (1998). Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies*, 29(3), 517-527.
- Tak, J.A., Veerman, J.W., Bosch, J.D. & Couturier, G.L.G. (2014). Theoretische aspecten van diagnostiek. In: Tak, J.A., Bosch, J.D., Begeer & S. & Albrecht, G. (red.) (2014). *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen en adolescenten*. Utrecht: De Tijdstroom. Hoofdstuk 2.
- Verrocchio, M. C., & Baker, A. J. L. (2015). Italian adults' recall of childhood exposure to parental loyalty conflicts. *Journal of Child and Family Studies*, 24(1), 95-105. doi:10.1007/s10826-013-9816-0
- Visser, M., Finkenauer, C., Schoemaker, K., Kluwer, E., Van der Rijken, R., Van Lawick, J., Lamers-Winkelmann, F. (2017). I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts. *Journal of Child and Family Studies*, 26(11), 3055-3066.
- Zander, J. (1999). *Het ouderverstotingssyndroom in de Nederlandse context (parental alienation syndrom in the Dutch context)*. Assen: Uitgeverij Servo.

Bijlage 2

Belangengroepen

Vader Kennis Centrum

Peter Tromp

Het verdwenen Zelf

Tacko Engelfriet

Hovs (Herken Ouderverstoting)

Annemarie van Mackelenbergh

Stichting Passage

Sipke Baarsma

Stichting KOG

Alfred Groenen

Stichting Dwaze Vaders

Leo Bevaart

Ed van der Werk, belangenbehartiging

(niet in Triqs rapportage, wel met ET gesproken)

Bijlage 3

Deskundigen

Deskundige	Functie en werkgebied
Kristel Hessels	Psycholoog en systeemtherapeut, Fivoor
Madeleine Rijckmans	Senior wetenschappelijk onderzoeker, GZ-psycholoog i.o., Forensische Psychologie Tilburg University, Rinogroep
William Bernet, M.D.	Professor Emeritus, Department of Psychiatry, Vanderbilt University School of Medicine, Nashville, Tennessee
Prof. dr. Ramón Lindauer	Professor in Child and Adolescent Psychiatry at Amsterdam UMC-UvA and the Bascule
Drs. Ad Oud	Psychotherapeut en GZ-psycholoog, niet meer praktiserend. Was werkzaam bij GGZ Arkin in Amsterdam en Psychologenpraktijk Huiswaard in Alkmaar tot 2018
Prof. dr. Corine de Ruiter	Hoogleraar Forensische Psychologie, Universiteit Maastricht; Klinisch Psycholoog Specialist (BIG)
Aafke Scharloo	Clinical psychologist specialised in the field of people with developmental disabilities, sexual abuse and trauma, independent professional
Prof. dr. Geert-Jan Stams	Hoogleraar Forensische Orthopedagogiek UvA
Mr. Annemarie de Jong	(voorheen) Beleidsmedewerker bij Nova
Mr. Theda Boersema	Advocaat en mediator bij B&C Melissen advocaten
Kim de Carpentier	Orthopedagoog generalist en Systeemtherapeut i.o., Cardea
Simone van Poelgeest	Gedragswetenschapper, Cardea, UvA
Dr. Marga Akkerman - Zaalberg van Zelst	Klinisch kinder- & jeugdpsycholoog, psychotherapeut, VKJP opleider en supervisor
Sander van Arum	Orthopedagoog, psychotherapeut en systeemtherapeut.
Dr. Richard A. Warshak	Clinical Professor of Psychiatry at the University of Texas Southwestern Medical Center, Dallas, Texas, and a clinical, consulting, and research psychologist in private practice
Tako Engelfriet	Voorzitter Het Verdwenen Zelf
Sietske Dijkstra PhD	Expert relationele en sociale veiligheid, onderzoeker, docent/ ontwikkelaar nascholing professionals, bureau Dijkstra
Marjanne Boesenkool	Gedragswetenschapper, Parlan Jeugd en Opvoedhulp
Prof. dr. Matthijs Kalmijn	Professor of Sociology and Demography at NIDI

Deskundige	Functie en werkgebied
Dr. Jana Knot-Dickscheit	Universitair Hoofddocent Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, Basiseenheid Orthopedagogiek: Gedrag, Opvoeding en Kinderrechten; GZ-psycholoog bij Molendrift.
Drs. Bernadette Jansen	Gedragswetenschapper/onderzoeker Sterk Huis
Ellen Loykens	Directeur behandelzaken en klinisch psycholoog/orthopedagoog, Molendrift
Drs. Erika Holtjer	BIG geregistreerd Gezondheidszorgpsycholoog, MfN geregistreerd Mediator, Forensisch Mediator, Parenting Coördinator. GZ-psycholoog INTER-PSY, coördinator Team Complexe Scheiding, Forensisch Mediator, gespreksleider NOvA, docent/trainer advocatuur en rechtbank. INTER-PSY en ZZP-er.
Janny Metz	Gedragswetenschapper/basispsycholoog, Veilig Thuis Haaglanden
Cindy de Rijke	Beleidsadviseur bij Pro6, Specialistische jeugdhulpverlening
Marjon Boschman	Relatie- en gezinstherapeut. ARKIN Jeugd en Gezin Centrum voor Relationele Therapie
Andaye Steijlen	Orthopedagoog, systeemtherapeut i.o., Arkin Jeugd en Gezin
Flip Jan van Oenen	Arts, gezinstherapeut, Arkin, Amsterdam
Dr. Margreet Visser	Klinisch psycholoog en senior onderzoeker bij Kenter Jeugdhulp, Kinder- en Jeugd Trauma Centrum. Ontwikkelaar Kinderen uit de Knel.
Jan Olthof	Psychotherapeut, oprichter School voor Systemische opleidingen, Maastricht
Joep Zander	Pedagoog, kunstenaar en private praktijk en auteur.
Drs. Christel Aarntzen	Orthopedagoog, familie- en kinderpsycholoog, Levanah, Radboud Universiteit
Prof. dr. Lenneke Alink	Hoogleraar Forensische gezinspedagogiek, Universiteit Leiden
Dr. G.H. van der Helm	Lector residentiële jeugdzorg Hogeschool Leiden, UvA & Fier
Erna Janssen	Maatschappelijk werker, ontwikkelaar van opleidingen en NLP-trainer, eigen praktijk deFamilieAcademie
Ellis Knegt	Orthopedagoog generalist, Gedragsdeskundige, Raad voor de Kinderbescherming, locatie Arnhem
Carla Asbeuk	Orthopedagoog generalist, Gedragsdeskundige, Raad voor de Kinderbescherming, locatie Arnhem
Petra Brouwer	Gedragsdeskundige, Kinder- en Jeugdpsycholoog SKJ, Raad voor de Kinderbescherming locatie Amsterdam

Deskundige	Functie en werkgebied
Judith Kuijpers	Directeur Veilig Thuis Zuidoost Brabant, vertegenwoordiger Landelijk Netwerk Zorg/Straf
Machteld Beukema	Hoofd Veilig Thuis, GGD Zuid Limburg, vertegenwoordiger Landelijk Netwerk Zorg/Straf
Bianca Poldervaart	Strategisch adviseur beleid, Raad voor de Kinderbescherming, vertegenwoordiger Landelijk Netwerk Zorg/Straf
Nicole Jansen	Projectleider in het programma \Eén aanpak Zorg & Veiligheid Nationale Politie, vertegenwoordiger Landelijk Netwerk Zorg/Straf
Mr. Judith van Schoonderwoerd	Landelijk officier van justitie Huiselijk geweld, Kindermishandeling en Zeden, Openbaar Ministerie, vertegenwoordiger Landelijk Netwerk Zorg/Straf
Mr. drs. N.M. Nierop	Coördinator Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken
Drs. Fleur van den Heuvel	Coördinator Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (LEBZ)
Bezochte instantie	Naam en functie
Accare Beilen	Peter Dijkshoorn, kinder- en jeugdpsychiater Femy Wanders, GZ-psycholoog, klinisch psycholoog en psychotherapeut
GGZ Beilen	Cecil Prins, kinder- en jeugdpsychiater Bea Bolt, gezinstherapeut Sieger van Lottum, behandelcoördinator
Yulius Barendrecht	Wouter van der Does, kinder- en jeugdpsychiater

Bijlage 4

Rapport Kalmijn

Onderzoeksmemo ten behoeve van Expertteam Ouderverstoting

*Echtscheiding en contactverlies tussen ouder en kind
Matthijs Kalmijn¹, 16 November 2020*

Introductie

In deze memo doe ik op verzoek van het Expertteam Ouderverstoting verslag van nadere analyses op het OKiN survey. Het OKiN survey is een in samenwerking met het CBS uitgevoerd onderzoek onder volwassen personen van 25-45 jaar en hun ouders en eventuele stiefouders. Bijzonder is dat er via de bevolkingsregisters een systematische oververtegenwoordiging geselecteerd is van kinderen die zijn opgegroeid in gescheiden gezinnen. Ook de (gescheiden) ouders zijn met vragenlijsten benaderd alsmede hun eventuele nieuwe partners. Het betreft hier een grootschalig kwantitatief sociologisch onderzoek waarin respondenten zijn bevraagd met behulp van gestructureerde vragenlijsten.

Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door financiering vanuit het wetenschappelijk onderzoeksprogramma Family Complexity.² Details van het onderzoek zijn beschreven in Kalmijn et al. (Kalmijn et al., 2018). Het OKiN bouwt voort op eerdere publicaties over ouder-kind relaties en echtscheiding (Kalmijn, 2014, 2015a, 2015b, 2016a, 2016b; Kalmijn & De Graaf, 2000).

In de huidige analyses is gekeken naar kinderen van 25-45 die voor hun 18e de scheiding van hun ouders hebben meegemaakt en waarvan de ouders nog in leven zijn (op het moment van ondervraging). Contactverlies wordt bepaald aan de hand van vragen over feitelijke contacten. Alle analyses gaan over gescheiden gezinnen, behalve tabel 1 waarin een vergelijking gemaakt wordt met kinderen wiens ouders niet in de jeugd zijn gescheiden.

In deze memo licht ik de tabellen kort toe en trek de belangrijkste conclusies uit elke tabel.

De rapportage is vooral feitelijk, theoretische interpretaties vallen buiten het bestek van de opdracht.

Aan het slot van de memo worden nog een aantal andere vragen vanuit het expertteam beantwoord die geen analyse behoeven.

Bevindingen

Op de volgende pagina's 13 tabellen, inclusief toelichting van de bevindingen.

Tot slot

Tot slot is nog gekeken naar contactverlies bij de gescheiden moeder zelf, een kleinere groep maar desalniettemin interessant. Net als bij vaders zien we hier een sterk verband. Al met al zien we dat contactverlies met kinderen na scheiding is geassocieerd met sterkere gevoelens van eenzaamheid met name onder ouders en minder onder kinderen.

Overige vragen

De studies van Baker et al. in de VS en in Italië zijn interessante psychologische studies die eveneens duidelijke verbanden laten zien tussen scheiding en aspecten van ouderverstoting. Een verschil met het OKiN is dat deze studies niet gebaseerd zijn op representatieve steekproeven. Voor het blootleggen van allerlei mechanismen is dat niet noodzakelijk een probleem. Voor het meten van prevalentie is dat mogelijk wel het geval, ook gezien de hogere prevalentie van contactverlies die ik aantrof bij lager opgeleide ouders.

1. Matthijs Kalmijn is hoogleraar sociale demografie aan het NIDI (Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut). Zie ook www.matthijskalmijn.nl
2. Gesubsidieerd door de European Research Council binnen het Horizon 2020 program [ERC grant agreement no. 669334]. Zie ook www.familycomplexity.eu.

Tabel 1: Contactverlies kind-ouder naar huwelijksgeschiedenis biologische ouders

	Situatie ouders in jeugd			N
	Ouders bij elkaar	Ouders gescheiden in jeugd	Total	
	%	%	%	
Wel contact met vader				
Wel contact	98.0	77.1	84.8	3,942
Geen contact	2.0	15.5	10.5	489
Kent vader niet	0.0	7.4	4.6	216
Total	100.0	100.0	100.0	4,647
N	1,722	2,925	4,647	
Wel contact met moeder				
Wel ontact	98.8	87.7	91.8	4,251
Geen contact	1.2	4.9	3.5	163
Kent moeder niet	0.0	7.4	4.7	216
Total	100.0	100.0	100.0	4,630
N	1,722	2,908	4,630	
Wel contact met vader (gegeven kennen vader)				
Wel contact	98.0	83.2	89.0	3,942
Geen contact	2.0	16.8	11.0	489
Total	100.0	100.0	100.0	4,431
N	1,722	2,709	4,431	
Wel contact met moeder (gegeven kennen moeder)				
Wel ontact	98.8	94.7	96.3	4,251
Geen contact	1.2	5.3	3.7	163
Total	100.0	100.0	100.0	4,414
N	1,722	2,692	4,414	

Source: OKiN volwassen kind data 2017. Nu volwassen kinderen (25-45).

Tabel 1: Aan kinderen is gevraagd of zij in de laatste 12 maanden contact hebben gehad (face-to-face of telefonisch) met de biologische vader en biologische moeder. Als er in 12 maanden geen enkel contact was, spreek ik in deze memo over contactverlies.

Bij kinderen van gehuwde ouders is er bijna niemand die het contact met de vader of moeder heeft verloren. Bij kinderen van gescheiden ouders heeft 16% geen contact met de vader en kent nog eens 7% de vader niet (meer). Bij gescheiden moeders zijn deze percentages veel lager maar nog wel hoger dan bij gehuwde moeders. In de rest van de analyses worden kinderen die hun vader (helemaal) niet (meer) kennen weggelaten.

Tabel 2: Gerapporteerde redenen voor contactverlies bij kinderen van gescheiden ouders.

	%	N
Reden geen contact vader		
Uit elkaar gegroeid	7.0	31
Ruzie	11.3	50
Wil vader niet zien	35.8	158
Vader wil kind niet zien	9.1	40
Wettelijke beperkingen	0.2	1
Nieuwe partner in de weg	5.9	26
Geen speciale reden	11.3	50
Eigenlijk nooit contact	19.3	85
Total	100.0	441
Reden geen contact moeder		
Uit elkaar gegroeid	9.5	14
Ruzie	21.8	32
Wil moeder niet zien	50.3	74
Moeder wil kind niet zien	4.1	6
Nieuwe partner in de weg	3.4	5
Geen speciale reden	4.8	7
Eigenlijk nooit contact	6.1	9
Total	100.0	147

Source: OKiN volwassen kind data 2017. Rapportage kind.

Tabel 2: Aan kinderen die geen contact meer hebben is gevraagd hiervoor de belangrijkste reden aan te geven. Mogelijke redenen werden vooraf gepresenteerd. Er is redelijk veel heterogeniteit in deze redenen. De meest voorkomende reden is dat het kind de ouder niet meer wil zien. In nogal wat gevallen zeggen respondenten dat er geen speciale reden was ('het is zo gelopen') of dat men uit elkaar is gegroeid (samen 18%). Ruzie wordt ook genoemd maar minder vaak dan men misschien zou verwachten. Wel kan ruzie een rol spelen onder kinderen die hun vader niet meer willen zien. Bij moeders zijn de aantallen anders. Als er geen contact meer is met de gescheiden moeder zegt de helft van de kinderen de moeder niet meer te willen zien, bij vaders was dat 36%.

Tabel 3: Contactverlies met vader naar kenmerken volwassen kind

	Wel contact met vader			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Opleidingsniveau kind				
LO, LBO	76.0	24.0	100.0	358
MAVO	79.7	20.3	100.0	177
MBO	80.9	19.1	100.0	963
HAVO/VWO	87.0	13.0	100.0	239
HBO	86.3	13.7	100.0	657
WO	91.4	8.6	100.0	315
Total	83.2	16.8	100.0	2,709
Chi-2 toets= 40.98 P-waarde= 0.000				
Huidige leeftijd kind				
25-29	86.8	13.2	100.0	1,056
30-34	82.7	17.3	100.0	750
35-45	80.0	20.0	100.0	898
Total	83.4	16.6	100.0	2,704
Chi-2 toets= 16.99 P-waarde= 0.000				
Geslacht				
Zoon	84.2	15.8	100.0	1,239
Dochter	82.4	17.6	100.0	1,470
Total	83.2	16.8	100.0	2,709
Chi-2 toets= 1.45 P-waarde= 0.229				

Source: OKiN volwassen kind data 2017. Rapportage kind.

Tabel 3: Er is gekeken of er een verband is tussen contactverlies en demografische kenmerken van het kind. Er is een sterk verband met opleidingsniveau: lager opgeleide kinderen hebben vaker het contact verloren dan hoger opgeleide kinderen. Er is geen samenhang met geslacht. Leeftijdsverschillen zijn er wel: oudere (volwassen) kinderen hebben vaker het contact verloren (20% contactverlies bij kinderen 35-45 jaar). Hier ziet men een cohorteffect terug: in oudere cohorten was de betrokkenheid van de vader na scheiding geringer, en dat vertaalde zich waarschijnlijk in een groter risico op contactverlies.

Tabel 4: Contactverlies met vader naar kenmerken vader in jeugd

	Wel contact met vader			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Leeftijd bij scheiding				
Leeftijd 1-5	79.6	20.4	100.0	907
Leeftijd 6-12	84.6	15.4	100.0	1,455
Leeftijd 13-18	87.0	13.0	100.0	347
Total	83.2	16.8	100.0	2,709
Chi-2 toets= 14.12 P-waarde= 0.001				
Contact vader direct na scheiding				
Co-ouder	96.0	4.0	100.0	198
Wekelijks	88.9	11.1	100.0	1,264
Maandelijks	76.7	23.3	100.0	566
Minder vaak	64.2	35.8	100.0	385
Total	82.7	17.3	100.0	2,413
Chi-2 toets= 165.27 P-waarde= 0.000				
Ernstige ruzie ouders na scheiding				
Nooit	89.3	10.7	100.0	899
Soms	86.1	13.9	100.0	592
Regelmatig/vaak	77.9	22.1	100.0	845
Weet niet	75.8	24.2	100.0	356
Total	83.2	16.8	100.0	2,692
Chi-2 toets= 58.87 P-waarde= 0.000				
Ernstige ruzie ouders in huwelijk				
Nooit	90.6	9.4	100.0	744
Soms	89.0	11.0	100.0	572
Regelmatig/vaak	75.2	24.8	100.0	751
Total	84.6	15.4	100.0	2,067
Chi-2 toets= 79.38 P-waarde= 0.000				
Taakverdeling ouders in huwelijk				
Egalitair	92.7	7.3	100.0	413
Tussenin	88.5	11.5	100.0	816
Traditioneel	77.9	22.1	100.0	1,139
Total	84.1	15.9	100.0	2,368
Chi-2 toets= 67.82 P-waarde= 0.000				
Alcohol vader in jeugd				
Bij gelegenheden	90.6	9.4	100.0	843
Matig	84.9	15.1	100.0	913
Veel	83.5	16.5	100.0	346
Overmatig	62.8	37.2	100.0	188
Total	85.0	15.0	100.0	2,290
Chi-2 toets= 94.33 P-waarde= 0.000				
Vader psychische hulp nodig gehad				
Niet	88.2	11.8	100.0	1,911
Voor verslaving	74.0	26.0	100.0	96
Voor psychische klachten	83.1	16.9	100.0	302
Voor beide	72.1	27.9	100.0	61
Total	86.6	13.4	100.0	2,370
Chi-2 toets= 31.71 P-waarde= 0.000				

Source: OKiN volwassen kind data 2017. Rapportage kind.

Tabel 4: In deze tabel wordt gekeken of er een verband is tussen contactverlies en kenmerken van het huwelijk van de ouders en kenmerken van de gescheiden vader. In alle gevallen zijn er sterke verbanden zichtbaar. Contactverlies komt meer voor als (a) de scheiding vroeger plaatsvond in het leven van het kind, (b) er veel ruzie tussen ouders was tijdens het huwelijk en na de scheiding, en (c) de taakverdeling tussen vader en moeder traditioneel was (in de zin dat vooral de moeder de huishoudelijke taken op zich nam). Het sterkste verband is zichtbaar bij het contact met de vader direct na scheiding. Als de vader het kind weinig zag (minder dan maandelijks) in het eerste jaar na scheiding is het risico op contactverlies later (als het kind 25-45 jaar oud is) zelfs 36%. Tevens zijn problemen die bij de vader spelen van belang, met name alcoholgebruik, verslavingsproblematiek, en psychische problemen, dit zijn significante risicofactoren voor contactverlies. Dit wil andersom niet zeggen dat de meeste vaders die hun kinderen niet meer zien deze problemen hebben, het overgrote deel van de vaders die hun kinderen niet meer zien heeft deze problemen niet.³

3. Omdat er gebruik is gemaakt van retrospectieve vragen zijn de metingen van problemen in de jeugd relatief eenvoudig en concreet. Retrospectieve data zijn redelijk valide bevonden zolang deze gaan over relatief concrete en eenvoudige zaken (De Vries, 2006; Hardt & Rutter, 2004).

Tabel 5: Contactverlies met moeder naar kenmerken moeder in jeugd

	Wel contact met moeder			N
	Wel ontact %	Geen contact %	Total %	
Leeftijd bij scheiding				
Leeftijd 1-5	95.2	4.8	100.0	896
Leeftijd 6-12	94.6	5.4	100.0	1,450
Leeftijd 13-18	93.6	6.4	100.0	346
Total	94.7	5.3	100.0	2,692
Chi-2 toets= 1.23 P-waarde= 0.539				
Ernstige ruzie ouders na scheiding				
Nooit	96.3	3.7	100.0	899
Soms	96.3	3.7	100.0	592
Regelmatig/vaak	92.2	7.8	100.0	845
Weet niet	93.8	6.2	100.0	356
Total	94.7	5.3	100.0	2,692
Chi-2 toets= 18.83 P-waarde= 0.000				
Ernstige ruzie ouders in huwelijk				
Nooit	97.2	2.8	100.0	744
Soms	95.3	4.7	100.0	572
Regelmatig/vaak	91.9	8.1	100.0	751
Total	94.7	5.3	100.0	2,067
Chi-2 toets= 21.50 P-waarde= 0.000				
Taakverdeling ouders in huwelijk				
Egalitair	93.7	6.3	100.0	413
Tussenin	95.0	5.0	100.0	816
Traditioneel	95.3	4.7	100.0	1,139
Total	94.9	5.1	100.0	2,368
Chi-2 toets= 1.53 P-waarde= 0.466				
Alcohol moeder in jeugd				
Bij gelegenheden	96.7	3.3	100.0	1,108
Matig	94.9	5.1	100.0	612
Veel	87.3	12.7	100.0	166
Overmatig	81.7	18.3	100.0	71
Total	94.8	5.2	100.0	1,957
Chi-2 toets= 51.14 P-waarde= 0.000				
Moeder psychische hulp nodig gehad				
Niet	97.0	3.0	100.0	1,788
Voor verslaving	83.8	16.2	100.0	37
Voor psychische klachten	92.7	7.3	100.0	640
Voor beide	90.9	9.1	100.0	55
Total	95.6	4.4	100.0	2,520
Chi-2 toets= 37.07 P-waarde= 0.000				

Source: OKiN volwassen kind data 2017. Rapportage kind.

Tabel 5: In deze tabel worden dezelfde analyses gepresenteerd, ditmaal voor het contactverlies met de gescheiden moeder. De aantallen zijn hier kleiner omdat er niet erg veel kinderen zijn die het contact met de moeder hebben verloren (5%). Een aantal verbanden zijn echter hetzelfde als bij het contactverlies met de vader. Moeders verliezen vaker het contact als er ruzie was tussen vader en moeder en als de moeder probleemgedrag of psychische problemen vertoonde in de jeugd.

Tabel 6: Huidige relatie gescheiden ouders en contactverlies kind met vader

	Wel contact met vader			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Contactfrequentie tussen ex-en (12 maanden)				
Weet niet	5.1	10.0	5.9	159
Geen	34.1	81.6	42.1	1,133
Een keer	10.8	2.9	9.4	254
2-5 keer	25.9	2.2	21.9	590
6+ keer	24.1	3.3	20.7	556
Total	100.0	100.0	100.0	2,692
Chi-2 toets= 415.48				
P-waarde= 0.000				
Contact tussen ex-en (volgens kind)				
Weet niet	4.3	23.1	7.5	201
Goed	40.2	3.3	34.0	916
Neutraal	29.0	12.6	26.3	707
Niet goed	9.8	7.1	9.3	251
Slecht	16.7	53.9	22.9	617
Total	100.0	100.0	100.0	2,692
Chi-2 toets= 594.25				
P-waarde= 0.000				
Source: OKiN volwassen kind data 2017. Rapportage kind.				

Tabel 6: In het onderzoek is aan kinderen gevraagd hoe de relatie tussen de gescheiden ouders op het moment van het onderzoek functioneert, dus lang na de scheiding. In deze tabel is dit uitgesplitst voor kinderen die hun vader niet meer zien en kinderen die hun vader wel zien. In lijn met de verwachtingen, is er bij het overgrote deel van de kinderen met contactverlies ook geen contact meer tussen de vader en de moeder. Belangrijker is dat meer dan de helft van de kinderen met contactverlies deze relatie nog wel betiteld als 'slecht'. Er is derhalve geen sprake van een verschuiving in de richting van neutrale relaties tussen de ex-partners. Bij de gescheiden ouders waar er nog wel contact is tussen vader en kind, is de relatie tussen de ex-partners beduidend veel vaker neutraal of zelfs goed.

Tabel 7: Gevoelens kind over scheiding naar contactverlies met vader

	Wel contact met vader			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Veel moeite gehad met scheiding				
(Zeer) eens	46.5	41.1	45.6	566
Neutraal	21.8	20.3	21.6	268
(Zeer) oneens	31.7	38.6	32.8	407
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 3.76 P-waarde= 0.153				
Vader scheiding kwalijk genomen				
(Zeer) eens	23.3	41.1	26.2	325
Neutraal	12.9	17.8	13.7	170
(Zeer) oneens	63.8	41.1	60.1	746
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 37.97 P-waarde= 0.000				
Moeder scheiding kwalijk genomen				
(Zeer) eens	18.5	14.4	17.8	221
Neutraal	16.6	22.3	17.5	217
(Zeer) oneens	65.0	63.4	64.7	803
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 4.85 P-waarde= 0.089				
Door scheiding minder vertrouwen				
(Zeer) eens	29.7	25.2	29.0	360
Neutraal	16.9	16.3	16.8	209
(Zeer) oneens	53.3	58.4	54.1	672
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 2.02 P-waarde= 0.363				
Source: OKiN volwassen kind data 2020. Rapportage kind.				

Tabel 7: In deze analyse is nagegaan of kinderen de scheiding anders hebben beleefd als het contact met de vader is verloren. Opvallend is dat een significant groter deel van de kinderen die het contact met de vader hebben verloren het de vader kwalijk heeft genomen dat de ouders zijn gescheiden. Hierin schuilt mogelijk een belangrijke oorzaak van een deel van het contactverlies, zeker in combinatie met de bevinding uit tabel 2 dat een flinke groep kinderen zegt de vader niet meer te willen zien. Het is verder niet zo dat kinderen met contactverlies zeggen meer moeite te hebben gehad met de scheiding dan kinderen zonder contactverlies.

Tabel 8: De rol van moeders bij relaties met vader

	Wel contact met vader			N
	Wel contact %	Geen contact %	Total %	
Moeder vermijdt/vermeed contact met vader				
(Zeer) eens	30.3	40.6	32.0	397
Neutraal	19.2	23.8	19.9	247
(Zeer) oneens	50.5	35.6	48.1	597
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 15.18 P-waarde= 0.001				
Moeder heeft contact vader-kind belemmerd				
(Zeer) eens	11.9	17.8	12.9	160
Neutraal	12.1	16.3	12.8	159
(Zeer) oneens	75.9	65.8	74.3	922
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 9.21 P-waarde= 0.010				
Praten moeder over vader				
Nooit	26.2	64.9	32.5	403
Neutraal/positief	50.4	13.9	44.5	552
Negatief	23.4	21.3	23.0	286
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 129.06 P-waarde= 0.000				
Source: OKiN volwassen kind data 2020. Rapportage kind.				

Tabel 8: Aan kinderen is gevraagd naar de rol van de moeder bij de relatie(s) tussen vader, kind, en moeder. Er zijn hier significante verbanden te zien. Kinderen die het contact met de vader hebben verloren, zeggen vaker dat de moeder het contact heeft belemmerd; obstructie door de moeder lijkt derhalve een (deel)oorzaak van contactverlies, althans in de optiek van het kind. Kinderen die geen contact meer hebben met de vader zeggen ook vaker dat de moeder contacten met de vader vermeed. Moeders van kinderen die het contact hebben verloren praten in het grootste deel niet meer over de vader. In ongeveer een op de vijf gevallen wordt er negatief gepraat over de vader. Dit is vergelijkbaar met de gezinnen waarin er geen contactverlies met de vader was. Het verschil is vooral aanwezig bij het praten in neutrale of positieve zin over de ex: dit doet ongeveer de helft van de moeders als de vader nog wel contact heeft met het kind, tegenover 14% van de moeders als de vader geen contact meer heeft.

Tabel 9: Loyaliteitsconflicten naar contactverlies met vader

	Wel contact met vader			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Gevoel te moeten kiezen tussen ouders				
(Zeer) eens	16.0	15.6	16.0	179
Neutraal	10.2	9.9	10.2	114
(Zeer) oneens	73.7	74.5	73.8	827
Total	100.0	100.0	100.0	1,120
Chi-2 toets= 0.03 P-waarde= 0.984				
Gevoel tussen conflicten ouders in te zitten				
(Zeer) eens	10.4	17.0	11.2	126
Neutraal	10.3	10.6	10.4	116
(Zeer) oneens	79.3	72.3	78.4	878
Total	100.0	100.0	100.0	1,120
Chi-2 toets= 5.54 P-waarde= 0.063				
Vervelend om te praten over ene ouder bij andere ouder				
(Zeer) eens	21.5	22.7	21.6	242
Neutraal	15.5	13.5	15.3	171
(Zeer) oneens	63.0	63.8	63.1	707
Total	100.0	100.0	100.0	1,120
Chi-2 toets= 0.44 P-waarde= 0.802				
Schuldgevoel jegens vader				
(Zeer) eens	14.0	8.4	13.1	162
Neutraal	8.0	8.4	8.1	100
(Zeer) oneens	78.1	83.2	78.9	979
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 4.57 P-waarde= 0.102				
Schuldgevoel jegens moeder				
(Zeer) eens	14.7	11.9	14.3	177
Neutraal	8.0	11.9	8.6	107
(Zeer) oneens	77.3	76.2	77.1	957
Total	100.0	100.0	100.0	1,241
Chi-2 toets= 3.96 P-waarde= 0.138				
Source: OKiN volwassen kind data 2020. Rapportage kind.				

Tabel 9: In deze analyse is op verschillende manieren nagegaan of kinderen meer conflicterende loyaliteiten ervaren ('tussen de ouders in zitten') als zij geen contact meer hebben met de vader. Er is echter in geen van de gevallen een significant verband tussen contact met de vader en rapportages van conflicterende loyaliteiten.

Tabel 10: Contactverlies vader met kinderen naar kindertal

Aantal kinderen	Contact met kinderen			Total	N
	Wel contact %	1 kind geen contact %	2 kinderen geen contact %		
1 kind	78.3	21.7	0.0	100.0	249
2 kinderen	71.2	17.8	11.0	100.0	855
>= 3 kinderen	71.7	17.9	10.4	100.0	413
Total	72.5	18.5	9.0	100.0	1,517
Chi-2 toets= 30.08					
P-waarde= 0.000					
Source: OKiN ouder data 2017. Rapportage vader. Kinderen uit vorige huwelijk.					

Tabel 10: De gescheiden vaders zijn eveneens ondervraagd. Hun antwoorden worden hier zelfstandig geanalyseerd, dat wil zeggen, niet gekoppeld aan de antwoorden van de kinderen. Vaders is gevraagd over 2 kinderen te rapporteren. Bij de gescheiden vaders met 2 kinderen, heeft 18% het contact verloren met 1 kind en nog eens 11% het contact verloren met beide kinderen. Van de gescheiden vaders met 1 kind heeft 22% het contact verloren. Deze aantallen lijken wat hoger dan bij de kinderen. Mogelijk speelt hier mee dat er bij de kinderen een groep is die de vader niet kent; deze situaties worden door de vader waarschijnlijk gerapporteerd als 'geen contact meer' terwijl ze in de analyses van de kinderen buiten beschouwing zijn gelaten.

Tabel 11: Contactverlies met kinderen naar kenmerken vader in jeugd kind

	Contact met kinderen			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Opleidingsniveau vader				
LO, LBO	64.2	35.8	100.0	318
MAVO	68.1	31.9	100.0	213
MBO	70.3	29.7	100.0	276
HAVO/VWO	78.5	21.5	100.0	135
HBO	76.3	23.7	100.0	380
WO	82.2	17.8	100.0	197
Total	72.5	27.5	100.0	1,519
Chi-2 toets= 28.46 P-waarde= 0.000				
Vader psychische hulp nodig gehad				
Niet	73.6	26.4	100.0	1,249
Wel	67.9	32.1	100.0	268
Total	72.6	27.4	100.0	1,517
Chi-2 toets= 3.56 P-waarde= 0.059				
Alcoholgebruik vader jeugd				
Niet	56.2	43.8	100.0	146
Bij gelegenheden	74.0	26.0	100.0	504
Matig	76.2	23.8	100.0	751
Veel	63.2	36.8	100.0	117
Total	72.5	27.5	100.0	1,518
Chi-2 toets= 30.22 P-waarde= 0.000				
Source: OKiN ouder data 2017. Rapportage vader.				

Tabel 11: Het contactverlies van de vader met de kinderen is hier afgezet tegen enkele kenmerken van de vader. Er is een scherpe opleidingsgradient te zien. Van vaders met een universitaire opleiding heeft 18% het contact met een of meer kinderen verloren, bij vaders met een lagere beroepsopleiding is dat 36%. Dit verband wordt mogelijk ietwat overschat door cohorteffecten, maar is desalniettemin sterk te noemen. De verbanden met psychische problemen en alcoholgebruik zijn hier ook weer terug te vinden hoewel deze zwakker zijn dan ze waren bij de rapportage van de kinderen. Het is mogelijk dat selectieve nonrespons bij vaders hier een rol speelt (bijvoorbeeld, vaders met verslavingsproblemen zijn wellicht ondervertegenwoordigd in het onderzoek onder vaders).

Tabel 12: Contactverlies met kinderen naar kenmerken vader in jeugd kind

	Contact met kinderen			N
	Wel contact	Geen contact	Total	
	%	%	%	
Door scheiding contact verwaterd				
(Zeer) eens	12.6	63.2	26.5	382
Neutraal	10.8	15.4	12.1	174
(Zeer) oneens	76.6	21.4	61.4	883
Total	100.0	100.0	100.0	1,439
Chi-2 toets= 425.31 P-waarde= 0.000				
Ex heeft relatie met kinderen moeilijk gemaakt				
(Zeer) eens	30.5	68.2	40.8	588
Neutraal	11.7	10.6	11.4	164
(Zeer) oneens	57.9	21.2	47.8	688
Total	100.0	100.0	100.0	1,440
Chi-2 toets= 181.02 P-waarde= 0.000				
Kinderen erg gemist na scheiding				
(Zeer) eens	53.3	77.7	60.4	810
Neutraal	14.8	10.3	13.5	181
(Zeer) oneens	31.9	12.1	26.2	351
Total	100.0	100.0	100.0	1,342
Chi-2 toets= 73.44 P-waarde= 0.000				
Ruzie met ex over de kinderen				
(Zeer) eens	24.6	50.0	31.5	437
Neutraal	13.3	18.0	14.6	202
(Zeer) oneens	62.1	32.0	53.9	748
Total	100.0	100.0	100.0	1,387
Chi-2 toets= 106.88 P-waarde= 0.000				
Source: OKiN ouder data 2017. Rapportage vader.				

Tabel 12: Aan vaders is gevraagd terug te kijken op de scheiding. In deze tabel is dit uitgesplitst naar het wel of niet meer hebben van contact met de kinderen. In deze analyse zijn er zeer sterke verbanden te zien met contactverlies. Van de vaders met contactverlies geeft 63% aan dat het contact door de scheiding is verwaterd (13% bij de gescheiden vaders zonder contactverlies). Meer dan tweederde van de gescheiden vaders met contactverlies zegt dat de ex-partner het contact heeft belemmerd; dit is lager – maar nog steeds hoog – bij gescheiden vaders zonder contactverlies.

Veel gescheiden vaders geven aan hun kinderen erg te hebben gemist na de scheiding, bij vaders die het contact hebben verloren is dat zelfs 78%. In de helft van de gevallen is er ook ruzie geweest over de kinderen als het contact is verloren. Opvallend is wel dat de mogelijke rol van obstructie door de moeder zwaarder lijkt als de vader hierover wordt gevraagd dan als het kind hierover wordt gevraagd (vergelijk tabel 12 en tabel 8). Het is goed mogelijk dat kinderen en vaders een andere perceptie hebben ten aanzien van het probleem van contactverlies.

Tabel 13: Eenzaamheidsgevoelens volwassen kind en gescheiden vader

	Eenzaamheidsgevoelens				Total	N
	Niet eenzaam	Matig eenzaam (1-2 items)	Eenzaam (3-4 items)	Zeer eenzaam (5-6 items)		
	%	%	%	%		
Gevoelens kind						
Wel contact vader-kind	46.1	30.1	14.4	9.5	100.0	2,255
Geen contact vader-kind	37.4	30.4	19.2	13.0	100.0	454
Total	44.6	30.1	15.2	10.1	100.0	2,709
Chi-2 toets= 16.66 P-waarde= 0.001						
Gevoelens vader						
Wel contact vader-kind	36.1	35.7	19.4	8.8	100.0	1,089
Geen contact vader-kind	20.3	35.1	25.4	19.1	100.0	413
Total	31.8	35.6	21.0	11.7	100.0	1,502
Chi-2 toets= 55.96 P-waarde= 0.000						
Gevoelens moeder						
Wel contact vader-kind	41.6	28.5	18.4	11.5	100.0	979
Geen contact vader-kind	35.9	24.3	25.4	14.4	100.0	181
Total	40.7	27.8	19.5	12.0	100.0	1,160
Chi-2 toets= 7.05 P-waarde= 0.070						
Gevoelens moeder						
Wel contact moeder-kind	42.7	28.6	18.4	10.3	100.0	1,060
Geen contact moeder-kind	16.4	27.6	25.9	30.2	100.0	116
Total	40.1	28.5	19.1	12.2	100.0	1,176
Chi-2 toets= 54.96 P-waarde= 0.000						
Source: OKiN volwassen kind en ouder data 2017. Eenzaamheidsschaal van Jenny Gierveld (6 items).						

Tabel 13: Zowel vaders, moeders, als kinderen is gevraagd naar hun sociaal welbevinden. Dit is gemeten met de gevalideerde eenzaamheidsschaal van Jenny Gierveld (De Jong Gierveld & Van Tilburg, 2006). Ik heb een indeling in 4 groepen gemaakt die gelabeld zijn als niet eenzaam, matig eenzaam, eenzaam, en zeer eenzaam. Deze categorieën zijn in de tabel gedefinieerd; de labels hebben geen klinische betekenis. We zien significante verbanden bij het kind. Kinderen van gescheiden ouders voelen zich vaker eenzaam als zij geen contact meer hebben met de vader dan als zij nog wel contact hebben met de vader. Nadere analyses laten zien dat deze verschillen voor een groot deel te wijten zijn aan het

onderliggende ouderconflict dat zij als kind hebben ervaren. Bij vaders is het verband duidelijk sterker. Van vaders die geen contact meer hebben met het kind is 25% te classificeren als 'eenzaam' en 19% als 'zeer eenzaam' (bij andere gescheiden vaders is dat 19% en 9%). Deze verschillen zijn groot en kunnen niet worden verklaard door conflicten met de ex-partner. Ook moeders is gevraagd naar hun eenzaamheidsgevoelens. In de tabel wordt dit eerst afgezet tegen de vraag of de vader het kind niet meer ziet. Er is een licht verband te zien, met andere woorden, ook de ex-partners van de contactverliezende vader voelen zich eenzamer vergeleken met de ex-partners van andere vaders.

Referenties

- De Jong Gierveld, J., & Van Tilburg, T. G. (2006). A 6-item scale for overall, emotional, and social loneliness: Confirmatory tests on survey data. *Research on Aging*, 28, 582-598
- De Vries, J. (2006). Measurement error in family background variables: the bias in the intergenerational transmission of status, cultural consumption, party preference, and religiosity. (Ph. D.), Nijmegen University, Nijmegen.
- Hardt, J., & Rutter, M. (2004). Validity of adult retrospective reports of adverse childhood experiences: review of the evidence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 260-273. doi:10.1111/j.1469-7610.2004.00218.x
- Kalmijn, M. (2014). Adult intergenerational relationships. In J. Treas, J. Scott, & M. Richards (Eds.), *The Wiley-Blackwell Companion to the Sociology of Families* (pp. 385-403). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Kalmijn, M. (2015a). Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants. *Comparative Population Studies*, 40(3), 251-276. doi:10.12765/CPOS-2015-10en.
- Kalmijn, M. (2015b). Relationships Between Fathers and Adult Children: The Cumulative Effects of Divorce and Repartnering. *Journal of Family Issues*, 36(6), 737-759. doi:10.1177/0192513x13495398
- Kalmijn, M. (2016a). Children's Divorce and Parent-Child Contact: A Within-Family Analysis of Older European Parents. *Journals of Gerontology Series B-Psychological Sciences and Social Sciences*, 71(2), 332-343. doi:10.1093/geronb/gbu141
- Kalmijn, M. (2016b). Father-Child Contact, Interparental Conflict, and Depressive Symptoms among Children of Divorced Parents. *European Sociological Review*, 32(1), 68-80. doi:10.1093/esr/jcv095
- Kalmijn, M., & De Graaf, P. M. (2000). Gescheiden vaders en hun kinderen: Een empirische analyse van voogdij en bezoekfrequentie. *Bevolking & Gezin*, 2, 59-84.
- Kalmijn, M., Ivanova, K., van Gaalen, R., de Leeuw, S. G., van Houdt, K., van Spijker, F., & Hornstra, M. (2018). A Multi-Actor Study of Adult Children and Their Parents in 6 Complex Families: Design and Content of the OKiN Survey. *European Sociological Review*, 34(4), 452-470. doi:10.1093/esr/jcy016

Bijlage 5

Het ScheidingsAdviesTeam (SAT)

Binnen het programma Scheiden zonder Schade wordt overwogen hoe mensen die aan scheiden denken, daar mee bezig zijn of daar mee in de knoop raken, het best ondersteund kunnen worden. Naast het ontwikkelen van een landelijke website met gevalideerde informatie en adressen, wordt er nagedacht over het inrichten van loketten voor deze hulpvraag. De vragen zijn vaak complex: persoonlijke emoties, zorgen over de kinderen, vragen en zorgen over financiën, de juridische afhandeling, problemen met de huisvesting of de omgangsregeling: alles kan bij elkaar en door elkaar lopen tot ouders het overzicht kwijtraken. Professionele hulp zal van veel markten thuis moeten zijn.

Veel van bovenstaande vragen moeten door dit loket opgepakt kunnen worden. Bij ingewikkelde vraagstukken, zal het voorkomen dat extra juridische, gedragswetenschappelijke, budgettaire en huisvestingskennis nodig is, schapen met vijf poten bestaan immers niet. Gedragswetenschappers, juristen, schuldhulpverleners en gemeenteambtenaren zouden dicht bij dit loket moeten zitten. Niet iedereen hoeft er altijd te zijn, maar zij zouden snel op afroep te raadplegen moeten zijn, bijvoorbeeld via een rooster, bijvoorbeeld op basis van een contract voor één dag per week. Zo'n team zou ook lokaal moeten functioneren: geen aparte organisatie zijn, maar bijvoorbeeld een aanspreekpunt binnen een buurtteam. Laagdrempelig en met een aantrekkelijke naam: 'ScheidingsAdviesTeam' (SAT), zoals voorgesteld op het congres 'Scheiden: wat kan de gemeente doen' (Tak, Utrecht, 11 nov. 2019).

Het ScheidingsAdviesTeam zou ouders gaan helpen om goede (bij hen passende) beslissingen te nemen, en ook: hoe die te communiceren met hun kinderen en familie. Het scheidingsadvies team zorgt ervoor dat het kind een steunfiguur heeft. Het uitgangspunt is steeds: hoe kan iedereen verder in de nieuwe situatie?

In de meeste gevallen zullen gespecialiseerde (jeugd-) professionals deze gesprekken kunnen voeren. Het feit dat in de wijkteams al gedragswetenschappers aanwezig zijn op de werkvloer, betekent dat slechts aangesloten hoeft te worden bij deze al bestaande structuur.

De complicaties voor de zorgstructuur zijn daarmee minimaal. Het feit dat een wijkteam daadwerkelijk in de wijk zit, betekent dat de lijnen kort kunnen zijn naar ambtenaren die het gemeentelijke huisvestingsbeleid en schuldsaneringsbeleid goed kennen.

Binnen deze structuur kan gewerkt worden aan het opbouwen van een basiscapaciteit op het gebied van begeleiding van complexe scheidingen en diagnostiek. Dat in zo'n team de diagnostiek dicht bij de werkvloer staat, is bevorderlijk voor het interdisciplinair werken en zal ook tijd en papierwerk schelen. Bovendien is integratie van diagnostiek en behandeling bij complexe problematiek zeer behulpzaam. En juist vanuit zo'n team wordt continuïteit in de werkrelaties behouden indien het als de basis voor de gezinsvertegenwoordiger/casemanager wordt gekozen. Over de rol, bevoegdheden en competenties van deze gezinsvertegenwoordiger/casemanager zie bijlage 6.

Bijlage 6

De rol van gezinsvertegenwoordiger/casushouder/casemanager⁸ in complexe omgangsproblematiek, ter voorkoming van contactverlies tussen kind en ouder.

In het programma Scheiden zonder Schade (hierna programma) is een belangrijk element dat de huidige procedure van formele scheiding bij de rechter te veel gekenmerkt wordt door het toernooimodel en daarmee te weinig is (in)gericht op de-escalatie en op 'empowerment' van de scheidende partners, hun kinderen en hun netwerk. De experimenten die in de regiolabs worden beproefd, gaan vooralsnog uit van vrijwillige deelname door de ouders. Begeleiding door een gezinsvertegenwoordiger hierin gebeurt ook op basis van vrijwilligheid. Ditzelfde geldt voor de gebruikmaking van de alternatieve procedure waarin ouders gezamenlijk een verzoekschrift kunnen voorleggen aan de rechter.

De weg van de vrijwilligheid is voor iedereen het prettigst maar we constateren dat vooral bij complexe problematiek de kans groot is dat bij vastlopende interacties een ouder zich (uiteindelijk) onttrekt aan de begeleiding door de gezinsvertegenwoordiger. Tijdsverlies, met alle in deze nota geconstateerde gevolgen en gevaren, ligt dan op de loer. De gezinsvertegenwoordiger dient dit te kunnen doorbreken. Het expertteam gaf in zijn tussenrapportage⁹ de aanbeveling om gedurende de experimentperiode van het programma in tenminste twee regio's in Nederland de uitkomst van de volgende werkwijze te onderzoeken:

- Laat alle zaken gerelateerd aan Boek 1 van het Burgelijk Wetboek die verband houden met of voortvloeien uit geschillen tussen ouders exclusief door de gezinsvertegenwoordiger bij de rechter aanbrengen, ook in het geval dat de ouders een eigen advocaat hebben. De betrokken advocaten kunnen hun cliënt(en) tijdens deze experimentele procedure (blijven) ondersteunen, maar de regie in de procedure zullen zij aan de gezinsvertegenwoordiger over dienen te laten.

Voor dit experiment kan gebruik gemaakt worden van de Tijdelijke Experimentenwet Rechtspleging.

De uitvoering van de rol gezinsvertegenwoordiger vraagt om specifieke competenties en deskundigheid. Het vraagt de kennis, vaardigheden en werkervaring die in dit rapport als belangrijk zijn aangemerkt – waarbij methodisch, systemisch, interdisciplinair en interinstitutioneel werken centraal staan. De vakkennis van de gezinsvertegenwoordiger dient zich zowel op juridisch als gedragswetenschappelijk terrein te bevinden en hij of zij weet wanneer welke experts in te schakelen.

Zijn of haar blik is systeemgericht en daarmee ook gericht op school en op het netwerk rondom het gezin. Als belangrijke taken van de gezinsvertegenwoordiger zien wij het geven van psycho-educatie, het motiveren voor specialistische hulp waar nodig, het monitoren en rapporteren van het proces. Tevens draagt hij of zij er zorg voor dat het kind zich gezien en gehoord voelt door een deskundige.

Ouders en ook kinderen kunnen altijd terugvallen op de gezinsvertegenwoordiger, bijvoorbeeld als er iets belangrijks verandert in de situatie, zoals bij problemen met de omgang, maar ook met de komst van een nieuwe partner, een verhuizing enz.

Bij ernstige zorg om de ontwikkeling of veiligheid van een kind volgt de gezinsvertegenwoordiger de stappen van de meldcode. Hij of zij zoekt zonnodig samenwerking met een gespecialiseerde (gezins)advocaat en/of Raad voor de Kinderbescherming.

Ook speelt de gezinsvertegenwoordiger een rol bij de handhaving van afspraken omtrent omgang. Hij of zij kan degene zijn die de hulp van de sterke arm inroept voor de maatregelen, zoals die in de tekst van deze nota voorgesteld worden. Indien er sprake is van strafbare feiten, dan kan bespreking plaatsvinden op de regionale Actietafel Zorg/Straf (politie, VT, OM, RvdK).

Gegeven de dubbele rol – hulpverlener en handhaver – is het nuttig om deze functie te verdelen over twee personen. Als dat een man en een vrouw verdeling kan opleveren, wordt daar tevens de genderbias in deze situatie aangepakt. Ook zal het zogenoemde vierogen principe klachten kunnen voorkomen. Zowel voor hulpvragers als voor hulpverleners zal het vierogen principe een beter evenwicht in het werk opleveren.

8. Voor keuze van de naam, beveelt het team aan om aan te sluiten bij keuze benaming in het programma Scheiden zonder Schade; we noemen hem hier gezinsvertegenwoordiger.

9. Zie ook tussenrapportage expertteam d.d. juni 2020

Bijlage 7

Handhaving in Denemarken, België en Frankrijk

Welke (juridische) mogelijkheden bestaan om alsnog te komen tot de naleving van de gemaakte afspraken?

Hoe wordt in het Deens, Belgische en Franse recht omgegaan met handhaving van de afspraken over omgang/contact met de kinderen?

Denemarken (Sinds 1 april 2019)

Het Familierechthuis

Een nieuwe administratieve autoriteit, het Familierechthuis (Familierechtsretshuset), is opgericht.

Deze autoriteit moet een conflictoplossende benadering toepassen om samenwerking tussen ouders te bevorderen omwille van het welzijn van het kind. Deze autoriteit is de ingangspoort voor verschillende familierechtelijke zaken, inclusief geschillen, over gezag, verblijf, omgang en kinderalimentatie. Het vernieuwende is dat deze nieuwe autoriteit de zaken zou moeten screenen en verdelen tussen drie sporen (groen, geel en rood) waarbij ieder spoor een andere procedurele behandeling krijgt:

- Het groene spoor is bestemd voor zaken waarin de ouders er zelf kunnen uitkomen en alleen registratie van afspraken over kinderen nodig is.
- Het gele spoor is bedoeld voor zaken, die door de administratieve autoriteit worden afgehandeld, maar waarin het toepassen van een conflictoplossende benadering zinvol is.
- Tot slot is het rode spoor beschikbaar voor zaken die dermate problematisch zijn dat een specifieke focus en behandeling nodig zijn. Die laatste categorie moet door de administratieve autoriteit meteen worden doorverwezen naar een nieuw op te richten gespecialiseerde familierechtbank. Ook de nakomingsprocedures worden bij deze gespecialiseerde familierechtbank neergelegd.

Het is de bedoeling dat in het nieuwe systeem de omstreden maatregel van het fysiek ophalen van het kind bij een van de ouders met behulp van de inzet van de sterke arm niet meer zal worden ingezet (WODC, Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding: een rechtsvergelijkend en sociaal-wetenschappelijk perspectief, 2019).

Reflectieperiode

Bij echtscheiding van ouders met gezamenlijke minderjarige kinderen wordt een verplichte reflectieperiode van drie maanden standaard ingevoerd. In een geval van een specifieke echtscheidingsgrond, zoals geweld of kinderontvoering, geldt deze reflectieperiode niet.

Tijdens de reflectieperiode krijgen de ouders begeleiding, individuele gesprekken en mediation aangeboden. Het staat de ouders vrij om al dan niet van dit aanbod gebruik te maken. De bedoeling is dat zij kennis opdoen over de effecten van het uit elkaar gaan op het kind en leren hoe zij het kind het beste tijdens en na de scheiding kunnen steunen. Bovengenoemde mogelijkheden worden ook aan ongehuwde ouders die willen scheiden aangeboden. Verder moeten de ouders verplicht gebruikmaken van een digitale informatievoorziening. (WODC, Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding: een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief, 2019).

Problemen bij uitvoering ouderschapsovereenkomst of ouderschapsplan

Als beide ouders bij scheiding zelf of via de Deense familierechthuizen een ouderschapsovereenkomst of ouderschapsplan overeen zijn gekomen en er ontstaan vervolgens problemen bij de uitvoering ervan dan kan de uitwonende ouder zichzelf eenzijdig en zonder tussenkomst van een advocaat via een speciale beveiligde aanmeldwebsite van de Deense familierechtbanken digitaal met zijn/haar probleem aanmelden bij de Deense familierechtbanken voor behandeling van de zaak. Nadat de aanvraag is ingediend neemt de familierechtbank zelf contact op met de andere ouder om die uit te nodigen voor een sessie met de vraag of deze ouder een gerechtelijke bemiddeling of een zitting wenst. Daarbij stelt de rechtbank bij de andere ouder echter tevens meteen een standaard dagelijkse dwangsom in voor de periode dat het niet nakomen van de overeengekomen regeling verder voort zal duren. En als de bij de scheiding betrokken kind (-eren) 11 jaar of ouder zijn dan worden ook zij door de rechtbank benaderd en gehoord.

De Deense familierechtbank vindt er verder geen doekjes om dat standaard elke onderling overeengekomen omgangs- of zorgafpraak die – zonder serieuze grond of motivatie – door een van de beide ouders eenzijdig vervallen verklaard is direct in de week/weken daarop gecompenseerd moet worden. Ook houdt de familierechtbank de oorspronkelijke overeenkomst tussen de ouders normaliter in haar behandeling van de zaak vrij strikt aan en start zij alleen in een aantal specifiek gedocumenteerde gevallen een nader onderzoek naar een nieuwe en aangepaste regeling vanuit het belang van het kind. Ouders begrijpen daaruit snel dat langs deze weg het niet makkelijk is om de omgangs- of zorgregeling aangepast of veranderd te krijgen. (VKC, bronnen daar genoemd).

België

Niet nakomen van omgangs- of zorgregeling

In België levert het niet-nakomen van de door de familierechter beschikte omgangs- of zorgregeling na scheiding een strafbaar feit op. Het niet-nakomen van een door de familierechter beschikte verblijfs- of omgangsregeling na scheiding is als strafbaar feit opgenomen in artikel 431 van het Belgische Strafwetboek. Het delict heet in België 'Het niet afgeven van kinderen'. Volgens het Belgische strafwetboek is er geen internationaal aspect nodig om van parentale ontvoering te spreken, het is slechts een verzwarende omstandigheid. De strafbaarstelling heeft alleen betrekking op het niet afgeven van minderjarige kinderen beneden de leeftijd van 12 jaar.

Aangifte- en vervolgingsbeleid binnen het strafrecht

Als co-ouder of uitwonende ouder kun je aangifte of melding doen bij de Belgische politie als het verblijfsrecht of bezoekrecht met de kinderen niet wordt nagekomen. Afhankelijk van of er een rechterlijke beschikking met een verblijfs- of bezoekregeling ligt van de familierechter, wordt door de Belgische politie een proces-verbaal opgemaakt danwel een eenvoudige melding van gemaakt.

Betrokkenheid justitiehuizen bij de strafrechterlijke en burgerlijke of civiele procesvoering

Bij problemen met de bezoek- of verblijfsregeling kunnen ouders zich ook wenden tot de arrondissementale Justitiehuizen in België. En bij familiale conflicten waarbij een kind betrokken is, bijvoorbeeld rond het bezoekrecht of verblijfsrecht, kan de Belgische rechter verder aan de regionale Justitiehuizen vragen om een 'Maatschappelijk of sociaal onderzoek in burgerlijke zaken' uit te voeren om de rechter middels een rapportage te adviseren. In Nederland is die rapporterende en adviserende rol aan de familierechter alleen voorbehouden aan de Raad voor de Kinderbescherming.

(VKC, bronnen daar genoemd).

Frankrijk

Niet nakomen van omgangs- of zorgregeling

In Frankrijk en België levert het niet-nakomen van de door een familierechter beschikte omgangs- of zorgregeling na scheiding wel een strafbaar feit op. In Frankrijk is het niet-nakomen van een door de familierechter beschikte omgangs- of zorgregeling na scheiding als strafbaar feit opgenomen in de artikelen 227-5, 227-7 en 227-9.

De feiten gedefinieerd door de artikelen 227-5 en 227-7 worden bestraft met twee jaar gevangenisstraf en een boete van 30.000 euro:

1. Als het minderjarige kind langer dan vijf dagen wordt vastgehouden zonder dat degenen die het recht hebben te beweren dat hij bij hen wordt vertegenwoordigd, weten waar het zich bevindt.
2. Als het minderjarige kind ten onrechte buiten het grondgebied van de Republiek wordt vastgehouden.

Echter na aangifte of melding bij de Franse officier van justitie (procureur de la Republique) heeft de laatste een eigen appreciatie-ruimte om te besluiten of hij/zij dit strafbare feit ook daadwerkelijk gaat vervolgen en met welke strafeis. De Officier van Justitie kan bijv. eerst zijn toevlucht nemen tot alternatieve maatregelen voor vervolging zoals zgn. gezinsbemiddeling.

Uitgave

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Januari 2021